PRVI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI IZA PREPORODA

STO GODINA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

II.

NOVIJI HRVATSKI PISCI

UREDNIK

DR. SLAVKO JEŽIĆ

STO GODINA
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI
1830—1930

SVEZAK 2

PRVI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI
IZA PREPORODA
1850—1880

ZAGREB

MINERVA NAKLADNA KNJIŽARA D. D.

1935

PRVI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI IZA PREPORODA

1850—1880

UREDIO

DR. SLAVKO JEŽIĆ

ZAGREB

MINERVA NAKLADNA KNJIŽARA D. D.

1935

Tisak „UNION" grafičko-nakladni zavod d. d. — Zagreb

HRVATSKA PRIPOVIJETKA IZA PREPORODA

1.

Razvoj književnosti i kod nas je, kao i drugdje, usko vezan s općim narodnim političkim i kulturnim životom. Dok je u doba preporoda književnost samo oružje u političkoj borbi, dakle se stvara s gledišta, koje nema ništa zajedničko s umjetnošću, ostaje ona i u šestom deceniju devetnaestoga stoljeća više kao neka manifestacija živoga, iako teško pritisnutoga narodnog duha, svjedočanstvo neslomive otpornosti narodne svijesti. Kad je, nakon sloma apsolutizma, nastalo traženje nove političke konstelacije hrvatskog naroda, i književnost vrluda, nastavljajući staro, naslućujući novo, još uvijek bez prave orijentacije i pretežito diletantska. Tek u osmom deceniju kad se narodni život kako tako stabilizirao (iza nagodbe i revizije nagodbe), kad su već osnovane naučne institucije (akademija, sveučilište), obnovljena književna organizacija (Matica hrvatska), osnovan centralni književni list (Vijenac), kad se s više sistema pratilo vanjsko književno stvaranje, kad je književnost prestala biti samo sredstvo za podržavanje narodnog duha i počela postajati jedan od najjačih stvaralačkih elemenata nacionalne kulture, — javlja se jaka književna ličnost Augusta Šenoe, koja svojom svestranošću, udivljenja vrijednom produktivnošću, oštrinom zapažanja i bistrinom suda dominira književnim životom, i ostvaruje ideal književnika, za kojim se teži već od preporoda. Pa iako je trebalo još vremena, dok se evropski nivô, ako ne i dosegao, a ono bar svijesno pokušao da dosegne — ipak, sa Šenoom, književnost se oslobađa nekritičkog diletantizma i primitivnog talmi-historijskog romantizma. Dakako da sve to ne prestaje jednim trenom oka, ali za Šenoe sve je to, štono riječ, „dotrajalo".

Prva dva decenija druge polovine devetnaestoga stoljeća znače dakle doba priprave, kad još nema ni definitivnih umjetničkih djela ni zaokruženih umjetničkih ličnosti. Jedina je jača, više

reprezentativna nego kreativna, književna figura šestoga decenija Mirko Bogović, neukroćeni bundžija, ranjavan za ilirizma, zatvaran za apsolutizma, a od kasnije generacije žigosan zbog — izdajstva nacionalnih ideala! U ilirsko doba pjesnik ljubavnih pjesama i „domorodnih glasova", on povezuje ilirske književnike sa slijedećom generacijom izdavajući zadnju (IX.) knjigu po Vrazu osnovanog „Kola" (1853.), i osnivajući — nakon ugasle „Danice" — novi književni organ „Neven" (1852.), čiji prvi broj, izlazeći sutradan nakon carskog patenta od 31. prosinca 1851., kao da simbolički dovikuje uime hrvatskog naroda: „Tu smo, i ne damo se!" Bogović je još g. 1851., želio da pokrene i politički list „Domobran" — nomen et omen! — ali nije dobio dopuštenja za izdavanje. Kad je kasnije zbog pjesmice Ivana Filipovića „Domorodna utjeha", kao urednik „Nevena", bio osuđen na dvije godine teške tamnice u okovima, bečka je vlada odbila ženinu molbu za pomilovanje, jer da je već zbog programa „Domobrana" morao biti kažnjen!

„Neven" je izlazio sedam godina (1852.—1858.). Prvu godinu ga je uređivao Bogović, drugu Ivan Perkovac, a zatim Vojko Sabljić (zapravo Golub i Veber). Od g. 1854.—1857. uređuje ga Josip Praus; do g. 1855. izlazi sedmično, a g. 1856. mjesečno, g. 1857. čak već tromjesečno (izašla dva broja). G. 1858. izdaje ga „Narodna čitaonica riječka" (sedmično), a uređuje Vinko Pacel. No zbog deficita list bude konačno obustavljen.

Prve godine donosi „Neven" tri Bogovićeve novele: *Hajduk Gojko, Crnogorska osveta* i *Grad Gotalovec*. Inače su zastupani od pripovjedača s po jednom kraćom pripovijetkom: Ivan Filipović, Vladimir Nikolić i Janko Tombor *(Božjak morovički)*. Bogović dakako piše i poučne crtice te različite bilješke za listak, a sabire i narodne poslovice i dr. List uređuje po uzoru češkoga „Lumira". Druge godine list je slabiji; jedine su izvorne pripovijetke „Jesensko lišće" V. Švarca i „Prevareni zaručnici" Dragojle Jarnevićeve. G. 1854. i 1855. donosi „Neven" dosta dobrih stvari; uvodi u književnost i nova imena. Među suradnicima su, već 1854.: Tombor, Jarnevićeva, Bogović, Jurković, braća Filipović, Il. Okrugić, M. Stojanović, a 1855. još i A. Veber (Krmpotić) sa *Zagrepkinjom* i s *Avelina Bakranina ljuvezne zgode i nezgode*. G. 1854. donosi „Neven" Botićevu pjesmu *„Pobratimstvo"* i pripovijetku *„Dilber Hasan"*. Bogović surađuje u listu sve do g. 1858., kada izlazi njegovo *Ubojstvo na Greben-gradu;* te godine jedini je novi pripovjedač sam urednik Vinko Pacel, s dvije novele.

Za tih teških godina hrvatske književnosti vodile su se i ogorčene pravopisne borbe (sukob Kurelac—Veber), radilo se o „rogatom ě", o genitivu plurala na — *ah* i sličnim sitnim pitanjima, na kojima su si temperamenti davali oduška, kad već o krupnijim nevoljama, koje su im srce tištale, nisu smjeli govoriti. Naročito je drastičan u svome bijesu bio Fran Kurelac. Bilo je i pitanja o metrici, o građi stihova (Ban—Veber), a nije izostala ni prepirka o srpstvu i hrvatstvu. U svomu članku „Srbi i Hrvati" (1856.) Šulek se muči, da primiri strasti i da objektivno tretira problem s historijskoga gledišta.

Bogović je međutim izdao tri drame *(Frankopan*, 1856.; *Stjepan, posljednji kralj bosanski*, 1857., i *Matija Gubec, kralj seljački*, 1859.), a g. 1859. sabrao je u knjigu i svoje *Pripovijesti*. Te su pripovijesti nastale, sudeći po svemu, u prvom redu iz redaktorskih potreba; počevši sa hajdučko-turskom novelom *(Hajduk Gojko, Crnogorska osveta)*, Bogović pomalo prelazi na historijsku pripovijest, da se kasnije okuša i u satiri gotovo suvremenog malogradskog života *(Šilo za ognjilo)*. Jedino u noveli *Slava i ljubav* napušta Bogović domaće tlo, da prijeđe na bratsko rusko, a usput da veličanjem Napoleona ponizi mrske mu Habzburgovce.

Možda je pretjerano htjeti u Bogovićevim historijskim novelama vidjeti kao uzor odmah Waltera Scotta, kad je u ono doba publika tako rado čitala, uz Francuze Chateubrianda i G. Sandovu, Kraszewskoga i Czajkowskoga od Poljaka, Zschokkea od Nijemaca, Chocholouševa, Voceka i Haleka od Čeha, te Ljermontova i Puškina od Rusa. Bogović, uostalom, i nije stvaralac hrvatske historijske novele, kako se češće tvrdi, već on nastavlja i razvija pokušaje svojih ilirskih preteča u pripovijesti: Ljudevita Vukotinovića *(Prošastnost ugarsko-hrvatska*, 1844., i dr.), Ivana Kukuljevića *(Bugarin*, 1842.; *Braća, Pauk*, 1843.) i Dragojle Jarnevićeve *(Domorodne povijesti*, 1843.). U Bogovićevim pripovijestima, prema Šrepelovim riječima, «ima mnoga naivnost u prikazivanju prema današnjemu ukusu, naći ćeš mnogu nezrelost u crtanju značajeva, i kompozicija je gdješto klimava, ali je neoboriva istina, da su ove pripovijesti kod svega umjetničkoga nedostatka svojim žarkim patriotizmom, propovijeđu narodnih vrlina, a osudom zlih poroka

obilato svijetlo prosipale u dušu mladih Hrvata i Hrvatica, te se je mnogo oko orosilo čitajući tragične prizore iz burne prošlosti hrvatskoga naroda i gledajući teške patnje narodne.» (Šrepel, *Pjesnička djela M. Bogovića, III.*, Z. 1895., str. XXXIV.).

Karakteristiku književne ličnosti Bogovićeve daje dr. Barac ovim riječima: «Po svojim nazorima na svijet Bogović je uglavnom dijete četrdesetih godina; on se razvijao u idejama Mlade Njemačke, s njezinim pogledima na državno uređenje, demokratizam, socijalnu pravdu, itd. Kao i reprezentanti Mlade Njemačke, i on je pobornik vjerske tolerancije; i on — kao i Gutzkow i Heine — napada na jezuite, smatrajući ih uzročnicima najvećeg dijela zala u Evropi, a napose u Austriji. Njegova sklonost prirodi, i naročito filozofija prirode, u vezi je s njemačkom naturalističkom filozofijom četrdesetih godina, kao što . . . i utilitarističko poimanje književnosti . . . No u isto doba, Bogović je čitao različite pisce evropskih literatura, različitih struja i različitih vremena, i sve je to u njega našlo odjeka. Iako s pogledima u sadašnjosti, Bogović se romantičarski zanosio za stare gradove, prikazivao vitezove, otmice i sl. . . .

Nemajući, međutim, prirođene stvaralačke snage, da u literaturi daje u prvom redu dokumente vlastite ispovijesti, Bogović nije pošao jedinim ispravnim putem: da u književnim djelima u prvom redu izrazi vlastitu ličnost, nego se kolebao između svega onoga, što je vidio kod drugih, bez obzira na struje i epohe. Kao ni s obzirom na stil i sadržaj, tako ni s obzirom na njihov duh i ostala obilježja, Bogović nije svojim djelima dao jasan pečat ličnosti, već ona i u tom pogledu nose sva obilježja rastrganosti i nejedinstvenosti.» (Barac, *Mirko Bogović*, Rad 245, str. 158—159).

2.

Od književnika, koji su se okupili oko „Nevena", jedina je D r a g o j l a J a r n e v i ć e v a (1812.—1875.), uz Bogovića, već u ilirsko doba bila priznato književno ime. Bila je odgojena njemački, a Trnski ju je predobio za „ilirsku" književnost. Tako ona surađuje pjesmicama u „Danici" i „Kolu", izdaje knjigu pripovijesti *(Domorodne povijesti, 1843.)*; i za „Neven" piše nekoliko novela *(Prevareni zaručnici*, 1853.; *Prijateljice, Sudbina*, 1854.; *Ljepota djevojka; Prsten*, 1858.); a surađuje i u Deželićevu „Domobranu" (tamo u podlisku

izlazi njen roman *Dva pira*, 1864.), te u „Leptiru", „Dragoljubu" i dr. Život Dragojle Jarnevićeve bio je mučan život usidjelice, pun razočaranja, proveden u podučavanju i u šivanju, pa je samo noću, između posla, mogla da se bavi književnošću. Uz to se uvijek borila i s jezikom, pa su njezini prinosi bili strah i trepet za redaktore, jer su ih morali korigirati kao školske zadaće. Ali, radeći bez honorara i gladujući, Dragojla se već i tako i suviše žrtvovala za književnost, u kojoj je nalazila bar neku utjehu za razočaranja u životu. Iako su joj djela prožeta domorodnim duhom i moralizatornom tendencijom, ipak se u njezinim novelama opaža mnogo smisla za istančanu psihologijsku analizu, pa su ih prihvaćale one čitateljice, koje se nisu zadovoljavale samo s hajdučko-turskim i historijskim sujetima. Smisao za psihologiju mogao se kod Jarnevićke razviti i time, što je sa dvadeset godina života počela pisati svoj *dnevnik*, i kroz pune četrdeset i dvije godine bilježila je u nj, iz dana u dan, svoje misli, čuvstva i doživljaje, ispočetka njemački, a od 1841. hrvatski. Taj zanimljivi *document humain* iznosi u rukopisu preko tisuću stranica, većinom arkovnog formata, a djelomično je ekscerptiran u životopisnoj studiji o autorici od Adele Milčinović *(Dragojla Jarnevićeva*. Z. 1906.).

Već u prvom godištu „Nevena" javlja se novelom *Pustolovac* Slavonac V l a d i m i r N i k o l i ć (1829.—1866.), koji je pisao pjesme i pripovijesti, osim u „Nevenu", i u „Naše gore listu", „Slavoncu" i „Glasonoši«. Izdao je knjigu pjesama *Bršljani* (Osijek 1863.) te *Pripovijetke*, prvi svezak (Osijek 1864.), koje sadržavaju deset manjih novela. (Drugi svezak nije uopće izišao). Nikolića su u ono vrijeme dosta čitali i cijenili, ali već g. 1865. Šenoa veli za njega u „Glasonoši": «Nikolić bi možda za to [za pripovijetku] imao žicu, al drven jezik i svagdanje sentimentalne fraze po njemačkom kalupu ne dadu, da mu kličica izađe na svijet». Današnji bi sud o njemu bio još i daleko stroži.

Jedan od najvažnijih suradnika „Nevenovih" bio je župnik J a n k o T o m b o r (1825.-1911.). Već 1852. izlazi, uz neke pjesme, manja njegova crtica *Božjak morovički*, iz slavonskog srednjeg vijeka, g. 1854. novele: *Odmetnik, Noćna luč, Hajdukova zaručnica* i *Ljubav na istoku*, a g. 1855. *Kula na Dunavu*. Već sami naslovi, kao i kod Bogovića, pokazuju romantičko nastrojenje tih novela, od kojih su neke dosta omašne, a iznose se u njima hajduci i harambaše, fra-

njevci i božjaci, cigani čergaši i gusari, zulumćari turski paše i carski baruni. Tombor je pisao lijepim slavonskim govorom, znao je kadšto dati i „štimunga“ svojim opisima, a publika ga je rado čitala. *Hajdukova zaručnica* dobila je g. 1854. glasovima čitalaca novčanu nagradu „Nevenovu“, istoga dana, kad i Botićevo *Pobratimstvo*, Bogovićev *Vidov-dan na Lobor-gradu* te *Prijateljice* Dragojle Jarnevićeve.

Kako se u to doba ide za stvaranjem hrvatske novele, koja bi trebala da osvoji hrvatsku čitalačku publiku, s jedne strane da se ne utrne vatra, zapaljena za ilirskog pokreta, a s druge strane da se istisne njemačka lektira iz hrvatskih obitelji — zaonda još daleki i jedva ostvarljivi ideal! — moramo da upišemo u zaslugu piscu i to, da je pisao dobrim narodnim jezikom, pa u tom pogledu zaslužuje Tombor sasvim lijepo priznanje. To je i jedina zasluga literarnih pokušaja I v a n a i F e r d e F i l i p o v i ć a te M i j a t a S t o j a n o v i ć a, koji inače na drugim područjima javnoga rada imaju svoje vrijedno i zasluženo mjesto. Više etnološkog značaja su radovi I l i j e O k r u g i ć a (*Lijepa Klementinka*, 1854.; *Vezirac i Tekije*, 1858.), dok su znatnijih literarnih kvaliteta prinosi Janka Jurkovića, Luke Botića i Adolfa Vebera (Tkalčevića).

J a n k o J u r k o v i ć (1827.—1889.), koji se javio najprije u kratko vrijeme obnovljenoj Gajevoj „Danici“ (*Nesuđeno — neoteto*, 1853.), da nastavi u „Nevenu“ s crticom *Da s' ostala što si* (1854.), pa s *Ulomcima iz lomna i krševita života starovjerskog pučkog učitelja* (1855.), kasnije glasovitim *Pavlom Čuturićem* — te crticom *Ima i tomu lijeka* (1856.), donio je novu notu u našu književnost: fini salonski, i zato možda malo tu i tamo dosadni — *humor!* Ta kod nas tako rijetka humoristička crta, koju nalazimo ranije jedino kod Antuna Nemčića, a zatim kod mlađeg suvremenika Korajca, našla je u Jurkoviću otmjenoga reprezentanta. Solidna klasična obrazovanost, karakterna sređenost, književni ukus i široka slavonska natura učinile su od njega jednoga od najznatnijih naših humorista. «I sve je izlazilo ispod njegova pera zaobljeno, izrađeno i uglađeno. Jezik mu je bio dotjeran, a stil pozlaćen. Jurković je bio, pa i do danas ostao, jedan od naših najboljih stilista. Možda će njegov duhoviti način pisanja biti najoštrije karakterizovan, ako napišemo, da je u tom pogledu bio najvjerniji đak Jurkovićev glavom sam Šenoa», kaže o njemu Nikola Andrić (*Pod apsolutizmom*, Z. 1906., str. 36.).

L u k a B o t i ć (1830.—1863.) je unatoč svoga kratkog života zauzeo lijepo mjesto u hrvatskoj književnosti. Od tri njegove epske pjesme, jedna je izašla u „Nevenu“ (*Pobratimstvo*, 1854.), dok su dvije ostale kasnije štampane u knjizi (*Bijedna Mara*, Z. 1861. i *Petar Bačić*, Osijek 1862.). Pet mjeseci iza „Pobratimstva“ donosi „Neven“ i jedinu Botićevu pripovijest u prozi *Dilber-Hasan*, kojoj se radnja odigrava u Sarajevu god. 1806., kad su Osmanlije krenuli da suzbiju Karađorđev ustanak za oslobođenje. U toj noveli, kao što i u pjesmama Botićevima, novost je, što se muslimani prikazuju srdačno i s toplinom, baš kao i kršćani, dok su ih ostali naši književnici prikazivali samo kao turske zulumćare, protiv kojih se treba boriti do zadnje kapi krvi. „Dilber-Hasan“ je podulja novela o ljubavi Hasana prema „vlahinji“ Sofi Radosavljevićevoj, kojima potpomaže Hasanov pobratim hrišćanin, terzija Pavao Cvijetić. Po smrti Hasanovoj, a po oslobođenju Srbije, vjenča se Pavao sa Sofom. Kao što Botića u pjesničkim pripovijestima zanosi fantazija i odvodi često od glavne niti, tako ima i u ovoj proznoj pripovijesti dosta lijepih, no suvišnih detalja. Pa ipak, dašak prave pjesničke duše daje joj svježinu i toplinu, koja je čini i danas ugodnom lektirom. (O L. Botiću kao pjesniku, v. A. Barac, *L. B.*, Hrv. Revija 1931., str. 531.).

Godinu dana iza Botića javio se u „Nevenu“ novi hrvatski pripovjedač, koji je novelu *Zagrepkinja* (br. 1—3, 1855.) signirao s T., a *Avelina Bakranina ljuvezne zgode i nezgode* (br. 22—26) imenom Josipa Krmpotića. Bio je to A d o l f o V e b e r, koji je kao književni radnik kroatizirao svoje ime u T k a l č e v i ć (1825.—1889.). Rođen Bakranin, moravskog podrijetla, po struci filolog, onda već poznat kao prevodilac i školski pisac te kao priređivač novog izdanja „Osmana“ (1854.) — obećao je Prausu, „Nevenovu“ uredniku, da će mu za list napisati jednu novelu. Mnogo se namučio, pisao i brisao, pa opet pisao, dok konačno nije svršio *Zagrepkinju*. Isprvine osjeća se još početnička nesigurnost, radnja je isprekidana, no doskora autor vlada sigurno kompozicijom, «tipovi mu izlaze ispod pera odmjereni, jasni i konzekventni». Prikazuje se nesreća hrvatskog književnika, koji se oženio s njemački odgojenom ženom. Sve kao da je isječak iz života, fantazija ne zavodi autora nikakvim stramputicama, sve je *realno*. I doista, u Vebera nalazimo prve naše književne proizvode u stilu r e a l i z m a, kojemu je on, donekle s Jur-

kovićem, preteča u našoj literaturi. — Povoljni prijem kod publike potaknuo ga je, da napiše iste godine i drugu novelu. U toj drugoj noveli, *Avelina Bakranina ljuvezne zgode i nezgode*, odvodi nas u svoj primorski milieu, te opisuje pomorca, koji nakon mnogih pustolovina, ostaje sam sa svojim promašenim životom. Tehnika je ove pripovijesti konstruirana i radnja mršava, pa se ona i ne može smatrati napretkom prema prvoj noveli.

Nakon punih petnaest godina, plodnih filološkim i drugim stručnim radom, vraća se Veber u „Vijencu" g. 1870. opet novelistici svojom *Nadalom Bakarkom*. Jedrim i trijeznim jezikom crta nam primorsku sredinu, životne borbe i teškoće primorke, kojoj muž godinama plovi morem, a kod povratka povjeruje klevetama na njezinu čast. Kad spozna, da je imao krivo, prekasno je, jer ponosno ženino srce ne može da pregori i oprosti tu pretešku uvredu. Uza sve nezaglađenosti u kompoziciji, toliko je živo oslikan primorski milieu, tako su uvjerljivo izneseni značajevi, da „Nadalu Bakarku" možemo i danas smatrati jednom od najboljih novela onoga vremena.

Četiri godine kasnije napisana *Paskva* (Vijenac, 1874.) varira u zrelijoj formi motiv „Avelina Bakranina". Još kasnije, u najvećoj svojoj pripovijesti *Dobrotvor đački* (Vijenac, 1879..), zapao je Veber, protivno svojoj realističnoj književnoj prošlosti, u strašnu romantičnost, „koja steže srce, a zaustavlja dah". «Svakako je Veber ovom „historijskom pripoviješću" u doba, kad ju je napisao, udario malo u antikvirane žice „Nesleskog tornja"», veli N. Andrić (*Pod apsolutizmom*, 83; o Veberu na str. 75—87). Niti u „Danici" štampano *Božično zvonce* ne prinosi ništa važno književnoj fizionomiji Veberovoj.

3.

Kad je krajem 1858. „Neven" ipak uvenuo, ostali su Hrvati bez književnoga lista. Za nj nije bilo ni publike, a što je još čudnije, niti suradnika. Kako dr. A. Barac (u članku o Bogoviću, Rad 245, str. 166) ispravno ističe, „poslije 1849. povukao se iz književnosti najveći dio književnika iz vremena ilirizma; poslije 1860. pak dao se sav svijet na politiku. Hrvatski su književnici pedesetih i šezdesetih godina slabo produktivni, ako imamo pred očima beletristiku". Na svoj natječaj od god. 1853., s nagradama za originalna i prevedena djela, „Matica ilirska" nije dobila ponuđena čak ni — prijevoda! Novim suradnicima u „Nevenu" (i to prevodiocima!) pišu se čak i pozdravne pjesmice!

Za takve su potrebe dostajali godišnji almanasi ili kakvi prigodni zbornici, koji se u sedmom deceniju više puta izdavaju. Od g. 1859.—1862. izašle su četiri knjige zabavnika *Leptir*, što ga je prve tri godine uredio i izdao Ljudevit Vukotinović, a četvrte (sa znatnim zakašnjenjem) Stjepko Ljuboje Lopašić. Tu su suradnici: Ban, Sundečić, Vukotinović, Demeter, Kukuljević (1859.), Utješenović, Đ. Stj. Deželić, Jarnevićeva, Kaznačić (1860.), V. Nikolić (1861.), pa Preradović („Prvi ljudi"), Šenoa i dr. (1862.). U nekim godištima ima i ćirilicom štampanih priloga.

Sličan je zabavnik *Niz bisera jugoslavjanskoga* (1863.), što ga je uredio Nikola Stokan, sa suradnjom hrvatskih (Kukuljević, Preradović, Demeter i dr.), srpskih (Sundečić, Subotić, Jovanović i dr.), slovenskih (Krek Gregor, Trstenjak Dav.) i bugarskih (Konst. Miladinov) književnika; srpski su prinosi štampani ćirilicom.

Prigodnog su karaktera i publikacije: *Vijenac uzdarja narodnoga o. Andriji Kačić-Miošiću na stoljetni dan preminuća* (Zadar, 1861.), gdje je uz posvetnu pjesmu Preradovićevu izdan čitav niz narodnih pjesama, uz nekoliko umjetnih i uz par sastavaka u prozi (među njima i od dr. B. Petranovića, prvog predsjednika g. 1862. osnovane Matice Dalmatinske). G. 1863. proslavljena je tisućgodišnjica dolaska sv. Ćirila i Metodija među Slavene, pa je tom zgodom izdana *Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Ćirila i Metoda* (Z. 1863.), s pjesničkim prinosima I. Trnskoga i P. Preradovića i naučnima F. Račkoga, V. Jagića i M. Mesića. A prigodom tristote obljetnice pogibije Nikole Šubića Zrinjskoga kod Sigeta, izdala je Matica ilirska „tristoljetnik sigetskim junakom": *Zrinjska zvijezda*, u dvije knjige (1866.). Prva knjiga donosi historijsku monografiju M. Mesića: Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka, s priloženim dokumentima. U drugoj su knjizi, pod naslovom „*Sijevak zrinjske zvijezde*", donesena dva epska spjeva: Nikola Zrinjski, ili sigetsko junakovanje I. Trnskoga, te Sigetski junak Nikola Zrinjski Vl. Vežića (u povećanom 2. izd. izišao je Vežićev ep u Varaždinu 1867.).

Međutim je god. 1861. pokrenut „zabavno-poučni časopis" *Naše gore list*, koji je izlazio triput mjesečno (5., 15. i 25.), a bio

mu je „odgovorni urednik i izdavatelj“ Mijo Krešić. Tu nalazimo, uz niz nepoznatih i anonimnim pjesnika, i prvu pjesmu Augusta Šenoe *(Večeslavu Hanki)*, neke pjesme P. Preradovića i I. Dežmana, te prozne prinose Janka Jurkovića i Ferde Filipovića. U kasnijim godištima nalazimo saradnju Blaža Lorkovića, V. Korajca, V. Nikolića, Dragojle Jarnevićeve i nekih neznatnijih pisaca u prozi, a Kukuljevića, Preradovića, Šenoe, Tomića, Trnskoga i čitavog niza neznatnijih pjesnika (Đ. Klarić, Deželić) u stihovima. Koncem lipnja 1866. prestao je „Naše gore list "izlaziti. U cijelosti uzeto, list daje dosta slabi dojam, još slabiji od „Nevena“.

Iste godine (1861.) počeo je i u Karlovcu izlaziti „godišnjak“ *Glasonoša*, kojemu je urednik bio Abel Lukšić. Do god. 1869. izlazio je u Karlovcu, a 1865. preselio se u Beč, ali te je godine i prestao izlaziti. Ispočetka je bio više ekonomski list, a samo u podlisku bi donosio pripovijetke i pjesme, no od g. 1864. pretvorio se u beletristički list, a donosio je i ilustracije. God. 1865. i 1866. izdavao je Lukšić u Beču i mjesečnik *Slavische Blätter*, koji je izvrsno služio kao informacija strancima o slavenskom životu. God. 1865. oba je lista uređivao A. Šenoa, i u „Glasonoši“ su izašle prve njegove pripovijetke *(Turopoljski top, Blijedi mjesec)*.

Od god. 1863.—1865. izdavao je Miroslav Kraljević u Požegi list *Slavonac*, oko koga su se okupili, uz ostale: V. Nikolić, I. Okrugić, D. Demeter, J. E. Tomić, F. Filipović, A. T. Brlić, a javljaju se u njemu pjesmama i Preradović *(Zvijezde)* i Šenoa *(Stari pandur, Grob za živa, Otrov)*. Slavonsko-separatistički stav urednika odbio je od lista vrednije suradnike, pa su mu već u trećem godištu surađivali početnici i anonimni pisci, a nakon treće godine list prestaje izlaziti.

Iza „Naše gore lista“ izlazio je u Zagrebu dvije godine (1867.—1868.) „zabavan i poučan tjednik“ *Dragoljub*, pod uredništvom Đ. Stj. Deželića. Donosi pjesme, beletrističke i poučne članke, kritike i dr., a suradnici su mu, među ostalima: Ban, Demeter, Kukuljević, pa crnogorski knez Nikola, M. Stojanović, I. Zahar, J. Subotić, V. Korajac, B. Lorković, D. Jarnevićeva, August Šenoa i Milorad P. Šapčanin.

Konačno, kao odraz sređivanja prilika, osnovan je god. 1869. *Vijenac zabavi i pouci*, književni list sa člancima o svima kulturnim

i prosvjetnim pitanjima. Kroz trideset i pet godina (do g. 1903.), ostao je „Vijenac“ centralni književni list hrvatski, mijenjajući dašto i urednike i prilagođujući se prilikama, koje su se s vremenom mijenjale. Prve godine bio je urednikom Đ. Stj. Deželić (1869.), slijedeće godine Ivan Perkovac (1870.), a iza njegove smrti (g. 1871.) preuzima redakciju Ivan Dežman (1871.—1872.); od br. 21. god. 1872. uređuje ga Franjo Marković (1872.—1873.), a od početka g. 1874. pa do svoje smrti (1881.) August Šenoa. — Uz „Vijenac“ je jedino god. 1875. izdavao nakladnik Albrecht „časopis zabavi i pouci“ *Hrvatska lipa*, u redakciji Vjekoslava Klaića i Drag. Jagića, a uz saradnju mlađih književnika (Hranilović, Badalić, Ciraki, Kozarac, Kovačić, Jorgovanić, Zahar, Arnold i dr.). List se održao samo godinu dana. — Oko polovice sedamdesetih godina počeše se, u vezi s političkim kretanjem omladine, javljati đački almanasi *(Velebit*, 1874.; *Hrvatski dom*, 1876.—1880.; *Hrvatska*, 1880. i dalje), koji navješťaju novi književni stil — realizam.

Već u prigodnim publikacijama, u *Vijencu uzdarja narodnoga* i u *Tisućnici*, naročito u ovoj, imamo uz pjesničke priloge i naučnih radova. Tih je bilo i u Kukuljevićevu *Arkivu za povjesnicu jugoslavensku* (1851.—1875., 12 svez.). Kako je svojim darom od 50.000 forinti (10. dec. 1860.) Strossmayer udovoljio zahtjevu, koji se stavljao od vlasti za osnutak jugoslavenske akademije, to se trebala spremiti mlada generacija za naučni rad. U tu svrhu bude s potporom Matice ilirske osnovan naučni list *Književnik*, što su ga kroz tri godine (1864.—1867.) uređivali Fr. Rački, V. Jagić i J. Torbar. God. 1867. konačno su odobrena pravila Akademije, i ona je mogla da započne svojim radom. Kad je god. 1874. došla i potvrda za osnutak sveučilišta, bili su osigurani temelji i naučnom odgoju mlade generacije u Hrvatskoj. Iste te godine (1874.), nakon par godina glavinjanja, reformirala se i Matica ilirska, prihvatila ime *Matice hrvatske*, i organizirala je izdavanje lijepe knjige, a i knjiga iz korisnih nauka, „nakoliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu“. Za širenje pučke knjige osnovano je g. 1868. *Društvo sv. Jeronima*.

Izvan uže Hrvatske, izlazio je u Zadru god. 1863. list *Zvijezda*, u redakciji J. Sundečića. Obnovljen je i almanah *Dubrovnik*, kao „zabavnik narodne čitaonice dubrovačke“, te su od g. 1866.—1877. izašla četiri sveska. God. 1878. pokušava se ponovno istaći Du-

brovnik kao književni centar, bar za Dalmaciju; Pero Budmani s drugovima pokreće dobro uređivani časopis *Slovinac*, koji je izlazio sedam godina (do g. 1884.). Glavni su mu suradnici: Budmani, Kazali, Kaznačić, Pucić, Sundečić, Vrčević, Vodopić i Ban.

4.

Ako je šesti decenij devetnaestoga stoljeća značio za Hrvate političko mrtvilo i tek neku blijedu književnu manifestaciju, u sedmom deceniju sve je u komešanju i previranju. Zapretane nacionalne težnje rasplamsuju se do burnih strasti, prigušene energije izbijaju svom žestinom, da nađu oduška svojoj potrebi za aktivnošću. Ljudi, koji su se za apsolutizma bavili historijom, prirodnim naukama, prevođenjem, filologiziranjem, sada se bacaju u javni život, i posvećuju se u prvom redu politici — tomu najopasnijemu mamcu svih aktivnih natura — da se onda, nakon razočaranja, opet vrate nauci ili da priđu književnosti, ukoliko se nisu potpuno povukli u zatišje (Kukuljević, Bogović, Vukotinović, Perkovac, Veber, Mažuranić i dr.).

Knjige, koje u to doba izlaze, u prvom redu odgovaraju potrebama javnosti za političkom orijentacijom. Među njima su K v a t e r n i k o v e rasprave: *Das historisch-diplomatische Verhältnis des Königreiches Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone* (1860., 2. izd. 1861.), *Was ist die Wahrheit* (1861.), *Politička razmatranja na raskrižju hrvatskoga naroda* (1861.), Š u l e k o v *Hrv.-ug. ustav ili konstitucija* (1861.) i dr., B o g o v i ć e v a razmatranja *Politische Rückblicke in Bezug auf Croatien* (1861.), vrlo vrijedni K u k u l j e v i ć e v i dokumenti *Jura regni* (1861.—1862.), G a j e v a brošura *Gedanken zum Ausgleiche Croatiens und Slavonies mit der Regierung* (1864.), pa glasovite Š u l e k o v e *Naše pravice* (1868.) — da spomenemo samo nekoliko najvažnijih. God. 1860. osnovani politički list (narodne, Štrosmajerove stranke) „P o z o r" (ured. Vrbančić, Perković, Šulek, Mrazović, Miškatović i dr.), koji je zbog progonâ morao mijenjati i mjesto izlaženja (Zagreb, Beč, Sisak, Zagreb) i samo ime (Novi Pozor, Zatočnik, Branik, Obzor), kao i 1864. osnovani D o m o b r a n (samostalna, Kukuljevićeva str.; ured. Đ. Stj. Deželić) daju živu sliku tadanjih političkih rasprava i borbi — a donose u podliscima i prinose literarne i kritičke.

Književnici, koji se u to doba ističu, nisu pripovjedači. Ili pišu stihove ili obavljaju filološku rabotu. Najreprezentativniji su Fran Kurelac i Adolfo Veber. K u r e l a c izdaje Budinićeve *Psalme Davidove* s Mrnavićevom *Pjesmom o muci Gospodinovoj* (Rijeka 1861.), svoja *Fluminensia* (Z. 1862.), *Imena vlastita i splošna domaćih životin* (1867.), *Runje i pahuljice* (1868.), te *Jačke* (1871.). V e b e r izdaje (s A. Mažuranićem i M. Mesićem) *Ilirsku čitanku* za gornje razrede, (knjigu II., 1860.), prvu našu latinicom štampanu antologiju novije srpsko-hrvatske književnosti, od Mušickoga do Botića; piše kritike o gramatičkim djelima i vodi polemike s autorima (Vitanović, Živanović, Babukić, Jagić i dr.), piše o jeziku, pravopisu i metrici (*Brus jezika*, Pozor, 1862.; *Metrika hrvatska*, predg. „Junakinje Mile", 1862., *O našem pravopisu*, Glasonoša, 1864.; *O hrv. heksametru*, Književnik, 1864. i mnogi dr.), a uz to, kao političar, govori o državnom pravu Trojedne Kraljevine, o nagodbi s Ugarskom itd.

Najistaknutija je pjesnička ličnost I v a n T r n s k i, koji započevši raditi u Gajevoj „Danici", g. 1835., nije puštao pero iz ruku do g. 1910. („Savremenik": *Odužba pjesnikova*). On je bio jedan od najboljih pjesnika „Nevena", a i sada izdaje dvije knjige *Krijesnica* (Karlovac, 1863. i 1865.), koje su onda našle opće priznanje. I sam Šenoa s pohvalom spominje Trnskoga. I svojim *Osvetnicima* probudio je fra G r g o M a r t i ć veliko oduševljenje (*Obrenov*, 1861., *Luka Vukalović*, 1862., *Boj turski i crnogorski g. 1862.*, 1865.); očekuje se, da će on postati našim Homerom. B o t i ć štampa *Bijednu Maru* (Z. 1861.) i *Petra Bačića* (Osijek, 1862.), a od Iliraca javlja se B o g o v i ć (*Vinjage*, 1861., 1862., 1864.) pa čak i V u k o t i n o v i ć (*Trnule*, 1862.). I M e d i P u c i ć u štampa Lukšić u Karlovcu *Pjesme* (1862.), dok *Cvijetu* izdaje u Beču (1864.). Drugi su pjesnici: I l i j a O k r u g i ć (*Srijemska vila*, Osijek 1863.), N a p o l e o n Š p u n - S t r i ž i ć (*Iz mladijeh ljeta*, 1866.), I v a n D e ž m a n (*Smiljan i Koviljka*, Z. 1866., *Poletar*, 1868.). God. 1865. ispjevao je F r. M a r k o v i ć *Dom i Svijet*, te 1868. *Kohana i Vlastu*, a ima toga još i više.

Zato Šenoa, govoreći o *Našoj književnosti* (Glasonoša, 1865.) može da reče o „vilovanju": «Da — pjesništvo imamo. Mažuranić, Preradović, Trnski bili bi ponosom svakomu narodu. „Čengić-aga", „Prvenci", „Krijesnice" resile bi svaku književnost. O mlađem na-

raštaju nije lako govoriti; taj se tek razvija. Zasad još junakuju na vilinjem mejdanu sve stariji književnici, a prije svega Trnski, komu u hrvatskoj lirici para ne ima. A noviji plodovi? Teško ter preteško bi bilo literarnomu povjesniku karakterisati novije pjesništvo». Pa nastavlja, kako neki pjevaju na narodnu, tobože po Mažuranićevu uzoru, ali ti pjesnici nasljeduju samo vanjski lik narodne pjesme, ne vide njenih nutarnjih krasota, „te raspinju svoje plodove u omašan niz deseteraca" (Martić?). On misli, da takve poduže plodove općinstvo ne čita; nema onoga, što bi nam najviše trebalo: *historijske balade!* — Tu je kasnije sam Šenoa razvio u svojim „povjesticama".

No za p r o z u postavlja tužnu konstataciju: „Naša novelistika?... Mnogo toga ne imamo, a što imamo, do malo iznimaka je cigli korov... Otkad se je Bogović novelistiki iznevjerio, ne ima pripovijetke spomena vrijedne". Nikolić je slab. „Požeski đak" (Miroslava Kraljevića, urednika „Slavonca"; izd. g. 1863.) je pripovijetka za mladež, a ne roman. „Glavni pako grijeh u naših pisaca jest, što ne umiju ili ne će birati zgodna gradiva, te mjesto novelističkog obično uzmu epički čin. To svatko znade, da dvije trećine naših izvornih pripovijesti pričaju o turskom ratu. Dakako da je učenje drugih dijelova naše povijesti mučnije, tu se moraju lica i kulturno stanje točnije crtati, tu nisu dovoljne fraze „o časnom krstu i slobodi zlatnoj"...

Gotovo za decenij kasnije, u pripovijesti *Prijan Lovro* (Vijenac, 1873.) ovako je karakterizirao stariju našu pripovijetku: „Dvoje mladih se zavoli, al im se nameću kojekakve vrlo obične prepone, kojih vrlo običnim načinom uklone, pa budu, hvala budi bogu, svoji. K tomu malo sunca, mjeseca, cvijeća, suza — i pripovijest je svršena. Samo katkad uđe komu piscu u glavu, te junak ili junakinja moraju se otrovat, probost, pače umrijet od suhe bolesti. Vječna idila, vječna monotonija!" Nije tomu, po Šenoinu mišljenju, kriva naša sredina. „Upravo okvir naše malešnosti, koja sapinje često smjelu dušu i žarko srce, rodi toliko borbe, toliko sukoba, da će dušu silno potresti, i povijest ljudskoga srca u nas je toli razlika, toli živa, da našim piscima ne treba nego prepisat je, pa su napisali najljepši roman".

Šenoa je držao, da bi najprije trebalo dati u ruke štivo širim masama, „puku", pa je za tu svrhu smatrao najzgodnijima dva naša

književnika: Frana Kurelca, koji je „i onako najbolji hrvatski prozaista", i Janka Jurkovića. Danas nam se taj sud, već s obzirom na osebujni i arhajički jezik Kurelčev, ne čini baš ispravnim. Na Jurkovića je pomišljao zato, jer je od njega izišla god. 1861. mala knjižica *Tri lipe*, pučka pripovijest u prozi, kojoj je dodana *Prelja* u stihovima, i par basni. Jurković je uostalom već imao uvaženo književno ime. God. 1862. izdaje i prvi svezak *Izabranih djela*, s četiri humoreske, jednom komičnom epopejom i jednom komedijom. Od ostalih starijih pripovjedača javljaju se ponovnim književnim pokušajima Vukotinović, Kukuljević i Demeter, ali ti nemaju ni za njihovu ličnost ni za karakter književnosti onoga vremena nikakva značenja.

Istom nakon sklopljene nagodbe (1868.) nastala je u političkom životu relativna smirenost, ljudi su se stali prilagođivati novim političkim prilikama i nastojati da svoju potrebu aktivnosti izdovolje na drugim područjima, izvan politike. Sad se opet bave naukom i književnošću. A i ono neprestano osnivanje i propadanje književnih listova i almanaha prestaje. Ukoliko se i osniva koja nova književna publikacija, pa onda propada, ostaje ipak kroz čitavo vrijeme kao trajni čuvar stabilnosti *Vijenac*.

Međutim, baš u to vrijeme, izišla je u almanahu „Dubrovniku" (Split, 1868.) lijepa novela M a t e V o d o p i ć a (1816.—1893.), *Tužna Jele*, koja već ima sve odlike i nedostatke ovoga pjesnika n o v o g Dubrovnika: malo ili ništa radnje, mnogo folklornih crta, ali topli ritam života, simpatiju za maloga čovjeka, osjećaj za njegove patrijarhalne običaje, poeziju mora — i vrhu svega, ljubav prema Dubrovniku, kakav jest, bez aristokratske nostalgije kasnijega pjesnika gosparâ Ive Vojnovića. Toj ljubavi za pučane dao je Vodopić izraza i u svojoj velikoj pripovijesti *Mariji Konavoci*, kojoj su odlomci štampani već g. 1863., 1867. i 1871. (izd. M. H., 1893.).

U Zagrebu se književna produkcija skoncentrirala oko V i j e n c a. U g. 1869. vidimo među suradnicima ove p r i p o v j e d a č e: Jurković, Perkovac, Trnski, Zahar, B. Lorković i Šenoa *(Dusi narodne straže)*. God. 1870. surađuju još i: Tomić, J. Gržetić, I. Dežman,te Veber s *Nadalom Bakarkom*. U g. 1871. novi su Vukelić i Ciraki; te godine izlazi Šenoino *Zlatarovo zlato*. Godina 1872. ne donosi novih pripovjedača (nema ni Šenoe), dok je g. 1873. nov Jorgovanić *(Mlinarska djeca)*, a i Šenoa piše *Prijana Lovru* i

Lijepu Anku. God. 1874. izlazi Šenoin *Barun Ivica*, Veberova *Paskva*, Jorgovanićeva *Divlja djevojka;* novi su pripovjedači Vj. Klaić, L. Mrazović i D. Lopašić. God. 1875. napisao je Šenoa dvije velike pripovijesti: *Mladi gospodin* i *Čuvaj se senjske ruke;* novi je pripovjedač Bude Budisavljević *(Očajnik Milivoj)*. Godine 1876. izlazi Šenoina *Ilijina oporuka;* kao novi javljaju se: Ferdo Becić, Tomo Maretić i Jovan Hranilović. Godina 1877. donosi uz dvije neznačajnije stvari (F. Becića i E. Nenadova) tri znamenita djela hrvatske književnosti: Korajčeve *Auvergnanske senatore*, Kovačićevu *Baruničinu ljubav* i Šenoinu *Seljačku bunu*. God. 1878. nema, osim Jorgovanića *(Žena i ljubovca)*, nikakvih suradnika novelista do Šenoe; te godine izlaze njegove četiri pripovijesti: *Karamfil s pjesnikova groba*, *Pruski kralj*, *Turci idu* i *U akvariju*. Godine 1879. isto je suradnja malobrojna; štampane su samo tri izvorne pripovijesti: Veberov *Dobrotvor đački*, Jorgovanićev *Za jedan časak radosti* i Šenoin *Vladimir*. Godine 1880. ima dosta suradnika; među njima su novi: Vojnović *(Geranium)*, Đ. Arnold i Vj. Livadić. Od Šenoe izlazi *Kanarinčeva ljubovca*. God. 1881. su novi pripovjedači: Ernest Kramberger i Edo Tomaj. Od Šenoe izlazi *Branka*. To je godina Šenoine smrti.

Izvan „Vijenca" izašli su, od znatnijih pripovjedalačkih radova, kod Matice Hrvatske Šenoine pripovijesti *Diogenes* (1878.) i *Prosjak Luka* (1879.), te Jurkovićeve *Sabrane pripovijesti* (1880., 1881.), a u »Obzoru" (1875.) Becićeva *Kletva nevjere*, koja se mnogo čitala. U Almanahu „Hrvatskom domu" štampana je Kovačićeva *Ljubljanska katastrofa* (1877.), a u „Hrvatskoj" *Seoski učitelj* i *Ladanjska sekta* (1880.). U „Hrvatskoj Lipi" (1875.) nema nikakvih vrednijih novih pripovijedača, ali zato u njoj debitira Josip Kozarac — kao pjesnik!

Vidimo dakle, da se u „Vijencu" javljaju svi znatniji pripovjedači osmog decenija, koji uglavnom reprezentiraju ono, što se često naziva *Šenoino doba u hrvatskoj književnosti*. Od ranijih pisaca, u sedamdesetim godinama, neki su ili pomrli (Nikolić) ili su i u „Vijencu" nastavili svoj rad, koji nije bitno izmijeno njhovu fizionomiju (Veber, Jurković). Neki su već i ranije nešto pisali, ali baš u Šenoino vrijeme dolaze do jačeg izražaja (Korajac). Neki su opet tek oko sedamdesete godine stvorili nekoliko vrednijih i značajnijih stvari, da onda umru ili bar ne pišu više (Perkovac, Vu-

kelić). Sve književno stvaranje Rikarda Fliedera-Jorgovanića pada između god. 1873. i 1880., kada je već i završio svoj kratki put na ovoj zemlji. Sam Šenoa, iako se pjesnički javlja već 1861., počinje pisati pripovijesti 1865., a književnu fizionomiju dobiva *Zlatarovim zlatom* (1871.). I sada, u sedamdesetim godinama stvara čitavu biblioteku pripovjedačkih djela i stvara tako solidnu osnovu novije hrvatske pripovijetke.

Kad je potkraj šezdesetih godina nastalo povlačenje iz političkog života, posvećuje se i Ivan Perkovac (1826.—1871.) prosvjetnome radu, uređuje „Vijenac" i počinje pisati čitav niz novela, dok ga u tom radu ne prekine brzo smrt. No i unatoč toga, njegov je književni lik dobio svoj relijef: prvi od hrvatskih pisaca, Perkovac je shvatio, da vodstvo narodnog života imade da preuzme treći stalež, građani i seljaci, koji su ne samo srčika naroda, nego upravo narod sam; plemstvo je već doigralo svoju ulogu i živi kao parazit na narodnom tijelu, uvijek spremno da za svoje committed stališke interese žrtvuje interese naroda. Ljudi, koji su u to doba živjeli upravo na socijalnoj prekretnici historije, nisu to pravo ni primjećivali. Perkovac je po svojim idejama socijalni pisac, sa izrazitim simpatijama za potlačene. U tom su pogledu značajne njegove novele: *Župnikova sestra* i umjetnički znatno slabija, ali idejno istaknutija: *Šljivari*. No i izvan te gotovo borbeno tendenciozne literature, Perkovac nastoji da pokaže vrijednost i potrebu prosvjetnoga rada među širokim narodnim masama u *Stankovačkoj učiteljici*. Ta je novela i osnovnom idejom kao i kompozicijom (pisana je u obliku pisama) nesumnjivo dala poticaja Šenoi za pisanje njegove *Branke*. No Šenoina obradba, kako vrlo ispravno primjećuje i A. Barac, znači zapravo idejni nazadak, jer prilično romantički pokušava da rehabilitira odnarođenog feudalca (Barac, *O pripovijestima I. Perkovca;* Novosti 2. X. 1932.). I manje značajna *Kitica* svojom postavom i karakteristikom osoba podsjeća na Šenoinu kasniju *U akvariju*. Osim toga je Perkovac u noveli *I žene ljube iskreno* dao mnogu autobiografsku crtu, pa se ona svojom neposrednošću dojima čitaoca kao autorova konfesija.

Godine 1871. donio je „Vijenac" i jedine dvije novele upravnog oficira Lavoslava Vukelića (1840.—1879.), *Hajduk Rade* i *Krvava dioba*, u kojima se zrcali fatalistička rezigniranost čovjeka, sputana činovničkom karijerom i ogorčena teškim nomadskim

životom. Upravo nevin mora Rade da se odmetne u hajduke te konačno i da izgubi glavu, a isto tako kao fatumom gonjen ubija u drugoj noveli starac Marko snahu i unuka, da i sam poslije kidiše vlastitom životu. Kao da i nad njima lebdi tužan uzdah iz autorove pjesme „Kod Solferina": «Bože, Bože, ako jesi, gdje si?»

Ako su kratki životi Perkovca (45 godina), Vukelića (39 god.), pa i samog Šenoe (43 god.) tužno naličje književničkih egzistencija kod Hrvata, Rikard Flieder-Jorgovanić (1853.—1880.) upravo je njezin tragični dokumenat. Nedovršenih nauka, bez pravog građanskog zanimanja, informator grofovske djece, žurnalista i književnik, umire sa 27 godina od tuberkuloze, nakon što mu je prije amputirana noga. U tom mučnom i kratkom životu nije Jorgovanić dospio da se staloži, piše mnogo, brzo i nervozno, puštajući maha neobuzdanoj svojoj fantaziji i želeći da čim lakše zadovolji publiku, koja je još uvijek gutala sentimentalno-romantičke fabule ženskih romana u njemačkim *familienblattima*. Da je uza sve to dao dosta dobro zapaženih karakteristika, spretno zamišljenih novela i zanimljivih sujeta, koji su doista uspjeli da ga populariziraju osobito kod ženske publike, dokazom je njegova nesumnjiva talenta, koji se nije dospio razviti.

Mirniji, sređeniji, a i dulji život, iako ne bez napora skopčanih sa svećeničkim zvanjem, imao je Vilim Korajac (1839.—1899.), rođen u požeškom kraju, široka, nasmijana i zlobna šijačka priroda, koja se s pravom može postaviti uz Janka Jurkovića, a možda i povrh njega. Ako je istina, da je satira očajni krik gladna želuca, a humor zadovoljni smiješak sita trbuha, onda Korajac sigurno nije mnogo gladovao. Ali kako je imao oštro oko za slaboće svojih bližnjih, a po svom zvanju i treba da ga je imao, to nam je iznio u *Auvergnanskim senatorima* neodoljivo komične slike filistarskog milieua šijačke metropole Požege, koju dosljedno naziva Auvergneom, da je tako stavi uz bok drugog slavnog u literaturi grada — Tarascona!

Nad svima njima natkrilio se gorostasni lik Augusta Šenoe (1838.—1881.), koji upravo dominira cijelim osmim decenijem XIX. stoljeća. Šenoa piše feljtone i kritike, prati u člancima sav naš politički i kulturni život, piše za kazalište i djeluje u njemu, pjeva pjesme i ostavlja čitav niz novela i romana, koje publika čita s oduševljenjem u njegovo doba, s interesom do današnjeg dana. Njegova književna ličnost tako je mnogostrana, intenzivna i produktivna, da je ne samo zasjenila svoje suvremenike i gurnula u zaborav predšasnike, nego je i kasnijoj generaciji znatno otešćala afirmaciju. Kad je Šenoa počeo da se književno javlja, vlada u našoj književnosti takva beskrvnost i bljedilo, da ne samo što nije mogla presvojiti nacionalno indiferentnu publiku, nego je upravo izgledalo da potvrđuje krilaticu o našoj inferionosti. Šenoini romani i njegove novele ushićuju publiku; iza njegove smrti nitko je ne može da osvoji; dugo se vremena tvrdi, da iza Šenoe više nemamo pripovjedača. Šenoa je unio svu svoju ambiciju i energiju u književnost; smatrao je, da je književnost funkcija nacionalnog života i ništa od tog života ne smije joj biti tuđe. Našim narodnim životom treba da se inspirira, za nj treba da stvara i tako da mu daje nove impulze i dovodi nove sokove. Treba da se sraste s narodnim životom, treba da osjeti njegove potrebe, da ispuni njegove zahtjeve, da bude organički dio njegov. Zato i književnik ne smije da se zatvori u kulu bjelokosnu, daleko od naroda i njegova života, već treba da zahvati svuda, pa makar to išlo i na štetu ličnosti i na uštrb književnoga stvaranja. Šenoa je zaista ušao u taj život, slio se s njime, i ne možeš ga izrezati iz organizma narodnog, a da se ovaj ne pozlijedi. Svima stranama narodnog života on je obraćao pažnju: šibao je političke prevrtljivce, rugao se umišljenim veličinama, imao toplo srce za bijedne i potlačene, isticao ličnu vrijednost pojedinca, osjećao vrijednost tradicije i osvježavao poznavanje narodne prošlosti, naslućivao je i krčio puteve budućnosti — uvijek i svuda koracao je sa svojim narodom, uvijek spreman da mu pomogne zborom i tvorom, uvijek spreman da se žrtvuje u njegovu korist. Sve to svoje vjerovanje pretočio je u svoja književna djela, sva ih je njime prožeo — i to je ono, što im daje trajnu vrijednost, ono, zbog čega Šenoa ostaje hrvatskim klasikom. Pa da se i sve njegove težnje ostvare, da svi njegovi ideali nestanu, da sve njegove ideje zastare: zastarjela je samo forma, vanjština; a uvijek će ostati svježe i vječno mlado ono, što je Šenoa smatrao bitnom značajkom književnika: — biti jedno sa svojim narodom, vjerovati u njegove ideale, biti tumač njegovih želja, kucaj njegova srca!

Slavko Ježić

MIRKO BOGOVIĆ

KRVAVI MOST U ZAGREBU

I.

Da su meni gusle javorove i gudalo od jadikovine, a k tomu da mi je vilinski glas, najvolio bi zapjevati tanko i glasno, te opjevati naroda našega sreću i nesreću, sve redom od najstarije pa do najnovije dobe, tad bi, znam ja, slušo narod naš kao što sluša sliepe svoje Omire na vašarih, kad mu uz javor gusle poju o junacih silnih i bojevih ljutih; al buduć u mene nema pomenutih sredstvah ni svojstvah, zato evo uzev preda se divit i hartiju hoću ovdje da opišem jednu samo između mnogih burnih i krvavih episodah iz hrvatske naše prošastnosti.

Ko je goder makar i površno prevraćao listine, gdje se napominju događaji raznih naroda, bit će opazio, da nema gotovo nijedna doba, gdje nebi bila rekom tekla krv naroda našega, stranom u bojevih izvanjskih, što ih pređi naši vodiše ponajviše proti Turkom, stranom pako u domaćih borbah, što pronikoše iz razdora nesložnih sinovah naše domovine, zadajući joj time težkih i krvavih ranah. Tkogođ bezpristrano o tom razmišlja, zaista se čudu dočudit nemože kako je moguće bilo, da se pod težkimi timi udarci naš narod sasvim nedotamani, već preboljev vazda sretno ljute rane svoje opet se oporavi i pridigne, pa jedva što mu desna ruka zasili, već mu i krvce zaželi britka sablja, te zato skočiv na noge lagane kao Kraljević Marko nanovo pohrli u krvavi boj. S kamena bi suza udarila, kad rodoljub pomisli na sve, što je prepatio taj naš narod, al opet mu od puke radosti srce mora da zaigra u grudih, kad vidi, da je uzprkos svemu zlu, što ga je snašlo tečajem vremena, narod taj sveđ još onakav, kakav je bio prije više vjekovah: čil naime, zdrav, veseo i lakouman. Teško ga izkustvo neotupi, al i neučini

da bi se bio koristio njime i dozvao pameti, već on ostade sveđ isti te isti u zlu i u dobru.

Što je godier burnih pokretah u Ugrskoj bilo, težko da će ih biti burnijih od onih, što se pridesiše koncem 13. i početkom 14. vieka. Ugrski a zajedno i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski kralj bio je u ono vrieme Andrija III. Taj je vladar imao mnogo tajnih a i javnih neprijateljah ne samo u Ugrskoj već i izvan nje; dapače našlo se je i takmacah, koji se š njime natjecahu za krunu ugrsku. Među timi bio je s prva Karlo Martel, sin Karla II. kralja od Sicilije i Marije sestre pokojnog ugrskog kralja Ladislava. Čitava Ugrska, a š njom dakako i Hrvatska razvrgla se je na protivne stranke. Jedni biahu za Andriju kralja, a drugi opet za Karla Martela. Svaka je stranka nastojala oko toga, da si što više pribavi privrženikah, bilo obećanjem, mitom i darom, ili pako silom i oružjem. Nije dakle čudo, što se tom prilikom razigraše strasti u ljudih, i što je uslied toga svaki čas došlo do nasilja, do pliena, do krvava okršaja i do progonstvah. Svaka stranka gledala je da se održi na svaki mogući način, a uzto da satre protivnike svoje. Karlo Martel imao je u Ugrskoj i u Hrvatskoj dosta možnih privrženikah, koji su stranku njegovu vazda podticali na odpor proti kralju Andriji, a taj je opet od svoje strane nastojao, da mu njegovi privrženici nekrenu vjerom, i da neizgube tvrde uzdanice. S toga uzroka došo je također godine 1292. u Zagreb, te zagrebačkom kaptolu radi dokazane vjernosti i privrženosti podielio povelju, gdje mu poklanja maltu zagrebačkoga trga. Istom je prilikom naimenovao kralj Andrija posebnom poveljom njekog Pavla Slavinića rodom Zagrebčanina iz vlaške ulice — s kojim ćemo se češće sastati tečajem naše pripoviesti — plemićem ugrskim, a to radi dokazane vjernosti i hrabrosti u boju. Zatim, godine naime 1295., naimenova kralj Andrija po smrti Ivana I. njekog Mihalja biskupom zagrebačkim, i pošto taj, dopraćen oružanom silom, u Zagreb stigne, počeo je odmah napastovati i progoniti privrženike Karla Martela, a među njimi napose župana Garduna gospodara tvrdog tada Medved- i Garić-grada. Biskup Mihalj pomoću vojvode hrvatskog Alberta i ostalih privrženika kralja Andrije osvoji najprije Gardunov grad Garić sa selom Gjulincem, te zatim istim načinom otme na silu Ivanu i Hinku, sinovom bana Gusingovca, županije brezničku, prisvojih si naslov župana garićkog i brezničkog.

Protivnici kralja Andrije i biskupa Mihalja uzavrjeli su naravno najvećim gnjevom s toga, što počini pomenuti biskup u svoje i kralja Andrije ime, i oni bi mu se odmah s mjesta bili osvetili, da se nisu pobojali velike oružane sile, koja biaše vazda uz biskupa Mihalja; nu pošto se taj za njeko vrieme iz Hrvatske udalji, da posjeti kralja Andriju zaštitnika svoga, bila je sva prilika, da će buknutim živim plamom osveta, što je donle potajno tinjala pod pepelom. Svim Martelovim privrženikom biaše tada jur dotužila muka, osobito pako od zuluma i velika jordama biskupa Mihalja, te im je uprav usljed toga tako rekuć jur do nokta dogorjelo.

Uprav se je u to doba, što ga evo napomenusmo, šetao u svojoj palači na Medvedgradu možni župan Gardun Garićki, čovjek najbolje muževne dobe, povisoka stasa, suholjast nu koščat i krepak kao bor u obližnjoj mu gori. Crnomanjasto mu lice svjedočilo, da je jur mnogo koješta izkusio, dobra i zla, pa zato se u tom njegovom licu zrcalila njeka odvažnost sdružena sa ozbiljnošću i njekom strogošću a i gorkošću, što si ju valjda izkustvom pribavi. Taj se je dakle čovjek šetao podvitim rukama, stisnutim ustnicama, nabranim čelom i plamtećim očima, velikimi i hitrimi koračaji gore dolje po svojoj palači tako silno, da je uz zvek njegovih ostrugah podnica kadšto zaškripala i staklo obližnjeg kojeg prozora potiho zazvečilo. Liepi proljetni dan mjeseca svibnja bio je na izmaku, jer se je sunce jur doticalo glavice gorah Okićkih, i još jedanput prije nego l' će zaći pozlaćivalo zapadnimi traci svojimi cielu liepu okolicu zagrebačku — pa premda je takav prizor, osobito iz Medvedgrada, veličanstven — to ga ipak Gardun ni negleda. Izpod grada u gustom grmu slavulj milozvučnim svojim glasom tad zapoje, dočim mu se iz pitome deteljine odzove prepelica veselim pućpurikanjem svojim; u gori pako, što se pram kapeli sv. Jakova diže iznad Medvedgrada, začuje se u isti par rog pastira, koj je na prostom nu blagozvučnom tom muzikalnom stroju svirao stari njeki hrvatski napjev, i premda bi drugi čovjek taj troglas, što ga upravo napomenusmo, s uzhićenjem i čeznućem bio slušao, to ga evo Gardun ni nečuje. Za sve krasote divne prirode, kojimi sva naša Hrvatska, osobito pako okolica zagrebačka izobiljuje, za sve blagoglasje zvukovah milih — za sve to Gardun haje i nehaje. Sada njega jedna samo obuzima miso, koja se nipošto neslaže sa blagimi prije napomenutimi prizori i glasovi. Njemu bi možebit u taj par milije bilo,

da se okolica zagrebačka gustim crnim zamaglila oblakom, iz kojega bi uz strašnu grmljavinu treskale striele, dočim bi vrane graktale i vuci zavijali.

A šta je moglo biti te je misli Gardunove tako zaokupilo da je sliep i gluh bio za sve, što ga je okružavalo? — Mora da su ga spopale misli nemile i ljute, s kojih mu duša boluje, a srce u grudih ječi. — A tako je i bilo. Oko duše i srca njegova savile su se do dvie guje — jedna guja težnja za osvetom, a druga ljubomor zvana.

Rečeno je jur gore, da je biskup Mihalj napastujući privrženike Karla Martela, među kojimi bijaše i Gardun, istomu grad Garić sa selom Gjulincem silovitom rukom oteo i sebi prisvojio. A to biaše ono, što Gardun nikako pregorjet nije mogo, već je snovao svakojako, da se čim prije osveti tom biskupu i ostalim privrženikom kralja Andrije. Tadašnje odsuće biskupa iz Zagreba bila je tomu najsgodnija prilika, te zato se je već prije njekoliko danah dogovorio župan Gardun sa svojimi prijatelji i privrženici, da k njemu na ročište i na dogovor dođu na opredieljeni dan u večer, a taj dan bio je uprav onaj isti, gdje se š njime evo upoznasmo. Među drugom odličnom gospodom očekivao je Gardun također knezove braću Ivana i Hinka Gusingovce, kojim je također, kao što znamo, na silu biskup Mihalj oteo županiju brezničku.

Tu sad valja napomenuti, da je u spomenute braće Gusingovacah bila mlađahna sestra imenom Ružica, krasno i milo djevojče od 17 od prilike lietah, što je jur od 3 godine danah, odkako joj naime redom naglo poumrješe roditelji, boravila kod dobre svoje tetke bivše tada opatice (glavarice) duvnah reda sv. Klare u Zagrebu. Braća scieniše, da će to mirno utočište za sestru u ono burno doba biti najsigurnije, jer oni i onako često izvan doma budući nebi bili mogli tako paziti sjajni taj alem, kao što se to punim pravom moglo očekivati od tetke. Nadalje braća ugovoriše da će sestru Ružicu, čim 18. godinu navrši, zaručiti sa pobratimom svojim Gardunom, koji — vidivši ju prije godine danah u družtvu braće njezine, tako se žestoko zaljubi u djevojku, da je istu odmah prosio u braće, ni nepitajuć za to, da li ona njega ljubi. Braća mu ruku sestre obrekoše, nehajeći također za to, da li će im sestra na to pristati ili ne.

Nu nemojmo se tomu čuditi — to u ono doba nije bilo ništa novoga, dapače to je bila stvar skoro svakdanja, da nisu djevojke ni pitali, hoće li ovog ili onog, već one se u najsvetijoj toj stvari moradoše pokoriti volji roditeljah ili starije braće svoje, te poći za muža mnokrat nepoznata, a još češće neljubljena. — Pa tako bi se bilo i sa Ružicom po svoj prilici dogodilo, da nije slučaj to drugčije okrenuo. Njekim dakle slučajem porodi se noću vatra u manastiru duvnah sv. Klare, (gdje je sada narodni dom i ostale kuće na sjevernom šetalištu), a to je bilo po godine od prilike iza kako je Gardun Ružicu u braće i izprosio. Slučaj opet htjede, da je baš u onoj strani manastira najprije plam buknuo, gdje je spavaća soba Ružice bila, te je radi toga, buduć je tvrdo spavala, u najvećoj bila opasnosti. Krika, vika, štropot u pomoć hrlećeg ljudstva, zatim udaranje u zvono probudi ju ipak na skoro . . . Al jao! već je plam sukljao iz bolte . . . Gusti dim joj prikrije sobicu . . . Ona viče pomoć, al joj nitko u obćoj halabuki nečuje glasa . . . Rieč joj zape i ona onesvješćena pade na tle, al u isti par penjalo se jur smjelo njeko momče po slaboj ljestvi do prozora prvoga kata, kojega mu iz bašće manastirske tetka Ružice niema od straha i užasa pokaza prstom . . . Goruće grede praskahu strahovito, a iskre, dim i strašna vrućina okružavahu vrloga tog mladića, al on uzprkos svemu tomu sretno se pope do prozora, pa ni pet ni šest skočiv u sobu dopre njekako do Ružice, te obimajuć je jakom svojom desnicom opet brže bolje š njom se vrati strmim i pogibionim onim putem, kojim je došo, premda mu je tom prilikom goruća greda grdno ozledila lievo rame. On djevojku sveđ još onesvješćenu tetki preda, na što bude skoro vatra utišana. Nu u srcu mladića toga, koj je zatim otišao u zabuni sladkoj, porodi se uslied toga dagađaja također silna vatra, koja bude tim većma podpirivana, što ga je tetka Ružičina za njekoliko danah pozvala u manastir, da mu se ona a i spašena po njem Ružica sama zahvali. On dakako dođe i — al šta ćemo duljiti stvar bez potrebe kad se u kratko reći može — oboje se od ono doba stadoše nježno i vatreno ljubiti, a dobra tetka Ružice bila im je u toliko na ruku, što je dopustila mladiću, da kadšto smije dolaziti i sa izbavljenom i ljubljenom nećakinjom njezinom razgovorit se.

Taj mladić, od 24 od prilike lietah, liepa stasa i vedra poštena lica, nebiaše nitko drugi već početkom ove pripoviesti jur

napomenuti Pavo Slavinić, sin poštenoga građanina iz vlaške ulice, što ga je kralj Andrija radi hrabrosti i vjernosti nedavno naimenovao ugrskim plemićem. — Što se tiče izbavljenja Ružice po njemu, to se je dakako skoro svuda doznalo, pa svaki je pošten čovjek obćeljubljenog i odvažnoga toga mladića radi toga pohvalio, ali ljubav, koja se čvrsto uvreži u srcu njegovu i mile mu nada sve Ružice, tu je samo bistro i sumnjom podoštreno oko ljubomornoga Garduna opaziti moglo.

Sad dakle znamo jedno i drugo, što je Garduna peklo na srcu i što mu je dušu trovalo ljutim zmijinim jedom — sad znamo, zašto se je zamišljen i strašću uzkoleban šetao po samotnoj svojoj palači, gdje je svejednako stala pusta jeka njegovih korakah, pošto se jur odavno poče hvatati sumrak, — dok ga ujedanput štropot jašiocah, što ga s daleka začu, neuzbudi iz puste te šetnje i s kobnih mislih njegovih.

„Ha, evo ih!" reče skočiv k prozoru, čim opazi kako se podobar broj konjanikah strmim putem sve to bliže prikučuje kapiji gradskoj, koja se skoro zatim otvori očekivanim tim gostom, a u susret njim izšeta sam Gardun, pa pošto ih ponješto razvedrenim licem u palaču doprati, stadoše se gosti sa domaćinom s nova rukovati i pitati se za zdravlje.

Biaše među timi gosti dosta odličnih ljudih iz stališa velikaškog i plemićkog, nu biaše među njimi i građanah, a to uprav zagrebačkih. Među svimi najugledniji biahu knezovi i braća Gusingovci.

Pošto se dakle gosti sa domaćinom međusobno pozdraviše i ponješto o koječemu razgovoriše, sjetio se Gardun najprije svrhe današnjega sastanka, i predložio gostom svojim u kratko cielu osnovu, kako će on naime sutra š njihovom pomoću i sa svojimi na to već spremnimi ljudmi navaliti na kaptol zagrebački i tu se osvetiti biskupu Mihalju i kanonikom privrženikom Andrije.

„Od naše strane neće ti pofaliti pomoć" prihvati — pošto svoj predlog Gardun svrši — stariji Gusingovac Ivan — „jer mi smo se već prije dogovorili među sobom i sve jur tako uredili, da naši ljudi još prije ponoći ovamo stignu i s tvojimi se sjedine."

„Tako valja" reče razvedriv se posve Gardun „a ja ću kašnje svojim ljudem daljnje naredbe priobćiti, pa sutra prije zore krenut ćemo odavle, a ja se evo zaklinjem i vjeru zalažem, da ću naše protivnike takovim podvoriti doručkom i takove im ponude donieti, da će me ne samo oni, već i kasno potomstvo s toga spominjati."

„Nedvojim ni najmanje, da ćemo im se kako valja osvetiti" primieti mlađi Gusingovac, „a na znatan odpor težko da ćemo nagaziti, jerbo Mihalja sa svojimi četami u Zagrebu neima, kako ni hrabrog Slavinića, koji se s biskupom nalazi kod kralja Andrije."

„Baš to mi je žao", reče Gardun zakršiv rieč Hinku Gusingovcu, „ta baš s tim čovjekom volio bih se udesiti nego carevo blago zadobiti."

„A zašto baš š njime?« upitaše Garduna braća Gusingovci.

„To ću uprav vam napose kašnje priobćiti — znam da će se i vas kosnuti" odgovori Gardun .

Sad sluge uniđoše s visokimi i težkimi svećnjaci te stadoše prostirati veliki stol sried palače. Skoro zatim bude donešena večera. Gospoda i građani sjedoše liepo redom po dostojanstvu i starosti za stol i stadoše večerati. Al to nebiaše posve vesela gostba, kao što biva ondje gdje se ljudi sastaju samo da se među sobom razvesele. Tu je glavna svrha bila druga, i to baš krvava gostba.

Čulo se je doduše i tu zveketanje čašah, i među gostbom bilo je i tu glasnog razgovora, al pravomu onomu veselju, što obično začinja hrvatske gostbe, onaj dan nebiaše traga ni glasa. Dočim se drugi gosti među sobom razgovarahu, pripoviedao je potiho Gardun sjedeć između Gusingovacah, kako je izpipao da se Slavinić i Ružica međusobno ljube. Braća, okorjeli inače boljari, prepadoše se s nenadane te viesti.

„Je li moguće", reče razabrav se najprije mlađi brat Hinko, „da se taj novi plemić usudi ljubiti kćer jednog između prvih boljarskih plemenah ugrskih!"

„Pa i ona da njega ljubi!" — primieti škrinuv zubima stariji brat Ivan. „Naopako! ta to je ono što dokučiti i pregorjeti nikako nemogu . . . Volio bih da ju vidim u smrtnoj košulji, no da bude njegovom ljubom . . . Nu nemaj brige", primieti zatim iza kratke stanke domisliv se nečemu, „ona će sa svim tim ipak tvoja biti, jer mi što rečemo jednom, to neporičemo nigda."

„A je l iu vas tvrda vjera?" zapita braću sievajućim očima Gardun.

„Vjera tvrda ko pećina, brate! njom krenut nećemo" odgovore braća rukujući se š njim.

Gosti ostali ni nepaziše na to što se Gusingovci sa domaćinom razgovarahu, već među sobom spominjahu sutrašnji dan i osvetu, što ju svi manje više gojiše glede protivnikah svojih.

Svieće biahu jur na nizko dogorele i moglo je biti već blizu ponoći. Slike prijašnjih stranom vlastnikah a stranom upraviteljah Medvedgrada, činilo se kao da čudnovatim njekim svjetlom obasjane sa stiene palače ozbiljno motre tu noćnu gostbu. Osobito se je to moglo primietiti na slikah Filipa biskupa zagrebačkog, zatim bana Stjepka Šubića, bana Matka i Jaćima Petkara.

Dugo zatim nebilo i gosti na podani znak domaćine ustadoše iza stola, te želeći si međusobno laku noćcu, za kratko odoše za slugami svaki u svoju ložnicu.

Gardun sam osta još bdijući do preko ponoći, zatim pako, pošto stigoše očekivani ljudi njegovih drugovah, učiniv shodne naredbe, ode i on u spavaću svoju sobu, štono se je nalazila u onoj kuli, koja se još dan danas s desne strane razvalinah Medvedgrada koči ponajbolje sačuvana, prkoseći vremenu, štono u tečaju svome gradi s temelja nove gradove, dočim stare njekoć ponosite kule razgrađuje.

II.

Kad je bio mjesec na zahodu i jedva što se je zapoznao bieli danak, al eto iz otvorene širom kapije Medvedgrada preko spustnog mosta skrovno stupaju noćne čete Gardunove. U tieh četah konjaničkih i pješačkih biaše podosta izkusnih vojnikah dobro oboružanih, al je tu bilo još više kosami, sjekirami i toljagami provićenih seljakah i ujedno kmetovah Gardunovih, što ih on na brzu ruku sakupi pod svoj buntovni barjak.

Na čelu toj mješovitoj vojsci vranca svoga jaši ponositi župan Gardun, dočim ga s lieva i s desna na svojih riđih prate do dva vjerna druga njegova, Ivan naime i Hinko Gusingovci. Ostala se pako gospoda i građani poredaše među čete, vodeć svaki ponješto družine.

Dolinom Šestinskom, s lieva i s desna gustom tada šumom obrašćenom, odtisnula se čitava ta vojska put Zagreba grada, komu se je sve to bliže primicala, baš kao oblak crni kad se primiče kojem predielu, što ga za tili časak hoće da prikrije, prieteći mu grmljavinom, tučom i žarkimi svojimi strielami.

Žitelji Zagreba boraviše još sladki sanak, niti je ikomu kraj pameti bilo da će Gardun sa svojimi četami na grad udariti, pa zato još spokojno snivahu, jedni da se odaljeno milo sastalo sa dragim, drugi kako ih nenadana sreća snađe s blaga slučajno stečena, nemoćni starci sanjahu o mladosti i snagi, a bolestni, što im se prije zore njekako prikrade sanak, da opet stekoše zdravlja, — kako koji; nu skoro svaki sanjao je o onom, česa mu je srce željno bilo na javi. To je tako bilo do zore, kad li jednom — u mjesto zvona navješćujućeg jutrnu Zdravu-Mariju — stade strašna vika i buka na kaptolu, uzdrmajuć iz mirna sna tamošnje žitelje, baš kao grom kad tresne s vedra neba. S početka nitko nije znao šta je tomu uzrok te se pojavila tako silna graja, nu za mala čulo se kako pojedini bježeći sugrađani ulicom glasno zavikaše: „Jao pomagaj — bježte! evo na nas s vojskom gospodara medvedgradskog!"

Svaki skoči kao pomaman na noge, te brže bolje kud je ko znao gledao je da se ukloni ili sakrije, jer je svatko slutio da Gardun nije došo dobrom namjerom već zloradice, da se naime osveti odsutnom tada neprijatelju svome biskupu Mihalju, a i kaptolu, što mu je duže vremena uzkraćivao potrebitu hranu za njega i njegovu posadu u Medvedgradu. To je dakle svatko znao, pa zato se je svatko punim pravom i pobojao, da će tu po svoj prilici doći do zlića i krvoprolića.

Gardun je sa svojimi četami u kaptol provalio na ona vrata, što sada diele istu kaptolsku varoš od Nove-vesi, pa pošto bi tamo lako nadjačao i posjekao zadremane stražare, uđe kao munja u kaptol sa svojimi vojnici, koji biahu tom prilikom posve nalik noćnim onim avetim, što dolaze oko zore, da prave kojekakvu stravu pa da svakojako muče uboge ljude.

Pošto je dakle Gardun sa cielom svojom vojskom tako ušo u kaptol, razredi je što brže moguće, sazove vođe pojedinih odielah, te im u kratko zapovjedi što treba da svrše; zatim im reče iz podmukla: „Evo prilike da se osvetimo! A vi braćo i prijatelji, hitro sada svaki na svoj poso s vašimi ljudmi, robite, što se robit može, a pod sablju svoju okrećite il pod kopita konjem postavite, što vam goder na put stane!" Vođe poslušaše, te odoše hitro svaki sa svojom

četom na sve strane kaptola, navaliv za mala pojedince u kuće kanonikah.

„A vi prijatelji moji, ostanite s vašimi momci ovdje na trgu kaptolskom“ reče nadalje Gardun braći Gusingovcem, „a i moji konjanici neka ostanu nuz vas. Treba da se osiguramo na svaki mogući način, da nebude od nikuda potajne navale ili zasjede. — A ja ću“, nastavi plamtećim očima i hrapavim od puke srdžbe glasom, „ja ću najprije da se kako valja osvetim štiocu Dominiku, koj je navrkao ponajprije biskupa Mihalja proti meni — zatim ću posjetiti dvore biskupove, pa ću mu ostaviti biljeg, da bude znao i vidit mogo, kad se vrati od svog Andrije, da sam ga obišo.“

Zatim sa četom izabranom brzo krene prama kući pomenutog štioca (lektora kanonika).

Dugo zatim nebilo, a sa svih stranah kaptola pojave se glasi užasa, plač naime, jauk i lelekanje nesretnih žiteljah uz strahovite grožnje i kletve napadnikah, koji pošto se u njih srce razigralo i krv uzžestila, stadoše nemilice mučiti i zlostavljati mnoge, što im se ili oprieše ili nehtjedoše da im dobrovoljno izruče blago svoje. Osobito iz kućah kanoničkih čulo se je kako nesretnici u pomoć viču; al tu pomoći od nikuda nebiaše, dapače mnogi po se u sto zlih časah skupo i preskupo platiše viku svoju, jer kao veprovi ljuti navališe na njih divlji i bezdušni neprijatelji, s kojih dopadoše dosta ljutih ranah i krvavih glavah.

Svaki čopor pojedince riešio je tiem načinom posve zadaću svoju, te je bila sva prilika da će ih stoga pohvaliti Gardun, premda ih je on sam sa svojim čoporom u daleko nadkrilio; jer ne samo što je kanonik Dominik od njegove ruke mrtav pao, već pošto mu kuću oplieni i s temelja razori, udre kao pomaman na biskupski grad i na obližnju tamo stolnu crkvu, pa i tu stade harati i plieniti do zla boga.

Kad li je Gardun tako nadovoljio svoje srce, vratio se je omašćen krvju sa četom svojom težki plien noseći na trg kaptolski, gdje su ga jur očekivala braća Gusingovci a i drugi prije njega tamo jur prispjevši vođe sa svojimi četami, sa gomilami zarobljenog blaga i uhvaćenimi njekojimi kanonici, što ih je Gardun prije navale napose naznačio pojedinim vođam, da ih uhvate.

Pošto zatim spomenutim blagom natovariše spremnih jur u tu svrhu njekoliko seoskih kolah, vratiše se svikolici istim redom,

kao što dođoše, opet u Medvedgrad, kamo stigoše upravo oko podne. Gardun se ponajprije svim srdačno zahvali za to, što su ga vjerno podpomagali u namjeri njegovoj, zatim stane među vođe dieliti bogati plien. Naravno je, da župan Gardun tom prilikom nije zaboravio na to, da njega kao vođu najveći dio toga blaga ide, al zato ni po druge nije bilo krivo, jer je svakoga prama činu i dostojanstvu, što ga je tom prilikom obnašao, zapalo dovoljno blaga. Kad bi na taj način razdieljeno blago, sjeti se Gardun uhvaćenih kanonikah, te zapovjedi potavnjelim licem i strogim glasom tamničaru grada svoga, da uhvaćenike odmah odvede u najdublju tamnicu i da im nepoda drugo osim kruha i vode.

„Tako će se barem ta gospoda častna“, primieti zlobnim posmiehom, „vikla do sad dobrom i udobnom životu, po malo priviknuti konaku, jelu i pilu, kojim ja obično častim one, što nisu dobrovoljni gosti na Medvedgradu.“

„Neće im škoditi“, prihvati Ivan Gusingovac, „barem će imati vremena razmišljati o tom, da je uvijek bolje u prijateljstvu živiti sa susjedom, nego li u svađi.“

„Znat će također i pamtit će što je i kako, kad se komu uzkraćuje hrana potrebita, kao što su to oni činili tebi i tvojoj posadi“, reče Hinko Gardunu.

„Vratio sam im šilo za ognjilo“, prihvati Gardun, „pa ako im nije pravo, neka me tuže svome kralju Andriji ili biskupu Mihalju, a taj — ako ga je volja, neka dođe ovamo da oslobodi prijatelje svoje, da vidimo neće li se krvavom glavom vratiti odkuda je došo.“

„Boga mi, morat će!“ reče opet Ivan, „jer su tvrde te zidine, te bi se o njih i tvrđa glava razbila nego što je u biskupa Mihalja.“

„Moglo bi i to biti“, primieti sad plemić Kunović, „al pomislite ipak, gospodine kneže, kako je u istoga Mihalja čvrsta volja, te on znade svršiti ono što naumi, kud puklo da puklo, a strah me je, da će se svakako osvetiti gospodinu županu i prijatelju našemu Gardunu.“

„Vi se ga bojite, kako vidim“, reče Gardun porugljivo, zakršiv Kunoviću rieč „al ja ne! — Neka dođe samo, a ja ću ga dočekati kako valja, pa se ufam za cielo, da će se taj dozvati pameti i okaniti u buduće toga, da sa mnom ogradi kavgu. Sad sam mu se odužio

3*

duga kako valja, a hoću bogme ako uztreba opet tako. U ostalom pako netreba da se plašimo sjene; jer govorio tko što mu drago, stranka naša, štono je pristala uz kralja Karla Martela, ipak je u čitavoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji pretežnija nego li protivna, pa će zato ona prije ili poslie morat popuštati, ako neće da je satremo i da je nestane bez traga."

„Bog bi dao te bi tako bilo", primieti Kunović.

„Bit će tako, nemajte brige, prijatelju", reče Gardun. „A sad nemojmo dulje dangubiti, već hajdmo k objedu što nas jur čeka, znam, da smo svi skupa iza današnjega djela željni i pila i jela."

Gospoda i građani zatim odoše za kućegazdom u palaču gradsku, i tu sjedoše za stol da ručaju, dočim se vojnici i seljaci u dvorištu iza stolovah jelom i pilom obilno providenih namjestiše. Skoro zatim čulo se iz palače kako uz zdravice čaše zveče i po gdjekoje pjesme zaore. Vojnici pako i seljaci, u dvorištu gosteći se svojski, slediše i u tom pogledu vjerno primjer svoje gospode, samo što ih vikom i pjesmom daleko nadkriliše, a to baš nije bilo toliko čudo, buduć je župan Gardun već prije ručka svom kuharu i ključaru zapovjedio, da mu neštede kuhinje ni pivnice, već da jelom i pilom dostojno i obilno podvore sve njegove goste bez razlike roda iststališa.

Već je bilo podosta kasno poslje podne, kad doručaše svikolici u Medvedgradu sakupljeni gosti, zatim pako oprostiše se sa kućegazdom veselo i prijateljski, zaklinjuć se tvrdom vjerom, da će mu svakiput, kadgod bude od potrebe, na ruku biti.

Tako redom odoše svi do jedino braće Gusingovacah, koji još malko zatrajaše u gradu — s toga, da pobliže ugovore potrebita glede zarukah i svatbe sa sestrom svojom Ružicom i Gardunom, pa pošto š njim urediše taj poso, oprostiše se i oni prijatno sa prijateljem svojim i odoše uprav u Zagreb, da odmah priobće namjeru i volju svoju sestri i tetki.

Tetka Ružičina i braće njezine, inače opatica Margita zvana, bila je žena jur pristara. Izim časti njezine resilo ju je još njeko osobito odličje sdruženo sa dobrotom i njekom bi reć krotkom žalošću. U nje se je također primietiti moglo i to, da je njekoč vrlo krasna bila; jer premda su od ono doba prošle mnoge godine i mnoga gorka suza tajno potekla niz bliedo lice njezino, to joj se ipak po obrazu i stasu suditi moglo, da je i ona njekoč isto tako

kao sada njezina nećakinja ljepotom sjajna i dobrotom dična bila. Al baš ta njezina ljepota i dobrota biaše uzrok, što joj strogi udes u mjesto ružmarin-viencem tjeme ovi tavnom i jednolikom koprenom manastirskom. — Ona je ljubila njekoč mladića, koj se Bog i duša nije mogo dičit ni bogatstvom ni visokim rodom, nu dičile su ga zato sve muževne kreposti, hrabrost naime, mladost i plemenito srce, a taj mladić biaše štitonoša bana Gusingovca otca njezina, koji, pošto slučajno dozna da mu kćerka ljubi štitonošu, uzavriev gnjevom, ljubeće na silu razdruži. — Štitonoša, imenom Givić, ode zatim u sviet, te se je za njeko vrijeme čulo da je u ratu, što ga je Bela IV. vodio proti češkom kralju Otakaru, slavno pao. — Na što vjerna ljuba njegova ode u duvne reda sv. Klare, gdje tečajem vremena postane glavaricom, a ujedno vjernom i tješećom sestrom ili majkom svih onih, kojim je muka kakova dotužila, i koji bi došli da u nje traže pomoći ili utočišta. — Kad je dakle Margita tako blaga i prijazna bila svim, koji se nje u ostalom pobliže niesu ticali, naravno je sasvim da joj je kćerka brata njezina još većma omilila, s kojom ju je i onako skapčala sveza rodbinska, a k tomu još u novije doba srodan u njekom pogledu udes glede ljubavi njezine. Tetka Margita slutila je od njeko doba, da će na skoro i Ružičinoj ljubavi od strane ponosite njezine braće na put stati razne zapreke, pa zato je unapred odlučila, da će tu srcu svom priraslu djevojku štititi proti svakom nasilju, i u koliko moguće bude nastojati oko toga, da od te mezimice svoje odvrati onu sudbinu, kojoj ona sama postade žrtvom, pa zato čim se Ivan i Hinko Gusingovci iz Medvedgrada navratiše k njoj, priobćiv joj namjeru glede Ružice, stade ih tetka odmah moliti i zaklinjati, da se okane svakog nasilja; nu pošto se njećaci njezini oglušiše moljbam i razlogom njezinim, dozove Ružicu, da moljbe svoje sa suzami djevojke spojiv, kakogod omekša srce oporne braće. — Nu zaludu bi i to. Braća, jedva što sestru uočiše, uzplamtiše još većma.

„Badava trošite rieči" — reče Ivan — „častna moja tetko; što biti mora, to će svakako i biti . . . A ti Ružo, nemoj djetinjiti, već slušaj stariju braću svoju, kojim otac i majka na smrtnoj postelji izručiše sreću tvoju."

„Da, sreću moju!" prihvati uz gorki plač djevojka, „al to će svakako biti moja nesreća, jer ja ponositog i hladnoga toga Garduna, što mi ga namećete, neljubim, niti ću ikad poći za njega."

„To ćemo vidjeti!" upade joj u rieč Hinko. „Ti bi dakako voljela nepoznato ono momče iz Vlaške ulice, nego li uglednog župana Garduna — al se prođi lude šale, to ti evo kažem, jer mi se nećemo s tobom šalit; a isto tako nećemo pogazit rieči svoje tebi il onomu nadri-plemiću za volju."

„Obuzdajte strasti svoje", reče tetka ozbiljno, „znate li, da je mladić taj, na koga vi toliko mrzite, spasio Ružici život; naravno je dakle, da ga ona ljubi. U ostalom pako mogu vas uvjeriti, da je Slavinić u svakom pogledu dostojan njezine ljubavi."

„Nemojte, tetko, takovimi riečmi još poticati ludo djevojče na odpor proti našoj volji!" reče Ivan. „Što se pako toga tiče da ju je on spasio od očevidne smrti, to nam je također jur poznato, te mi već odlučismo odprije nadarit ga zato obilnim novcem, što ga valjda i onako neima, te će mu po svoj prilici više trebati nego li ljuba."

„I meni se čini", pridoda mlađi brat Hinko posmjehnuv se porugljivo, „da je taj siromak više giban na zlato što zveči, nego li na ikoje zlato materino."

„Smilujte se, braćo!" zacvili Ružica sklopiv ruke, „pa nemojte mi kidat srca takovom besjedom . . . Moj Pavo je plemenite ćudi i ja ga —"

„Ni rieči više", viknu strogo Ivan. „Dosta je, dapače i previše razgovora bilo do sad! — Mi niesmo došli da ovdje slušamo plač tvoj, već da ti priobćimo čvrstu svoju volju, od koje odstupiti nećemo, makar te nestalo od sama kukanja."

„Dakle ni moje rieči u vas ništa nevaže?" reče tužnim glasom tetka, stupiv pred braću.

„U svakom drugom poslu, mila tetka", odgovori joj Hinko, „saslušat ćemo savjet vaš drage volje, te će nam dobro doći, al u tom poslu radit ćemo po svojoj glavi."

„Pri tom svakako ostaje, što smo rekli", prihvati sad Ivan, „sada više nemožemo odstupiti, pa i nećemo da sve možemo, to je dosta. Mi bi Ružicu sad poveli sobom", nastavi zatim lukavo i pošpotno, „jer vidimo, da joj baš sasvim neprija taj zagrebački zrak; nu buduć nam je odmah ići u Ugarsku, gdje ćemo se po svoj prilici njeko vrieme raznimi poslovi baviti, to ćemo, čim se povratimo doći po sestru, jer će se dotle jur primaknuti ustanovljeni rok zarukah, pa zatim i svatbe."

„Ako Boga znate, braćo, nemojte me siliti, da mrzim vas", reče Ružica, stupiv odvažno na put braći štono htjedoše jur odlaziti.

„A ti nemoj da nas je sram s tebe", reče Hinko srdito.

„Da znate, ja ću prije umrieti, no poći za onoga koga neljubim", reče strastno Ružica, nepuštajuć braću s mjesta.

„Tad volimo da umreš, ako nije drugčije, bezsramno djevojče!" vikne Ivan srdito, turiv sestru na stran, dočim naglo zajedno sa bratom izpade iz sobe.

Onesviešćenu s nenadane te surovosti Ružicu obuhvati tetka Margita, kojoj se u onaj par do dvie težke i gorke suze omaknu niz bliedo i tužno lice.

III.

Ratobornog biskupa Mihalja, bivšeg, kako znamo, na pohodu kod kralja Andrije, dopadoše brzo užasni glasi o događajih, što se pridesiše u Zagrebu, dok njega tamo nije bilo, pa pošto je razumio kako je Gardun haračio u kaptolu, planuo je kao živa vatra, te odmah bez svakog zatezanja oprostio se s kraljem, pa uz pratnju svojih četah i ostalih vjernih privrženikah — među kojimi biaše i Slavinić — brže bolje pohitio je u Zagreb, da Gardunu čim prije vrati žao za sramotu.

Protivnici biskupa, poznavajući značaj njegov, znali su doduše unapred, da će biti sijaseta, čim biskup dočuje što je bilo u Zagrebu, al oni se ipak tješiše time, da se on tako brzo povratiti neće, a to s toga, što su znali da ga kralj Andrija vrlo uvažava, te u važnih slučajevih rado pita za dobar savjet, što će kralju trebati osobito u ono doba, gdje se je iz petnih žilah radilo oko toga, da stranka Andrije napregnutimi silami i odlučivo na put stane sve to smionijim težnjam stranke Karla Martela. Al protivnici biskupa sveđ još nepoznavaše dovoljno značaj tog odvažnog al uz to žestokog i veoma strastnog čovjeka, pa zato se nađoše u velikom čudu a još većem strahu, kad se biskup Mihalj iznenada pomolio u njihovoj sredini sa svojom oružanom družbom, nalik kobnoj zviezdi repači, o kojoj priča sviet, da ju sliedom sliede krvavi bojevi i zla ljeta.

Gardun se isto tako kao i ostali nije tako na brzo nadao povratku biskupovom, pa s toga, pošto je i on začuo da se zbilja

povratio biskup, sakupio je na brzu ruku momčadi, koliko je više mogo, te se š njom podobro utvrdio u Medvedgradu.

Njekoliko danah prošlo je tako, odkako se biskup povratio iz Ugarske. Neobična i — reć bi — kobna njeka tišina i zapara pritisnula je svu okolicu zagrebačku, baš kao mora kad pritišće spavajuće ljude. Cieli kaptol, a napose grad biskupov, prikrivala je njeka tajna, a to isto se je i o Medvedgradu reći moglo. — Ljudi gataše svašta, al nikoga tu nebiaše, koj nebi bio reko, da to na dobro nesluti, dapače svim činilo se, kao da kaptol i Medvedgrad priliče dviem zlogodnim oblakom, što se tiho nu brzo primiču, te će po svoj prilici skoro iz tmasta toga mraka gromovi pucati i striele treskati, tako da će strašnim urnebesom zamutiti sva okolica.

Na skoro se zbilja pokazalo da gataše ljudi pravo, jer neprođoše ni dvie nedelje danah iza povratka biskupova, kad li on jednim jesenskim jutrom g. 1299. prije zore iznenada silnimi svojimi četami stade obsjedati i jurišati Medvedgrad; nu akoprem čete njegove na grad navališe ljuto, to ipak ni tvrdom gradu ni obsjedanim iza sigurnih bedemah nenahudiše gotovo ništa. Juriš bude zatim skoro ponovljen, nu Gardun, hrabreći svoju i bez toga hrabru momčad, odbio je na novo neprijatelje tako kriepko, da se silnim gubitkom opet moradoše vratiti pod šatore u dolini ispod grada razapete.

Tako uz svakdanji juriš i odbijanje prođe njekoliko danah bez ikakva uspjeha za biskupa Mihalja, dapače mnogo mu je ljudih palo tom prilikom, što ga je dakako razjarilo još većma, pa baš zato odluči priekim udarcem riešiti stvar i Medvedgrad zauzeti po što po to. U tu dakle svrhu odustade za dva dana od svaka juriša, te povuče vojsku obsadnu opet pod šatore. Ali jedan mali dio vojske, zaklonjen gustom šumom, kopao je ipak iza toga s lieve i najslabije strane gradu skrovne lagume, dočim je drugi veći dio odpočivao, te sakupljao nove snage za predstojeći odlučni juriš.

Gardunu a i ostaloj momčadi posadnoj činilo se njekako sumnjivo ne samo to, što se neprijatelj od ovo dva dana neprimiče, već još većma to, što se ni s mjesta neodmiče, već svejednako čući pod šatori kao da tu kuva vražju poparu.

Al naskoro se osvjedočiše obsjeđeni, koj je uzrok da su podmuklo čitava dva dana kuturili njihovi neprijatelji, jer jedva što je treće veoma maglovito jesensko jutro osvanulo, kad li eto uz

strašnu viku stadoše biskupove čete sa četiri stranah jurišati grad. Biskup Mihalj, da tom prilikom podkriepi juriš četah svojih, stao je neprestano biti gradske bedeme sa dovezenimi dan prije ogromnimi te baš u ono doba zajedno sa barutom proiznađenimi lubardami, koje su sa silnimi svojimi kamenitimi krugljami znatno okrnjivale zidine gradske. — Gardun je sveđ još hrabro odbijao juriš neprijateljah, al pošto nakon neprestana juriša i pucnjave od 4 sata jur počeše na pojedinih mjestih pucati i zjati zidine, pa pošto se izvan toga na levoj strani u jedanput pojavi gromoviti razpuk s podkopanih lagunah, koji upaljenim barutom u zrak digoše težke zidine tako, da razkomadane podrtine nalik lakim treskam poletiše u vis, tad je tekar i tvrdog dotle Garduna nješto malo zazeblo oko srca, jer tad je počeo uviđati, da će nadalje težko moći tako krepko uzbijati neprijatelja, već da će najposlije morati odklonit sili njegovoj.

Što je u onaj par mislio Gardun, to se je zbilja na žalost njegovu odmah i dogodilo, jer putem gotova proloma, pomenutim silnim razpukom prouzročena, srnuše jur neprijatelji kao biesni u grad . . . Hrabru četu, što je tom prilikom prva provalila u grad, predvodio je Pavo Slavinić, koj je izprosio u biskupa Mihalja da mu smije u dio pasti slavna nu ujedno i pogibiona ta zadaća. — Tu valja napomenuti, da je Slavinić, došavši nedavno s biskupom u Zagreb, odmah posjetio milu svoju Ružicu i blagu tetku njezinu u manastiru, gdje je sa žalošću i gnjevom razumio, kako ju braća njezina surovim načinom sile da pođe za Garduna. Naravno je dakle, da je Slavinića osim hrabrosti nukala i osveta, te zato nije baš toliko čudo, što je sa odvažnom i ognjevitom četom svojom nalik biesnom lavu prodro prvi u grad, okrećući pod sablju što mu je goder stalo na put. On nije tom prilikom ništa tako srdačno poželio, već da mu Bog i dobra sreća dade namieriti se kako na Garduna . . . Pa gle! . . . jedva što je njekoliko časah počasilo, eto Garduna glavom kako sa njekojimi od svojih junakah, hrabreći ih, dotrči uprav tamo, gdje je prietila najveća pogibel gradu, pa se tu sukobi sa Slavinićem.

„Ha, evo ga!“ viknu Gardun kao ljuta iz procjepa guja. „Davor, momče golobrado! ded' primakni se bliže, da ti zapečatim novu povelju plemićku, pa da ti iz srca pustim uzavrjelu s lude tvoje ljubavi krvcu ovom mojom dobrom sabljom.“

„Evo me!“ viknu priskočiv u isti čas Slavinić „netroši riečih i nehvali se toliko, čovječe, dobrom sabljom, već znaj da dobra ruka u junaka više valja, nego li dobra sablja.“

Još su bili u rieči, al već divljim reko bi bjesnilom srnu jedan na drugoga i već se uz strašno čagrtanje sastadoše britke njihove sablje . . . Al to nebješe više sablje, već hitre dvie striele, leteć ponakrst, ili šičuća dva jezika zmajeva, što se susretahu na pol puta, prieteć smrću il ranom smrtnom gdje će domašiti što živo . . . Vojnici jedne i druge strane, što se dosad boriše blizu Garduna i Slavinića, prestadoše nehotice, videći kakav to mejdan diele njihove vojvode, pa zato okružiše tu dvojicu čudeći se muče junačtvu i vještini njihovoj . . . Iza podulje i žestoke te borbe ujedanput klone ruka Gardunova . . . Sablja mu se omakne, dočim mu desnu ruku u isti mah oblije silna krvca s grdne rane, što ju dopade kako ga je silno potegnuo sabljom protivnik njegov.

„Predaj mi se!“ poviče tad Slavinić.

„Neću, pučanski skote, dok je živa glava!“ riknu Gardun, pa trgnuv lievom rukom iza pasa potajni nož, htio je da š njime probode Slavinića; al taj u isti mah priskoči kao munja, te zajedno sa obližnjimi svojimi vojnici, ni pet ni šest, spopane i razoruža bjesnećeg Garduna. Tom sgodom bili bi sigurno vojnici Gardunovi gosi svome priskočili bili u pomoć, da sa svih stranah nije u isti skoro čas zaorio slavodobitni uzklik biskupovih vojnikah, koji su iza toga što se tu dogodilo, jur na više stranah provalili u grad i zauzeli ga tim slavnije, što ih je dobit ova stala mnogo truda a još više krvi.

Biskup Mihalj nadovoljio je dakle srce svoje — jer ne samo Medvedgrad već i možni župan Gardun, dušman njegov, biahu sad u njegovih rukuh, pa zato je sievajućim od puke radosti očima oprostio odmah na mjestu svim vojnikom od posade i pustio im na volju: il da idu prosto kud ih je volja, ili, ako hoće, da se uvrste u njegove čete, što gdjekoji, prem riedki, zbilja i učiniše.

Još onaj dan vratio se biskup Mihalj sa svojimi četami slavodobitno u Zagreb. Uz njega biahu tom prilikom i oni kanonici, što ih je oslobodio odmah, čim bi osvojen Medvedgrad, iz tavne gradske uze. On ih je žalio al ujedno i tješio time: da će pretrpljene njihove jade nadoknaditi primjerno on sam, a u koliko on to učiniti ne bi mogo, da će to jur učiniti kralj Andrija.

Župana Garduna, tavno izpred sebe gledajućeg i bliedog s težke rane i gorkog jada, pratio je tom prilikom Slavinić pod oružjem, pa pošto ga je tako dopratio u Zagreb, namjesti ga usljed naročite zapoviedi biskupa u priličnoj sobi biskupskog grada, gdje mu i stražu stavi pred vrata. Zatim biskup posla Gardunu liečnika da mu pogleda i vida ranu, što ju, akoprem dosta težku, ipak u prilično kratko vrieme sretno preboli kršna narav Gardunova.

Biskup nije u prvi mah pravo znao, što da čini s otim zarobljenikom svojim, nu za mala se dosjetio što će najbolje biti, pa zato, pošto je Gardun ranu svoju sretno prebolio te oporavio se sasvim, učinio ga pod stražom odpratiti u Ugarsku kralju Andriji, da mu on sudi, nu taj — budi što se nije usudio još većma razdražiti jednog između najmožnijih hrvatskih velmožah i protivnikah svojih, budi s drugog kakovog razloga — Garduna opet pusti na slobodu; — jedino Medvedgrad — smatrajuć ga kao kraljevsko leno — oduze mu, te poda njekom talijanskom gospodinu, imenom Torusti, da upravlja u kraljevo ime tiem gradom.

Gardun, pošto ga otpusti kralj, ode s mjesta k pobratimom svojim braći Gusingovcem, što se tada također baviše u Ugarskoj, te im potanko pripovjedi sve što ga je snašlo odkako se razstao š njima, pa konačno nagovori braću, kako je od potrebe da se Ružica iz manastira zagrebačkog premjesti drugamo, buduć će joj inače desivši se u Zagrebu kleti njegov dušmanin Slavinić još većma pomutiti mozag i srce. Bratja saslušaše i pristaše odmah na to što im je svjetovao prijatelj Gardun, pa zato s prva naumiše poslati brza ulaka k tetki s listom, gdje bi joj priobćili volju svoju: da im naime sestru bez ikakva oklevanja i uz sigurnu pratnju pošalje u grad Oštrc k Baboniću, kojega žena biaše u rodu š njima, nu za mala se braća opet predomisliše, te odlučiše da će svakako bolje biti, ako bude Ružicu onamo pratio mlađi brat Hinko.

Odmah treći dan iza toga dogovora stigo je jur Hinko Gusingovac u Zagreb sa njekoliko svojih pouzdanih konjanikah, što ih povede sobom da bude tim sigurnija pratnja.

Tetka Margita i Ružica prepale su se naravno s nenadana pohoda kneza Hinka, al ih još većma uzdrmala viest njegova: da će naime Ružica uzprkos prijašnjoj odluci braće i negledeć na burna i nesigurna tadašnja vremena ipak morati dieliti se od premile

svoje tetke i drugdje tražiti utočište... Pošto Ružica vidje da su i sada uzalud sve moljbe, odluči udariti drugim putem, pa zato ode hitro u svoju sobicu i tu napiše potajno listak mali, gdje u kratko javi Pavlu svome što je i kako, moleći ga i zaklinjući, da joj bude u pomoć i da ju gleda kako izbaviti čim prije, buduć je jur opredieljeno, da već sutra s bratom svojim pođe u Oštrc grad k rođakinji svojoj.

Ružica posla listić po starom i pouzdanom vrtlaru manastirskom u ruke svome Pavlu, a taj, pošto razabra što mu piše ljuba, nereče van do dvie puno važne rieči: „*bit će!*“ što ih vrtlar — neznajući što će reći — ipak vjerno izruči miloj mu gospodični. — Slavinić međutim ode svom zaštitniku biskupu Mihalju, te se š njim posvjetova u kratko, zatim se pako smiren opet vrati kući, i tu priredi što je scienio da bi moglo biti od potrebe.

Sutradan prije zore i čim prvi zapjevaše pietli mogo je čovjek razabrati kako do dvanajst konjanikah redom muče jašu gorskim onim putem, štono je tada preko gorah zagrebačkih najprečji bio put dolnjeg Zagorja, pa pošto stiže mala ta nu izbrana četa, što ju je predvodio Slavinić, onkraj gorah u dolinu zagorsku, krene nedaleko s puta na lievo u gustu bukovu šumu, i tu, popritegnuv uze konjem, stane te se stavi u zasjedu.

Nisu prošla gotovo ni dva sata odkako se ta četa namjestila, kad li se već eto i druga četa dolazeć istim putem zapaziti mogla. U toj četi bilo je toliko od prilike konjanikah koliko u prijašnjoj, samo što se je izvan njih te u sredini čete opaziti mogla ženska glava, kako velom zastrta jaši liepa žerava, koj je — kan da se ponosi ljubkim teretom svojim — kadšto radostno zahrzao, dočim mu se kopita od jogunasta poskakivanja i igranja jedva doticaše zemlje. — Ovu četu predvodio je Hinko Gusingovac na čilom svom riđu. Pošto se tako četa ova već dosta blizu prikučila onoj što biaše u zasjedi, zahrže opet slučajno žerav gospojice — to liepe Ružice — a dorat Slavinićev odzovne mu se radostno... Tu sada više nebiaše prilike ni časa da se ko komu ukloni, već obe čete trgnuše mahom sablje... Slavinić, nebudi lien, obodne konja i navali odmah žestoko sa svojimi na Gusingovu boju manje vještu četu, te ju iza kratka okršaja razbije tako, da skoro svi nagnuše bježati osim dvojice il trojice starijih vojnikah, što svejednako

uztrajaše uz hrabro borećeg se kneza Hinka... Ružica se uz to sasvim prikučila Slaviniću, te istomu muče nu srdačno stisnula ruku, al to jedva što opazi brat njezin, iznenada i kao biesan nasrne na protivnika svoga i bio bi istomu, kako je strašno zamahnuo sabljom, za cijelo razkolio glavu, da mu nije Ružice u srce dirajući uzklik: „Isus i Mario!“ obustavio ruku, te mu je sablja samo lako okačila glavu Slaviniću.

Pratnja Slavinićeva uzžestila se videći taj prizor, i bila bi po svoj prilici raznesla na sablje kneza Hinka, da ju nije kriepkom riečju obustavio sam Slavinić, koj nije podnipošto htio da se prolije krv istinabog dušmanina njegova, nu zato ipak brata mile mu nad sve Ružice.

Knez Hinko videći da mu namjera nije pošla za rukom kao što je mislio, stranom zastiđen, stranom opet razjaren, nije znao što da čini, pa zato — zagroziv se uz strašnu kletvu Slaviniću, te pustiv konju uzde — poleti praćen od preostavših svojih ljudi put Zagorja, dočim se Slavinić na novo slavodobitno sa Ružicom povrati u Zagreb, te odprativ ljubu do manastira duvnah i odpustiv blagom rieči i obilnim darom pratnju svoju, ode odmah u grad biskupov, pa tu javi uspjeh poduzeća svoga biskupu Mihalju, koj ga na novo pohvali i uprav carski nadari. Kad je Slavinić jur htjeo da se oprosti s biskupom, priobćio mu je taj još nješto, što je Slaviniću tako milo bilo da je mislio sići s uma s nenadane i radostne te viesti.

A šta je to moglo biti?... Ništa drugo već to, da mu je biskup obećo da će ga za tri dana sam vjenčati sa Ružicom. „Što se pako tiče prigovora obitelji njezine“, primieti biskup blagovoljnim posmiehom, „ili drugih kakovih posljedicah koje bi mogo imati taj čin, to ti, moj Pavle, zalažem rieč da ću ja i zato odgovarati ako bude od potrebe“.

Tri dana iza toga bilo je svečano vjenčanje plemenitog Pavla Slavinića sa mladom kneginjom Ružicom Gusingovom. — Silna svjetina, što se tom prilikom sgrnula u crkvi, nije mogla dovoljno nagledati se liepih mladenacah i kićenih svatovah; sjajnoj pako gostbi, što se zatim slavila u biskupovom gradu, nebiaše donle pametara, riečju: cielu tu svečanost spominjali su ljudi dugo zatim kao izvanredni i mili kakav događaj.

IV.

Skoro zatim, što evo pripoviedasmo da se dogodilo u Hrvatskoj, umro je Karlo Martel, a na njegovo mjesto bude sin njegov, mladić od 16 godinah, imenom Karlo Roberto, ili kao što ga mnogi pokraćenim imenom zvaše: *Karobert* imenovan kraljem ugrskim. Izbor taj pošo je za rukom ponajviše nastojanjem i uplivom tadašnjeg rimskog pape Bonifacija, koj je tvrdio, da se kraljevina Ugrska od vremena sv. Stjepana, Hrvatska pako odkako umre kralj Zvonimir, smatrati imadu kao leno rimskog pape, pa zato tvrdio je nadalje rečeni papa, da drugi ni nemože biti kraljem tieh kraljevinah do jedino onaj, koga izabere i potvrdi sam rimski papa. — Naravno je, da je taj čin Bonifacija još većma razdražio gospodu ugrsku i hrvatsku već odprije među sobom nesložnu i sklonu na bunu, pa zato se, u koliko moguće, još umnožao prijašnji razdor, tako da se je podiglo skoro cielo plemstvo, svećenstvo a i građanstvo u Ugrskoj, Hrvatskoj, Slavonskoj i Dalmaciji da se međusobom poput razjarenih srdah progoni i porazi.

Biskup Mihalj kao kolovođa stranke kralja Andrije, pomoćju svih skoro stanovnikah kaptola zagrebačkog i veće strane svećenstva, nije nigdje propustio prilike gdje je godier mogo nahuditi stranki Karla Roberta, kojoj osim braće Gusingovacah, zatim knezovah Šubićah i Babonićah, redom pristadoše i mnogi drugi ponajviše svjetskog višjeg a i nižjeg stališa ljudi, kojim se — što je svakako znamenito bilo — također pridružiše možni u ono doba Crkvenjaci.

Svaka između spomenutih stranah nastojala je petnimi žilami da kakogod nadjača stranku protivnu, a na sredstva nije se mnogo gledalo tom prilikom. Glavna stvar bila je, da se postigne cilj . . . kako? da li dobrim ili zlim načinom? . . . za to se nije pitalo. *Tko je jači taj kvači,* to je bilo skoro u obće priznato načelo onog vieka, pa s toga se nije ni priznavalo kakovo drugo pravo, već svaki si ga je krojio sam po svojoj volji, ili pako — prikrojivao mu ga je drugi.

Kralj Andrija, videći da je obće nezadovoljstvo jur strašno preotelo mah, nije znao kako da doskoči tom zlu, pa zato je god. 1299. sazvao sabor na polje peštansko *Rakoš* zvano. Među ostalimi pozvao je onamo i arcibiskupa ostrogonskog Grgura, inače

privrženika Karla Roberta, da se opravda, nu arcibiskup ne samo što nije mario za taj poziv, već je sam na svoju ruku sazvao njekakav sabor u Vesprim, te odanle zaprietio prokletstvom svim onim biskupom, koji bi se usudili doći na sabor što ga sazva kralj Andrija. No buduć taj poziv Grgura nije našo odziva komu se on bio nadao, zato ode rečeni arcibiskup iz Ugrske u Hrvatsku, i tu u slob. i kralj. gradu Križevcih sastane se sa mnogimi privrženici Karla Roberta, koji ponajprije odluče: da će se složno i silovito opreti zaključku učinjenom na Rakoškom polju, da se naime povrate dobra silovitom rukom zakonitim vlastnikom oteta, a konačno tu odlučiše jednoglasno i to: neka se Karlo Roberto pozove odmah da dođe i preotme Andriji kraljevinu.

Karlo Roberto kad je razumio što mu poručuju gospoda hrvatska, nije oklevao nimalo, već je odmah g. 1300. praćen mnogimi lađami dojadrio iz Napulja u Split, pa pošto bi ondje boravio njeko vrijeme, dopratio ga je Pavo knez Šubić sjajnom družbom u Zagreb, gdje ga arcibiskup Grgur sa ostalimi privrženici svečano dočeka, kraljem pomaza i okruni — al ne ugrskom, već drugom njekom u tu svrhu pribavljenom krunom. Sve je to Grguru i ostalim privrženikom Karla Roberta lako pošlo za rukom, a to s toga što je biskup Mihalj sa svojom strankom baš u ono vrieme bio na saboru rakoškom, jer inače bilo bi po svoj prilici ostalo pusto kraljevanje Karla Roberta, kojemu bi bio vihor vjetar još prije vremena odneo krunu bez traga.

Kralj Andrija, pošto je dočuo da je Karlo Roberto jur u Hrvatskoj, pobojao se je jako, pa njeki kažu da se je uslied toga straha naglo razboljeo i umro g. 1301., premda opet drugi tvrde da je kralja otrovao njeki komornik njegov imenom Dominik. Nu bilo kako mu drago, poslje smrti Andrije stadoše umah na novo viećati stališi ugrski o tom, komu da se ponudi kruna ugrska. Poklisar pape Bonifacija nastojao je tom prilikom svimi mogućimi načini oko toga, da kakogod skloni stališe ugrske na to, da Karla Roberta priznadu kraljem; nu stališi se baš tomu protiviše, nehtijući podnipošto priznati nametnika papinoga, pa zato bude po predlogu Koločkog arcibiskupa Ivana, česki i poljski kralj Vaclav, — pa pošto se taj odreko — malodobni sin njegov, također imenom Vaclav kraljem izabran i skoro zatim u Stolnom Biogradu svečano krunisan.

Pomenuti izbor kralja Vaclava svjedoči dovoljno da je u kraljevini Ugrskoj mnogo pretežnija bila stranka proti Karlu Robertu, dočim se za stalno reći može, da je u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji njegova uprav stranka skoro vazda nadjačala drugu. Tomu je dakako u posljednje vrijeme doprinela mnogo i ta okolnost, što je novi ugrski kralj Vaclav odmah iza svog izbora i krunisanja g. 1303. zagrebačkog dotle biskupa Mihalja naimenovao arcibiskupom ostrogonskim, te se nije uslied toga naimenovanja svoga spomenuti biskup više ni vratio u Hrvatsku. Po tom je naravno stranka njegova u tih pokrajinah izgubila najboljega svoga zaštitnika i branitelja, pa s toga je bila sva prilika, da će se Karlova stranka, čim prije moguće bude. osvetiti za sva nasilja, što ih je donle pretrpiti morala od ratobornog Mihalja.

A šta se dogodilo sa Slavinićem i milom njegovom Ružicom, odkako se prilikom svatbe njihove rastadosmo š njima?... Kazat ćemo redom i to... Oboje življaše tiho, mirno i sretno njeko doba u križevačkoj županiji na malom nu liepom dobarcu što im ga je darežljivi Mihalj darovao prilikom vjenčanja. — Prava sreća ljubavi priliči plahoj slavulj-tici, koja se rado sakriva u gustoj šumi te si tu među granami zelenimi, pojeć i slaveć na svoj način Višnjega, gradi tajno utočište i mekani stanak za se i za svoje. Prava ljudska sreća u obće skromna je i pitoma, te se nerado pomalja na vidik svietu, jer se neponosi nikakovom sjajnošću ni halabukom a ni svečanim kakovim jordamom, već se poput ljubice najrađe sakriva izpod gusta grma, gdje ju samo blagi miris izdaje onom koj slučajno prolazi mimo. — Slavinić dakle i mila mu supruga priličiše posve spomenutom slavulju i ljubici, jer u sried obćih tada nemirah i razprah življaše, kao što rekosmo, neko vrieme mirno i sretno napajajuć se rajskim nalipom međusobne svoje ljubavi. Ali — čovjek misli, a Bog upravlja, pa kao što jur slavni naš dubrovački pjesnik reče, da naime: *„vjekovite i bez svrhe nije pod suncem kriepke stvari“*, isto tako ni sreća čovječja netraje viekom, već ju kadšto iznenada prikrije oblak takove nesgode, iza kojega kadikad opet izhodi sjajno, al se često i smrkne te neizhodi nikad više. Da li i u koliko se istina ove izreke opravdala glede Slavinića i Ružice, to ćemo vidjeti na skoro. Nije prošla ni godina danah iza vjenčanja spomenutog sretnog para, kad li jednom oko ponoći zamni strašna buka i graja, što je daleko nadkrilila silnu buru i pljuskom padajuću kišu tavne noći mjeseca studenoga. Svi u gradu skočiše na noge, a na zapovied Slavinića sva družina mužka i ono njekoliko vojnikah, što ih je radi veće sigurnosti imao u svom gradiću, spopanu oružje te svi složno polete na opredieljeno mjesto da brane grad. S prva mislio je svatko u gradu, da su radi pliena navalili u grad razbojnici, što ih je u ono doba dosta bilo posvuda, al se skoro osvjedočiše da su im drugi gosti došli u pohode, župan naime Gardun, koj nikako nije pregoreti mogo da mu je Slavinić ne samo preoteo djevojku već i nadjačao ga na mejdanu, pa je stoga sakupio četu i š njom iznenada udario na grad da se neprijatelju svom krvavo osveti. Al mu je opet i tu loša sreća bila, jer Slavinić je odmah s početka, čim je preuzeo to dobro, gradić svoj, već odprije dosta čvrst, još bolje učvrstio i tako dobro ogradio, da se je mogo dobrim uspjehom braniti u njemu — pa baš zato je iza kratkog nu žestokog nasrtanja, Garduna s njegovom četom tako čvrsto uzbio, da je isti još prije zore odmako bez ikakva uspjeha, dapače ostalo je tom prilikom njekoliko mrtvih iz čete Gardunove na mjestu.

Drugi put opet — i to bi njekoliko mjesecih iza spomenute noćne navale — bio je Slavinić pošo sa svojimi da u obližnjoj gori kalničkoj lov lovi, pa pošto se nješto više odalio od svojih pratiocah, nasrnuše na njega iz zasjede četiri nepoznata i nagrđena čovjeka. Slavinić se tomu nije nadao, pa zato nije ni poveo sobom oružja od boja, al uzprkos tomu branio se ipak koliko je mogo jedno vrieme, nu pošto protivnici njegovi sve to žešće stadoše navalivati nanj, vidio je, da neće moći odoljeti sili, te zato što je ikad mogo zaviče glasno nebi li tiem kako dozvao družinu svoju; pa zbilja, neprođe van nekoliko trenutakah, i već se čuše kroz šumu glasovi njegovih ljudih kako žurno dolaze sa više stranah, na što napadnici okrenuše leđa te odmakoše brže bolje gustom šumom. — Slavinić sam a i njegovi gataše da su i to bili ljudi što ih je Gardun najmio za taj nečist poso. — Vraćajući se tada kući iz lova zabranio je Slavinić ljudem svojim da u gradu štogod kazuju o tom što se je dogodilo, buduć on nebi rado, da mu za taj napad dozna mila njegova Ružica, što mu je uprav dva dana prije rodila milo žensko čedo, pa je stoga još nješto malo slaba bila, a ta viest bi ju mogla uzdrmati i škoditi joj zdravlju.

Slavinić i Ružica tek sada uživaše podpunu slast sretnoga braka, buduć ih je na novo skapčala još užje do sad nepoznata sveza, a to bi sveza roditeljskog čuvstva, što im kao novi cvjetak niknu na stazi života odkako im se rodi mala ćerka Margitica, kojoj biaše krstna kuma tetka Ružica, vredna i poznata nam opatica, a kum biskup Mihalj, koji oba primiše radostno tu njima pismeno ponuđenu čast te Ružici i djetetu njezinom poslaše liepe darove, — odporučujuć ujedno, buduć sami krstnoj svečanosti prisustvovati nemogu, — da ih zastupa najčestitiji i najstariji par iz okolice Slavinićeve, a to bješe slučajno baš njeki stari seljak, ujedno i kmet Slavinićev sa ostarelom svojom ženom.

Pa tako opet prođe njeko vrieme, bez da bi bio kakav neugodni događaj uzkolebao tihi i sretni taj život. — Slavinić scenio se osobito zadovoljnim, što mu Bog i dobra sreća dade, te je do sad sretno prebavio sve potežkoće i nesgode, što mu bješe na put stale da smute sreću njegovu, pa se je baš s toga za cielo nadao, da će biti i u buduće tako; Ružica pako njegova naslađivala se međutim slastmi, što ju dopadoše s krasnih i divnih dužnostih mlađahne majke prama prvorođenom svom djetešcu.

Al iza toga, dok je taj u svakom obziru čestiti i plemeniti par ljudih pitao se sladkimi nadami glede budućnosti, koja im se prikazivala vedra kao jutro liepa dana proljetnoga, hvatao se sve to veći sumrak na obzorju Hrvatske njihove domovine, jer kobna godina 1303. biaše jur nastala sa svojimi gore više uzgredno napomenutimi dogođaji.

Ništa nije tako tajno da se nebi doznalo, a kamo li politički događaji, pa tako nije za čudo, da su pomalo kojekakve viesti dopirale i u ladanjsku samoću Slavinića, osobito odkako Mihalj zauze stolicu ostrogonskog arcibiskupa i odkako tiem obodrena stranka Karla Roberta sve to više poče dizati glave. S početka bili su doduše ti glasovi ponješto neizvjestni, al za njekoliko nedielje danah pokazalo se, da su žalbog istiniti. — Braća Gusingovci sa Gardunom, možni Šubići i Babonići, zatim braća Janina i kanonik Marko Torusti, kojima nedugo prije toga umrvši njihov brat Nikola ostavi Medvedgrad — sva ta i ostala mnoga gospoda u Zagrebu i oko njega snovaše nješto, što nikako nije slutilo na dobro.

Pošto bi o svemu tomu potanje izvješten Slavinić i to stranom pismeno od tetke Ružičine, stranom pako ustmeno od njekih k njemu

u posljednje vrieme češće došavših prijateljah, scienio je, da tu dalnjeg oklevanja nema, pa zato odlučio je poći kud ga zove dužnost i tvrda vjera, kojom se zavjerio stranki svojoj da će vjerno uztrajati i boriti se za stvar njezinu — osto ili propo.

Mili Bože! da je komu vidjeti bilo kako je tada Slavinić — taj inače čvrst i neuzkolebiv čovjek — težko dielio se od mile Ružice i male svoje Margitice, koja ga je, smješeći se milo s kolievke, malimi svojimi ručicami privlačila k sebi, baš kao da ga je pridržati i nevinim pogledom moliti htjela da je neostavi, zatim kako mu je Ružica jecajuć i gorke suze roneć savila ovo vrata biele ruke svoje, nalik lozi kad se vije oko tanana bora — to sve dakle da je komu pogledati bilo, zaista nebi bio upisao u grieh Slaviniću što mu se kradomice odmaknuše niz potavnjelo lice te u gustoj bradi izčeznuše dvie suze — najbolja dva svjedoka neopisive boli, što ju je osjećao prilikom težka toga rastanka sa ženom i djetetom.

Možebiti da je tada duševna ona žica, što ju ljudi zovu slutnjom, tihano zazvečila u grudih dielećih se... Možebiti!... Ali tko to može znati za cielo? — Zaista nitko, jer ljudi doduše mogu izmieriti sve dubljine, sve visine i širine toga svieta, ali tajne srca čovječjega nikad dovoljno izmieriti i proučiti neće moći. Tu je Višnji osnovao posebni i neograničeni — jedino sebi samom sa svih strana pristupni sviet, koj se kreće oko silne osovine različitih umu čovječjem nedokučivih čuvstvah, jer tu ima vedrih i oblačnih danah; ima zviezdami osuto nebo, al ima i tavne noći bez ikakva svietla; ima tu liepih rajskih perivojah, gdje veje blago povjetarce i gdje naoko mirisno cvietje cvati, al ima i strahovitih pustarah, gdje nema ni grma ni drača, a kamo li cvieta, i gdje bura samo jauče te oblake pieska izpred sebe goni kao kurjak stado razagnato; ima ti tu romonećih potokah, što teku niz cvjetne obale, ima jezerah bistrih kao ogledalo, gdje se kupaju i divno svoje kolo vode vile, al ima usuprot i pučinah morskih, gdje se neprestano biju silni valovi o grebenih i stienah, i gdje rieže iz dna uzkolebana toga mora strahote, kakovih oko čovječje nevidje nikad. Sve to i toga još puno više, što čovjek izustiti a pero opisati nemože, ima u dnu srca čovječjega, pa tako u dnu zagonetnoga toga srca ima također i glasovah paklena nesklada, al isto tako ima tu zvukovah najmilijeg sklada i blagoglasja, štono zveče sad tužno a sad opet milo — a kadšto opet zacvile i zazuje tako čudnovato i tajno, da čovjek mnije, glasovi

mu dolaze onkraj svieta, donoseći mu odanle viestih o onom što će biti.

Al' šta ćemo ovdje opisivat podulje ono, što su već mnogi prije nas u stihovih i u prostom slogu dovoljno opisivali, premda time stvar još ni s daleka posve shvatili te izcrpili nisu, što li ćemo badava mučiti se odgonetanjem onoga, što se odgonenuti neda i što će po svoj prilici ostati tajnom dok bude svieta i vieka, — već će biti bolje, ako se vratimo k Slaviniću, koj je — odkako se oprostio sa milom ženom i djetetom — na čelu male svoje nu izabrane čete pohitio put Zagreba grada.

Pošto je Slavinić sretno prispio u Zagreb i u kaptolu nastanio se, razumio je odmah od tamošnjih kanonikah, kako se protivnici jur očito spremaju na to da udare na njihovu stranku, koja, nepočasiv nimalo časa, također stade sakupljati vojsku i napinjati sve svoje sile, da kako treba dočeka — pa ako moguće bude uzbije silu silom.

Gusingovci i ostali privrženici Karla Roberta sakupiše jur silne čete, pa uz to stadoše također buniti i na očiti odpor proti kaptolu poticati ne samo građane zagrebačke, već i prosti narod iz obližnje okolice. Tiem načinom pođe im za rukom da su u kratko vrieme tako osilili i ojunačili se, da su jedva izgledali sgodna časa da zametnu boj s privrženici kralja Vaclava.

Pa zbilja — dugo zatim nebilo, kad li jednom u jutro uz strašnu buku i viku čitavog pučanstva stadoše sa svih zvonikah zagrebačkih zvoniti zvona, što je značilo da se jur primiče s vojskom stranka Karla Roberta i da je uslied toga jur prispio čas, gdje će oružana i jača ruka odlučiti tko ima pravo tko li krivo.

Gusingovci sa Gardunom, sa Šubići, Babonići i braćom Torusti, zatim sa Crkvenjaci i množtvom vojske, građanstva i puka — sakupiv se prije izpred Zagreba — navališe najprije kao bura na dolnju varoš, pa pošto ju osvojiše iza kratkog akoprem žestokog odpora, stadoše obsjedati varoš gornju i kaptol. — Tom prilikom pozvao je ponositi Ivan Gusingovac po ulaku kanonike, da mu se predadu na milost il nemilost, nu pošto mu ovi odporučiše, da toga podnipošto učiniti neće, zagrozio im se i zakleo, da će im skoro u grad doći, pa udariv na kapiji slavodobitni svoj barjak, sa svojimi četami konak učiniti u gradu, a kanonici da će redom morati sprovađati njegova i njegovih drugovah konje.

Namjestnik biskupa, kanonik Pankrac, sakupiv oko sebe kanonike s vjernimi četami, te sjediniv se sa privrženim stranki njegovoj poglavarstvom gradskim, zatim s bivšom tada u gradu posadom kralja Vaclava i s njekojimi plemići i stanovnici tako zvane „popovske ulice“ provali iz kratka obsjedanja iz kaptola da se ogleda sa protivnom strankom.

Uzžešćeni vođe obieh stranah i boja željne čete njihove jedva dočekaše da se sraze, pa zato na onom prostoru između prednjeg zida gornje i kaptolske varoši — što ga dan danas dieli potok Medveščak i gdje su u ono doba, u mjesto sadanjih kućah, bili vrtovi građanah — navalila je jedna stranka na drugu tako silno i žestoko, da je od udaracah, od vike junakah i jauka ranjenikah zaječila zemlja. — S početka se motaše obje vojske u tiesno klupko savijene baš ko oblaci kad ih vihor muči, ali se na skoro razmotaše opet, i tad se pojedince stadoše biti i nagoniti junak na junaka.

Jur biaše na visoko oskočilo sunce, pa se još neprestano hrabro boriše obje strane, u kojima se tek iza podulje bitke razigralo srce kako valja. Da je tkogod motrio tu bitku, ne bi bio znao reći unapred: tko će tu nadvaliti tko li sili jačoj odkloniti, kako se je borila jedna i druga stranka; nu premda se onom prilikom pridesiše prava junačka čudesa posvuda, a to je ipak na drvenom mostu iznad Medveščaka i oko njega bjesnila najžešća i — reko bi — uprav divlja borba, budući se tu nedieliše rane od vidanja već upravo rane težke od smrti nemile . . . A kako ne bi? — ta s jedne strane borio se na čelu čete svoje hrabri Slavinić, a s druge župan Gardun, koga je tu opet namjera namjerila bila na najvećeg dušmana svoga, pa zato pošto se iza dulje žestoke borbe uočiše oba ova protivnika, srnuše i to uprav u sred mosta jedan na drugoga baš kao dva ognjena zmaja kada hoće da se pobiju, radeć jedan drugom o glavi.

„Dobro mi došo, djevojački otmičaru!“ viknu Gardun glasno, dočim mu s očiuh sine zlokobna munja, „jedva sam te dočeko . . . Al znaj, sada više nećeš minuti moje ruke“.

„Ne ćeš ni ti moje, ako Bog da!“ prihvati Slavinić, dočim je već iza toga sabljom svojom sretno odbio njekoliko udaracah Gardunovih, te istoga ujedanput grdno ranio u prsa, na što Gardun biesan kao ranjen vepar, opet zamahne te udari tako silno, da se Slaviniću prelomila sablja na dvoje, što Gardun čim opazi, sakupiv zadnju snagu svoju, upotrebi sgodu, te iznenada Slavinića sabljom

tako silno ošine po glavi, da je taj odmah pao na tle i tu, iza kako potiho izusti blage rieče: „S Bogom Ružo... Margitice s Bogom!"... razstavio se s dušom. — Al gle, u isti čas, i jedva što je izdahnuo Slavinić, počeo se i smrtno ranjen Gardun, probliediv kao krpa, sve to bolje nijati kao podsječen hrast, dok se i on ujedanput muče nesruši mrtav i to baš tik najvećeg u životu protivnika svoga.

Skoro zatim — iza kako padoše Slavinić i Gardun — nadvladala je stranka Karla Roberta privrženike Vaclava, o čemu nema dvojbe, ako se na um uzme kako je iza te bitke uprav ta stranka postupala sa protivnici svojimi ne samo u Hrvatskoj, već i u Slavoniji dapače i u istoj Ugrskoj.

Ružica sa svojom malom ćerkom skoro iza žalosnih tih događajah stiže u Zagreb i tu se opet — saviv u crno — nastani zajedno s djetetom kod mile svoje tetke u manastiru, i to baš u onoj istoj sobici gdje je stanovala kao djevojka i gdje ju prije nekoliko godinah izbavi od očevidne smrti mili i nezaboravni njezin Pavo, za kojim je, odkako umre, neprestano kukala te gorke suze ronila, tako da je s prevelike tuge težko oboljela, pa pošto je tako pol godine danah bolovala i s braćom se najposlije pomirila, umre i ona... Na smrtnoj postelji preporučila je tetki a i nazočnoj tada veoma razcviljenoj braći milu svoju Margiticu, koja iza više godinah, pošto je ponarasla, liepo odgojena i njegovana od stare tetke i ujakah svojih, postade pravim sjajnim alemom djevojačkim, dok ju skoro neobljubi i neizprosi jedan između možnih tada vlastelinah iz prastare obitelji Babonićah.

A ti, dragi moj čitatelju, znat ćeš sada potanje uzrok nazivu onog mjesta, na kojem se u burno ono doba zametnula strašna ona prije spomenuta bitka, s koje su se ojadile mnoge majke, mnoge opet seke u crno savile, a nebrojene vjerne ljube u rod opremile; — mjesto, gdje je onom prilikom ostalo mnogo pustih kapah i kalpakah, gdje uz polomljeno raznovrstno oružje bojno biaše nagomilana tjelesa mrtvih i ranjenih, kojim je iz ranah poteklo toliko krvi, da je drveni tada most a izpod njega potok Medvešćak sav pocrvenio od te krvi što tu riekom poteče s klete nesloge sinovah jedne majke domovine... To dakle mjesto, što ga u nas dobro zna svaki Hrvat i što ga tuđincu svako zagrebačko diete il sliepac pokazati može — to ti je naš od ono doba tako zvani: *krvavi most u Zagrebu.*

MATO VODOPIĆ

TUŽNA JELE

IX.

Prestala je zveka i lupanje na škaru, a putnički žamor gruškijem igalom. Tišina i muk zavladali su. Zvonila je odavna u Krstu zdrava Marija — umračilo se dobro. U prodavaonicama uzduž mora (i ima ih nekoliko) gore svijeće, koje kroz pritvorena vrata, pružajući nešto malo svjetlosti preko puta, čine da je mračnije ono što između njih ostaje. Tamo i amo iz uličica promakne kojagod ženica, te iza kako se obazre na desnu i na lijevu, lagahno, regbi sjena, pohmili putem ispod kuća — ustavi se časom za pritvorenijim vratima prodavaonice — osluhne ima li unutrima nepoznanijeh glasova, pak onda stoprv otvori i brže bolje za sobom opet pritvori vrata, i ište u prodavaoca ruku kruha.

Dočijem je on služi kruhom, ženica jednom rukom pruža mu pare, a drugom ispod ogrnjača dodava mu praznu caklenicu. Prodavalac veće i ne pita što hoće: on pozna slabost svojijeh ženica kako i obličja, te njekoj toči vinca rumenoga, a njekoj bome nekakve bijele vodice, ili žutkaste, ili nekakve treće, na oblik mrke, a na kus ne umijem ti pripovidjet — ele svakoj po svojoj ćudi. Kruh je za večere, biti će i vince; — a ono drugo? — To ne pitaj — to su posli njihovi.

U gruškijem kućama večera je oko ure noći, ljudi su umorni s dnevnoga rabotanja, žele to prije otići počinuti. da se ujutro na vrijeme nađu na škaru. Stoga žene, iza kako muške namire i pošlju ih spavati, ostanu slobodne činiti što im je za volju. Neke na svomu domu šiju, ču razboj,[1] pletu; a neke uzmu sobom kojugod raboticu, pak u susjedstvo na posijelo. U dugu posijelu i razgovoru počnu često oči teščati, treba se ohrabriti; i eto ti otajnijeh caklenica u

[1] Razboj — stan tkiva. Drugovdje običajno veli se samo stan, kod nas i na jedan način i na drugi, nu veće razboj.

igri od skuta do skuta. Zagrize se smokvica, cukne se kapljica, pa Bog. Za to niko ne zna; prodavalac je nijem; ona četiri zida među kojijem se ocijedi ona žarka suzica ne mogu da govore; — pak ni luka jele ni njime smrdjele.

Nu s ovijem koja sam ti sada povidio ne cijeni da je naslikovan vas predmet gruškoga prizora. Ne, ne — ovo je jedna tanušna crta iščeznuta na udaljenomu njegovu obzorju. Ono što se veli poglavita slika, što sačinja sprednji prizor — hoo — to je skladno, to lijepo, to je drukčije. Homo da ga vidimo.

Mrak je debeli. Marija stara sjedi na blanku kod trpeze, prede i kadnokad šiljkom vretena potiče svijeću, er neće da joj svijetli dobro. Češće ustane poviriti nemotnjicu i, kad ne bi joj trebovala, opet na blanak sjedi i predi. Oko dvije ure noći, večeravši, prične starica odveće micati se po blanku i uskošenije poticati svijeću. Napinje uho, osluhnjiva ide li kogod i, ne čujući nikakva bahata, zaklimala bi glavom a drnula srdito žicu prediva, dok jednom najpotlje i prekine je. Oslini prste, pristavi žicu, te opeta predi i govori sama sobom: — Ma što je ovo večeras da nema nikoga? — I ti bi se vrag htio da onda kad ne bih htjela biti sama, baš niko ne dođe mi! — Hee! — poprede malo pak slijedi: — Lukre Franova ima doći, rekla mi je. — Pave Nikova, istina, ima djece, ma kad ih namiri, može mi pritrknut — nema joj dva skroka, — preko plota u kupus, pak evo ti je tamo i amo. — Oh! i izdigne vreteno put prozora, evo nekoga, Bože tebi hvala! Ah, duh mi se povratio. — Ustane brže bolje, vrže kudjelju na trpezu, prižeže lojanicu i pošeta na vrh ljestava zasvijetliti prijateljicama, koje već bijahu ušle u kuću.

Šestero ih uzide na pod, i stara ih pričeka s veljačkijem: dobro ste mi došle — dobre ste mi došle! — Gdje ste mi večeras? — ovako docna?

Stara Lukre odgovori za svijeh: — Marija moja, znaš gdje ima muškijeh nije vazda kako se hoće, nego kako se može. Ljudi, djeca, neće razloga; pa dok ih namiriš, vrijeme leti, i eto ti posla.

— Razumijem, sestro, nu bila sam se prepala da ne ostanem sama, kad mi je potreba imati kogagod.

— Čudim ti se što si rekla — doda Pave Nikova. — Znaš da bih bila pritrkla ako i na ponoća, da ne budeš sama.

— Znam, jadna Pave, ali govorim onako od nevolje.

Za ovijem predgovorom susjede se jave nemotnjici, postoje neke čase s njome, pak iziđu i zasjedu okolo trpeze.

Budući svaka susjeda donijela po koji prinosić i prije neg uljeze k Jeli turnula ga Mariji, ova dočim se one zadržahu tamo, ospremajući sve, razvidi i nađe među božijem blagom što joj naniješe jednu ljepahnu kokošicu u knjizi zamotanu, čistu i spravnu za lonca. Ganuta starica cjeć tolike ljubavi srčano zahvali dobrijem susjedama kad se vrnuše u presobu, a napose Niki Lučinoj za kokošicu, od koje ončas ocijepi stegno da ga pripravi svojoj nemotnjici.

Ženica je šest oko trpeze; svaka ima svoju rabotu: neka švenje, neka bječvu, neka pripredalo, te, ko da su doma, prionu na poso i počnu razgovori.

Svaki razgovor među mnogo čeljadi sprva je neznačan. Taki je i našijeh susjeda. Zamijene po kojugod riječcu o svojoj raboti: — Što to činiš ti? — a što je to u tebe? — komu pleteš? — i sličnijeh. Ali kad jednom upute radnju, upute se i riječi do mile volje.

Nu kako ženske ne mogu trpjeti da im stoji na jeziku ono što naume izrijeti, tako neće nigda da govore redom, nego sad graknu sve ujedno, sad umuknu, sad razlože dvije i dvije, negda se šapnu, negda brebonje iza zuba, budući da često krati dvije na jednomu kraju posjeda govore o jednoj koja je na drugomu. Naše šest prijateljica žene su kako sve ine, pa i čine kako ine.

Razgovaraju se o svojijem pomorcima. Svaka povijeda kada je knjigu primila, gdje joj se putnik nahodi, kuda će opeta odjedriti. Ona veli da joj se muž malo nije utopio s jedne zle godine u Crnomu moru, druga kaže o zavjetu, treća o parama koje se nada prvijem brodom primiti iz Marsilje. I ovo sve povijeda se u glas, neka svaka razumije. Ispod glasa paka jedna se tuži na muža, ona na svekrvu, ova na susjedu. I tijem protegoše uru vremena, niti se sjetiše da stare Marije bijaše nestalo među njima.

A kada se sjetiše, već Marija uzlažaše ljestve kako da nešto nošaše s pomnjom, i bahne im na pod s imbričićem svarene kafe u jednoj ruci, a s mlincem i s uljanicom u drugoj.

— Moja Marija, jesi li se pomamila? reče joj kad je sagledala Lukre Franova. — Otkuda ti je došla ta na pamet, tratiti kafu? Ma zašto?

— Sestro Lukre, erbo mi je bilo drago. — Ima petnaest dana da vam nijesam ni kapljice rakije dala, pa večeras, kad ste mi donijele blaga božijega, da vam ne učinim po kikaru kafe? Ma što ćeš vraže? He — i ta bi se htjela!

— Marija moja, to je odveće, priloži Nike Lučina; u ovakijem zgodama je ludost promisliti na neke stvari.

— Da — pst — da vas nije čut — špotno doda Marija. Hoću li je sad prolit? — Bome neću. Bilo vam žo, bilo vam drago, imate je posrkat.

Čim starica govoraše, ređaše čašice po trpezi sa svojijem komadićem kruha uza svaku, er naše ženice kafe ne piju, ako mrvu kruha ne prismoče.

Prijateljice poslušaju staricu, puste rabotu a uzmu čašicu, te stanu kruh zakvašati, griskati i prisrknjivati. Marija, po običajnomu, ulije sebi u veću čašicu, udrobi nekoliko kruha, nasadi se povrh trpeze, i prične zakusnjivati se. — Muk je u predsobi; mješte razgovora čuje se samo griskanje i prisrkivanje; ali bijaše suđeno da ni ovu kafu Marija stara mirno ne popije: neko lagahno kucne u vrata.

— Puh, ala te belaversi! — zavapi naješđeno Marija s komadom u ustima. — Koji je ovo vrag danas da ne mogu mirno popit kafu? Pobjed parok, sad nekakva druga napast. — He — ma veće veće...

Uto oni zdvora kucne opeta. Žene koje ne bi htjele da iko zna za njihove stvarce, ma ni za kafu koju su popile u Jelinoj kući, brže bolje uliju u grlo ono što im ostajaše u čašicama, te se neka oprli, nekoj se prolije, a nekoj od smijeha udari i na nos. Čim paka Bele, kći Lukrina, potrči otvoriti pristaši, ostale pokupiše sve kafinsko posuđe i skriše ga u blanak, dušeći još veće smijeh u sebi, er opaziše Mariju u kutu od prozora gdje se tuče po prsima da joj sađe komad kruha, koji neprožvatan niz grlo joj poleti i prisjede.

Još ne bijahu žene dobro ni posijedale, kad im se za plećima oglasi jedan muški izmukli: — Dobar večer, la compagnia.[2]

[2] Način pozdrava mrnarski: Dobar večer — dobro jutro la compagnia (družina), kad dohodi u kakav skup, da ne pozdravlja svakoga redom.

Obazru se na novodošaoca, pak pogledajući jedna na drugu bez odjaviti pozdrav, rekoše samo: — Meštar Miho! — kako da su tezijem hotjele rijeti: — Nuti, od koga smo se poplašile!

— He, meštar Miho — uze ovi govoriti, — pa što je za to? Ali, erbo ste vi ovdje, ne može doći stari Miho pohoditi svoju susjedu? — A da je na priliku mješte staroga meštra provirio ovdje kakav mladi meštrić, Kristo santo, biste li tada...

— Jadan meštre Miho, o čem govoriš? presiječe mu Lukre Franova. Ti znaš što su žene; veće je docna, pa se nijesmo nadale nikomu, nego ovdje žugale[3] i u neko doba počele i drijemati, a ti iznenada zakuca, pa malo ko zabušile se. Eto ti razloga.

— Da da, kuma Lukre, ja znam da ti umiješ dobro okrpit svaki poso. — Ostavimo to, a recite mi što je od Jele? Kako je večeras?

— Kako Bog hoće, odgovori stara Marija iz kuta od prozora.

— Ho, Marijo, a tamo si! — Ne vidjeh te, sestro, među ovoliko ih. — Kad si tu, na, primi ovo (i pruži joj komadić govedine): služiće ti za malo juhe nemotnjici.

Marija primi, spremi i odvrati mu sa žmulićem vina, koga Miho krhne, pa sjede uz družinu.

Ovi bijaše čovjek preko pedeset; pomorac u mladosti, a sada majstor na škaru. Prozvaše ga Gružani „Miho mazga" cijenim cjeć njegove smeđe pomasti, gustijeh obrva, nezgromna nosa, debelijeh usana i nekoga obraza oštro nacrtana; ali mu srce bijaše dobro, ćud mirna, narav pobožna, govorko po naravi i, kako svaki mrnar, svoj je materinski jezik kvario s pomorskijem talijanštinama. Često bi dolazio k Jeli, koju nazivaše svojom susjedom, baš ako joj i nebijaše posve blizu s kućom, i u nje nevolji veće je pomago nego kojigod i bliži i mogućiji.

— Meštre Miho, što ti se čini od ovo vremena? upita Ane Mihova, jedna od mlađijeh ženica. Hoće li se naši brzo objavit iz Lesandrije?

— O signora Aneta! a nije ti ništa ljepirica tvoja kazala?

— Jadan meštre, nemoj stucat.[4] Ja te pitam o vremenu, a ti mi govoriš o ljepirici. — He — dobre si volje.

[3] Žugati — govoriti štomudrago.
[4] Stucati — govoriti ludo.

— Para,[5] Bog i duša, da si načela jedit se. — Nemoj ćerce; reko sam ti na božiju, er znaš i sama da žene pomorske vazda stroligavaju[6] ljepirice, žigu na svijeći, prndelje po kući i che so mi ed altro[7] . . .

— Da, da, meštre Miho, doda Pave Nikova, nijesu same žene; biće i kojigod pomorac otišo za istijem čarom.

— O Kristo santo! svud ima svega, biti će i među pomorcima.

— Ho — ho — ho — meštre Miho, nuti je meštre Miho, nuti je — klikne radosno Bele, ljepahna kćerca Lukre Franove, izdižući lagahno ruku i pokazujući na njoj ljepiricu. — Viđi kako mi je lijepa — zelena, s krilima rekô bi od svile.

— Veseli mi se, moja Bele. — To ti je knjiga od vjerenika iz Carigrada, kô da je imaš u ruci.

Zarumeni se Bele, snimi opeta ruku na skut i zagleda se u ljepiricu, a Miho slijedi: — To su ti sve babuštine; u to nema se vjerovati, nego samo u Boga. A hoćete li da vam ja rečem jednu bez ljepirice i smokava? Sutra nam je drugo vrijeme. Sunce je zašlo u jednu grubu kalatu;[8] sutra, prekosutra biće ekvinocija,[9] pak ti se bojim kakve dobre šapantare.[10]

— Ajmeh, meštre, nemoj za Boga! prepadeno ozove se Ane Mihova. Kad god čujem spomenuti ta pusta kvinocija, udre mi klinac u srce, misleći za moje da ih gdje na moru ne sukobe.

— Ha — ne treba strašit se ni zlo slutjet, odgovori joj Miho. — Biće što Bog da; ti ga moli, pa ne boj se.

— Da ako ih nađe na moru?

— A otkle idu?

— Iz Brsalonje (Barcelona); — odjedrili su prvijeh agosta.

— He — oni su ti u Lesandriji odavna, i zahvali Bogu.

Slijediše susjede i Miho u sličnijem razgovorima do blizu ponoći. Lojanica već bijaše na omaku, stara Marija na maloj postelji, po tlima prostrtoj u Jelinoj sobi, slatko zaspala, a nemotnjica,

[5] Para, iz talijanskoga — čini mi se.

[6] Stroligavati, glagol iz talijanskoga strologare — gatati u zvijezde.

[7] Che so mi ed altro, obično umetanje u mrnarskijem razgovorima, znači — i mnogo drugijeh stvari.

[8] Kalata — oblaci zbijeni na zapadnomu obzorju.

[9] Ekvinocija — ravnonoćje.

[10] Šapantara — zla godina.

često pregledana sad od jedne sad od druge prijateljice, zaželi na svrhu da prije neg pođu ća, otegnu joj postelju.

Pospješno ustane Lukre stara i Pave Nikolina, i s pomnjom snime nemotnjicu s odra na stolac, a ine brže bolje protresu, promiješaju i naprave, pak opeta lagahno položiše Jelu i namjestiše.

Koliko god su Lukre i Pave lagahno i pomnjivo prenosile nemotnjicu, ali ne mogoše zabraniti nesrećnomu kašlju da joj ne skoči. Istom je namjestiše u postelju, a ovi se objavi s takom silom i mukom, da ne dade joj za nekoliko časa ni odušiti, pak napokon ocijepi se, i tužnica sa slinom izmetne i krvi.

Stara Lukre i Pave odalečiše sve mlađe, a one same okolo nje pomagahu je dok se umiri. Napojiše je vodom, otrše joj znoj, zasloniše je bolje, pa ljubeći je kako malo čedo sjedoše joj uz uzglavlje, da pobde joštera do koga doba, čim ine i Miho, pozdravivši nemotnjicu, uporave ka svojijem kućama.

IVAN PERKOVAC

I ŽENE LJUBE ISKRENO

U povećem družtvu ma tko stao pripoviedati, kakvu je čudnovatu stvar vidio, kakav li izvanredni događaj doživio, saletjet će ga pripoviedači sa svih strana i čudnovatijom stvarju i izvanrednijim događajem, a pripoviedkam ne će biti ni kraja ni konca, dokle god ih se bude htjelo slušati.

Bilo se i nas nedavno sakupilo družtvance, gdje je netko, da tobože podraži nazočne gospođe, počeo pripoviedati o nevjernoj i himbenoj ljubavi žená. Al hoćeš, dä! Ima ih vazda, koji toga više znadu, a ljepše umiju govoriti, pa ne mare reći i koju neistinitu, kad se pripovieda, tek da se govori i vrieme trati; evo ovako bilo i sada pripoviedaka i domišljatih i neslanih — o neiskrenosti ženskoj.

Slušao to i naš prijatelj Stanko. Izprva si mislio, da on i ne mari za takove ludorije, a kašnje stao se micati na svojoj stolici, kao da se je zabrinuo s nečega, malo zatim sav se zažario, rekao bi, dirnulo ga nešto u živac, a napokon poklopila ga neka nujnost, iz koje probijaše tuga i žalba za nečim, što je negdje daleko ili već davno bilo.

— Što ti je, Stanko? — zapitat će ga sestra, primaknuv se bliže njegovoj stolici; a bud joj ne odgovori ništa, doda poruglji-vim nama namienjenim glasom:

— Ta ti i ne slušaš, kako ova tvoja braća mastno pripoviedaju.

— Slušam, i te kako slušam, — odgovori on uzdahnuv duboko.

— Pa zašto uzdišeš, gdje bi se morao smijati, — prihvati opet sestra, metnuvši ruku na rame bratovo, a zavirivši mu u oči onim znaličnim i ljubeznim pogledom, kojim samo žene umiju gledati i pitati, te im jedva kada odoliš.

— Nemojte ga, molim vas, ni pitati, — reći će na to sova kudilica našega družtva, to jest prijatelj nam Adam, koji nema

druge mane, van što vazda upravo onim biedi sav ostali sviet, čemu je sam najviše kriv; zato zamahne što jače i ovaj put: — Ima se žalibože za čim uzdisati, kad se govori o ženskoj vjernosti; ujela valjda i Stanka šarena guja, što ju obično ženom zovemo, pa to osjeća još i danas; prevario ga bez sumnje kakav anđelak, kojemu bi . . .

— Adame, Adame! — vikne nas nekoliko, da mu zagatimo zla usta.

— Kažite mu, — nastavi on tobože mirno i hladnokrvno — kažite mu, molim vas, neka vam pripovieda, imat ćete šta i čuti.

— Varaš se, moj prijatelju! — prihvati sada Stanko. — A uzhtijem li pripoviedati, bit će po svoj prilici protivno onomu, čemu se ti nadaš.

Na ovo uzklikne od čuda svekoliko družtvo osim sestre Stankove, koja mu se objema rukama objesi o rame, moleći ga niemim glasom, da pripovieda. Tko će takvoj molbi odoljeti?

I.

Bilo ti je, sestrice draga, istom kakovih dvanaest godina, kad sam se ono godine 18** vratio iz tuđinstva kući. Doživio sam donle svašta, što vam sada ne mogu pripoviedati; al to znajte, da sam vidio svakakvoga svieta, a bogme i opakoga, i da sam se naželjkovao domovine. Premda sam dakle sav blažen bio s povratka među svoj rod, to me ipak ni ovdje nije ostavila neka sumnjičavost; učili me naime ljudi u tuđinstvu, da nam u životu ima biti glavnim pravilom: malo vjerovati; svačemu pitati za razlog; računati točno; držati se u svem onoga, što je očevidno; riečju: vladati se praktično i raditi prama svojoj koristi. Ovakova načela ostala su za me ponajviše samo pustom teorijom, izpoviedanom, može biti, tek na iziku. Glede žena postao sam, istinabog, nešto tvrdokorniji i oprezniji, te ne bih lako povjerovao budi kakvomu očitovanju ili prikazivanju strastnih čuvstava. Znao sam, dokle je u tom obziru dotjerala umjetnost, pa da čovjeku, koji plovi po romantičnom moru ljubavi, valja misliti na to, da je takova plovitba mnogo puta udešena samo za zabavu.

Na povratku svom u zavičaj svratim se uz put k našoj tetki u Sokolovcu. Imao sam joj se zahvaliti za mnogu pomoć, kojom me

je vazda pomagala, a znao sam osim toga, da će se vrlo radovati, kad me opet ugleda, jer sam joj od nekada najmiliji bio u svem našem rodu. I zbilja, ne može me se dobra teta nagledati i naljubiti, ne može dosta napitati, kako sam živio u tuđini bez roda i bez doma, kako sam gdje prolazio među tuđim svietom, s kim sam se poznavao, jesam li već jako željan bio kući doći itd.

Kod tetke nađem još dvije rođakinje, kojih prije svoga odlaska nisam nikada ni vidio. Zapitam ju dakle, kakav su nam one rod, a ona, čudeći se momu neznanju, stane mi odmah tumačiti: Zar ti toga ne znaš? Ah, za Boga! Tvoj djed imao za ženu Katarinu Sokolićku, a stric ovih djevojaka, ili nije borme, već ujak njihov, al nije ni njihov, već njihove matere, imao također jednu Sokolićku za ženu. Ta zar ne znaš? Vjeruj mi, rod ste si u dosta blizom koljenu. — Ne znam, borme, draga tetice. — Ah, kako ne znaš! Da bogme, rod ste si; premda . . . Al što htjedoh reći? . . . Čekaj samo, čekaj; ja ću ti to sve izpisati, pa da vidiš sam. — Ne marim znati potanko, tetice; bilo to rodbinstvo, kakvo mu drago, djevojke su liepe i pristale, a meni je milo, što su mi u rodu, bar se mogu s njimi poznati bez priprave i okolišanja. — Vidi ti njega! — zaključi ona ovaj razgovor, prieteći mi se prstom, kao da sam nešto skrivio.

Jedva se ovo svršilo, pomole se rođakinje među nama. Ružica bijaše djevojka od kakovih osamnaest godina, a Milka starija za godinu, dvije. Svidjelo se teti djevojkama kazati opet, tko sam ja, a meni, tko su one, premda sam već tri puta čuo, da su mi rod, a više nisam ni sada saznao.

Ružica, poslušavši stojeći, što se slušati moralo, sjedne zatim odmah u kut, a Milka čas bi postojala preda mnom, titrajući se i nabacujući glavom, čas polazila i k prozoru i k zrcalu, pa se opet vraćala, gledajući u me, kao da me pita: jesam li ti s voljom? Pomislim si: i jesi, pa joj zato reknem: — Milko! Među rodom nema ceremonija, zato ćemo se tikati, kao da smo brat i sestra.

— Ne marim! — rekne ona nehajno, okrenuvši se naglo na jednoj nozi, a dodavši istom za čas: — Al i s Ružicom.

— Dakako, ako je Ružici drago.

Ružica ne rekne ništa, već pogleda tetku, kimne glavom, a za čas izađe iz sobe.

— Al zbilja, — prihvati opet Milka, kao da se nečemu domislila, — kako ću ti govoriti: stric, ujak, bratučed, nećak, kako li?

— Možeš po volji: danas stric, sutra ujak, onda opet nećak i tako dalje; ili, ako te je volja, zovi me bratom.

— Za strica i ujaka si premlad, za nećaka prestar, a da te bratom zovem, Bog zna, bi li me slušao, kao što se bratu pristoji.

— Zovi me dakle, kako te volja.

— Zvat ću te krstnim imenom, ako ti je drago.

— A kako ću ja tebe?

— I ti me zovi samo imenom; il ne, zovi me sestrom.

Ovo rekavši, okrene se brzo, potrči k vratima, ogleda se naglo i izađe van. Bože mili, pomislim u sebi, koketne li djevojke!

Ovaj put ostao sam kod tetke samo jedan jedini dan, a za sve to vrieme nije me ona s oka pustila.

— Da te se nagledam, sokole moj! Sav si na mater nalik! Još si ljepši, odkad te ne vidjeh! Ala će djevojke za tobom gledati! — Ovakovim je uzklicima ona vas dan slavila moj povratak.

— Ne marim za to, draga teto! — odgovarao bih joj ja hladnokrvno. — Ima meni sada kod kuće posla. Valja se brinuti za život.

— Ter kako! Al zato se ne ćeš kriti od ženskih pogleda; dapače ja se nadam, da ćeš me naskoro u svatove pozvati.

— Tetice, dan danas ženiti se!

— Da što? Gleď ti njega! Zar si to u svietu naučio? Naopako, diete moje, ako i ti budeš o ženitbi mislio, kao što žalibože misle mnogi današnji mužkarci! Bez žene nema reda u kući; bez djece nema blagoslova; bez obitelji nema mira i pokoja u životu. Bez žene što si, tko si?

— Nemojte, tetice draga, nisam ja toliki neprijatelj ženama; al vam velju, da ženeć se valja biti oprezni. Ne živi se dan danas, kako se nekad živjelo. Tko si gospodarstva nije valjano uredio; tko naime nije točno proračunao sav svoj trošak, a pobrinuo se za dovoljan dohodak, — tomu taj vaš domaći mir i obiteljsko blaženstvo postaje pravim paklom.

— Ta da, sinko, gospodariti valja svakako! Al gdje ćeš ti gospodariti bez žene?

— Dabogme, teto, ako budem htio kokoši na jaja nasađivati, pobrinut ću se negdje za nekakvu žensku. — Izrekavši ovo nešto naglije opazim, kako se teti lice smrknulo; zato ju uhvatim za ruku, pa joj reknem nježnijim glasom: — U ostalom, tetice draga, ob

ovom je za sada prerano govoriti; budem li se htio ženiti, bez vašega savjeta ne će i onako proći. O vama sam uvjeren, da me iskreno ljubite, pa da me ne ćete zlo savjetovati. Kako nemam ni oca ni majke, vi ste mi sve moje na ovom svietu.

Za ovoliku povjeru povuče me teta k sebi i poljubi u čelo: — Ti si moj! — Među tim je Milka bila došla u sobu tiho, te je nismo ni čuli. Ne mogoh joj lica pravo razabrati, jer mi suze s tetine dragosti pomutiše oči, al to opazih, da se je sva upravo preobrazila. Skakutanje pretvori joj se u veličanstveni hod, previjanje tijela u ozbiljno držanje. Popostane malo pred nama, a zatim pođe k prozoru. Za neko vrieme okrene se opet k nama; mene dotle tetka posadila uza se na divan. Vidio sam, gdje me Milka pogledom svojim traži po sobi, a sukobivši se s mojim, upre ga u mene, te sam sav protrnuo.

— Milkice moja! — uzme tetka govoriti nježnim i drhćućim glasom, — Stanko ovaj put brzo odilazi, al se nadam, da će se vratiti naskoro ovamo. — Milka mi pruži ruku, pitajući: — Hoćeš li? — Hoću, drago moje! — A onda još me zapita: — Imaš li uza se svojih fotografija? — Ne imam. — Dakle pošalji.

I poslao sam.

Na odlazku sprovedu me do kolâ i tetka i „rođakinje“; poljubim ih sve, skočim gore, ter se odvezem u Zagreb.

Što sam ovdje radio, bilo bi suvišno da pripoviedam obširno. Al nešto vam moram kazati svakako. Prije svega bio sam poslom tako zaokupljen, te ne imadoh kada mnogo misliti ni na tetku, ni na Milku, a kamo li na Ružicu. Hoću li međutim da budem iskren, moram izpovjediti, da mi srce nije ostalo baš sasvim pusto; obijala oko njega sestra moga najboljega prijatelja, s kojim sam tada mnogoga posla imao, sastajuć se ovako s njim svaki dan i polazeć vrlo često kuću njegovu. Znao sam i to, da tomu prijatelju ništa na svietu nebi milije bilo, nego da mu sestru uzmem za ženu. Djevojče bilo pristalo i spretno, pogodljivo i marljivo u kući, a razgovorno u družtvu, u ostalom obične ćudi i svakdanjih misli; miraza je imala gotovo više, nego što je meni trebalo. Srca mi ona zanieti ne mogaše, al toga nisam ni želio; priviknuo sam joj, kao što znamo priviknuti stanu, pokućtvu i odielu, te se težko od njega razstajemo. Mislio sam si uz to: ovo je djevojka, kakvu bi tebi tvoja tetka našla. Imajući, kako vam već rekoh, mnogo posla, a spremajući

se na još veći, i sam si govorah: Nikad bolje žene za tebe od ove; poezija u ženitbi i onako ne uspieva rado, a tko se njome hoće da naslađuje, široko mu polje po svem svietu. Da mi tadašnje doba ne bude bilo nesgodno za ženitbu, — ja se vjenčah već odavno; al ovako odgađasmo i same svečane zaruke, premda se o našoj ženitbi već mnogo pogovaralo po gradu, gdje bi po običaju jedni žalili djevojku, a drugi mene.

Za ono vrieme dobio sam doduše od tetke dva tri li pisma, al kako nerado dopisujem, gdje nema prešne potrebe, nisam joj odgovorio ni jedan put. Mogao sam to tim lakše propustiti, što sam znao, da će me dobra tetka i sama izpričati mojima poslovima, a uz to možda još reći: Ne će se njemu pravo ni čitati mojih listova! Tko bi mu to i zamjerio! Pismo mi je nečitljivo, a šta mu i pišem!

II.

Bilo je proljećem god. 18**; moja se ćud nešto smrknula bila, a ni zdravlje mi ne bijaše najbolje; da se dakle riešim grada, pošaljem po kola, spremim, što mi je trebalo, pa se odvezem u Sokolovac. Nakanio sam ondje probaviti nekoliko nedjelja, da se razigram na selu i okriepim čistim zrakom. Ima na tetkinom imanju liepoga lova, ima i konja i pasa, pa će biti zabave dosta; onako uzgredice pomišljao sam još: ne bi li u tetke bila i maza njezina, liepa Milkica; djevojka je to čudne ćudi, prava zagonetka ženska, koketna na svaki način, možeš se s njom pošaliti i zabaviti. Al dolazeć sve to bliže Sokolovcu, bio sam na Milku i zaboravio; spremao sam se, kako ću tetki pripoviedati o svojoj ženitbi; nakanih joj naslikati djevojku, kakovu znam, da ne voli, a istom onda prikazati joj pravu sliku svoje zaručnice. Vidio sam ju već, gdje se ljutito mrgodi, a nogom nestrpljivo trepeće, što tobože ne znam bolje birati; a veselio sam se, kako će joj se zatim lice razvedriti, kako će se milostivo posmješkivati i povlađivati mi, tapkajući me rukom po leđima i govoreći ljubezno: — Ti nevaljanče nijedno!

Tetkin dvor stoji na brdu, te se voze na kolih mora ponešto obilaziti, da se lakše gore dođe; skočim dakle s kolâ, pa pođem stazom. Došav u dvor i ne pitajući za nikoga banem odmah u prvu sobu preda mnom; al mjesto tetke nađem u njoj mladu

žensku s djetešcem na rukama. Zagledavši me ona vrisne iza glasa: — Stanko! — metne diete brže bolje na postelju, pa potrči van vičući opet iza glasa: — Teto, teto! Stanko je došao. — Vrativši se natrag skoči k meni, uhvati mi ruku objema rukama, upre u me svoje crne oči, kao da će me svega u jedan mah proniknuti, al ne rekne ništa.

— Milko, jesi li ti to?

— Jesam! — I svine mi se oko vrata, poljubi me strastno, a onda padne kao umorena na divan.

Ja sav u čudu nisam znao, što da mislim o njoj i što da joj reknem. Za čas poče ona: — Jelte, da sam jako spala u licu? Nisi me više ni poznao.

— Pobliedjela si! Al nije ni čudo, kad ti je eno diete, koje hraniš.

— Moje diete? — i nasmije se grohotom.

— Ta čije je?

— Ružičino, za Boga; zar ne znaš, da se je udala, nisu prošla ni dva mjeseca, odkad si ti ovdje bio. Pisala ti je, hvala Bogu, tetka i zvala te u svatove.

— Jest, jest! Sjećam se . . . Imao sam previše posla . . . Nisam se mogao odkinuti, — rečem jedva sabiruć rieči, a malo za tim produljim smeteno: — Dakle ti nisi udata?

— Ja udata? Pa da ti ne saznaš, kada ću se ja udavati!

— Dakle si zaljubljena?

— Jesam, i te kako! — Rekavši to ustane naglo s divana, lupne petama, pa skoči u dva koraka na vrata, mislio bi, ne ide nogama, već leti na krilima. Otvore se vrata i evo tetke i Ružice. Ružica mi se nakloni, pa ode odmah k svomu djetetu, a tetka k meni: — Nevaljanče nijedan! Tako li se štuje tetka? U malo ne dvie godine da bi samo glasa od tebe čuli. Al kad si evo došao, sapet ćemo te čvrsto; ne ćeš nam tako lako izmaći.

— I ne ću, tetko draga! Došao sam, da ostanem kod vas bar pol godine.

— Rugaj se ti, koliko tebi drago; al prije mjesec dana, znaj, da iz Sokolovca nisi otišao.

— Ma velim vam, da ne ću. Evo je Milka i Ružica u vas, pa kud ću ljepše.

— Ne ćeš, ne! Ružica je udata za ljubomornoga muža, a i Milku ćemo naskoro zaručiti.

— S kim, za Boga?

— S tobom, — rekne sama Milka nekako srdito, mahnuvši prama meni objema rukama, kao da mi nešto poklanja. A tetka će mi namignuti, da ju nemoj srditi. Svi se zamislimo; ja, jer nisam mogao dokučiti, što ta šala sa zarukama znači, a tetka i Milka, Bog zna, zašto. Napokon uzme opet tetka govoriti: — Djeco, spremajte sobu za Stanka i namjestite mu postelj, a ja idem večeru naručiti i još neke posle s družinom obaviti. — Rekavši to izađe, a Milka mi se uhvati pod ruku, pa me odvede u sobu za goste.

— Evo ovdje ćeš ti stanovati.

— Dakle u vašoj najljepšoj sobi!

— Ako ne ćeš ti, tko će!

— Znam ja, drago moje, kad je na tetkinu, mene zapada vazda i najbolje i najljepše. Al bi li me i ti tako liepo namjestila?

— Još ljepše! — A zatim uzdahne, pa mi se glavom nasloni na rame.

Videći ja, da me ne pušta, stanem se s njom šetati po ovelikoj sobi. Hodamo gore dolje polakim korakom ne govoreći ništa. Meni je dakako ugodno bilo vodati lijepu djevojku, al kako njoj? Ugodno i njoj bez sumnje, jer se sva k meni privinula. Zapitam ju i nehotice: — Čuj me, Milko! Kako je to, da me ti tako rado imaš?

— Ja tebe rado imam? — uzvrati ona kao u čudu, a za časak nastavi: — Ta ja te ljubim svom dušom.

— Ti me ljubiš svom dušom?

— Ta da, ljubim te! Zar mi nisi rekao, kad sam prvi put s tobom govorila, da budemo kao brat i sestra.

— A dă, rekao sam.

— A nisi li me pitao, kako ćeš me zvati; pa zar ti nisam rekla, da me sestrom zoveš?

— Jest, jest, rekla si.

— Je li to tebi žao?

— Bože sačuvaj!

— Pa kad sam ti sestrom, zar te ne smijem ljubiti kao brata svoga?

— Kako ne smiješ? Al, djevojko, pomisli, da si ti liepa i zamamna.

— Bože moj! Mogu li te ljubiti kao sestru? Ne ću li jače?

— Meni se čini, da nema jače ljubavi od bratinske. Al ako ti možeš nježnije ljubiti, meni je drago.

— Ako te pako budem manje ljubio?

— Kako te volja.

— Djevojko, s tobom ja ne izađoh na kraj! Ti si koketka, kakve ne vidjeh za svega života. — Na ove rieči odkine mi se ona od ruke, pa stane skakutati po sobi, gledajući na me sad s ove, sad s one strane. Malo, što mi ne dodija ova igra. Sjednem dakle na divan, zapalim cigaretu i stanem pušiti igrajuć se dimom i ovako i onako; al Milki je ovo povodom bilo, da mi rekne: — Kako li ti liepo pušiš! Uz tebe i ja bih se naučila.

— Možeš, draga, ako hoćeš.

— Htjela bih, al ne mogu.

— Pa to napokon nije nikakva ni šteta.

— Dabogme, da nije; samo mi je žao, što nemogu ovako uz tebe sjedjeti i s tobom pušiti. Ne bih ti bar smetala, kad bi volio pušeć misliti, nego sa mnom govoriti.

Gotovo srdit s ovolike joj domišljatosti, uzkliknem: — Oj, djevojko! — A ona dođe k meni, kao da sam ju zvao, i sjedne uza me; privinem ju k sebi i hoću da ju poljubim u čelo, al mi ona ponudi usta. Poljubim ju i skočim s divana.

— Hodi, Milko, — rečem joj naglo — da vidimo, što tetka radi i gdje je Ružica.

— Ružice ne ćeš danas više vidjeti, ona se ne miče od svoga djeteta; a tetka će se i sama javiti, ne boj se.

Izađemo u prednju sobu, pa se tu sretnemo s tetkom, malo zatim bude i večera donesena. Odmah poslie večere ponudi mi tetka, da idem spavati, ako mi je s voljom, jer da sam umoran od puta. Ja prihvatim drage volje i mi se brzo razstadosmo.

III.

Drugi dan ležao sam dulje vremena; godio mi je odmor. Donieli mi kavu u sobu, a ja pušio i čitao. Za neko vrieme čujem žamor po kući, kao da se nešto sprema, a malo zatim zaviri Milka na moja vrata, vičući mi: — Čuj ti, pospanče! Bit će odmah jedanaest ura; teta je tebi na čast pozvala goste; doći će nekoliko

naših susjeda — i žene im i kćeri. Čuješ li! — I tvoj zaručnik! — viknem joj ja istim glasom! — Ovo ju razsrdi, zaklopi vrata i pobjegne.

Jedva se ja opravio, a moja soba pospremila, evo i gostiju. Bili su to ljudi, s kakvima se obično sastajemo u seoskom družtvu: omanja vlastela, županijski sudac, gdjekoji župnik, gospodarski činovnici, a uz njih gospođe im, kćeri, nećakinje itd. Bilo ih je ovaj put preko dvadeset. Među svima zanimala me samo gospođa sudinja i neki šumar, imenom Vuković. Primala ih Milka, jer se tetka ponajviše po poslu bavila, a Ružica po sobah pospremala i za stol se brinula.

U tih gostiju bila puno veća pozornost za me nego što sam si želio. Najprije me zapade čast primiti poklon gospođe sudinje, koja se te dužnosti riešila na sasvim spretan način, a odmah zatim sjela na divan uz Milku, uzevši joj desnu ruku među svoje male ručice, dragajući i gladeći ju ljubežljivo. Dok bih ja sad s ovim, sad s onim gostom govorio, ili gospođi mu, koja je čedno sa strane stajala, stolac ponudio, one bi dvije šaptale, prateći na polak izgovarane rieči živahnim izražajem lica i očiju: opazio sam, gdje me je sudinja po više puta izmjerila pogledom, pa posljedak svoga istraživanja priobćila Milki, kojoj je lice uz to svaki put planulo ponosom i zadovoljstvom. Govoriti sa sudinjom napose nisam imao kad, jer su još uviek dolazili gosti; svaki bi se od njih meni naposeb poklonio, kazao mi ime i prezime svoje, dodavši tomu što laskavim, što važnim licem: kolika mu je čast upoznati se s odličnim gospodinom, rođakom predrage mu susjede, kojega je hvalom puna ova okolica. Primio sam te pozdrave mirno, misleć sveudilj na tetku: tom je hvalom valjda ona tim ljudem uši napunila!

Jedan od posljednjih gostiju bijaše ljudesina ovisoka, malo ne plamene kose, lisičastih brkova, u odielu šumarskom, a čizme mu ilovačom zaprljane. Opazim ga, čim je stupio na prag od sobe; izbuljio oči, vidjelo se na njem, da traži nekoga, i to samo nekoga, a u ostalom da je sliep za sve oko sebe; taj predmet željnoga izgledanja bio sam ja. Našao me je. Kao što se pred jelenom lomi granje, kad trči pustom šumom, tako je i moj nesuđeni prijatelj prošao između gostiju, odtisnuv na stranu sve, što mu je put do mene priečilo. Preda mnom se ustoboči spuštenih k bedrima ruku: — Ja sam šumar Vuković; klanjam vam se, slavni gospodine! — Rekavši to,

maši se rukom brkova, da ih zasuče, al ne sa dva prsta, kako no se suču brčići, već cielom šakom. Pa kako se je meni naklonio, nakloni se i gospođama na divanu ne progovoriv ništa, al namignuv im jednim okom, kao da će reći: — Jesam li mu valjno odrezao? — Milka mu se uljudno zahvaljivala, a sudinja zlobnim posmješkom na ustima naglo dva tri puta glavom naklonila.

Obaviv moj šumar te važne poklone stane se pozdravljati s ostalim gostima komu ruku stiščuć, koga oko pasa hvatajuć, koga po ramenu tukuć, i to bez razlike spola; čuo se ovdje vrisak, ondje hohot, a gdje gdje i tihi šapat: — Zaručniče, kako se to vladaš?

Za malo vremena dođe i tetka u sobu; većina gostiju sastala se s njom već vani, al šumara još nije vidjela; rekne mu dakle prijazno i po domaću: — Vuče, jeste li došli?

— Eh, milostiva gospo! Ovakvom sgodom, pa da se s vragom moram po'rvati na svakom koraku, ja vam dođoh.

— Znam ja, — odgovori mu tetka kao u šali — što vi možete; al kad ste nam za volju pripravni s vragom se po'rvati, mogli ste si za sada bar čizme očistiti. Kakve su vam?

— Oprostite, — pomoli se on — došao sam pješke, jer sam uz put u šumi drva odkazivao.

— Da, da, ne znate vi njega još, — čulo se s više strana.

Međutim je tetka Milku izmienila, a sudinja, gledajući na čizme šumarove, govoraše nešto o salonu. Milka prolazeći između gostiju pođe i k šumaru; pogledavši ga uzdignutom glavom reče mu na šaljivu:

— Kad ste šumom došli, gdje vam je zec? — Šumar se malko nasmieši:

— Gospodično, sad se zecevi ne tuku.

— Tako! — klikne ona od čuda. — A naš rođak hoće da ide ovdje u lov.

—I ići će, — prihvati šumar veselo — ako Bog da, al na šljuke. A bude li mu se htjelo još ljepšega lova, odvest ću ga na lisice. Bit će utrke i naganjanja, al uteći nam ne će nijedna!

Kad se on najljepše spremio, da mi svojim načinom naslika lovne slasti, zamnije po sobi glas: — Juha je na stolu!

Ustajući, da idemo k stolu, mahne mi tetka k sudinji; priskočim i uzmem ju pod ruku; u isti čas desila se uza me i Milka, pa kao da je znala, što želim, uhvati mi se pod drugu ruku, a da

joj šapnem: — Milkice, sad ti poznam zaručnika, — na što ona samo promrmlja: — A ja svoga dragoga! — Malo zatim reći će mi sudinja: — Kakav vam se vidi naš šumar?

— Prekrasan!

Milka me zato ukori: — Ne rugaj se! Vuković je prost čovjek al je dobar, pošten i stalan prijatelj; za tebe bi u vodu skočio.

— Kako ne bi, — odvratim rezko — kad sam tvoj rođak. U ostalom ne žesti se, draga sestrice, ja ću vam kumovati kod vjenčanja.

Dotle dospijemo k stolu; Milka se odmah odkine od mene, pa uzmakne do na kraj stola; mene pak tetka posadi uz sudinju. Posjedali smo tako, da sam ja licem bio upravo napram Milki, a šumar, koji je uz nju sjedio, napram sudinji.

Uz objed pripoviedaše mi moja drugarica mnogo toga i o šumaru i o Milki; nisam je pravo ni slušao, jer mi je misao zalazila na svakakve strane. Razabirao sam samo toliko, da si je šumar u glavu upilio, da će napokon ipak Milku za ženu izprositi, jer da joj nema mnogo nade za drugu udaju, a on da je dobar gospodar, imajući već sada priličan imetak; tetka moja da mu je velika prijateljica, dapače prijazna i sama Milka. Od svega toga da ne može međutim nikad ništa biti. Šta bi ona sirota uglađena djevojka radila s takovom mužetinom, koji je kao stvoren za to, da život provodi među medvjedima i lisicama? Njoj bi trebalo muža, koji u velikom svietu živi; mogao bi se ponositi njom. A ne bi ni sam šumar toliko o toj ženidbi nastojao, da susjedi ne provode šalu s njim, dražeći ga sad ovom, sad onom izrekom Milkinom, gdje ga brani, kad god tko na njega napane. Ja sve ovo čuo i ne čuo; odgovarao, Bog zna što; a pogledao kadšto na kraj stola, gdje šumar dvori Milku, tanjure joj mienjajuć, vodu noseć, pazeć u obće na svaki mig njezina oka.

Došlo je dakako po običaju i do napitnica. Teta postavi stoloravnatelja, koji je svoju dužnost vršio po starom zakonu. Napije me najprije s družicom, kao obično, a pridjeli mi sudinju, zatim opet napose kao predragoga rođaka i gosta tetkina. Valja mi se svaki put zahvaliti, pa premda sam na rieč tetkinu oprošten bio piti punu čašu, nisam se mogao oprostiti govora. Gledalo sve u me i načulilo uši. Riešio sam se dakle svoje dužnosti, kako sam mogao, uplićuć

u jednu zahvalnicu svaku vrlinu gospoje sudinje, a u drugu gostoljubivost svoje dobre tetke. Al napije se napokon i domovini. Ponudi se napitnica najprije meni; i opet se upru oči u mene, a to tim više, što je stoloravnatelj, nudeć mi čašu, izazvao me nekim načinom na podulji govor. Nisam mogao odoljeti; opazio sam, kako se sudinja ponešto odmakla od mene, da me bolje čuje i laglje vidi; a vidio sam i Milku, kako se na stolcu izpravila, spremna na slušanje. Rekao sam, može biti, ovo: Domovini napijati dičan je u nas običaj; ovo je najsvetiji naš spomen. Moguće je, da se kadšto ovakova napitnica napija bez ozbiljnosti, bez iskrenosti, bez srdačnosti, bez sdušnosti, ali i tad je to dokazom tomu, kolika je svetost domoljubnoga čuvstva, a kolik je grieh nehajstvo za domovinu. Tko i ne ćuti ništa, kad o domovini govori, stidi se ipak i stiditi se mora ovo izriekom očitovati. S toga neizmjerni ponos za svakoga pravoga rodoljuba, koji nas podiže do nebesa nad podlom prostačinom; tim ponosom poneseni otet ćemo se kada tada tuđemu uplivu. Uvjeren sam međutim duboko, da sve vas oduševljuje iskreno i sveto domoljublje; znam i osjećam, da na ovih čistih brdinah hrvatskih ne ima ni traga lukavstvu, sebičnosti i koristoljublja, koje se s tuđinstva preselilo u naše gradove, a zaokupilo malo ne sve, što samo za sjajnošću i bogatstvom hlepi. Tā potiče vas na domoljublje sve, što živi oko vas i s vami. I starci vaši, od kojih nasliediste djedovine svoje, i djeca vaša, kojim pripravljate ljepšu budućnost, i žene vaše, ovo zlato i biserje hrvatsko — sve ovo spominje vam neprestano i sveudilj — ljubav prema domovini. Pijem dakle i ja ovu čašu za namjenu vašu, očitujuć vam iskreno pred ovim svojim rodom, da mi nikad ne će biti nježnije uspomene od ove na vas, na vaše družtvo i na vašu ljubežljivu pažnju.

Ne znam, sjećam li se pravo, ali mi se čini, da se družtvo sasvim uzkolebalo bilo iza moga govora. To znam točno, da je tetka k meni došla, da me je poljubila, pa da sam osjetio toplu joj suzu na svom licu; i sudinja mi je svašta ugodnoga kazala, a ja ju nagradio laskavom primjedbom, da se u njezinoj nazočnosti moraš i nehotice zanieti. I sama mi je Ružica mahala rukom ljubezno. Milka ostade nepomično sjedeći i gledajući, Bog zna kuda; niti je gledala u me, niti u susjedu mi, a niti u ostalo družtvo, već nekamo, rekao bih, u bezkrajnost. Sudinji se sjale oči od dragosti; htjelo joj se, da ju Milka pogleda, bacala u nju krugljice od kruha, — al uzalud;

čuo sam, gdje reče poluglasno: Čudne li djevojke! — pa stane sa mnom govoriti o svačem, dok nismo ustali od stola.

Napokon se družtvo počne razilaziti. Opraštajući se gosti od mene stiskahu mi ruku srdačno, pozivljući me redom, da ih pohodim; ovo mi je ponovila i sudinja, vođena svojim suprugom; a šumar Vuković ustubio se opet preda mnom, odgrćuć cielom rukom brkove i pripravljajuć se očevidno, da me izljubi: — Rođače, zemljače, domorodče, dopusti mi! — Razkrili ruke i mene nestane u njegovu naručaju. Pustiv me napokon rekne mi iskrenom srdačnošću: — Jelte, da ćete doći k meni? Priredit ću vam lov . . . da znate! A ne ćemo ni od kuće poći prazne torbe. Povedite sa sobom gospodičnu Milku, gospoju tetu i koga vam drago. Javit ću vam sutra rano, kud ćemo. Bit će, velim vam! — i migne jednim okom kao za potvrdu svojih rieči.

Razišlo se sve, a mi ostadosmo sami, sprovađajući večer u nekakvoj praznoći. Razgovaralo se malo; teta je sjela uza me, držeći me za ruku, kao da se boji, pobjeći ću joj. Milka otiđe s Ružicom, veleći nam, da će leći, jer da ju glava boli. Opraštajući se s tetkom spadne joj sasvim na prsa, a rukama ju ogrli oko vrata, rekao bi, moli ju, da ju pomiluje. Ja sam pak napokon zapalio cigaru, pušio i tumarao mišlju širom svieta. Nanudila mi se nekoliko puta želja, da već sutra dan otiđem kući, al pogledav na tetku okanim se te nakane, jer sam znao, da bih ju i spominjanjem takove želje vrlo ražalostio, a da mi ipak ne bi dopustila otići. Kad se već sasvim smrklo bilo, oprostim se i ja od tetke, pa otiđem u svoju sobu, gdje sam još dugo čitao i pušio, a legao spavati kasno u noć.

IV.

Došav drugoga dana na zajutrak u tetkinu sobu nađem ondje rođakinje svoje nekako čudne. Ružica, držeći jednu ruku na ramenu Milkinom drugom joj je rukom suze s lica otirala. Čuvši me, gdje ih pozdravljam, raziđu se mirno i polako, rekao bih, nije ništa ni bilo. Ružica pođe k postelji, gdje joj diete ležaše, i stane ga žurno i pomno povijati i zamatati u razne rubce.

Držeć se prama Milki, kao da se srdim na nju, nagnem se odmah k Ružici, pa ju zapitam: — A zašto ti to radiš? — Na put se spremam.

Međutim poda mi Milka list preko ramena moga, progovarajući slabim glasom: — Piše ti šumar Vuković; čini se, da te u lov pozivlje; sluga njegov čeka na odgovor.

— Tako! — bude mi kratak odgovor, a Ružici šapnem: — Je li Milka opravnik šumarov?

Ružica ne rekne ništa, al uzdahnuvši pridigne oči k meni, kao da me moli: — Smiluj se!

Za čas dođe tetka noseći pune ruke svačega: — Nä, Ružice, ovo je za tebe; ovo ovdje pošiljam tvomu mužu; a ovo je za maloga. — Mašivši se žepa izvadi još oveliku koprenu: — Ovim možeš djetetu putem pokriti lice.

Ružica joj izljubi obje ruke, a tetka se okrene k meni: — Evo, ovako se nikad ne možeš sasvim smiriti. Ružica dobila pismo od kuće, da joj muž mora po poslu na put, pa ju zato zove, da se odmah kući vrati. Milka ide s njom.

— Što! Zar i Milka odlazi? — zapitam naglo.

— Ne, ne! — prihvati tetka brzo — ona će ju samo sprovesti do sudinje.

— Ostaje li dugo ondje? — reknem sada mirnije.

— Vratit ću se sutra, — odgovori mi sama Milka blagim glasom, a otežući malko doda još: — Ako ti je s voljom, dođi sutra k sudinji, kad se budeš vraćao s lova; možemo odanle zajedno kući.

— Tko zna, hoću li ići u lov!

Za ovoga razgovora razdieli tetka kavu. Rođakinje ju popiju što brže, pa se spreme na put i otiđu.

Na razstanku zapita me Ružica, hoću li ove jeseni k njoj doći, da će i Milka tada za neko vrieme kod nje biti; a ja joj odgovorim, da Bog zna, gdje ću ja do jeseni biti, što li raditi.

Ostadoh sam s tetkom, a šumaru poručim, da ću doći bilo kada. Sjedeć s njom dulje vremena, gdje ne progovorismo ni rieči, sjetih se svojih misli na putu u Sokolovac, kako ću naime tetku podražiti svojom zaručnicom, al kad smo napokon stali razgovarati, opazio sam, da nije spremna za šalu. Među ostalim tužila se, — da je kuća pusta bez Milke. — Čini se dakako, — reče mi, da je djevojka osobite ćudi; al to napokon nije nikakvo ni čudo. Čeljade živeć u svietu bez roditeljâ ne može biti kao svako drugo. Otac joj se protepao Bog zna kuda, a napokon valjda i propao jadno; djeca ostala na brizi siromašnoj materi, dok i ona nije umrla borbe po-

najviše od nevolje i velike tuge. Odgojivala te dvie kćeri težkom mukom; izučit ih nije mogla, kako bi valjalo bilo, a ni pravomu redu priviknuti: Milka, i umnija i ljepša od Ružice, bila i maza materina. Još je i čudo, kako je djevojče uspjelo; razumije se u svašta, al sve gotovo samom svojom mukom, premda joj je najmilija zabava obilaziti po vrtu, snovati Bog zna kakove snove, sanjariti i tumarati mišlju po svem svietu. Od tuda joj i nestalnost u ponašanju; čas je vesela i prokšena, a onda opet nujna i turobna. Ja sam tomu već svikla, pa me sada samo to peče, što vidim, da sve to više propada i gine. Kad je k meni došla, bilo je djevojče još jedro i puno; al sad mi nekako kašljuca; bojim se za nju, premda joj ne možeš ništa ni svjetovati, čini se, nije siroti ni stalo do života. Da se obskrbi, valjda bi se umirila; kad bi se mogla dobro udati, te ju ne bi nikakva briga trla, a da si još i srdcu ugodi, jamačno bi se sva pretvorila i okriepila. Al ona valjda nije za čovjeka odlična, nije za čovjeka, koji se u današnjem družtvenom životu hoće da iztakne. Ako i ne idem više u gradove, a i ovdje se krstim mnogih ljudi, zadovoljna sa skromnim družtvom i dobrim susjedima — to opet znam, što će reći prigovori: ti si ovakvoga i onakvoga roda! Muka je to, velika muka! Tko bi znao, kako je to bilo s otcem Milkinim? Nije bio baš sdušan čovjek. Vjenčao se sa ženom, ne vjenčao? . . . Ona bila dobra duša. Nije toliko ni radi rodbinstva, već molila me jadna na umoru, da joj se smilujem djeci. Učinila sam sve drage volje. Al kako znaš, ni ja ne mogu ovim svojim imanjem razpolagati po volji. Kako mi nije ostalo ni jedno dijete na životu, navalili na me po smrti pokojnoga ti tetka rođaci njegovi, prieteći mi Bog zna kolikim parnicama. Da se sirota udovica riešim neprilika, reknem im: Evo nek vam bude sve po smrti mojoj, grabite! Tako je, moj Stanko! Ona se sirota Ružica sretno udala. Nije to ni težko bilo; učinit će ona svakomu po ćudi; uklonit se s puta, gdje može; pokorit se svagdje; šutjeti vas dan; a raditi, koliko te volja. Muž joj je nešto osorit, a i velika tvrdica. Što će mu ona? Za njezinu djecu skrbi. Milka ga ne voli, niti bi mogla uz njega obastati. Kamo sreće, da se može udati! Šumar Vuković uzeo bi ju drage volje; al kako ju poznam, težko će ona u to privoljeti. Dakako, da joj je dobiti muža umnoga, krasnoga, slavljenoga! . . . Bože moj, tko će se dan danas odreći svieta, nada, budućnosti; tko će si ženitbom put zakrčiti na sve strane? Bilo i toga nekada. A Milki ne bi ni kod

šumara zlo bilo. Međutim prijazna mu je vrlo, te se više puta upravo od srdca ljuti, kad ljudi na nj ruglom navale, ili mu se smiju iza leđa. Napokon tko zna?... Što ti veliš, sinko? — Završujući ovako svoje i razlaganje i jadikovanje zaviri mi u oči, kao da u njih hoće da čita odgovor.

Sve je to spetljano — pomislim, al ne reknem; za čas pak padne mi na um: — Teto, ja bih poslije podne išao u lov.

— Mislila sam, da ćeš sutra ići.

— I sâm sam mislio; al ne bih mario poslije podne proći pješke; došao bih još dosta rano u Podbrezje; putem bih mogao ubiti koju šljuku; a za sutra je možda Vuković našao kakovo lisičje duplje.

— Možeš, sinko, premda je neugodno vrieme.

V.

Razigrat se hoću, proć i razvedrit na čistom zraku! — To mi je bilo glavnom nakanom, kad sam od kuće pošao: a sad sjedim ovdje na Sokolovcu, igram se s djevojkom i trtljam s tetkom. Dobra je ona starica, al gdje ću ja slušati njezine pripoviesti? U lov dakle, pa bilo na što! Poslije objeda pozovem staroga Miška, da ide sa mnom i povede psa. Hodajući dobro mi još poznatim jalšikom ubijemo nekoliko šljuka, ili bolje rekav: ubijem ja. Miško bi dakako govorio: ubili smo mi!

— Moj stari klipsane, — znao bih ga putem podraživati — ne valja vam puška, ne pogađate ništa!

— Ne valja, dabogme, odkada ste vi donieli te vaše nove, pucate njima pomamno.

— Pucamo i pogađamo!

A on da mi doskoči: — Pogađam i ja; vidim svaki put, kako je perje od šljuke odletjelo.

— Dobro dakle, dajte vi meni svoje perje, a ja ću vama svoje šljuke.

Ovako se razgovarajući i šaleći dođemo i do šumareva stana. Nije nam se nadao ove večeri, al veseo i presretan s našega dolaska spremio je za večeru, što ti ja znam, koliko toga. Pripravio mi je i dobru postelju, a čemu sam se malko i začudio, metnuo na stolčić

uz postelju dvoje naše novine. U obće sam opazio, da mi u svačem ide u volju, kao da ga je tko god poučio o mojim navadama.

Veseleći se lovu uranim sutra dan vrlo rano. Spavao sam malo, ali dobro, pa bio čil i bodar. I na Vukoviću se vidjelo, da mu je takovo jutro raskoš života. Okretan i brz, spremao je, što još trebaše; ovdje naručivao, ondje zapoviedi dielio, — sve u kratko i točno. Došav od kuće reče veselo: — Sad ćeš ti, lijo, dolijati, pa makar da ti krzno ne valja u ovo doba ni pišljiva boba.

Otisnemo se niz brdo; nije potrajalo ni pol ure, a mi se sustavimo u šumskoj guštari. Tiho i mirno namjesti mene i moga Miška uz jedan hrast: — Evo ovdje joj je duplje. Ostante tu stojeći, ja idem na drugu stranu. — Polazeć on tihim korakom, a prieteć lugarima prikupi pse još bliže k sebi; verali se tik uz njega; psetancu kratkih nogu dovikivaše: — Špiljane moj! — Hoho, hoho! Oj, špiljane moj! — Za čas ga čujem, kako laje poput lisice, a zatim opet, kako pse usti i podražuje. — Hajd, hajd; hajd, hajd! — Slušam i pazim, nestalo mi gotovo daha.

Potrajalo dugo vremena, a ja ne čujem ništa.

— Pazite, Miško!

— Pazim; nema ništa.

Kad tamo, leti k nama šumar: — Zar nije izašla?

— Nije!

— Koga biesa! Cvili mi pašče strašno, obgrizla ga hulja. Da ti tvoga... uh!

— Nanjušila ona nas, — reći će Miško — pa se voli s psetancem poklati, nego nama na ciev naletjeti; tu joj je očevidna propast.

— Nema ništa, — reknem sada i ja Vukoviću; — treba psa izkopati. Idem s vami. — Jedva mi malko zamakli, puče puška.

— Miško, pogodiste li?

— Nema sumnje, vidio sam, kako joj je dlaka prhnula u zrak. Al nastane ceket pasa i sve ti navali na ovu stranu.

— Je li ubijena?

— Nema joj traga!

— Izašla je, da joj vrazi kožu probušili!

— Za njom, za njom!

— Janko, vodi gospodina dolje u brezje; pazite ondje pod velikim hrastovima.

Otidosmo. Hodajući naokolo gotovo cielu uru dođemo na mjesto, a tu opet postojimo dobrano vremena. Pušeć i šaleć se s Miškom opazim, gdje se preko guštare nešto miče.

— Eno, eno, gospodine! — dovikne mi lugar.

— Vidim, vidim!

Začuje se opet mukli ceket pasa.

— Gospodine, bježimo samo dolje livadom; na onom obronku ondje ju možemo ubiti.

Potečemo skokom ostavljajući Miška za nama. Prešavši preko livade i oranica preskačemo šikaru, a tu opazimo, kako je lisica pred nami zamakla u grmlje. Vijugajući ona po svom običaju i ovamo i onamo, ne izmakne mi ipak, te ju sretno sastavim s crnom zemljjom.

I bijaše veselja dosta. Dođe dotle i Miško, a ja ga podražim: — Jeste li vidjeli, kako joj je dlaka prhnula u zrak?

Lugar nas za tim izvede na put, a tu se za čas sastanemo s ostalim lovcima.

— Borme, moj Vukoviću, — reknem šumaru — ako odavle nije daleko do vas, prošli bismo mi to malo puta odmah, jer sam se oznojio, pa se bojim, da ću se stojeć na vjetru prehladiti.

— Daleko, dä! Nije, što bih čekao!

Otidemo dakle, a šumar nas počasti onim, što je za lov priređeno bilo. Lovci svi zajedno objedovasmo, kao da smo u šumi, što je Vukoviću vrlo s voljom bilo, a i Miško povlađivao; čuo sam ga, gde je glavom klimajuć svojim susjedima govorio: — Krasnoga li gospodina! — Kako ga je međutim odmah poslie objeda nestalo, a ja to opazio, te se potužio, da će mi nujno biti samomu kući ići, ponudi mi šumar svoga jahača.

Liepo li to bijaše konjče! Čisto sam se prečudio, odkud njemu tako zviere! Dobio ga, još je ždriebe bilo, pa sâm odhranio.

— Gospodine! — reče mi on kao zanesen — znate li vi našu riječ: konja, pušku, lulu ne daj nikomu; al vama dao bih i srce svoje. Liepo li ćete jašiti na mojoj Zorki! Ide kao vila. Samo se bojim, svikla je na me, pa da vas gdjegođ ne položi u grabu.

— Ne bojte se!

Šumar me izljubi, a ja uzjašem, pa pođem kući. Dok me je Vuković sprovađao, išla je Zorka uz njega mirno, ali kad se on napokon od mene oprostio i natrag vratio, jedva ju krenem s mjesta.

Dospio sam srećom već u polje, pa se mogoh otimati s prokšenom Zorkom; htjela me po nekoliko puta sbaciti, ali vičan na takav prkos konjski doskočim joj svaki put za vremena.

Došav cesti na vidik opazim kola, koja meni na očigled sustanu. Pogledav oštrije onamo vidim u kolima dvie gospođe, a spoznam i svoga Miška. Gleđ' ti staroga klipsana, kud je odjurio prije mene; bit će ono Milka i sudinja. Potisnem se jače. Imao sam proći malim potokom, al se Zorka trgne naglo natrag. Ja opet napried te ju pred potokom ošinem živo; sad se ona i propinjala. Nije druge, već okreni, pa kušaj na novo i tako dva tri puta, dok napokon ne skočimo preko potoka, a onda skokom do ceste.

Bijahu zbilja one! Dojezdiv do njih sudinja skine koprenu, nek joj vidim veselo lice i one biele zubiće, koji su ženama toli potrebiti za dražestne posmješke. Milka kao da htjede smesti moju učtivost prama sudinji i pobrkati niz liepih rieči, što ih netom nanizah na pohvalu njezine prijateljice, odgrne također koprenu s lica — i lakom rukom i stidnom čednošću, rekao bi, digne zastor s preliepe slike, kojom ne će da se ponosi, premda joj vrednoću pozna. Obrazom joj probijala bistroća, na ustima treptjela slastna radost, a u očima plamtjela ljubav, te im ni duge trepavice ne mogahu prikriti svega žara.

Poćutio sam silno, da mi se valja oteti stravi, pomozi si dakle bilo ma čim i zato ju pecnem primjetbom: — Liepo li učini! Pozvala si me, da se navratim evo gospođi sudinji, pa da se zajedno kući vozimo, a ti na me i ne počekala! — Uplaši se sirota, a sudinja ju uzme zagovarati, da je tomu Miško kriv, koji je po nalogu šumarevu k njima došao s porukom, da se ne ću nikud navraćati, jer da sam premnogo po lovu hodao. Da tomu ne prigovorim, kazivaše odmah dalje, koliko je hvale o meni Miško pripoviedao: kakav li sam vješt lovac i kako prijazan s lovačkom družbom. Dodavala ona toj hvali i samu svoju i Milkinu, gdje me gledahu, kako sam se borio s obiestnim konjem šumarevim. Milka uz to pogledavala na me, kao moleći: Nemoj odbijati hvale: moja je i samo moja. Okrenem dakle i ja na hvalu, te joj je pređašnja radost na novo sinula licem.

Do mala dođemo na razkršće, s kojega se sudinja odveze dalje u susret svomu suprugu, koji je negdje blizu bio na komisiji, a ja sjašem s konja, pa uzmem Milku pod ruku, da prođemo pješke ono malo puta do tetkina dvora. Lepršajući išla je ona uza me,

jedva se noge zemlje ticale, pa premda se po svom običaju sva k meni svinula, slabo sam i ćutio, da ju vodim.

— S čega tebi danas, Milkice, ta dobra volja? — zapitam ju putem.

— S tebe!

— A s čega je bila ona nujnost prekjučer uz objed?

— S tebe!

— Tko će to razumjeti?

— Ti!

— Ne mogu, vjere mi.

— Jer ne ćeš.

— Htio bih, da mi ti pomogneš.

— Čemu?

— Da znam, što misliš.

— Ne znam ni sama.

— Tko će znati, ako ti ne znaš?

— Zna onaj! — i pogleda prama nebu.

Držeć sve to za djevojački način razgovora prestanem pitati, pa pođem šuteć sve do dvora. Tetka se uzradova našemu zajedničkomu dolazku, izpita me, kako sam probavio vrieme, što sam ubio, jesam li se možda nahladio u lovu, i sve takove stvari, kako no običavaju brižljive majke i tetke. Poznalo mi se nešto malo na glasu, da sam se umorio i zato me ona ponudi čajem, pripravljenim na osobit način, da ga pijem u svojoj toploj sobi.

Zaspao sam uz ovaku njegu tvrdim snom. Nije možda bilo ni polak noći, kadno začujem u kući užasan vrisak. Nisam dospio ni svieće upaliti, kadno bane Milka na moja vrata, bosonoga, razpletene kose, u kratkoj suknjici, sa sviećom u ruci: — Stanko, za Boga! Gori! Vatra! — Skočim s postelje i hoću da potrčim van, al mi ona uzdignutih ruku i na odpor pripravljena dovikne zapoviedajućim glasom: — Ne smiješ! Obuci se prije! — Ne luduj! — Ne smiješ, velim ti; jer ćeš se prehladiti. — Posluhnem i nehotice, pa se brže bolje zaodjenem. Dotle je već dim stao probijati kroz pod u moju sobu. Ostavit Milku kod svoje tetke, koja je ruke lamajući gore dolje hodala i jaukala, potečem niza stube i nađem, da je soba pod onom, gdje sam ja spavao, sva u dimu; zapovjedim dakle družini, da bez oklijevanja s vana razbiju prozore. Kad se na taj način moglo ući u sobu, vidjeli smo, da su se uz peć, koja se ložila s dru-

žinske sobe, zapalila drva. Pogasimo ih brže bolje i tako nestane za živi čas svake pogibelji. Tetka se dakako nije moglo dugo vremena razabrati, što sam lako dokučivao, budući da joj je dvor bio drven, a ono za nj još i odgovorna svojti si. Tješio sam ju, kako sam najbolje znao; naložio uz to družini da utrne svu vatru u bilo kojoj peći, osim od tetkine sobe, samo da joj je više sigurnosti bar za ovu noć. Ona nas sirota molila: — Djeco, ne idite spavati; ostanite tu kod mene, u velikom sam strahu! — Posjedasmo ja i Milka na divan, a ona još sveudilj hodaše po sobi; potrajalo ovako dulje vremena, a napokon poklopi lampu poklopcem, da je manje svjetlosti, pa legne odjevena na postelj, a tu i zaspi.

Milka, sjedeć uz mene, šaptaše mi udušenim glasom neznatne stvari, dok i ne zadriema. Nasloniv mi se na prsa, usne dišući tihim mirnim disajem. Da joj bude sgodnije ležati, položim ju sebi na koljena, a glavu joj uzmem u naručaj. Spavala je anđeoskim snom; kosa joj je spala preko ramena, jednom rukom nesvjesno obuhvatila mene, a drugu pružila si uzduž tiela. Rubac se s nje razkrilio, ili da joj bude mjesto krila, ili da ne krije bez potrebe bjelolikih njedara. Gledajući u nju pratio sam joj pozorno odisaje, kao da brojim kucanje na uri, kad nam označuje časove preveli-koga blaženstva. Bilo je u svitanje, lampa je još gorjela, prvi traci svjetlosti pomolili se na prozorima, a ona se probudila. Uzdahnuvši, kao da je posljednji put, uzdigne oči k meni, pogleda me pogledom, u kojem se stapala zahvalnost s milinom, i prošapne: — Zar sam spavala? — Prikupi k sebi rubac, poljubi me nježno, ustane i ponudi, neka idem spavati, a ona da će sjesti tetki k nogama i ondje bdjeti, da ne bude sama.

Otiđem tihim korakom u svoju sobu i legnem ne skinuv sa sebe haljina. Kad je već sunce probijalo prozorom kroz zastore, probudim se, a Milka mi stoji uz glavu, odjevena odielom, koje liepo dolikovaše vitku joj stasu, ruku o pasu prekrštenih, kao da čeka na nešto.

Uhvatim joj ruku, a ona mi preda pismo. Otvorim i pročitam. Piše mi prijatelj, da se vratim odmah u Zagreb, jer da me očekuju važni poslovi. Ustanem i zapitam Milku:

— Gdje je tetka?

— Što ćeš s njom?

— Moram odmah u Zagreb.

— Zar još danas?

— Odmah.

Kad se ovo tetki javilo, govoraše ona: — Evo ga nä! Jedva je došao k nama, već mu je otići. — Što ćemo si! Posao ga zove. — Žurkajući po sobama spremaše moje stvari, a Milka me zapita ljubeznim glasom:

— Hoćeš li nam pisati?

— Hoću.

— Odmah, kako u Zagreb dođeš?

— Odmah.

— Al i kašnje?

— I kašnje.

— Mnogo puta?

— Svaki čas.

Poljubi me i otide skakutajući.

VI.

Premda se s jutra sunce pomolilo bilo na obzorju, podigne se kašnje ipak debela magla. Sjednuv u kola zaogrnem se toplom kabanicom; al tetki nije ni to dosta bilo, pa mi donese još i gunj za noge, a Milka skine shawl s glave i metne meni oko vrata. Svakom drugom prilikom bila bi mi tolika brižljivost dodijala, a sad sam s nemara, s čega li, dopuštao, da i to rade sa mnom. Napokon daj još ruku, te ju stiskaj, pa s Bogom, s Bogom! A zatim: vozi!

Čudno li ti je pri duši, kad se od svojih razstaješ. Pronikne te svega neka neobična studen, obumro si na polak; s početka nit ti srce ćuti, nit razum misli. Sva sreća, što na kolima sjediš, bar se napried mičeš. Istom za neko vrieme skine ti me sumor s duše i ti staneš opet odisati i misliti.

Bilo i meni tako ovaj put. Tko bi znao, zašto? Nije valjda zato, što sam se nadao, da ću se kod tetke na selu razvedriti i okriepiti; a ja jedva došao, jedan jedini put po volji lov lovio, već se i natrag vraćam. Da li mirnim srcem?... Uzdahnem i zapalim cigaru, pa viknem: — momče napried; vozi brže!

Došav na večer kući, nađem u svom stanu oveliko družtvo. Nadali mi se prijatelji pouzdano, pa došli k meni, da me dočekaju; zaokupe me odmah svakakvim predlozima, ne slušajući ni malo moje

pripoviedke o lovu i o slastima seoskoga života. Dakako, to su moji stari znanci, samo što sam im malko odviknuo. Uhvate me brzo u svoj vrtlog i razprava bude među nama sve to življa. Govorilo se, predlagalo, pobijalo i izpravljalo bez kraja i konca; svršilo i zaključilo nije se ništa ni do polak noći, — valjda samo zato, da imam i kašnje o čem misliti.

Ovako sam jednim skokom s dangube skočio u sredinu poslova i u njih kao utonuo. Potrajalo to preko pol godine.

Al gdje bih ja dospio sve to pripoviedati! Za sada vam budi dosta znati, da mi je za ovo vrieme pisala i teta i Milka. Tetka se tužila, da čuje opet o nekakvim svojbinskim spletkama, te bi željela o tom posavjetovati se sa mnom. Milkina pako pisma zanosila na romantičnu; bar se meni tako činilo u ono doba. A bilo u njima i tuge i žalosti premnogo. Tužila se na to, da joj tetka sve to više spominje udaju za šumara. Tužila se još jače na svaka, koji da je onomadne, kad je kod sestre si boravila, upravo goropadio s njom, iztičuć joj među ostalim, da nema nigdje nikoga, a što je još gore, ni imetka nikakova, pa da se ipak mazi, te bi joj se htjelo biti suprugom velikoga gospodina; spominjao joj tom prilikom i pokojnu majku, što ju dirnu u živac i razžalosti neizmjerno. Tužila se napokon i na mene, što joj gotovo nikada ne pišem. Tetki sam odgovorio, da ću doći k njoj, čim uzmognem. Milku pak utješim, kako sam najbolje znao. Bud što ju osim rieči nisam imao čim tješiti, bud što sam u ono doba i sâm jadan i čemeran bio, napišem joj pismo zaneseno: „Vrijedna si ti“, reknem među ostalim, „da počivaš na najvjernijim grudima, što se šire na ovom božjem svietu; dostojna si, da budeš pažena najnježnijom ljubavi i njegovana poput najkrasnijega cvieta. Ne boj se, zlato moje, nadomjestit ću ja tebi, ako Bog da, što si po svojoj majci izgubila“.

Utjehe trebalo i meni samomu. Bio sam doduše oprezan u svačem i pazio pomno, za što mi se tko prijateljem kaže. Brat moje zaručnice znao je međutim ipak steći moje podpuno povjerenje, te sam ga već od prije zvao svojim najboljim prijateljem; činio mi se bar bolji od drugih. Djelovao je pak na me ponajviše tim, što je znao svaku stvar točno razložiti i svakoj si odluci naći dovoljno razloga. Pa premda je između nas u posljednje vrijeme nastala znatna razlika u mnienju, te se uzesmo hladnije gledati, dapače po malo i zazirati jedan od drugoga, reče mi ipak jednoga dana sasvim

ozbiljno i s nekom srdačnošću: — Dogodilo se s nama, što mu drago, ti mojoj sestri ostaješ valjda onaj isti, koji si i do sada bio, Ni ona se nije prama tebi ni u čem promienila. Bila bi zbilja čudna stvar, da djevojka mora stradati radi nas! Njezina bol dala bi se napokon i preboljeti, al ovdje se radi još i o poštenju; ne da bo se tajiti, da je ona razglašena tvojom zaručnicom". Ovo me dirnu. Nedužna djevojka da strada radi naših priepora? Pa onda poštenje! Jesam li ja vlastan uništiti svu njezinu budućnost? To bi bila prava kukavština s moje strane i zato to ne smije biti. Ovakova razmatranja prolete mi glavom kao munja, reknem dakle prijatelju naglije i odlučnije, nego što je možda trebalo: — Ne boj se! Tvoja sestra jest i ostaje mojom zaručnicom. Za njezino poštenje jamčim svojim poštenjem".

Ovo očitovanje prihvati on drage volje i reče mi umjerenim glasom: — O tom nisam nikad ni sumnjao. A kako poznam razboritost tvoju, uvjeren sam, da ćeš dokučiti shodnost evo ovoga priedloga. Ja želim, da novčani poslovi moje sestre budu sasvim uređeni, prije nego što se ona uda; jer što smo ja i ona nasliedili od svojih roditelja, još je u zajednici, te se mora istom razgoditi. Ti znaš i sam, koliko se tomu vremena hoće uz današnje naše pravosuđe. Uvjeren sam međutim i o tom, da će tebi drago biti, ako se naši odnošaji do tvoje ženitbe tako udese, da ne budu na uštrb ni tvomu pokoju, ni dobru glasu moje sestre. Zato mi se čini najshodnije, da otiđeš na put ili pod izlikom, da imaš posla, ili radi zabave; kako te volja. — Sve sam ja morao dokučivati, što mi prijatelj ovako predlagaše, a ovaj mi je posljednji predlog najmiliji bio; htjedoh već izustiti: tā mogu otići k svojoj tetki; al me prijatelj preteče: — Ti dakako i sam dokučuješ, da bi bilo jedno te isto, ostao u Zagrebu, ili otišao u Sokolovac; dapače ovo posljednje ne bi moja sestra nikako ni pregorjeti mogla. — Ni ovomu nisam znao ništa prigovoriti i tako bude u brzo ugovoreno, da idem na podalji put. I otišao sam ne javiv o tomu nikomu ništa.

VII.

Vrativ se kući iza više mjeseci sjedio sam nekoga dana u poslu za svojim pisaćim stolom. Bio sam u svačem jako zaostao. I oči mi se pomutile od čitanja i pisanja, i um umorio od misli, kad

ono netko kucne na vratima. — Slobodno! — Ogledam se. Dvije ženske idu veselo prama meni.

— Vi ste to! — reknem kao od čuda, al i nehajno. — Što vi radite ovdje?

Pogledaju me zabezeknute, a ja im ni stolca ne ponudim.

— Kako si, Stanko? — upitaju me napokon bojažljivo.

— Posla imam, premnogoga posla.

Ovako stajahu te ženske još neko vrieme preda mnom; jedna čas oči k zemlji obarala, čas si rubcem čelo otirala, a druga, nogom po podu topkajući ogledavala se po sobi, na ustima joj treptio — ne znaš, da li posmjeh, da li gorka žalost.

Napokon se ipak na toliko razaberem, te im ponudim, da sjednu, ukoriv ih, zašto tobože već posjedale nisu.

Bila to Milka i Ružica; Milka vrlo blieda i propala.

Upitam ju: — Što je tebi, te si ovako blieda?

— Nije ništa, — reći će ona. — Bit će, može biti, što smo noćas malo spavale, pa onda od puta, a bila sam nešto i boležljiva ovo posljednje vrijeme.

— Oporavit ćeš se ti opet.

— Hoću, hoću! Valjda naskoro. — I opet joj na ustima titralo nešto, — ne znaš, da li posmijeh, da li gorka žalost.

— A ti? — reknem, okrenuv se prama Ružici.

— Hvala ti na pitanju, — prihvati ona čedno i mirno.

— S kim ste došle?

— S mužem Ružičinim, — odgovori Milka. — Ima on posla u Zagrebu, pa mu se jedva namolismo, da nas povede sa sobom.

— Pa tako iznenada?

— Ta pisale smo, da ćemo doći.

— Nisam dobio nikakvoga vašega pisma.

Na ovo mi Milka odgovori: — Je li moguće? — al takvim načinom, da je na ovom pitanju zapeo sav nam daljnji razgovor.

Napokon me Ružica pozove, da ih dođem pohoditi u gostioni, gdje se mogu sastati i s njezinim mužem. Obećam, a one otiđu. Pod večer dođem u gostionu; tu mi reknu, da su moje rođakinje dugo na me čekale, al ne mogavši me dočekati, da su se odvezle.

Korio sam sama sebe radi ove nemarnosti, pomišljajući na sirotu Milku, kolikom li će žalošću putovati kući. Spomenuo sam se posljednjega boravljenja u Sokolovcu; sjetio požara, sladke noći,

razstanka i obećanja, da ću joj češće pisati. Stvarale se preda mnom izmjenice dvije različne slike: slika bliede i propale djevojke preotimala mah. A za tetku nisam ni pitao!

Mrzak sâm sebi ne imadoh srca, snage, čega li, da se bar pismeno izpričam. Prođe ovako nekoliko dana, a u to mi, kako sam se i bojao, stigne pismo od Milke. Tužila mi se i izjadala gorko. Vrativši se onomadne od mene u gostionu Ružica se ljuto razplakala radi ćudljiva mi ponašanja. Al ona bi to i zaboravila bila, da joj muž ne bude opazio zaplakanoga lica; morala mu je napokon sve potanko izkazati. Goropadan on i onako izgrdi mene, ukori Ružicu, što se nameće gdje je ne treba, a Milki se naruga radi uljudnoga joj i prefinoga rođaka, o kojem je toliko hvale na sve strane. „Voljela bih bila", pisaše Milka u svom pismu, „propasti u crnu zemlju, nego sve ovo slušati, a slušati još od „ljubeznoga" si svaka; voljela bih bila, da mu odmah prva rieč bude bila ljutim otrovom, koji te ubija, čim mu pridahneš; voljela bih bila. da si me zatajio kao kakovo nevaljalo čeljade, pa iz sobe iztjerao — sve bih to voljela bila, nego slušati njegovo ruglo. Zatim još i žalost tetkina! Nadah se kod nje naći utjehe, ali ne znajući joj od tebe izručiti ni prostoga pozdrava, ne htjede ona mnogo ni razgovarati o Zagrebu. Da znaš, kako sam ti se veselila! S tvojim ljubeznim pismom u njedrima i s tvojom slikom u srcu vozila sam se u Zagreb, da te se nagledam i da te se naslušam, kad te ne mogu vidjeti u Sokolovcu i kad mi od prevelikoga posla nemaš kad pisati; a ono ti već i zaboravio na me. Ne varaj se, Stanko, o meni! Nisam ja nakanila da ti poremetim mir, pobrkam osnove. Sretna te vidjet i zadovoljna bila bi moja prevelika razkoš... Doživjela sam ruglo od svoga svâka!... S bogom!"

S ovoga pisma nije se samo tuga na me oborila: spopao me još i stid. Što da činim? Da joj pišem, pa da joj se pomolim, neka mi oprosti, — ne ću li biti smiešan? Da ju obradujem draganjem kao u posljednjem pismu, — hoće li mi vjerovati? Mogu li ju praznim riečima utješiti? A što ću tetki reći? Molila me za savjet, a ja šutio sve do sada!

Smrknem se sav. Dobivao sam doduše i od sada pisama iz Sokolovca, a među ostalima još jedno, na kojem sam po naslovu poznao, da je od Milke, al ih neodpečaćena i nečitana turim među ostala pisma. Bojao sam se valjda čitati ih.

I ovako mrk išao sam kadšto svomu prijatelju. Što mi ondje radi zaručnica? Znam li ja? Vidio sam ju dosta puta, a i govorio s njom, kad je baš sgodno bilo. Potrajalo ovo dulje vremena. Sastajao se u kući prijateljevoj s raznim ljudima: dolazio onamo i nekakav viši činovnik. S njim bi zaručnica moja često govorila, pazila na svaku mu želju, odlikovala ga pred svim ostalim gostima. Nisam se tomu nimalo čudio, držeć sve to za običnu učtivost. Nekoga dana, ne znam ni sam, zašto i kako, stanem svojoj zaručnici govoriti o pripravah za ženidbu, a ona mi rekne, da će se zato pobrinuti brat njezin. I pobrinuo se. Dođe k meni, kako se dolazi u gospodske pohode, pa mi javi svojim običnim načinom, jasno i razložno, te ne trebaš ni o čem više sumnjati, kako se udaja njegove sestre ne može dalje odgađati i da ona polazi za gospodina **, kojega sam u njega toliko puta vidio. Malo što mu zabunjen ne rekoh: — Drago mi je! — Pozdravi me uljudno i otiđe, a ja ostadoh, ne znajuć, što da mislim i što da radim, ne žaleć u ostalom ni za prijateljem, ni za zaručnicom.

VIII.

Kolikogođ me u prvi mah zabuni izjava moga prijatelja, to ostadoh ipak prilično hladnokrvan sve dotle, dok nisam mislio na drugo, nego na gubitak zaručnice. Ljutiti se počeh istom onda, kad sam se sjetio svoje teorije ob opreznosti. Zlo je prošla! Želio nesuđeni mi prijatelj, da mu sestru uzmem za ženu, dok je to njemu u prilog bilo, a privolio, ne povriediv tim nimalo načela svojih; kad su pak stvari drugim pravcem pošle, odbije me, nisam ni sâm znao, kako, tek sam priznati morao da pravo ima, što tako radi. On je dakako pravo radio; al Bog zna, nisam li ja ništa skrivio, što sam bez potrebe ucvilio djevojku, koja me smatraše svojim rođakom, svojim bratom!

Nujan i zlovoljan s ovakovih misli nisam bio za nikakav pravi posao; čitkarao bih istom štogođ i pospremio svoja pisma, da se riješim neugodnih uspomena. Dopade mi u ruke i neodpečaćeno Milkino pismo; pogledam dva tri puta i ovamo i onamo, a napokon ga ipak otvorim.

Pročitav naslov: — „Sladki moj Stanko!" — „Jedina moja i posljednja utjeho!" — bio sam malo ne bacio pismo na stranu, bo-

jeći se, bit će opet tužbe i jadikovanja. Al pogledav na prvi redak, pročitam trkimice i ovo: „Ne boj se čitati ovo pismo. Ne tužim se ništa, jer mi je već sasvim odlanulo".

Il što me je ovo ohrabrilo, il što nam je narav takova, te zaziremo samo od svakoga neugodnoga početka, — uzmem čitati i dalje: „Bilo i suvišno, što ti pišem, neka ti ne bude gorko. Kazala mi je tetka sve, pa premda nisam ništa novoga saznala, molim se ipak Bogu, da ju blagoslovi radi prevelike joj dobrote i milosti".

„Nije meni ništa žao, sladki moj Stanko! A plačem samo zato, što znam, da ti ne ću više vidjeti sjajnoga lica; plačem, kad pomislim, da ne ću više slušati drage tetke, gdje bude pripoviedala o tvojih vrlinah. Kad na to pomislim, strepim od suda liečnikova; u ostalom prestat će sve moje želje na ovom svietu, čim saznam, da se ti ljutiš na mene. A imaš se zašto ljutiti. Čemu sam došla k tebi u Zagreb? Čemu sam ti iza toga pisala ono čemerno pismo?

„Vjeruj mi, nisam ti nikad hotimice smetala mira; jer nisam ni imala nikakvih namjera. Ljubila sam te, jer nisam inače mogla; dapače ljubila sam te prije, nego što sam ti zagledala lice.

„Znaš ti i sam, koliko je dobra naša tetka vazda do tebe držala! Zaniela mi ona za tobom svu pamet; napunila srdce sladkim čeznućem za tvojom slikom. Ona nije nikada vidjela milokrvnijega od tebe djeteta, nije nikada čula o boljem i naprednijem đaku, nije poznavala umnijega i čednijega mladića.

„Koliko je ona smagala priča o tebi! Bivši još djetetom vidio si jednoč gladnu djecu sirote matere; dotrčao si kući i pripoviedao, kako ta djeca plaču, a da im mati nema što dati. Bilo se kod vas već posjedalo k objedu, pa ti reknu, da miruj, jer da će i ta djeca dobiti štogođ, kad se vi najedete; ali s tebe se nije skinula tuga, niti si mogao jesti, dok nisi vidio, da se i njima odnielo jelo. — Promisli, Stanko, doprlo je i do mojih ušiju, da je moja majka bila sirota!

„Pripoviedkama o tvom đačtvu nikad ni kraja ni konca. Al kolikim je istom ponosom znala tetka pripoviedati, da je u ono doba u tvom družtvu bilo mladića razuzdanih i drzovitih; sam si ti bio vazda čedan, premda veseo i živ. Tkogođ bi se tužio na razkalašenu mladež, tebe bio spominjao kao dični izuzetak. Odlikovao si se od svih drugih i umom i snagom i svakom vrlinom.

„A koliko se s tobom hvalila dobra tetka, kad si pošao u tuđinstvo, da ondje sakupiš obilnoga znanja i izkustva!

„Vidjela sam ja i prije tebe dosta mlade gospode; al su to bili sami obični ljudi. Tvoja je pak slika lebdjela preda mnom sjajna i divna, kakono nježna i prevelika ljubav slika uzore svoje.

„Težko li je tetka izčekivala tvoj povratak! Spominjala ga svaki božji dan. Došao si napokon. Sjećaš li se, kako si s njom razgovarao, a ja došla iznenada u sobu? Podao si se pun povjere njezinoj ljubavi: vidjela sam te obasjana samom milinom. Razkošnoga li za me čuvstva vidjeti te onakova, a zvati se sestrom tvojom!

„Otišao si brzo od nas. Prošlo je mnogo vremena, a ja niti sam te više mogla gledati, niti sam o tebi išta čula. Čeznula sam i ginula za tobom! Pomamne li radosti, kad si ono došao iznenada! Al što da ti to pripoviedam; ta ti i sam znaš.

„Jednu sam jedinu na tebi opazila mrljicu onda, kad si se uz sudinju narugao šumaru Vukoviću. Mogli su to činiti drugi; al ti — plemenit i uzvišen nad ostalom svjetinom! Vuković je sveudilj prepošten čovjek i stalan nama prijatelj. Spominje te vrlo često: pripovieda mi, kadgođ poželim, kako si kod njega u lovu bio, kakav si vješt lovac, kakav li izvrstan jahač; donosi mi za lijek svakakvih trava, što ih babe u gori za me beru; nema ga nikad k nama, da mi s polja ne donese budi kakav cviet znajuć, da ja to cvieće vrlo ljubim i da mi je drago imati ga.

„Oprosti, dragi Stanko, što ti ovakovim pripoviedanjem dodijavam. Nije meni kad tim vrieme gubiti. Izpoviedat ti moram griehe svoje. Čudio si se, može biti, mojemu držanju kod one gostbe, gdje si onako liepo govorio. Znam, da sam tada sagriešila. Obuzela mi je srdce čudna želja, da budeš moj i samo moj. Htjedoh ju odmah iztisnuti iz grudi svojih, a to mi smuti svu dobru volju. Ljuto li sam plakala svu onu večer, još si me i drugoga jutra plačnu zatekao uz Ružicu. Oprosti!

„Sudinja mi onaj put raztjera mušice, bajajući mi ob ovom i ob onom. Kakvu li sam zatim noć preživjela! Kamo sreće, da budem u tvom naručaju usnula za sve vieke!

„Razstadosmo se naprasno. Preslaba sam, te ti ne mogu svega pripoviedati, što je iza toga sliedilo. Nismo opet dugo vremena o tebi ništa čule; il dapače čule smo, da se ženiš, da uzimlješ krasnu i bogatu djevojku, sestru svoga najboljega prijatelja. Vjeruj mi,

Stanko, ako Boga znaš, da se radi toga nisam na te ni časak srdila. Ljubila sam te sveudilj kao i prije. Ta zar prava ljubav prestaje ikada? Il zar da sam te zato ljubila, što sam se nadala, da ćeš mi ljubav nagraditi?... Oprosti mi. Stanko, ova pitanja. Glava mi gori, srdce silno kuca!

„Samo još nekoliko rieči... Više ne mogu... Pošla sam sa svakom u Zagreb... Ne boj se, ne tužim se više ništa radi onoga, što je onda bilo; molim te samo, da mi oprostiš. Pa ako... al ne smijem kazati, ne treba da kažem. Piši mi dvie rieči. Ovo je jedina i posljednja molba, koju na te upravljam. Tetku sam molila, da me pokopaju s tvojom slikom, koju na prsima nosim. Znam, iztrunut će ona kao i ja, al da je u zadnjem mi času bar slika tvoja uza me.

„Stanko moj! Utjeho moja! S Bogom!"

IX.

Znate i sami, kako mi je bilo iza ovoga pisma. Odlučio sam za stalno otići k tetki, da vidim još jednom sirotu Milku. Živa rieč bit će joj većom utjehom, nego ma kako ljubezno pismo. A napokon tko zna, nije li sva njezina bolest od prevelike žalosti. Sretnoga li mene, da kojim čudom ozdravi!

Bilo je pod večer, kad sam Milkino pismo čitao i odlučio poći u Sokolovac: htio sam se brže bolje spremiti za put, da zorom ondje osvanem. Sporo li bijaše to spremanje! Zamislio bih se svaki čas i posjedio dugo vremena. Iz tih me misli trgnu težki koraci pred mojim vratima i goropadno kucanje. — Slobodno! — I prečudim se i skočim naglo k vratima. — Vukoviću! Vi li ste! Kakove mi glasove donosite? — Al on stoji preda mnom, kao gorski hrast, ne govori ništa, a krupne mu suze teku niz tvrdo lice.

Znao sam sve. Pozovem ga i namolim, da ove noći ostane kod mene. Kada se umirio, pripoviedao mi je o sprovodu. — Liepo li ju pokopasmo! Nabavio sam krasnoga cvijeća, izkitili joj skolke, a usred ruža položili liljan bieli — našu Milkicu. — I proplače opet kao ljuta godina; plakao i ja s njim od svega srdca.

Malo nam odlanulo. — Što radi tetka? — Preselila se k Ružici, a Sokolovac predat će svojti. — Pozove me još, da dođem k njemu, pomolit ćemo se zajedno na Milkinom grobu.

ADOLFO VEBER-TKALČEVIĆ

NADALA BAKARKA

I.

Bijaše u Bakru godine... 1. svibnja. Zora je bila jur zabieljela i jasnimi smaragdi izpunjene povoje po lazurnom nebištu razvila, ćuteći bližnji porod kraljevskoga čeda. More počelo odisati svojim tamjanom, a zemlja kušem i ružmarinom. Jutarnje povjetarce, uviek dvorno, sljubi ta kadila nad gradom i njegovom okolicom, kano razkošne cjelove dvoje vjerenika. Tomu se slavlju pridružiše i ptičice s nizkih hvoja, ter glasbom žubora svoga dočekivahu novu slavu.

Iz nizke kućice na Lokaju[1] krenu starom cestom dvoje ljudi, dižući se na krilih prirodnjega uzhita prama sv. Kuzmi. Mužko je na glavu metnulo slamnat klobuk, a na široka pleća bacilo suknenu jaketu; na ženskoj vidiš crnu suknju do kičice, a na glavi joj crn svilen rubac, pod bradom vezan.

Kad su došli do bolnice, ženska sjede na škrilju,[2] skide s nogu cipelice, i nataknu natikače, što je pod pazuhom u svežnju nosila. Cipele se smotaju u svežanj, a dvoje ljudi hrli uz greben. Nijedno negovori ništa, kano da i oni ćute svetost nastajućega časa, već u mislih zadubljeni izmiču se između kamenja, da netresnu kamo nogom. Ako se pod težkim korakom mužkarca i skotrlja koji kamen, a ono lahka ženska lebdi ponad stienovlja, kano da je u plesaćoj dvorani: toliko je vikla onomu grebeništu.

— Toniću, drago — progovori ona, kad su stigli na goru kalvariju, — ti ideš u zdravlju na more, crno, nemilosrdno; a eno na križu izvora svake milosti: idi, dušo, da se pomolimo Bogu, da te čuva u nesreći.

---

[1] Lokaj, ulica na sjevernoj strani u Bakru, vodeća iz Primorja u Grad. — [2] Škrilja = velik kamen pljosnate površine, na kojem se sjedjeti može.

Antun, koji se po moru igra s grozotami prirode, nevidi u razkošnom svibnju nesreće; ali da ugodi mladoj ženi, koju mjesec dana poslije pira sad ostavlja, krenu s njom iz ceste te podno križa klekoše oboje sklopljenih ruku. Izsred šaputanja ženske prodiru često težki uzdasi, a niz obraz joj teče strumen biser-suza. Kano u dogovoru dignu oboje oči pram razpelu, po kojem je novorođeno sunce bacilo prvi posmjeh svoga zlata. I razpelo kano da se smieši, ter iz blagih ustiju prosipljuje nad njimi rieči svoga blagoslova. To i mužkarca dirnu, te mu u vatrenom crnom oku zatitra suza utjehe i radosti. Prekriživši se krenuše lahkim skokom dalje.

— Ah, to godi — progovori opet ženska — kano da sam preporođena; baš ti liepa hvala, Toniću dragi, da si se dao nagovoriti, ter smo po staroj našoj navadi išli pješke, a nismo sjeli u dostavnik, koji su modni ljudi izmislili, da se u njem gnjetu kano sardele u bačvi; pješice je tako liepo, tako veličanstveno!

— Baš i tebi hvala, draga moja Nadalice, što si bila u odluci stalna, ter smo se oteli dosadnomu razgovoru ljudi, koji se neslažu s današnjim našim ćućenjem: ovako smo svoji u svojem.

— I štedeći svoje — skoči mu u rieč, čevrguljasta Nadala. — Ondje bismo bili potrošili dva forinta, a ja ću jih namah metnuti u škrabicu[1] za svaku našu potrebu.

— I za porod dragi — prihvati Antun vatreno, ter obaviv snažnu ruku oko vitkoga stasa žene, poljubi joj goreće ustnice cjelovom, dugim, plamnim, rajotvornim.

Na sastanku stare ceste s novom okrenu se oboje prama rođenomu gradu, koji sav titra u neopisivoj dici. More podno grada, prozori u gradu i stienovlje oko grada, uprvši u se sunčano zlato, vraćaju ga u jedno ognjište, iz koga se prelieva zlatna svjetlost po svem gradu, ter misliš, da su iz bajne dobe u Bakar doplovili brodovi, kojim katarke u čistom zlatu sjaju.

— Mili Bože! — sad će prvi Antun — čudna li mi grada, toli siromašna, i opet toli bogata. Neima u svem svietu, koji sam obašao, mjesta, gdje bi se stanovnici morali zadovoljavati rupicom palente i riedkim bruditom još rieđih u njem riba, a gdje bi bilo toliko fizičke i duševne ljepote.

[1] Škrabica je sprava kamo se spravljaju novci.

— I tako zdravih, čilih, srčanih mužkaraca, kano što je moj Tonić — prekinu mu govor vjerna Nadalica, utopivši se u njegovo junačko oko.

— I tako liepih, veselih, poštenih žena, kano što si ti, sladka dušo moja. Ta na svietu neima za muža većega blaženstva, nego što je vjerna žena. Sbog nje on rado hoda po bezpuću crnoga mora, sbog nje se rado bori s divljačtvom biesne naravi; kad se nje sjeti, sladka mu je korica suha hljeba, mekano kamenito uzglavje. Njoj donosi stečevine svoga znoja, s njom uživa rajsku slast na zemlji. Prokleta bila svaka žena, koja ovo blaženstvo žrtvuje prolaznoj nasladi grieha, s takovom nebih ja ni jednoga dana hotio proživiti. Jelde, dušo Nadalice, ti ćeš mi biti do smrti vjerna?

— Tako sam i prisegla! — odgovori ona čvrstim, svečanim glasom. — Al i ti ćeš se, dragi, u dalekom svietu, sjetiti svoje ženčice, svoje osamljene sirotice; pa grozeći mu se kažiprstom doda: Pazi se, da mi se nezaljubiš u koju liepu Grkinjicu; svaka im je rieč otrov, svaki pogled pakao; zle su ti to vješćetine — turi palac kroz dva prednja prsta, — mogle bi te gdje ureći, pa mi se nebi ili vratio više, ili . . .

— Kano luđak, jelda — odgovori on nešto poruglјivo — otrovan njihovim otrovom, kano što se je i Felicu dogodilo. Ostavi se, draga, tih bakarskih babarija, ali budi uvjerena, da ti na svem svietu za mene neima zamjene. — A sad s bogom ostaj, rođeni mi grade, čuvaru nedužnosti i poštenja, pod tvoju obranbu izručam ono, što mi je na svietu najmilije. — Ovo rekši ganutim glasom, uzme ženu za ruku ter se s njom uputi cestom prama Dragi.[1]

II.

Rieka je grad na brdu i u ravnici, grad pokraj mora, rieke i sile što življih izvora, pa ipak suh kano afrikanska pješčara, samo s nekoliko oaza, poznatih pod imenom lûka,[2] gdje se umjetnim natapanjem i žegom sunčanom iztjeruje bilje bez jezgrovitosti, praznoj slami nalik. Po đardinih,[3] koji se pokazuju kano biele vrane, raste domaća loza, smokvica i po koja breskvica, dokazujući

[1] Draga je selo među Bakrom i Riekom. — [2] Luke se zovu vrtovi za kuhinju oko Rieke. — [3] Đardini umjetni ukusni vrtovi = perivoji.

krunom siromaštvo, kojima jih jalovo zemljište hrani. Južnijega bilja ima tek u staklenicah, a ono cipresa, što pod vedrim nebom rastu, patuljčad su golemih svojih roditelja. Nesnosna vrućina i brijuća studen pustoši mu neorana polja i žalosnu goliet. Čistoća širokih ulica i smrad tiesnih bregovitih klanaca jasno dokazuju protimbu svega, što se u gradu nalazi. Grad je velik vanjskim licem sgrada, a nutrinjom malen; bogat množtvom štacuna, a siromah njihovom uredbom, kano da tek stupa u red trgovačkih gradova. Morem bi mogao trgovati sa zemljami preko oceana, ali mu šačica luke samo za nekoliko brodova iz bližnjih krajeva utočište pruža; a kopnom bi mogao pružati svoje žilje sve do sjevernoga leda, ali snaga mu dotiče samo do hrvatskih šuma, s kojimi živi i umire. Grad hvali svoje, da što više uzveliči tuđe; do svietla uma i bogatstva stoji prostota i golota; a među ostalim se odlikuje množinom zlatarnicâ, u kojih se kupuje zlato, koje se zalaže u glasovitoj po svem Primorju založnici.

Dvoje naših zaljubljenika putuje u Rieku. Došavši na razkrižje, gdje se cesta u Martinšćicu, kvarantinsku lučicu, odvaja, Nadala sjedne opet podno obeliska, ter se istim načinom sozuje, kojim se je bila na bakarskoj škrilji obula, svezavši oko vitoga gležnja cipelice, da pristalo uđe u primorsku metropolu. Antun si međuto obuče jaketu i zapali cigaretu, da njezinim dimom paralizira dim nadutoga grada; pa koracajuć jedno do drugoga, preko mosta stupe.

— Avah, kako je liepo u toj Rieci! — progovori Nadala, dubokimi uzdisaji pijući balsamički zrak, što se sjenatom Fiumarom razlieva: katran od brodova, što se u Riečini popravljaju, razkošno draži živce naše primorčice, ter od milja hoće da ga svega u se usisa. —Kano da sam u zahlađu vilinskih dvorova, o kojih mi je majka kod ognjišta toliko puta pripoviedala. Avah — srkne opet — pi! — zatakne si iznenada rubcem i nos i usta, kad su nasred ulice prolazili mimo kožarskih strojbara; — kako to nesnosno smrdi! — U tom gradu neima sbilja ničega posve čista; liepi li mi moj krasni Bakre, neimaš ružičnjaka, ali neimaš ni smetlištâ!

— Niti poderanaca i fakina, — primieti Antun, pušeći biesno, da amerikanskim mirisom raztjera smrad kožarski; — prođi se, draga, hvala toga grada. Što je još prirodne ljepote, kako tako, al ti ljudi, oj ti ljudi!

— A da, drago, nikad neću zaboraviti, kako su g. 1848. grdili naše, kad su došli, da jim red stvore, — prihvati Nadala, ogledavajući se bojazljivo, da je tko nečuje. Al ipak treba ti priznati, Toniću, da u gradu ima svega, što ti srdce poželiti može. Gdje bi mi zlata kupovali, da neima Rieke?

— I luštrina,[1] jelde? — reče Antun, pod brkom se nasmjehnuv, pa primiv ruku ženi, dovede ju pred bogatu izložbu zlatarnice, mimo koje su prolazili.

U izložbi bije plamen zlata i dragoga kamenja: naušnice, velike i male, žute i crne, prstenovi svake vrsti, sjevaju pod staklom, kano vatra čaralica, koja putnike zamamlja. Nadala je usta otvorila, da bolje vidi sjajnost tih vabila, pa gleda, kano da je prikovana.

— A što je ono, dragi? — oslobodi se napokon pitati muža — valjda obručići za bačvicu od likera.

— Ta Bog s tobom, ono su narukvice, kojimi si velike gospoje ruke krase, nisi li jih još vidjela?

— Nisam, brate, niti nemarim za nje. Ništa što je veliko nedopada mi se, osim veličina tvoje ljubavi, — primieti Nadala onakvim blagim posmjehom, kojim nedužno čedo gleda majku svoju, pa privinuvši se sva uz muža, malenu svoju glavicu nasloni na široka mu prsa.

— A dopada li ti se — upadne joj u rieč sav razblažen Antun — onaj lančić, što se među prstenjem uvija?

— Ha, luštrin! — digne se na prstiće da ga bolje vidi. — Luštrin, da li mi se dopada? Huh, kako bajno sjaje okolo vrata!

— Vidiš, dušo, kako karičica čvrsto drži karičicu? — stisne joj Antun nježno ručicu; — vidiš, kako neima ni početka ni dočetka: svršetak je jednak kano i početak, oba skupa sljubljena.

— Vidim, vidim, uze Nadala pljeskati ručicama, nastojeći osloboditi sapu, koja joj u prsiju zapinje; — al što hoćeš, sladki, tim da kažeš?

— Tako treba da i naša ljubav bude, — odvrati Antun svetčanim glasom, — neprekidna uviek ista.

— Drugojačije niti nepoznadem, — prihvati naglo Nadalica, gledajući muža sva u čudu.

---

[1] Luštrin = ogrlica, lanac oko vrata.

— Taj luštrin hoću da ti kupim, da ga čuvaš kano amanet neprekidne ljubavi naše.

— Hu, kako će mi krasno pristajati, poskoči Nadala, obujmivši muža oko pasa i plačući od radosti. — Ali nemoj, sladki, — nastavi opet ozbiljno zamišljena; — luštrin mnogo stoji, a jako smo se oko pira iztrošili: nemoj na dug, samo na dug nemoj; o volim ga niti nevidjeti, nego da se samo za fenik zadužiš.

— Neboj mi se, sladka utjeho srdca moga. Uprav mi je toliko preostalo; i zadnju krajcaru za takovu ženicu; na brodu, gdje se tuđi baškov za badava jede, netrebam novaca.

Oboje stupi u zlatarnicu. Ogrlica se kupi, a muž joj ju sam oko vrata obavije. To bijaše jedina ličnja bakarke za Rieku.

III.

Podne zvoni sa zvonika. Al Domo u talijanskoj Rieci mumlja veliko zvono; al sa brda u hrvatskoj Rieci odziva se hrvatski sv. Vid tutnjavom zvonova. Što se domski više napinje, da ga sav grad čuje, to ga vidski sve to jače nadbija, ter se napokon sam ori čistim glasom u zračnom viru ponad Rieke. Na glas sv. Vida, gradskoga čuvara, zatvaraju se štacuni, a građani idu kućam svojim odkrivene glave, bogorodicu pozdravljajući. S peškarije[1] grne malo i veliko, poderano, izgoreno, zamusano, pod klobuci, gurajući se i grdeći.

U oštariju al Gambaro u kući Andre-Vraga uđe dvoje ljudi. Onamo jih je doveo običaj otaca. Andrija Dobrila, siromašan nadničar iz Drage, steče kriomčareći za francezkih ratova solju toliko imetka, da je na Rieci najedan put sagradio ogromnu kuću na četiri kata. Narod, nemogav si protumačiti tolikoga bogatstva, stvori si živahnom hrvatskom maštom pričicu, po kojoj je vrag pokazao Dobrili baš na onom mjestu gdje je kuća sagrađena zakopano silno blago, ter samoga vlastnika imenova Andre-Vragom, koji je u zahvalnost hranio na svojem tavanu vraga u živoj slici maličica s crljenom kapicom na glavi i krbačićem u ruci mastnimi makaruni. U takovoj kući mora da je sve dobro i debelo, ma bilo s vana i priprosto. S toga onamo grne domaći i tuđi sviet, da se kod debeloga gazde debelo naobjeduje. Od glave riba udara, zato je u al Gambaro sve mastno, što god vidiš. Mastna je kuhinja tik mastnoga blagovališta, u kojem su mastne stiene i podovi, mastni ubrusi i stolovi, mastni tanjuri i čaše, pače u masti pliva i zrak sobni; ali za čudo neima tu ni traga mastnim zalogajem, već je opet sve mršavo, što god zaišteš. Navada, te sama navada vodi ljude ovamo, pak je i danas puna soba.

— Dobro došli, signor scrivanio,[1] dobro došli, — ozove se golema ljudina kod jednoga stola, koga vično oko namah pozna za meštroma,[2] pozdravljajući naše došljake; — baš ste dobro došli: mornari, pokupljeni u Dragi i Kostreni, već su svi na okupu, pa večeras, ako Bog dade, razastrti će naš brik jedra na hrvatski vjetar.

— Bolje našli, dragi prijatelju, — odzdravi Antun pružajuć mu ruku, — nisam mogao prije; ta znate, kad se čovjek ženi . . .

— Svaka mu je ura sve to slađa, — nasmjehnu se šaljivi meštromo, — a i kako nebi, kod takove gospođice, — pokaže rukom Nadalu, koja si je uprav rubac odvezivala, da se od hoda po gradu razhladi.

— Pa što biste mi rekli, kompare Jožiću? skoči mu u rieč Nadala, nježno se uvijajući: ovakove ni u Franci neima.

— Ni u Carigradu, — nastavi meštromo, — kod velikoga sultana: ko kap rose.

— Što na ružici titra, neda se smesti Nadala, šaleći se onom otvorenošću, koja se obično s nedužnošću spaja; — samo da neima ovoga trna — guri nježnom rukom muža — koji me svojim odlazkom tako jako ranja.

— A da, ranice moja, prihvati Josip, zaškiljiv desnim okom na dražestnu ženu, to je preveć rano; ta još se niste ni stoplili dobro . . .

— Borme niti razhladili, drago moje, — prekinu mu rieč Nadala, baciv kradom razkošan pogled na ozbiljnoga muža, koji je nahodav se gradom ogladnio, ter ponudio ženi stolicu.

---

[1] Peškarija, mjesto, gdje se ribe prodavaju.

[1] Scrivanio, pisar, prvi činovnik pod kapetanom.

[2] Meštromo = maestro uomo = meštar čovjek, upravlja neposredno nižom mornaricom.

— Ako dopustite, reče Josipu, hoćemo da se malo nahranimo; baš mi zazubice rastu na ovaj brudit od lokarada, što po sobi miriše.

Dok su oni blagovali, oko drugoga se je stola razvaganilo družtvo: po mršavom i izgorenom licu poznaš da su Riečani, dolnji skorup građana, što se uz dno hvata. Bjehu se jur najeli, pa sad poduprievši glavu o dva lakta, puše.

— Sad bi nam se još tukalo[3] primieti Jenaro, za svakoga odi nas un cafe cul late, e un cafe senza cul late, da nam nebude huje, lèg onèn, ki su pod bandèrum speljàni.

— Ja bìn ga i zval, — odgovori uštipljivo Kristoforo, — ali nimam bèci, pak nebìn tel poć spravljàt tùji špag i cavlì, da racùn plàtin.

— Ali si bedast, — prihvati Jenaro; — segavèji, segavèji moras bit; ca se màne tice, ako dòjden va potrèbu, poć ću doma po vrèću, pak od butìgi do butìgi: ovdì krùha, ondì spehà, tutù opet pècu madampolàma, a nàjzada bormè i kì rećìn i lustrìn, pak mi nefàli nìcesar, a put toga ću bìt jos postèn covèk, ki po svìtu navigà.

— I kì se jos za najbravèjega mornarà stimà, — doda Bartolomeo, — pò Boga kakò i jez, ki se va jamu skrijè, kad se je po tujen polju natàkal i tujeh jabuk dosta nàbral; nabòst će te, ako se ga taknes, ali iz jami neće, magàri ga s glanjicun iz nje tiras.

Na te porugljive rieči sunu krv u Josipovo oko, mišice se

[3] Sad bi nas još išlo za svakoga od nas jedna kava s mliekom, a jedna sa bez mlieka, da nam nebude gore, nego onim, koji su pod zastavom rođeni. (Usred Bakra dignu za velikih svetkovina zastavu, dakle: pod banderum speljan, znači Bakranima, kojim se izrazom rugaju Riečani Bakranom.) — Ja bih ju i naručio, ali neimam novaca, pak nebih hotio ići spravljati tuđu špagu i čavle, da račun platim. (Nova pogrda na Bakrane, a osobito na Kostrenjane, koji da na brodovih kradu špagu i čavle.) — Ala si bedast, lukaviji moraš biti; što se mene tiče, ako dođem u potrebu, ić ću doma po vreću, pak od štacuna do štacuna: ovdje kruha, ondje slanine, ondje komad madampolana, a najposlje bogme i koju naušnicu i lanac oko vrata, pak mi nefali ničega, a uza to bit ću još pošten čovjek, koji po svietu brodi. (Rugaju se Riečani Bakranom, da su g. 1848., kad su došli osvajati Rieku, krali po kućah.) — I koji se još za najboljega mornara drži, tako mi Boga, kano i jež, koji se u jamu skrije, kad se je po tuđem polju navaljao i tuđih jabuka dosta nabrao, nabost će te, ako se ga takneš, al iz jame neće, makar ga i glavnjom iz nje tjeraš.

nadimlju, a rukavi zasukuju: gotov lav da na pseta skoči; ali Antun, štedeći mladu ženku, pa i da se nedogodi kavga u tuđem gradu, snažnom ga rukom uhvati za drhćuću desnicu, pa dozvav gazdu, plati trošak, te s prijateljem i sa ženom izađe iz toga buništa, baciv preziran pogled na pseta, što toli bezobrazno tuđe poštenje glođu.

Nahodavši se naši Bakrani gradom i nakupivši i ovoga i onoga, što će Nadala u rubcu sobom kući ponieti, u pet sati na večer stignu na nasip od luke, prama komu već i pasarica[1] plovi, da mornare naše na brik[2] baci.

Kano kad se nebo prije kiše u jedan oblak stisne, tako se je stislo i Nadali srdce: ništa nevidi, ništa nečuje, nemože da diše, jedan grč joj i tielo i duh sklјuči. Napokon prolivši rieku očajanih suza, mužu se oko vrata baci, pa ga čvrsto drži, poput onoga, koji se utaplja, makar i propao sa spasiteljem svojim.

— Toniću, srdce moje, zar mi zbilja ideš? Časak samo, samo časak još počekaj, da ti se nagledam bistroga oka, možda neću nikad više.

— Umiri se, dušo, težkim srdcem odvraća Antun: dužnost zove, a toj prije svega žena treba da se pokori; i drugda sam se zapućivao, pak i sretno kući vraćao, valjda ću i sada. Tko se u Boga uzda, toga Bog neostavlja. Staricu mi čuvaj, slušaj njezine savjete, a u Marka nediraj, nek miruje, dok se kući vratim. Bog Nadalo! — Kano dva stupa medom cjelova sliepljeni! Antun skoči u pasaricu, a Nadala stoji kano stiena. U šest sati ostavi Nadala Rieku, ter izprativši muža, oko zdrave Marije u Bakar stiže.

IV.

— Pak što ti je još rekao? — zapita u jutro stara Anđulina Nadalu, koja je već rano bila svoju sobu izmela, ter sad uprav bielim čistim pokrivalom svoju široku postelj pokrivala.

— U, kako vam taj turban[3] stoji, — priskoči k njoj Nadala, niti nepazeći na njezino pitanje, — kano da ćete sad na poletjeti,

[1] Pasarica = vrst čamca. — [2] Brik = vrst trgovačkoga broda. — [3] Stare Bakarke pokrivaju glavu bielim platnom, koje je nalik turskomu turbanu i koji se tako i zove.

— uze joj popravljati po glavi, i razkuštrane sjedine pod čađavi turban turati; — ako ste i starica, ali ja bih se čisto i pristalo odiela, da me ljudi mogu bar pogledati.

— Pusti me, Nadalice, — odvrati joj sladko maćuha: — Stare kosti netrebaju nakita, taj vam mladim pristaje, vi se cifrajte.

— Al ja neću, primieti joj neuztrpljivo i umiljato pastorkinja; — da vas tko tako zamazanu vidi, rekao bi, da neima ni sapuna u kući, pa bi meni zamjerio, da vas tako pušćam. Tako, ako je i zamazano, ali je u redu.

— Bježi ća, — odrine ju nježno Anđulina, pa mi kaži: što ti je još rekao?

— A šta će mi reći? — odgovori Nadala, brišući prah na boru[1] i skladno razmećući po njem kinezke šalice, — rekao mi je, da nediram u Marka, dok se sam kući nevrati.

— Najbolje Bogme tako! — prekine joj rieč starica, a u velikom, propalom oku kresnu zlobna iskra, koja joj tmasti suhor nabranoga lica još tmastijim učini. — Dakle tri smokve, i ružu trsja da mu sasvim prepustimo! Neće falit drugo, nego da nam i preko drugih smokvica pomakne gromaču, pak će onda sav naš vinograd biti usred njegovih međaša. A tko će nam onda dati suhih smokvica uz kap rakijice? — obliezne se starica, a iz bezzubnoga ždriela, koja se inače usta zovu, prevuče se preko nabubrenih ustnica omašna jezičetina.

— Netrebamo, majko, za uviek prepušćati — odvrati joj blago pastorka; — ali Antun misli, da ga do njegova povratka pustimo na miru. Ima mnogo djece, pa mu valjda treba toga zalogaja, a nam ga, Bogu hvala, netreba toliko.

— Netreba danas — primieti zlovoljno starica, — nu tko zna, neće li sutra trebati: zemlja tvrda, muž daleko, a Bog visoko. Pa što si ti nakanila učiniti?

— Slušati glas čovječjega srdca i zadnju volju muža — odreže Nadala, mećući na stol šalice, cukranicu i žemljice za kavu.

— Nije već još nešto — piskne hrapavo Anđulina — muža treba slušati, kad pametno govori; al kad hoće da kuću upropasti, onda ga valja priečiti. I mi ženske imamo valjda dosta soli u glavi: Marka treba na sud tužiti.

---

[1] Boro = Schubladkasten.

— Za Boga, koji je muku trpio, što mislite, majko, mi ženske da koga na sud tužimo? — sklopi Nadala ruke na krilu, pa ukočeno gleda staricu, koja je tada pridizala prednji kraj od odtrcane suknje, da si lice obriše.

— Pak zašto nebismo? — uze sve to jače kreštiti krezuba baba. — Da nisam ovako kljukava, ja bih sama pošla k sudcu. Kažu, da je drag čovjek. Al ovako, ti ćeš poći, ti, drago dijete moje, navrnu umiljato baka: Tebi će sigurno pravo učiniti.

— Nemogu majko, nikako nemogu — stade zajekivati Nadala; — sve mi drugo zapoviedajte, sve ću vam po volji učiniti; ali na sud, to nemogu, nikako nemogu.

— Što nemogu? izdere se Anđulina. — Toga da mi nisi više rekla, jer ovima ću ti rukama — diže gole ručne cievi — jezik izgubiti. To li je hvala za toliko budnih noći, koje sam ti oko zikve provela, za tolike muke, s kojimi sam te uzgojila, za tolike žrtve, s kojimi sam te udomila? Ti ćeš poći, pa jezik za zube, lajavice jedna.

Kano kad je tko na razkrižju, pa ne zna, kojim će putem udariti, tako stoji Nadala zamišljena. Zahvalnost ju nuka, da izpuni maćuhinju želju, ali joj muž, koga treba još više slušati, u svečanom času razstanka, drugo nalaže. Komu da ugodi? Težkom mukom sastavlja u pameti raztrkane misli, pa sve to više bliedi i propada, nemože ni tamo ni amo, pak u sdvojenju lomi ruke. Ali napokon ustavi oko, valjda okolo nove misli, pa se netom razvedri. Ta i muž joj kaza, da sluša staričine savjete. Sad su dva uzroka proti jednomu. Kocka je bačena.

—Poć ću, majko, poći.

V.

U Tianićevoj kući na Primorju[1] sjedi kotarski sud nove županije riečke. Kuća na dva kata, sa shodom u sredini, pokraj mora u najljepšoj i najživahnijoj ulici, dodaje neku važnost sudu, koja se još više diže novošću zavoda sama.

Na drugom katu sjedi kod pisaćega stola sudac Dane, mladić, komu treba druga tražiti.

---

[1] Primorje, tako se zove ulica uz luku.

Krepka struka, vitka stasa, liepa i zdrava lica: vile bi ga pobratile. Ali što ga čini svim draga, to mu iz oka bije umiljatost, koju sladkom riečju do razkošja uzdiše. Neima u Bakru oka, koje ga nije s veseljem gledalo; neima misli, osobito parničke, koja se nije nanj osvrtala. Svatko misli, on je jedini sudac, jer je neobično blag i mio. Ali premećući akta, kojih gomila na stolu leži, po deset se puta vraća na isti podnesak, prevraća ga na sve strane, prispodablja ga s drugim, pak se opet nanj vraća, a uz to si rubcem tare znojno čelo. Baš je udesio pero, da napokon sastavi odsudu, kad netko tiho pokuca na vratih, koja se namah polagano otvore.

Kano kad se na iztočnih vratih pojavi jarko sunce, tako sinu sudčeva soba. Nadala stupi unutar, pridižući se na prstih, da ga nezabuni. Došla je sva svečano priređena: nepokrivene glave, na kojoj se prepliće bujna, samosvojna kosa, pribodena zlatnom iglom, kojoj na desnom kraju sidro sjaje. Oko labuđega vrata ovija se zlatna ogrlica, ter se u njedarca gubi. Odora od kambrika, crvenkaste boje, ledbi ponad tala, ter se u stotinu nabora previja. S prstiju, na kojih nije nikad rukavice bilo, sieva oganj nekoliko prstena. Kad je po sobi zatočila oko, veliko, crno, plamenito, zaduhta srdce u sudca, ter kano na mig na noge skoči.

— Čim mogu služiti, krasna gospođice? — upita sudac, pritežuć si prsluk, jošte sav zabunjen.

— Svi, koji vas poznadu, g. sudče, — odgovori Nadala tako otvoreno, kano da je svaki dan s njim u družtvu, — kažu da ste dobar gospodin; pa sam došla, da se potužim na veliku krivicu, koju mi je učinio Marko Stiglić, susjed u vinogradu. Treba vam znati, gospodine sudče — nastavi bakarskom govorljivošću — da smo mi Bakrani siromašni ljudi: ovo malo, što nam je Bog dao, dielimo na stotinu strana: što za siromašnu hranu, što za priprostu našu saržu;[1] e nešto borme, moram vam istinu kazati, za ovo malo nakita, pogleda zadovoljno po sebi, da nebudemo baš kano ciganice.

— Ali gle, skorom sam zaboravio, — prekinu joj sudac rieč, oporaviv se ponešto za odužega njezina govora — izvolite, liepa gospođice, sjesti, — ponudi joj bližnju naslonjaču pokraj svoje stolice.

[1] Sarža, vrst prosta latka za odielo žensko.

— Hvala liepa, gospodine sudče, — pokloni mu se Nadala s dražestnim posmjehom, — nepristoji se, da ovako mlada sjedim pred takovim gospodinom.

— O molim, liepo molim: mladost vam vaša daje pravo, i uz priestolje sjesti — primieti sudac, zažariv se sav u licu.

Nadala, kano da se ta uljudnost nje ništa netiče, sjedne na ponuđeno si mjesto, a sudac se tik do nje posadi.

— No, pa što je s tim vašim Markom, gospođice, progovori sudac, to mora biti zločest čovjek.

— Baš da vam pravo kažem, nije siromah ni zločest, ali što ćete, sila Boga nemoli; ima puno djece, pa bi nebog hotio, rupicu palentice zasladit jim kadšto kojom smokvicom, ter nam je u vinogradu pregradio tri stabla i ružicu trsja, — odgovori Nadala, skoro žaleći, da je došla tužiti.

— O molim, to nije mala stvar, — opazi zlobno sudac, nedajući, da mu se izmakne tako liepa prilika, upoznati se bliže s tolikom krasotom. — Pomislite, to je vam na veliku štetu.

— To sam i ja mislila, odgovori ona, popravljajući se po mnienju sudca; zato sam i došla lijepo vas molit, da mi pravicu učinite.

— Molim, s kim imam čast? — upita ju, samo da se razgovor odtegne.

Nadala, koja nije nikad imala njemačkoga riečnika u ruci, nije razumjela, što ju pita; već uzamši rieči u hrvatskom značenju, odgovori nješto otresito: — Ako hoće Bog i prečista djevica Marija iz Trsata: častna i poštena sve do smrti.

Sudac, videći, kako je ružno zalutao, uze u pameti prebirati, kako se taj visoki izraz jednostavno hrvatski kaže, pa dosjetiv se napokon, doda naglo: Tko ste?

— Ja sam Nadala Kopajićka, stanujem na Lokaju s druge strane blizu ljekarnice, muž mi je, Bog mu dao zdravlje i veselje, pisar na brigantinu[1] Tadejevića.

Sudac piše važno olovkom po papiru, zavirkujući po dražestnom tielu Nadalinu.

— Draga moja gospođice — primiv ju sudac nježno za ručicu; — krivica je velika, vaša stvar pravedna; ja bih od srdca

[1] Brigantin, što i brik.

rad pomogao; ali Marko je Bakranin, pa ta stvar spada na magistrat bakarski.

— A na bakarski magistrat! začudi se Nadala; ja toga nisam znala; mislila sam, da su nadošla bolja vremena, pa da vi, gospodine sudče, sve sudite. — Napokon baci polu-zadovoljno: — Tim bolje, barem je svršena moja parnica.

— Kako to? gospođice. Valjda su vaše smokve još uviek pregrađene.

— Jesu, jesu, — dahne sasvim hladnokrvno; al bi i godinu dana tako ostale; pa dotle će i moj Tonić na zdravlju doći; neka se on nateže s Markom.

— Ta nije! — primieti sudac, razabrav kamo šibaju Nadaline rieči: ja prijateljujem s magistratskim sudcem, plemenita duša; ja ću se s njim razgovarati; dođite, krasna moja gospođice, — pogladi joj opet ručicu, koju ona uzteže — u nedjelju k meni, pa ću vam kazati, što imate činiti; znate u nedjelju, imam više vremena, pa ćemo se obširnije moći razgovarati, — uze si ruke trti, da razvrgne stezavicu, koja mu je živce osvojila.

— Liepa hvala gospodine sudče, odgovori Nadala s takom odanošću, kakovu pokazuje čovjek, koji je svu nadu izgubio; netrudite se za me: plemenitost svoju poklonite onim, koji su tako sretni, imati za sudca tako draga gospodina, — nasmiehnu mu se Nadala tako prijazno, da su mu oči planule strastnim žarom.

— Nemojte gubiti nade — napinje se sudac, da vodu na svoj mlin navrne; samo dođite u nedjelju pouzdano k meni.

— U nedjelju? O to pak posve nikako. U jutru velika misa i prodika, a poslje podne blagoslov. Hvala liepa, gospodine sudče, — uzstaje iz naslonjače. Ostanite zdravo i veselo!

— Žao mi je, veoma žao — penta zlovoljno sudac, — ali zapoviedajte sa mnom u drugom kojem poslu; svigdar sam pripravna sluga vaša.

— Bog s vami — odvrati mu Nadala, pa naklonivši se pristojno, sobom iznese sunce, a sudac osta u tami prevarenih nada svojih.

VI.

Pred Nadalinom kućom sjedi na nizkih ogradah još nižega shoda četvero ljudi. Po živahnom kretanju desnih ruku poznaš troje njih za švelje, a po mjestu, gdje šivaju, sudiš, da su prijateljice: došle su poslje podne na sielo, da uz šalu i prijateljsku zabavu što privriede. Svaka je na glavu metnula crn svilen rubac, izpod koga rumenilo lica sije kano sunce iza tmastih oblaka. Do Nadale na jednoj ogradi posadi se mladić s mornarskim klobukom na glavi, a u košulji, pušeći cigaru. Po okretnosti, kojom se sad uz Nadalu pritiskuje, sad djevojci na suprotnoj strani iglu razvrezuje, sad trećoj švelo priteže, poznaš, da nije novičica na djevojačkom sielu. Premda su mu sve tri mile i drage, najviše se ipak o Nadalu zadieva, kojoj sad rubac na oči namakne, sad ju nježno štipne, sad po ramenicah pljesne, ter stoji smieh i hohot razkalašenoga družtva. Pobratimstvo, u kojem s Nadalom od malih nogu žive, daje mu toliko neobičnih prava.

— Ded pogodi, Jakominčiću, ako što znadeš — progovorit će prva Nadala ubodši ga iglom u rame — gdje sam jučer bila.

— Bila gdje mu drago — poskoči se Jakomin, pecnuv posestrimu po okrutnici ruci, — samo ako nisi na tako bodljikavu mjestu, kano što ti danas igla pokazuje.

— Bodljikavu bome; skoro sam se nabola, al na liepo oko mladoga sudca, koga sam u domaćem poslu jučer pohodila — primieti Nadala, držeći ubodenu u švelo iglu, i izpod oka znalično gledajući pobratima.

— Mogla si mu ići u kavu služit — primieti uštipno Jakomin, pocrveniv do ušiju rumenilom, koje je izdavalo nezadovoljnost i mržnju prama imenovaj osobi — tomu fruštamondu, koji se svakamo zabada i sve djevojke zamamljuje.

— Pa što bi mu rekao? — primieti Nadala, zloradim posmjehom dražeći prijatelja — mladić baš od srdca, svaka rieč kap čista meda.

— Pače jeda — viknu ljutito mladić, škrinuv zubi — kojim poput zmije iz guste cjeline probija lude, koje hoće da onuda ljubica naberu: — svaki laskavac il je prevario, ili hoće da prevari.

— A zubići — nastavi Nadala, niti nepazeći na prigovore pobratima, koga hoće da plamenom razdraži — zubići kano biserići.

— Biserići, biserići — oponaša Jakomin Nadalin glas krešteći sav ko žeravica — bolje bi učinila, da biserom uma i srdca, kojim te je Bog nadario, odbijaš od sebe toga čovjeka, s kojim ako se ja

gdje na razkrižju sastanem — zasukuje rukave — politat će mu taj biser kano paunovo perje, kad ga škanjac motati primi.

Dok su oni tako u razgovoru, šaljivu za Nadalu, a žestoku i strastnu za Jakomina, eno gdje se mužka glava lagano i važno uz Lokaj prama njim primiče, uprevši već iz daleka pohotno oko u jatašce golubica onih.

Švelje kano na mig prestanu šivati, pa držeći šivanke u ruku gledaju na onu stranu, odakle dolazi ljubimac Bakaraka, županijski sudac.

— Ala ste se liepo namjestile — reći će sudac, kad je do njih došao, upoznav jučeranju svoju znanku — ko tri gracije.

— A da, bez gracije — skoči mu u rieč uviek na šalu spremna Nadala. A kako, ako Bog da, gospodine sudče?

— Idem malo u Dragu po poslu.

— Oho, daleko bome, utrudit ćete se jako; nebi li malo pristupili k nam u sobu na butiljicu vodice: trebat će vam okrepe do navrh brda — prihvati Nadala u prirođenoj gostoljubnosti posve otvorena srdca.

Sudac jedva dočeka ponudu, ter smješeći se blago i pogledavajući kradom krasne šilice, uđe za Nadalom u kuću, a za njim poskoče i dvie prijateljice, ostavivši u zabuni na shodu Jakomina, koji škripeć zubi, izvraćajuć oči i stiskajući šake vrati se kući napram sv. Mariji.

Butiljica se s mjesta donese, baškot se za supanje na tanjiru posluži, kupice se ponamjeste, a Nadala držeći u ruci butilju, ter obuhvativ ju koljenima vadi težkom mukom čep, koji izvučen do pola, skoči u Nadalinoj ruci do tavanice, a stolom se razpraši prah vodice, koji i sudca nešto poprsne.

— Dobro došli, gospodine sudče, u kući siromašne ali iskrene bakarske obitelji — progovori Nadala, držeći u ruci svoju oko dna se pjeneću čašu, sva blažena, što može podvoriti tako velika gospodina. — Živili mnogo godina u našem gradu.

— A u vašem dragom družtvu — primieti sudac, onom finoćom izraza, koji namah s početka nišani, kamo smjera, presenećen toli nenadanom ljubežljivošću domaćice.

— Samo da vam bude na zdravlje — prihvatit će Nadala, nerazabravši u veselju svojem, kamo šibaju sudčeve rieči — i na

utjehu koje liepe bakarske djevojke. Mi smo vam Bakarke vragometne, nepustimo vas iz ruku, morate nam se ovdje oženiti; ta kako i nebi: liep mladić ljepote djevojke; evo ovo su vam dvie na izbor — pokaza šaljivo na svoje prijateljice, koje su zastiđeno oči na tla oborile — gledajte jih, kako su se snuždile, kano da neznadu ni tri brojiti — nastavlja Nadala, nemareći za sve to veću njihovu smetnju — a ono bi svaka volila danas nego sutra.

— Ti si pravi vrag — zapenta starija Silvina, sva ko skrlet, što će si o nas misliti gospodin sudac?...

— Što o samu sebi, dražestnice moje — zakrši joj rieč sudac, oko svoje neprestano pasući po vilinskom stasu Nadalinu. — Vjerujte mi, nije vam dobro, biti čovjeku samu na svietu, osjećam to i sam, osobito u Bakru, gdje nailazim na takove krasote — pa buktećima očima hoće da proguta odvažnu Nadalu. — Oženit ću vam se, oženiti, ma na kakav način.

— Pravo imate, gospodine sudče; što je ljepše i uzvišenije, nego dva srdca vezom međusobne ljubavi sdružena! — doda važno Nadala s pobožnošću žene, koja se sjeća dragoga zaručnika iz daleka, a iz prsiju joj se prodre dubok uzdah.

— Pa uz čašicu ovakove pjenjušice: to je prava poezija života — primieti sudac, da uz gostoljubnost gazdaričinu i dar pohvali. — Ala je dobro to vaše vino, gdje vam raste?

— Nedaleko, u Rebrih; o trgatbi možete se o tom uvjeriti — odgovori Nadala, pa ljudnim i molbenim glasom doda: — bit će nam drago, ako nas udostojite...

Sudac upre svoje u njezine oči, pa ju nepomično gleda, kano da hoće da ju pita, kaže li to od sbilja. Pak uljudno se nakloniv — ako dopustite — reče.

— Iz svega srdca — odvrati Nadala.

— Kamo sreće, da mogu vjekovati s vami, ali služba je služba, moram poći — reče sudac, pa dignuv se sa stolice, vatreno stisnu pruženu mu na pohodu Nadalinu ruku. — Ostanite s Bogom do viđenja!

— S Bogom pošli — prihvati Nadala uztežući ruku. I više puta. Nezamjerite šta nesgrapnosti našoj.

Sudac ode.

VII.

Oko Miholja zaista je trgatba u Bakru. Tko nije prije brao, taj jamačno bere oko toga najznamenitijega svetca kod Hrvata. Već prije nekoliko dana otvaraju se pivnice, iznose na ulice sudovi, pa se uz obćenitu lupu po svem gradu nabijaju razsušene daske: neima kuće, gdje se nebi spremali na branje, koje je tim veselije, što imajući svatko samo malo trsja, svi skoro na jedan put beru. Trgatba je narodnji svetac, koji sve izravnava: bogatca sa siromahom, gospodara sa slugom, a osobito neprijatelja s prijateljem. Ma se tko komu zamjerio, o trgatbi svatko misli, kako bi znanac znanca, susjed susjeda na tu svečanost zvao, ter se tako s njim izmirio. A kad ograne određeni dan branju, sad tekar da vidiš čuda neviđena. Već o usvitu zaore po svem gradu pjesme, razilazeći se u divnom skladu na sve strane uz brda, uz koja se vinogradi nižu. Gospoda i sluge nose koše, košare i kosire, gospodične i služkinje kable, lavadure i britvice, tako da neznaš, tko nad kim stoji. Za ovimi idu težaci i težakinje razlikujući se od pređašnjih samo tim, što nose mehe i brente, kojih oni nikad nenose.

Najveličanstveniji prizor pružaju vinogradi, Rebra zvani, što se duž lieve obale luke uz brdo penju. Svaki je hvat zemlje podzidan tvrdim zidom, nad kojim se uzdiže drugi podzidani hvat zemlje, tako da ciela bočina do vrhunca predočuje pravu sliku gorskih rebara. Trsje se sadi poput naših brajda, koje se u Primorju ruže zovu, ter se trsi dosta nizko razvedu nad zemljom poput krova, tako da si pod njim zaklonjen od svačijega oka i od svake navale s nebeskih visina. Nebudući umjetnost još daleko doprla, u vinograde se uzlazi ne po stvorenih stubah, već po prirodno položenih pećina, izpremješanih poturom tako da moraš dobro paziti, kamo nogom stupiš, da te kotrljajuće se kamenje u propast neskotrlja. Pa po ovom grebeništu tako sigurno stupa noga bakarke djevojke, da se uza svu lodricu ili mješinu mošta, koja joj pritište leđa, oko pletiva bavi, pjevajući i popjevajući. A kad stupiš u trsje, koje je sa svih strana ograđeno gromačami, na kojih strši ili stučeno staklo ili trnje, onda tekar da uživaš divote i miline! Prama zapadu diže se uz brdo u slici trokuta grad Bakar, koji je baš pozlatilo izlazeće sunce, a iz zadka razliežu se pjesmice berača, talasajući se pučinom morskom, koja ti je pod nogama pukla, sve do leže-

ćega na protivnoj strani Bakarca s družicom si Kraljevicom, koja tičući se preko uzahna tiesna s kotrenskimi gorami na jugu, zatvara luku sa svih strana. Ako k tomu uzmeš, da se o trgatbi razvezuju svi vezi družtvene ukočenosti, ter da se svatko kreće po zakonih vlastite individualnosti, šale i dosjetke sipajući: onda si možeš podpuno predočiti bajno zlatno doba starodavnih naroda.

Na ovakov dan izađe i naša Nadala u svoja Rebarca, vodeći sobom svoje dvie prijateljice i dvie težakinje, da joj kući nose potrgano grožđe, koje će se kod kuće za butilje rukama gnječiti, jer maleni vinogradić nedonosi, da to grožđe po običaju čovjek golima nogama u trsju m a s t i.

Posao se poče obavljati posve mirno, jer neima začina, to jest mužke glave, oko koje bi se igrali ženski dosjetci. Sudac ili je bio zaboravio na poziv, ili su ga poslovi u gradu držali, ili je po gornjohrvatskoj navadi hotio da kasnije dođe; a pobratim je Jakomin jamačno u svojem vinogradu brao.

Kad al eto oko podne dođe očekivani gost s težakinjami, koje su objed za svu družbu u vinograd nosile.

Poslje običnih pozdrava sjede družtvo za objed pod najvišom ružom na zemlju, pruživ se svako na starorimsku, poduprt o lakat desne ruke. Sudac se slučajno pruži savrh Nadale; a ostala čeljad koje kako. Brudit s palentom, nešto štrukalja, frigane ribe, korica sira i čašica bevande[1] bijaše preobilan objed za bukteće sudčevo srdce.

— Ala liepa para — progovori jedna težakinja, kojoj je što od sunca što od kapi bevandice gorelo lice, namienjujući sudcu i Nadali: — kano golubići; škoda, što je jedno tekar svanulo, kad je drugo jur zamrklo.

— Uh, što ste to rekli, Marice? prihvati Nadala. — Gospodinu se nedopadaju Bakarke, Hrvaticu koju da ste mu namienili. Nije ni čudo, borme — produlji Nadala, šaljivo ga bockajući — one crvene bielim prahom posipane, mi crne i garave kako nas je majka rodila; one po knjigah mudro govoreći njemački i francezki, mi, drago moje, uviek samo to bakarsko hrvatsko; one svaki dan drugačije, mi uviek jedne, borme nije čudo.

---

[1] B e v a n d a zove se vino, poteklo iz dropa, vodom nalivenih.

— Što će mi to? — odvrati Marica, služeći se slobodom, koju joj svečanost daje; — ni u našem oku vrag nespava, ni naša krv nije voda za takova tulipančića.

— Sviet je sviet, — prituknu druga težakinja — malo bolji, malo gori; malo ljepši, malo grđi. Bome će i u Bakru gospodin sudac osjetiti, da hlače nosi.

Bile bi se još duže šalile, ali sudac, nešto zamišljen, neće da priloži koju u taj neobični koncerat. Težakinje pospravi posuđe, metni na glavu košare pune nabranoga grožđa, pa put pod noge u Bakar; a dvie prijateljice, kano marljive beračice u tuđem vinogradu, skoče sa svojimi britvicami na gornja rebra, ostavivši Nadalu, da razgovara sudca.

— Strašna vrućina u tom Bakru — sad će prvi sudac, videć se na samu s ljubljenom ženom.

— Bog s vami, gospodine sudče, kakova vrućina, ta evo nas pod ružom, kamo sunce ni doprieti nemože.

— Ima i drugo sunce — prekinu joj naglo rieč sudac, a oči mu se prevukoše suzami — mnogo žarkovitije od onoga, a to je draga milostivna — primi ju vatreno za ručicu — sunce očiju vaših. Odkad ste me usrećili svojim pohodom u uredu, svojom ljubeznom gostoljubnošću u svojoj kući: to me sunce žari i pali, neimam nigdje mira ni počinka, do u sladkom naručju vašem — hoće da ju zagrli.

— Što je to za Boga, gospodine sudče! — protrnu Nadala, izplićuć se iz njegova zagrljaja — ruke kod sebe, gospodine, jer bismo se mogli posvaditi; vam je sbilja sunce mozak pomutilo.

— Pomutilo mi je — zakrši joj rieč sudac — i mozak i srdce, i tielo i dušu i sve ujedno, ter nemogu više . . . — u glavu mu pljusnu sva krv iz žila, a oči mu se zakrvaviše kano divljoj zvieri, kad hoće da se na plien obori, pa stisnuv ju klieštima snažnih ruku svojih, otimajuću se negdje u lice poljubi . . .

Kano lavica, kad tko hoće da joj ugrabi najdraži zalog ljubavi njezine, trgnu se Nadala iz njegova naručaja, skoči izpod ruže na noge, pa rigajuć nanj vatru pravednoga gnieva svoga:

— Odatle se — vrisnu — grdobo ljudska, da vas nevidi sviet, gdje još išto poštenja vlada. To li je ponašanje sudca, kojemu je štititi nedužnost, to li zahvalnost inostranca, koga smo pratili s iskrenim štovanjem, nedužnom ljubezljivošću srdaca naših! Zar mislite, ako vas ženska pogleda, da vam se već ponuđa; ako vas

vodi preko gostoljubnoga praga, da vas je već uvela i u nedostizivu svetinju poštenja svoga? Odtale!

Na tu silnu viku dotrčaše i dvie prijateljice, pa sluteći po biesu Nadalinu i snuždenosti sudčevoj, što se je dogodilo, navališe i one nanj grdnjami — te cielom okolicom stoji cika i sopotljivo kreštanje ženskih glasova, izsred koga izmaknu sudac, kotrljajuć niz grebenište poderane oprave i okrvavljenih ruku.

VIII.

Mornarica je sinja kukavica. Tek što se je udala i s mužem mjesec dana sprovela, treba joj se s njim dieliti; jer kamenje ono nerodi ni pšenicom ni kukuruzom, vino se od nekoliko vedara kod kuće potroši, smokvice dotiču samo za mjesec dana, a u mjestu možeš si tek nešto privriediti, da golotu pokriješ i glad utažiš. Mornarica je u isti čas i nevjestica i udovica. — Iza kratke slasti, što ju je u krilu mlade ljubavi uživala, sliedi dug, grozan, porazan strah, da neće vihar brod razkršiti, ili bolest prekinuti nit životu, o kojem visi više nego li život, sva sreća njezina na ovom svietu. Svaka oluja, što u Bakru biesni, svaka bolest, što ondje pustoši, oštri su mači, s kojih krvavi srdce žene, zabrinute za život svoga muža. Mornarica se neprestano strahom hrani. — Pa kad bjesnoća vjetara ili udaljenost mjesta zaprieči na dulje vrieme muža, dati o sebi glasa, onda sa svakom jalovom poštom izčezava nada, ta zadnja tješiteljica u nevolji, ostavljajuć na svojem mjestu crnu sdvojnost. Mornarica u sdvojnosti neprestano kuka. — Al eno ti i gore žalosti! Muž je na svojem pohodu ostavio praznu kuću, a s daljine nemože da ju po dvie tri godine ničim ne samo napuni, već niti zamuči. U tom se strašnom stanju, neimajući ni susjedica, da svojom prazninom izpuni susjedne jaze, porađa glad, s koga propada i crven lica i živost očiju i punost tiela, ti stožeri zadovoljstva mlađih duša, pa se ugnjezdi crna tuga, koja slabo jur tielo do okostnice oglođe. Iztrošena tako mornarica s crnim rubcem na glavi i crnom saržom na suhom tielu živa je slika sinje kukavice. To su izgledi sokovite nade malone svake mornarice u našem Primorju, kadre ugušiti želju za udajom i u vulkanu bračne ljubavi; al u tom grobu ima nešto, što naše mornarice u životu drži: svemoguća narav, koja klicu i iz kamena tjera, ter primorka najvoli poći za mornara.

Ima već godina dana, što od našega Antuna neima ni traga ni glasa. Pita Nadala svaku poštu, nosi li joj od njega listova, pita svakoga znanca, koji se je vratio iz dalekih krajeva, je li se gdje s njim u zdravlju sastao, pita nebo i zemlju, živi li joj jošte; ali odnikle ni traga ni glasa. Vino se je od napršnjak-vinograda popilo, smokvice već davno zaboravile, a svoje ruho u obćoj nestašici svaka ženska sama šiva, nigdje privrede, nigdje pomoći. Glad se je međuto u kući utaborio, umukle šale i dosjetci, nestalo prijateljica, a Nadala živa slika mučenice, koju stara Anđulina u proždrljivosti svojoj svaki dan muči novih nesmiljenih muka.

Nije druge, valja se hvatati zadnjega ondje sidra spasa: valja u riečku založnicu založiti zlato svoje. Ali eto živoga pakla za ljubeću dušu. Ono malo prstenova, sve su dragi zalozi Antunove ljubavi, kako da se s njimi razstavi? Pak i što bi od njih dobila, dotiče i u najvećoj štednji samo za nekoliko tjedana: treba i dalje posegnuti. U to joj na um padne ogrlica. Tielo joj se strese, u želucu smuči: gotovo srušit se od nesvjestice.

— Ogrlicu, ogrlicu, koju mi je moje zlato na pohodu u najnježnijem naporu svoga srdca ostavio, koju mi je kano amanet međusobne naše vječne ljubavi poklonio, koju mi je za čuvanje preporučio, nju, i nju da dadem, da ju založim onamo, odakle Bog zna, hoće li mi se ikad više vratiti! O nikako, to nikako nemogu, to nikako neću, — kuka Nadala stojeći pred zlatom, koje je bilo na boru razprostrto, i lomeći ruke od sdvojenja — makar se od glada i srušila. — Začuje se hropotljivo stenjanje iz bližnje sobe. — Što je to za Boga? Da nije od slabine već sasvim onemogla? Možda se već i sa smrću bori — pomisli u grozničavoj uzbuni svojih ćućenja. — Što ću jadna i nevoljna? Samo nje, nje samo da neimam! — Skupi glavu među dva dlana, pa duboko zamišljena gleda ukočeno u razprostrto zlato. S t a r i c u m i č u v a j! ozva se glas u najdubljoj dubljini njezine duše. Tko se to javlja, za Boga, tko se javlja? Ah on je, on mi u ovom groznom trenutku, videći moju smetnju s onkraj mora progovara. I čuvat ću ju, zavapi sva blažena, razkrilivši ruke prema moru, čuvat ma i najslađom utjehom srdca svoga. Ti si mi to naložio, brate dragi, tvoju ću zapovjed sliediti, čuvat ću staricu kod kuće, a čuvat ću i ogrlicu . . . u založnici, reče spustivši ruke, koje su joj kano obumrle na krilo pale.

Zlato se u škatuljicu metne, žena se najmi, koja jih s mjesta u založnicu riečku odnese.

IX.

U Tianićevoj kući do pisarne sudčeve pruža se velika soba, a tik nje stisla se malena spavaonica, iz koje se kroz posebna vrata izilazi na hodnik, na kojem se je pristrančila kuhinja: to je cieli stan županijskoga sudca u nestašici stanova. Ako je stan malen, a ono je velik način, kojim je uređen: svuda uglađeno i ukusno pokućtvo, težka svila po divanih, debeli sazi po podu, velika na raznih mjestih namještena zrcala, tako da sa svagdje sve viditi možeš. Za knjižnicu neima prostora u tiesnom stanu, ali su se zato razširile podloge za criepove raznoga cvieća, i stalci, na kojih su piramidalno poredani dragocieni čibuci s maglovitim jantarom, turske lule, kesice za duhan i ostala duhanska sprava. Po sobi pliva neki miris, koji te tako ugodno draži, da ti se san na oči navlači.

U tom raju razvaganio se sudac po kožnatom balzaku, pa prebaciv jednu nogu preko druge, i podupriev glavu laktom, odbija iz turske lule dimove, da se soba rano poslje podne mrači. Poležav malko na jednoj strani, obraća se na drugu, dok se za čas opet na prijašnje mjesto neprebaci. Tek što je odbio nekoliko dimova, tari si lievom rukom čelo, briši driemljuće oči, nateži brkove te amo te tamo, pak uzato neprestano zievaj.

— Ala je dosadno u ovom Bakru — progovori napokon sam sobom, u ovom zadnjem kutu svega svieta, iz koga kan da neimaš izhodišta. Ako hoćeš da napolje izađeš, neimaš što da vidiš, osim ovo strašno kamenje i kap mora, koje se svojom jednoličnošću u još veću dosadu nagoni. Ljudi kano krti po svojih rupa čame, osim što ti se koji činovnik na ulici sumnjivo ukloni. Duše mi, nisu bez razloga osovili pokraj mora one dvie tunere,[1] na kojih kirci čekajući ribu ukočeno sjede, da uzmognu u tom zrcalu neprestano gledati pravu svoju sliku. Doista ni u Sahari neima jednoličnijega života. Ako te želja povuče u javnu sgradu, neima uprav ničega, do jedne jedite kavane. Ako se težkom mukom upoznaš s kojim Bakraninom,

[1] T u n e r a = mrieže, u koje ribe tune hvataju.

ter te primi u kuću, neima ni pustih purana, niti razkalašenih naših napitnica, već se poslje suhoparna objeda, a još suhoparnije večere moraš razgovarati s babami, što kudelju predu, o vješticah, vukodlacih i noćnih dusih. O dosadno je, do zla Boga dosadno, — obrnu se opet na drugu stranu, zievnuv što ga usta nose. — Imade li nesrećom koja djevojka u kući, već te u trećem pohodu zapitaju, jesi li nakanio? ako nisi, neuđi više, inače ćeš izaći duga nosa. A žene — osovi se sjesti, zasukav si tako žestoko desni brk, da su ga suze polile — bar bi žene morale biti pametnije. Što se ljepote tiče, neka bi i prošlo, ali uglađenoga novoga tona ni za liek u njih neima. Čudni stvorovi! I nasmijat će se i našalit će se, i razdražit će te najsmjelijim razgovorom, a kad posve siguran posegneš, da se nagriješ te vatre, a ono vatra čaralica, koja te u valovih utaplja. Barem Nadala — zaplete ruku u kose, pa jih u ljutosti popriteže — barem mi je ona na toliko u susriet došla, da bi u svem širokom svietu smio nadati se sreći. Mlada, skoro udata, pa tako dugo udovica, ta prije bi se smrti nadao, nego ljubovnomu porazu. Dok se nisu bili prosuli glasi o nesretnom onom sastanku — ogledava si brazgotine po ruku — još je kako tako bilo. Istina, nevjeruje se posve, ali opet od onoga časa i one me bježe, koje su se barem šalile sa mnom. O dosadan je i sramotan takov život! Nu što da radim, kad opet moraš tudjer ili živiti ili crći. — Zamisli se časak. Napokon pljesnuv rukom po koljenu, skoči na noge, a u blago inače oko toliko mu sunu divljačtva, kano da je nakan ognjem izgorjeti ciele pokrajine. Što djevičanstvo, što nedužnost? tašta imena, kojih se samo kukavice žapaju i plaše. Nisu li žene svuda žene: slabe i tašte, lakome, na visoko težeće. Prisloni samo zlatne ljestve, pa će ti po njih i same u naručaj pasti. O dragocien kove, koji svoga cilja još nikad promašio nisi. Ti si stvorio izdajstva roda, vjere i domovine, ti si silne vojske poput ovaca skučio pod jaram, ti si kraljevstva strovalio u ništož, ti si razrovao temelje družtva čovječanskoga, koje su vjekovi uz ponornu mudrost svojih izabranika gradili: ti ćeš prelomiti i ovu tanku šibu ženske oporosti, opornosti, koja se je samo zato tako uzjogunila, što se je žacala svjedoka, što joj nije bio izložen zlatni kumir, što se je jošte nježila u dobru; ali sada, pošto ju je nevolja sa svih strana pritisnula, a nada posve iznevjerila, sad se mora predati, osobito kad joj u tabor potisnem . . . samoga vraga. F l e c t e r e s i n e q u e o S u p e r o s, A c h e r o n t a m o v e b o.[1] Drhtav i sapat od napora duševnih moći sruši se na balzak, a putem razplamćene mašte dopre mu do uha krešteći vražji posmjeh.

X.

Anđulina je rodom Mletčanka, koja je često sa svojim mužem na trabakulu[2] dolazila u Bakar, da o Margaretinskom sajmu, glasovitu u cieloj onoj primorskoj strani, prodaje tanjire, zdjele, vrče i vrčiće od porculane, koje se onđe navalice kupuju. Bila je krasna kano anđeo, odakle joj je i ime poteklo, a da je morala i bogata biti, možeš slutiti po jakoj trgovini, koju joj je muž u onih strana, a i drugdje po Italiji vodio. Poslje muževe smrti, koja ju je još u cvatućoj dobi zatekla, pokupi svoj imetak, ter se preseli u Bakar, gdje joj je osobito omilio veseli život, kakov je o sajmu sastajala, i možda jaki, čili i srčani Bakrani, s kojimi je mnogo ugodnu uru provela. U Bakru otvori štacun od jestiva, ter su veliku prođu imali osobito makaruni, koje je iz Italije nabavljala. Od dugoga vremena dolazili bi krasnoj štacunarici mladići bakarski, da u šali koji čas probave. Vatrenošću i ljubezljivošću postade ona ljubimicom mladeži, koji bi se među sobom natjecali, tko da joj srdce osvoji. Al među ostalimi svojstvi odlikovala se je osobitom umnošću i razboritošću, kojom bi o najtežih stvarih temeljito sudila i u najzamršenijih pitanjih razborito svjetovala. Ovo posljednje svojstvo, sakriveno od očiju površnih mladića, udari osobito u oči zrelomu mužu Franji Smokvini, pomorskomu pisaru, čovjeku liepu i snažnu, koji bi poslje smrti svoje žene, koja ga je u porodu ostavila otcem naše Nadale, s mladići u štacun dolazio. Slika nađe priliku, ter se Franjo priženi Anđulini. Čim se tom ženitbom zabuši vrelo zabava za mladiće, prestadoše oni dolaziti, pa s njimi izostadoše pomalo i kupci, ter se Anđulina skoro vidi prisiljenom, obustaviti jalovo trgovanje, pa pokupivši ostanke svoga imetka, kupi kućicu na Lokaju i vinogradić u Rebrih. Sad se je već počela boriti s bakarskim siromaštvom, ter od krasne Anđuline postade u kratko vrieme rugotom ružna baba, što se kod Talijanaka neobično hitro sbiva.

[1] Ako nemogu bogova umoliti, poslužit ću se paklom. — [2] T r a b a k u l = manji brodić.

S grdobom tiela izopači joj se na skoro i duša, u kojoj zavladaše talijanske strasti: lakomost i hinbenost, koje je ipak uviek umjela zaklanjati vedrinom uma, koja se najkašnje običaje seliti iz čovječjega tiela; s toga su ju u obitelji još uviek smatrali dobrom i pametnom ženom, dočim je u javnosti osobito kano inostranka stojala na dosta hrđavu glasu. U vrieme toga siromaštva umre joj i Franjo, ostavivši joj jedinu pastorku Nadalu, kojoj se naš Antun priženi.

Na tu se baku kao na branište nasloni i pomamni sudac, da osvoji dragu tvrđu, pa to mu se pričini tim laglje, što je usred njezinih bedema zavladao glad i nevolja, kojoj se je težko podlagala babetina, jer je bila vikla svemu dobru u mlađahnoj dobi. Zlatni joj se ključi dadoše u ruku, da se tim sigurnije otvore vrata tvrđi.

Poput zmije doplazi jednoga jutra Anđulina iz svoga duplja u sobu Nadale, koja je na vjenčanoj škrinji sjedjela i plela duboko utopljenih očiju, pa poljubiv ju nježno u čelo i pogladiv joj palci od obiju ruku razpletenu prednju kosu:

— Kako si mi spavala, drago diete moje? — zapita ju tako blagim glasom, da je bio kadar probuditi najveće pouzdanje.

— Baš nikako, majko, — odgovori turobno Nadala, muče me svakojake misli, Bog sam znade, što se je s mojim Tonićem dogodilo! — a niz obraz oboriše joj se gorke suze.

— Utješi se, sinko, neće biti valjda zlo, ta znaš, sviet je velik, put dalek, a među njim i nami silno more, koga nije moći lahko premostiti.

— Bar bi mogao pisati, koju toju javiti ženi, koju tako silno, tako nježno ljubi.

— Tko zna, draga moja— prihvati lukavo starica, videći nezadovoljstvo Nadalino — tko zna, nije li ga u svietu zahvatio vir jače koje ljubavi. Mužkarci su slabi: malo laskanja, malo popuštanja, eto jih u mrieži, a veli se talijanska: daleko od očiju daleko od srdca.

— Rieč je laž, a Bog je istina — trgnu se Nadala — pred božjim mi se je oltarom zakleo, da druge ljubit neće, znate majko, da druge ljubit neće: ne nipošto, on vjerom pokrenuo nije.

— Nu, nu, nežesti se, drago diete moje — ni ja nekažem, da je jurve pokrenuo; ali može biti, ta što se već nije sve na svietu dogodilo? Nisam ti hotjela kazati, da te jadnu još više neojadim —

doda skoro plačnim glasom baka, — ali ljudi vele, ljudi što su došli iz Levanta,[1] neću tvrditi, da je istina, ali ljudi vele, da u Grčkoj s nekom Grkinjicom sretne dane vodi.

— S Grkinjicom! — zastenja turobno Nadala, pa se duboko zamisli. Puno je slutnja žensko srdce. — Zašto sam mu — uze razabirati nesretnica — zašto sam mu na polazku baš Grkinjicu spomenula? Bio je po svem širokom svietu, čemu se neveli, da se je uz drugu koju prislonio? Ni rieči vjerovala nebih, ali baš uz Grkinjicu? Da i sama vidim, može ... može biti ... uzdahne duboko i s bliedog si čela rukom otare debeo studen znoj. — Slutnja se je izpunila! Ali ne, nemože biti — nastavi misliti, a tiha joj se misao u žestini strasti pretvori u glasan odlučan govor — nemože biti. Gori bi morao biti od divlje zvieri, koja i bez uma iz množine jednu izabire, jednu ljubi svom žestinom, jednu razgovara, pomaže i brani.

— Ljudi su kadšto, dušo, gori od zvierinja, primieti starica, veseleći se pastorkinoj zabuni, koju je bistrim okom proniknula: — Zvieri se brinu za svoje ženke, a kako mari Antun za tebe i za tvoju hranu? Evo već druga godina teče, pa ni probijene pare! Imade li on ikakova srdca, može li poćutiti, što to znači: leći gladan, ustati gladan, raditi gladan, a on u svakom izobilju? Sinko, nevaraj se taštom mišlju: ti si preveć mlada, nepoznaješ strahota života: tvoj Antun ne misli na tebe.

— Možda nije mogao, majko, odanle nitko nedolazi u Bakar; a možda je komu i dao, ali ga je more progutnulo, možda, možda ...

— Možda i nemožda — zakrešti nestrpljivo babetina, neznajući što da odgovori: nepita se sada, je li nije li, već kako pomoći u nevolji ...

— Kako, majko, kako? — skoči joj u rieč Nadala, sjećajući se ne toliko svoje, koliko staričine nevolje: — vi ste pametni i mudri, svjetujte me, sve ću učiniti, sve izvesti, samo u toj biedi da si bar malko pomognemo.

— Samo novcem, draga moja kćeri — prihvati opet blago i lukavo Anđulina — samo novcem. Kralj kraljuje, trgovac trguje, težak teži, samo da si novca steče, a za ostalo nije ga ni briga, samo sobom dođe.

---

[1] Levanat = zapadne strane male Azije nam na iztoku ležeće.

— I ja bih radila, majko, dan i noć neprestano radila, makar mi i oči skapale, ali što ću, kad nitko neda posla!

— I bez posla, i bez rada dolazi se, diete moje, do novaca — govori Anđulina polagano i oprezno, bacivši se na druge branike bliže k tvrđavi, Nadala ju napeto sluša. — Da i bez posla i bez rada, a još k tomu uza svoju radost i veselje. Ima, drago, bilina i ljubav se zove. Nju traže ljudi preko brda i dolina, preko rieka i mora; porad nje silaze kraljevi s prestolja u proste kolibice, porad nje se robinja uzvisuje na prestolje; porad nje se prosipava silno srebro i zlato . . . ljubav će i tebi, sinko, donieti svega u izobilju, samo l j u b i t se odvaži.

— Ja ljubim, majko, muža svoga — reče Nadala posve nedužno, nerazumievajući jošte babe.

— Muža, muža — zapište opet Anđulina nestrpljivo; ali kad taj muž neljubi više, kad je zanemario sve božanske i čovječanske dužnosti, prama onoj, koju bi morao ljubiti, nije li skrajnja ludost, nehtjeti ljubiti d r u g o g a?

— D r u g o g a ljubiti, osim muža svoga? — skoči Nadala, pa razpuhavši tinjajuće iskre obumrloga oka svoga u bukteći plamen, hoće da njim živu izgori staru: — drugoga osim muža svoga? Ne, nipošto, to nemože, to nesmije biti. Avaj meni sirotici na ovome svietu, koji već nepozna časti ni poštenja!

— Poštenje, nepoštenje, to su tanke stvari — neda se zabuniti paklena Anđulina — netko misli, da je pošteno, prosipati sve svoje blago, da u sjaju održi kakvu pjevačicu; drugi opet za pošteno drži, nedati od svoga nikomu ništa, ma tko i umirao od glada. Ima ljudi, koji drže, da je nepošteno suditi proti zakonu, a drugi zovu nezahvalnošću, ako tko porad prijatelja neće da povriedi zakona. Svatko si tumači rieči, kako je ponj najkoristnije. Naći ćeš i ludih žena poput sebe, koje neće da ljube osim svoga muža, a ima jih na milijune, koje ljube kojekoga, osobito ako je sila, koja i kola lomi. Nećeš biti ni prva ni posljednja . . .

— Ili sila, il nesila; il ni prva i ni posljednja, ja do smrti nikoga drugoga ljubit neću. Pa za novce, jao meni, gdje to od vas, od vas čuti moram. Što je novac bez poštenja? Vosak na vatri, koji se prije neg si ga uhvatio raziđe sa strašnim smradom; slab sunčani tračak, koji oblaci vlastite savjesti u čas pretvore u tamu; usvitak o zori, za kojim križaju munje tuđih ogovora. O zlatno moje

poštenje, uviek otvoreno, uviek jasno kano sunce na naših nebeskih vedrina, ti me neostavljaj. Bolji je dobar glas, nego zlatan pas.

— Idi, trubilo jedna — zakrešti Anđulina ljutito, videć se potisnutu iz branika, za kojim se ulazi u tvrđu — niti sebi, niti drugomu dobra. Zar je bolje zebsti, a neimati glavnje na ognjištu; gladovati, a neimati tako rekuć korice suha kruha: nego li raditi, što milijuni rade, pa plivati u lasti i obilju? Da si čemu pridna, bila bi već davno od sudca izhodila ono ružica i smokvica, da si čovjek barem rakijicom ugrije samrzlo i ukočeno tielo; bila bi i mnogo više izhodila od sudca, koji te vatreno i iskreno ljubi, koji ti i sada nuđa . . .

— Ni rieči više — viknu Nadala zadnjom silom svoga glasa, a usta joj se zapjene, kano biesnoj. — Sudca da mi niste nijednom riečju spomenuli više, ili ću vas s mjesta ostaviti . . .

Sguri se Anđulina, pozeleni sva od jeda, što se vidi suzbitu onamo, odakle je pošla, pak izvlačeć se iz sobe kano prebijena mačka zamrmlja:

— Preostaje lagum!

XI.

Bijaše oko polovice prosinca u jedanaest sati noći. Nebo poput stakla, na kojem se je osovio puni mjesec, da izdajničkim svojim svjetlom razsvieti sve zakutke spavajućega grada. S mjesecom se je zaortačilo i more, koje množeći mjesečevo svjetlo u milijune novih svjetala, svom njih snagom baca na bielo kamenje, ter se od novih milijuna odbijenih odanle svjetala vidi u Bakru usred noći kano usred dana. Bura, ustrmivši se sa sjevero-iztoka u dragu, krši stabla i drma kuće, ter stoji zvižda svih prozora na jedan put: misliš, sad će nestati grada u kaosnom zračnom viru. Neima stvora, koji bi se usudio koračiti na ulicu; samo dusi smjeli bi se boriti s tim strašnim duhom uzrujane naravi.

U toj strahoti nečuju se, al se jasno vide koraci zamotane u kabanicu mužke glave, koja dolazeći iz Primorja uzkim klancem pokraj Fontane prama Lokaju — stupa. Silovito nešto mora biti, što ga bez straha napred pomiče. Kad je došao do Nadaline kuće, stade, ogleda se na sve strane, pa napokon zakuca na vrata, koja se s mjesta otvoriše i opet zatvoriše, a na protivnoj strani, mogao

bi, da si sasma blizu, čuti šapat nepospane i na prozor prije počinka pristupivše bakarske prelje:

— Dakle sbilja! Svi ljudi sve znadu! Pomirili su se!

Naokolo zavlada gluhota, a bura biesni kano i prije!

Al se domala opet vide koraci drugoga mužkarca u kaftanu s nabijenim na glavi mornarskim klobukom, koji dolazeći s Grada čvrstom nogom ide, pušeć cigaru, kojoj bura iskre na sve strane raznosi.

— No za muku božju! kako ćemo iz luke po ovoj strahoti, ako se neslegne — mumlja mužkarac među zubi. Pravo mi rekoše u Gradu, da se noćas zaludu opraštam, brod neće nikako smjeti s mjesta. Bilo što mu drago, samo kad sam s njimi gotov, valjda neće ovo uviek trajati: svaka sila do sgode.

Došav do Nadaline kuće, stade malko, pa zamisliv se nešto napokon reče: — Samo da nije tako kasno, morao bih se i s njom oprostiti, s dragom Nadalicom svojom; valjda sladko sanja o Antunu svojem; težko mi je, prenuti ju iza sna. Pristupi k prozoru: — Bog, Nadalo!

U to sav protrne, iz sobe čuje strahovitu viku rekao bi borbom izmučene žene: — Ljudi božji, koji ste gdje, pomozite, ako Boga znate, pomozite, pomozite; Jakomine, dragi brate, pomozi, pomozi...

U tren skoči Jakomin na vrata: zatvorena, kuša otvarati, nedadu se . . . podbočiv silna pleća o vrata, sa strašnim jih praskom nutar srinu. Skokom skoči u Nadalinu sobu, ter opazi Nadalu u očajanoj borbi s čovjekom, koji s kuburom u ruci hoće da ju svlada.

— Jakominčiću, drago, sladki anđele čuvaru, amo, amo, guši me, ubija me, sudac, sudac . . .

Kano ris pograbi Jakomin desnom rukom sudca za vrat, lievom mu trgnu kuburu iz ruke pa prije nego si okom trenuo, baci sudca nasred ulice.

— Što se je to za Boga dogodilo, Nadalo — reče povrativ se u sobu i užgav svieću — kako dođe onaj gad ovamo?

— Anđulina, prokleta ona talijanska coprnica, ona mu je morala otvoriti vrata. — Tu uze sva drhtava pripoviediti, kako je bilo. — Nu sad je dobro, doda mirnijim glasom — kad si ti ovdje. Sam mi te je Bog poslao, sad je dobro — gladi pobratima, koji se

je, da čuje, k njoj prislonio — sad sam sretna, što pod tim strašnim vihrom neima valjda, osim tebe, drugoga svjedoka te grozne nesreće. Ti me nećeš izdati, jelde brate sladki, ti nećeš nikomu kazivati? Bog mi je svjedok i prečista djevica Marija na pomoć nam bila, da sam čista u tom poslu; ali ljudi, strašni ti ljudi: moglo bi se doznati. Što bi na to moj Tonić? . . . — i proplače gorke suze.

— Umiri se, dušo — primieti sav zabrinut Jakomin — kano da sam u grob legao; ali ovu kuburu, nju ću sobom ponieti, čuvat ću ju u znak, da sam dragoj sestri spasio p o š t e n j e . . . Sada s Bogom, sestro, moram poći, brod je spreman, čim bura jenja, eto nas na jidrih. Čuvaj se janjaca, koji ti dolaze u vučjoj koži.

— Zar već ideš? Jao meni sirotici! — lomi Nadala ruke nad glavom. — Al kad mora biti, idi sa sestrinim blagoslovom. Ako se gdje u svietu sastaneš s mojim Tonićem, pozdravi ga liepo, poljubi ga od moje strane žarkovito, kaži mu, kako ga neizmjerno ljubim, sada više nego ikada prije, kako ga neuzstrpno čekam: nek se vrati, o neka se skoro vrati.

— Bog, Nadalo — poljubi posestrimu usred čela, a iz očiju jim se obori strumen suza.

Izašav prisloni, kako je najbolje mogao razkršena vanjska vrata, ter put mora skokom nizbrdice uz jenjajuću buru.

XII.

Po Bakru se nešto talasa, kano šapat izdajnih duhova, a talasajuć se raste, dok nenaraste kano gora, u kojoj muklo tutnji, kano da se ima sviet potresti. Što je prouzročilo tu tutnjavu? Opet šapat izdajna duha. Prva žrtva toga potresa bijaše sudac, koga su na pritužbu Bakrana, da narod guli, a parnica neriešava, lišili službe, ter ga je nestalo iz Bakra kano plieve na vjetru. Ali svaka se nepogoda napokon utiši, ter u Bakru sjaje opet sunce, mirno, blago, kano što je prije sjalo.

Nadala je poslje smrti Anđulinine, koja se je malo iza one strašne noći uz grozne grčevite boli dogodila, počela slobodnije odisati, pa zaboravivši tečajem vremena polagahno prošle događaje, malko se u sviet pustila, ter jednoga dana pođe na Rieku, da kod neke ondje udate prijateljice Bakarke uzajmi nešto novaca, kako bi

prepriečila, da joj se zlato u založnici, za koje nije već davno kamata platila, neprodade.

Istoga se dana u šest satih ujutro doveze Antun korierom[1] iz Trsta u Rieku, gdje uzev posebnu priliku u deset sati stiže u Bakar, da što prije zagrli preljubljenu si ženu, koje jur pune dvie godine vidio nije. Našav vrata od kuće zatvorena, dade jih otvoriti po bravaru, od koga začu, da se je Anđulina prestavila, a Nadala, posve zdrava, u Rieku odvezla. Smrknu se Antun radi staričine smrti, koju je držao vjernim čuvarom Nadalinim; smrknu se i začudi se siromaštva kuće, koje je iz svih kuta provirivalo; ali ga ponešto razvedri misao, da će skoro u krilo pasti svojoj ženčici, pa preobukav se pođe u dvanaest satih prama Kranjčevoj krčmi, da se u toj jedinoj birtani gradskoj naobjeduje. Čovjek kano gora ponosnim korakom stupa kano pobjeditelj svih teškoća i neprilika Primorjem: ljudi ga gledaju, čude se i šapću među sobom; al on stupa negledajuć ni lievo ni desno s posmjehom na licu, al i ujedno sa žalošću među oba oka. Kod Kranjca sastade nekoliko gosta, čekajuća objed, koji ga gledaju, čude se i šapću među sobom, pa se napokon k stolu u najdaljem kutu od sobe stisnu. Antun uvijek još zamišljen, sjede sam k jednomu stolu, pa naobjedovav se razplamti cigaru, ter ode Primorjem ogledavajuć se sad na brodove u luci, sad na cestu sv. Kuzme, pa tako lunjajuć stiže u Joaninovu kavanu. Kavana puna ljudi: jedni kartaju, drugi oko njih gledaju, a treći kod posebnih stolčića srču crnu kavu. Smotriv ondje nekoliko svojih prijatelja, pohiti k njim, pa jim vatreno ruku pruži; ali oni, pozdravivši ga hladno, raziđu se oko kavane, pa jedan za drugim pred vrata. Pristupi k igračem, i potrepta ljubezno po ramenu nekoga dobroga znanca, koji okrenuv se u isti čas viknu: t r e s e t t e,[2] pa se ni neopaziv ga udubi u kartanje. — Zamišljeni su — pomisli Antun — u karte, pa niti nerazabiru, da sam tekar došao s puta, čekat ću, dozvat će se. Časak stoji kod igrača, napokon videć jih uviek zadubljene, zakruži opet kavanom, da se s drugimi sastane; ali ni u njoj ni pred njom nigdje nikoga. Što je s timi ljudi? — pomisli Antun malko zabrinuto, pa se i zamisli . . . — Ništa, ništa progovori u čas sam sebi: Ljudi kano ljudi, čas veseli, čas žalostni,

---

[1] K o r i e r a = dostavnik.

[2] T r e s e t t e, igra nalik našemu vistu.

kano što i ja kadšto bivam; pak i u kavani dim, a vani liepo vrieme, razišli su se šetat; te užgav drugu cigaru odlunja opet natrag, a nenašav nigdje nikoga, vrati se kući.

Tu stade izvađati iz škrinje svoju robu i smieštati ju po ormarih, napokon iz jedne pobočne ladice polagačko izvadi smotak, pak razviv ga na stolu stade pred njim mirno sav u blaženstvu. — Ovo je turski šal za moju Nadalicu, da mi se drago neprehladi, kad po buri u crkvu ide: skupa stvarca, al će joj i goditi. A ova vodnica od zlata, fino francezko djelo, pristojat će liepo nad našom posteljicom: ovo će joj mnogo više ugađati: pobožna je kano nedužno dijete; prije nego legne, uviek se prekriži blagoslovljenom vodom, da bude sve u ime božje. A ovaj križić sa emaljem usred zlatnoga ruba, što mi se je tako dopao u New-Yorku, taj ću joj sam prikopčiti uz luštrin zlatni, da joj nabliže do srdašca dopre, oj taj će ju baš usrećiti: zalog viečne ljubavi na zemlji i na nebu skupa. Oj, oj, kako će skakati od veselja . . . Samo da mi već jedanput dođe! — Ogledava se po sobi: U to zazvoni na Zdravu Mariju, Antun užge svieću.

Nadala je baš oko pozdrava anđeoskoga novom cestom došla, pa koracajući lagano pred kavanu, napram kojoj je još jedna piljarica kruh prodavala.

— Što ste to vi, gospođo Nadalice? — zaustavi je brbljava starica. A znate, tko je došao? — pa prije nego je dobila niječni odgovor — a tko drugi, drago moje, nego baš gospodin Tonić — doda naglo, da je Nadala nepreteče — poslje podne bio je u kavani: liepo ga je vidjeti, baš na zdravlju.

— Tko, moj Tonić? — zavapi Nadala. — Hvala tebi, svemogući Bože! — pa prije nego se je mogla zahvaliti blagoviestnici, odtisnu se Primorjem, više leteći nego hodajući.

Došavši blizu svoje kuće na Lokaju niti neopazi u uzhitu i sumraku one množine baka, djevojaka, djece i mužke i ženske, što su narazdaleko stajali pred kućom.

— Toniću dragi, sladki moj Toniću, zavapi banuvši u kuću na otvorena vrata, gdje si, gdje si jedini moj Toniću! pa razkrilivši ruke hoće da mu se baci u naručaje.

U to zavrisnu pred kućom strašna vriska piščala, mjedenih pokrova, potrtih lonaca i kotlova, izpremiešana mačjim mijaukanjem . . .

— Stani ženo, zagrmi glas Antunov, stani, nemakla se više! Šta to znači? Sad razumijem šutnju u kavani, ono uklanjanje kobno: glas naroda, glas sina božjega! A ona vriska, o i tu dobro shvaćam, strašna radost pakla nad opačinom, koju si očevidno počinila. Gdje je vjera, koju si mi pred božjim licem obećala, znaš pred božjim licem, prokletnice jedna . . .

— Stani, dušo, vazda zdrav ustajao! — zastenja Nadala problieđjevši kao krpa — neslušaj paklenoga glasa: pako uviek čovjeku o nesreći radi; već slušaj mene, koja ti se nikad izlagala nisam; makar kako grozno bilo, sve ću ti kazivati.

— Što imadeš reći, gadna nevjernice? — biesni Antun poput lava — što imaš primietiti proti ovomu jasnomu glasu? Zar mi negovori dosta razumljivo sveobći glas Bakra, čuvara vjere i poštenja, zar mi se nejavlja dosta razumljivo iz groba, unj se ti prestavila, osvetni glas starice, koju si ti bezprimjernom sramotom ojadila, zadavila, u grob strovalila . . .

— Strovalio ju je glad i nevolja — primieti Nadala ukorno — koju smo jur dvie godine trpjele, bez tvoje pomoći, bez ijedne pare novca . . .

— Šuti, lažívice jedna, nekaljaj otrovnima ustima ovoga čistoga božjega zraka. Po tri puta poslao sam novaca, dosta novaca, pa baš po Bakranih, koji su vam jih morali uručiti. O vi ženske, nesretno leglo ljudsko, u svakoj ste smetnji uviek na laž pripravne. Laž je što mislite, laž i himba što progovarate.

— Jao meni, nemoj tako, tako ti sv. Antuna. Tone nemoj tako, umiri se, razaberi se, samo čas se razaberi. Zar ti istinu mojih rieči nesvjedoči siromaštvo, što ti odasvud u oči udara? A da zaviriš u kut, gdje je moje zlato bilo, još bi se i više uvjerio; ta i isti luštrin morala sam založiti.

— Još i luštrin, moj najdraži dar na svietu, luštrin, najvjerniji zalog vječne ljubavi naše, i luštrin! Jao meni gdje i to moram čuti! Al dakako, doda porugljivo, pekao te je amanet onaj, sjekao ti nevjerno srdce: morao je i on, on najprvi preko kućnoga praga. Odtale se nosi, da moje oči nikada nevide nevjerne žene.

— Slušaj Tone, ako Boga znadeš — pade pred njim na tla, grli mu koljena, ljubi skute, slušaj, ako si ikad poćutio slasti u naručaju svoje žene. Kunem ti se Bogom živim, kunem ti se bogorodicom, zaštitnicom nedužnosti i djevičanstva, kunem ti se svim,

što je ikad i meni i tebi sveto bilo: O nevjeri nikad ni pomislila nisam.

— Odtale, odtale! — krši Antun poput vihra — ništa neslušam, gdje sve vidim, gdje sve pipam, neću da se množe svetogrđa. Prije noći, pače s mjesta seli se iz te kuće.

Pukne srdce u Nadali, suze se obustave, lice smiri, digne se polagano s tala, pa rekavši prekinutim glasom: Bog nedao, te se pokajao, izađe mirno na ulicu, posve pustu.

XIII.

U Bakru prolaze sati i dani: ljudi si pripoviedaju o činih i zločinih, pripoviedaju si o kaznih, koje krivca prije ili kašnje i ne samo na onom, već i na ovom svietu stići moraju; napokon zašute, pa idu svaki svojim poslom: neki na trud i muku, a neki na šetnju i zabavu.

Dok tako svatko svoje radi, eno gdje nekoga dana poslje podne uz iztočni vjetar brod u luku jidri. Iz daleka brod kano točka, niti čovjek niti zvier, niti stoji niti se pomiče, pred uprtim titrajućim okom i jedno je i drugo. Al što bliže, samosvojnom silom, koju podpomaže božja ruka, sve to izrazitiju sliku prima. Krila ima, mora da je ptica, i truplo ima, slika se posve slaže. Al kad tamo, krila se nemiču, stvar se ipak približava: brod je, što se pod dahom naravi skliže površjem morskim. Kad se taj brod iznenada pomoli iza Škurinja u bakarsku luku, bani se poput kralja u svojoj kraljevini, primajući šapat podložničtva morskoga, mukle pozdrave stienja i kamenja, napokon veseli pljesak ljudi, znaličnih, koristoljubnih. Doploviv u čas u luku, ukotvi se u svojih mirnih dvorih.

— Polić, Polić! zaori svjetina na luci: pasara se spusti, kapetan žuri u zdravnički ured, a za čas se iz broda na rivu[1] prevuče široka daska, kojom mornari na kraj hrle.

Među ostalimi na kraj stupi momak u mornarskom kaftanu, opasan crvenim pasom, pa ljuljajuć se, prama Lokaju korake upravi.

— Nju najprije moram da vidim — govori sam sobom — Bog zna, što se je sa siroticom dogodilo. — I u čas stupi u Nadalinu kuću.

---

[1] Riva = podzidana obala morska.

— Zdravo Tone! reče, pružajući mu bratinsku ruku — uzalud sam te po svietu tražio, da ti izručim pozdrav od vjerne Nadale.

— Vjerne u nevjeri, brate Jakomine — odvrati turobno Antun, stisnuv mu desnicu — zdravo došao; ali nevjernice nespomeni više.

— Što za Boga, što to čujem! — zavapi Jakomin, sklopiv ruke pred sobom, ogledavajući se po sobi — gdje je, gdje je posestrima moja?

— Tamo negdje na Mandraću[2] — primieti hladnokrvno Antun — služeći oplakuje svoju sramotu.

— O ljudi, ljudi! — uzdahne Jakomin, shvativ u jedan mah cielo klupko zamršaja. — Što ste vi u tami svojoj bez traka milosti božje? Antune brate, laž je, što si čuo, grieh je smrtni, što si učinio. Nadala ti vjerom prevrnula nije.

— Nebudali, otrese se neustrpno Antun — što ti znaš, gdje te nije bilo; čemu poričeš ono, što je i sama priznala, što su posvjedočili svi ljudi u gradu?

— Ima svjedoka — sad će Jakomin mirno i važno — koji više vriede, nego li vlastito priznanje, nego li svjedočanstva svih ljudi. Vlastito priznanje može se od straha, zabune, naglosti, izopačiti; a ljudi mogu od slamke napraviti gredu; vjeruj brate, ima takovih svjedoka, a taj svjedok ja sam u ruku providnosti.

Zapanji se Antun na te rieči, ter otvori i uši i usta na pripoviest Jakomina, koji mu sve potanko razloži — pa da možeš rukama grabiti istinu — doda u sve to većem veselju, u sve to većem nadahnuću — evo kubure, koju uviek sobom nosim, evo na njoj urezano ime . . . sudca . . .

— Jao meni do Boga jedinoga — ciknu Antun kao zmija u prociepu — jao meni, gdje sam uvriedio, osramotio, upropastio toliku vjernost, toliku dobrotu! Zašto nisam slušao, bar na časak slušao njeno tumačenje, izgovore? Kako me je žestoko, kako skrušeno molila, na koljenih molila, da ju slušam. Sve to odbih, srdce od kamena potvorih ju najvećim griehom na svietu, srdce joj razkidoh, šumsko zviere. O zašto me nije onda zemlja progutnula, nebih bio doživio poroka, da na onakovu strašnu kletvu, kletvu

[2] M a n d r a ć, zadnja ulica u Bakru na novoj cesti prama Rieci.

nedužne golubice vjerovao nisam. O Bože, Bože, zašto tako težko kušaš čovjeka. Pa napokon, napokon, pro . . . tje . . . rah . . . strese se, skuči se, koža mu se naježi, sav probliedi, i oniemi oborenih očiju i prekrštenih s prieda ruku . . .

— Što da činim? — trgnu se opet — brate Jako, što da činim? svjetuj bratu, ako Boga znadeš?

— Svaki griešnik nađe oproštenja! — prihvati važnim i muklim glasom Jakomin.

— Da u Boga — odvrati mu zdvojno Antun — al ne tako u ljudih; o ljudi, brate, težko ti opraštaju . . . zamisli se opet. — Al što nebi? — skoči u žestini, a lice mu sinu stalnom nadom — ta i ona nije samo čovjek, više je nešto, nešto srednje međ čovjekom i višimi dusi. B o g b i d a o, t e s e n e p o k a j a o! blagoslovom odgovori na grdnju, na sramotu, kakve sviet vidio nije. K njoj ću poći, grliti joj skute i koljena, ona je dobra i pobožna, oprostit će mi . . . brate Jako, idi sa mnom, tebe ljubi, tebe sluša, bit ćeš mi pomoćnik u nevolji.

Pa uzevši klobuke odoše na Mandrać. — Oprosti mi, vjerna Nadalo — provali Antun, poput vode, kad hrli da natopi suhu livadu — našav ženu, gdje hodnik izmeće — ah oprosti. Sad sve shvaćam, rukama grabim, vječna Jakominu hvala.

— Prekasno je — odvrati Nadala mirnim svetačnim glasom. Mogla sam podnieti glad i nevolju, golotu i bies nadčovječji; ali tvoga neuzdanja, tvoga nevjerovanja podnieti nemogu. Što si samo časak vjerovati mogao, da ti nisam održala vjere, to mi je podsieklo korienje života.

— Strašni znaci, cielo klupko vražjih spletaka, sladka dušo, ah oprosti, oj oprosti. Sve ću popraviti, uviek ću ti vjerovati, odsad ćeš mi biti kraljica, na glavu ću ti metnuti krunu vjernosti, da ti se sav sviet u skrušenosti klanja. Oj oprosti, vrati se sa mnom — prima ju za ruku, koju ona iztrgne — vrati kući, prestolnici našoj. Sve ću pute tvoga života ružicami posipati, dođi srdce sladko, pred svietom ću javno pokoru činiti, povratit ti oteto poštenje.

— Hvala, hvala, na svem ti hvala — nastavlja Nadala uviek jednako mirna. — Meni poštenja nije nitko oteo, oteti nemogao, ono počiva duboko u čistoj sviesti — metnu ponosito ruku na prsa, do koje nemože ruka zlohotnika. Ako sam i pogriešila, pogriešila nezrelom prijatnošću, koju su zli ljudi opako tumačili, zato i stradam,

stradat ću do smrti, nebih li u Boga našla oproštenja. Tuđi ću kruh, ma kako gorak, jesti, tuđu ću ruku, ma kako težku, ljubiti: služkinja ću biti, kad nisam znala biti gospodaricom; a ti Tone, traži ženu, koja će ti biti vjernija od mene.

— Nadalo, što govoriš Nadalo! draga posestrimo moja — umieša se sad Jakomin, da digne pod njom zadnji lagum. — Ako ne rad njega, učini rad mene, tako ti liepoga našega bratimstva oprosti, oprosti.

— Jest, dragi brate — pruži mu prijazno ruku, ti si me izbavio od bezkrajne žalosti, ti si mi spasio, što mi je bilo najdraže na zemlji, ti mi vraćaš poštenje pred svietom, tebi za ljubav sve bih učinila; ali puklo srdce, pamti dobro, srdce puklo sliepit se neda! Presta, izvinu svoju iz njegove ruke, pa laganim i mirnim korakom uputi se u sobu.

— K a z n a p r o k š e n o s t i i n a g l o s t i — zastenja Jakomin turobno, pa nesigurnim korakom izađe iz kuće s očajanim drugom.

LAVOSLAV VUKELIĆ

HAJDUK RADE

I.

Jesi li kad slušala, krasna štilice, o čudnih sgodah Rinalda Rinaldina i ostalih takovih delija u šumah papalinskih i napuljskih?

Pa kako ti bi, to slušajući? — Sad bi te srsi prolazili i groza te hvatala na njihova nečovječja, sad bi se opet zabrinula, kad bi ti taj junak u škripac došo, a napokon bi ti žao bilo, kad bi ga stigla njegova djela.

Pa nije li ti se kad namakla želja: da ti je gdje iz prikrajka ugledat takva krvava junaka?

Da mi budeš blizu ovieh dana, krasoto moja, čudne mi sreće: bio bih ti draga srdca želju izpunio.

Dva reda imao sam ti takva deliju u mojih šakah.

Čula si valjda, kako ovdje u kršnoj Lici i Krbavi nikad ne nestaje tih šumskih junaka, što im, vele, kosovica zapovieda. Jedan se smakne, drugi se namakne!

Proljetos naš pukovnik čudnu im mrežu spleo, pa izginuli svi do ciglog jednoga, a bilo ih je, koji su već podobro u drugi desetak hajdukovali; ali, nelezi vraže! nebi za dugo, opet ti se sastala četa, da kamo li veća neg prva.

Jedan počini kakav zločin, pa da negnjije u tamnici ili još lošije sreće nedopane, odmahni u šumu; drugi se ni za što, već što mu je milo nosit skrletne dolame i svietlo oružje, odvrlji u stranu.

A i čudna ti je ta hajdučka odora. Ječerma na prsieh ništa van srebrena ilika do ilike, a po ilikah klepeću srebrene toke, što bi se iz njih lahko rujna vinca napio. Na ječermu oblače pokovan, a na njem opet toke. Na glavi mu crven-kapa, a na kapi cvancika do cvancike, kano da je sva od srebra salivena, a svilena mu kita po plećih leprše. Na njem su ti turske dimlije, a na nogu lahki opanci, kud god može srebrenim novcem izkićeni.

O pojasu po dvie male i handžar, bikan, i srednji, pô vola vriedan.

Puške su mu srebrom izšarane, gdje god prstom uprieti možeš, pa i na kajišu od puške srebren novac do novca.

Da ga pogledati smiješ, pa da ga pravo razgledaš, onda ti Rinaldo i drugovi ostadoše za viek vieka — fukara, prnjavci.

II.

Sad da ti pripoviedam. Nenadaj se ni noveli ni romanu, — samo sgoloj pripoviedci: kako je bilo i kako se je svršilo. Čuknuo major na kordunu, da je hajdučki harambaša Rade Kantar, što već četiri godine Turčinu strah zadavao, ovamo prešao.

Namače ti major brže bolje šerežkoga harambašu sa šerežani; oni obteku kuću, gdje se bijaše hajduk svratio, da večera i da obuću osuši; ti drž' na vrata, ti drž' na prozor, ti na badžu, pa kad svaki svoje mjesto uhvatio, zovi hajduka, da se preda.

Nitko se nenado, da će hajduk poslušati; ali neće ni hajduk na nikoga iz nenada, iz potaje, šašinski opaliti puške.

Kud poziv, tud i odgovor, a odgovor prahom i olovom. Vrže se Rade, i da sreće nebi, šerežki harambaša leže.

Na to će Rade kući na pod izaći, pa dozivati: je li tu g. kapetan B.? g. nadporučnik V.?

Jest, vele mu, i da je na tebi stotina glava, danas neumače. Evo se je slegao čovjek do čovjeka.

Bilo to dobrahno prije dana.

U to će Rade zapjevati:

„Noći moja, u čemu mi prođe!“
„Jadna majko, nenadnih svatova!“

pa će uzet plosku s rakijom i poviknuti: „zdrav harambašo M.“, te se napiti. Kad se napio, a on hodaj amo, hodaj tamo po podu, pa ti se zamislio, a malo bi, sadje dolje med kućnu čeljad, uze štuc i male i bikana, pa sa sviem skupa kroz prozor i onda čeljadi: „evo me sad, vežte me!“

Koje mu se misli mozgom prevrgle, što ga je prinukalo, da se preda, nitko toga nezna, nikomu toga kazao nije.

Puška ga nikad ne izdala — da je došlo do juriša, lje trojica izuše opanke.

Vidio je, da mu smrti odmaka neima.

Je li mislio, da bi pri puškaranju i koje pravo kućno čeljade, žena ili diete, zaglaviti moglo?

Ta hajduk, pa takve misli!

Svezaše ga i predaše straži.

III.

O podne ga dovedu ovamo, u Lapac.

Kapetan mi otišao u tjeračinu za hajduci, a sretno baš dvojicu ulovio; druga braća i tako po službi, te zapalo i mene i poručnika Č., da budemo pred stražom kod Rade.

U jednu mi i nebijaše drago; četiri je puta Rade turskoj straži utjecao, pa svaki put iza njega pustih kapa ostajalo. U drugu bio je čuven hajduk, pa rekoh: da vidimo, je li takov, kakva ga glase. Moraš i to znati, da kod nas na kordunu još neima takovih zatvora kao kod drugih kultiviranih naroda, jer nam ih — netreba. Sjednemo ti dakle Radu u jednu sobu u pisarni, namaknemo oko njega 14 momaka navrnutom bôdom i nabijenom otragušom, skinemo s njega konope, izvučemo gvožđa, što, hvala Bogu, kod nas već tri godine hrđala, te na nj.

Ako je hajduk, i čovjek je. Djelom zna mu se plaća: prah i olovo; al dok budu suđena, nevalja ga zlostaviti bez prieke nužde.

To čini kukavica, a kukavica uviek gori od hajduka.

Kad smo ga smjestili, kako nam je dužnost bila, rečemo mu doniet večeru.

Povečerav zahvali nam liepo, pa će onda:

„Ej, lahka ti su ova vaša gvožđa, gospodo!“

„„A jer to, Rade?““

U to će on odgaliti vrat:

„Eto vidte!“

Pogledali mi, ali njemu oko vrata na četiri prsta kao da si mu nožem izrezao, pa opet kožu priljubio.

„„A od šta ti to?““

„Ovo su vam turska gvožđa. To ti mi je halka izglodala, a na njoj bio sindžir od 70 oka, i njim su me bili za zid prikovali.«

„„E, pa kako si ovamo dospio, kad su te tako bili pritvrdili?““

IV.

Zamuknu Rade.

Odkrilile se misli u prošle godine, godine uspomena i krvavih i milih, i zlopakih i ljudskih.

Mlad vam je momak, dvadeset mu i šest godina, visok, snage da se traži, smeđe kose, brk jedva ponio, po licu nikad hajduka u njem nepoznade. Na njem modar koporan i modre čakšire, po ječermi ilike kao orasi, a toke kolik jabuke, pa još veli: eh žao mi je, da sam ovako fukarli odjeven. Da sam znao, da će mi doći svatovi, bio bih se drugčije odio.

„„„A neš'li nam kazivati, Rade?"""

„Ej hoću valaj!"

I podiže glavu. Opet bistro gleda, opet mu lice mirno i, velju vam, prijazno.

„Ej hoću valaj! Zašto sam se odmetnuo u hajduke, nije me sram, što sam ovdje, božja je volja: Bog svakomu sudi; ti umriet ovako, ti onako. Ja znam, kako ću ja, pa — hvalim Bogu. Poginut ću od svoje braće, a neće mi se Ture svetiti, pa me evo vesela, gospodo! Vjeru vam zadajem, a vjera je istina, a istina je Bog. Umrlog mi dana, gospodo, nisam se za sramotu odmetnuo. Nit sam ukrao vola, nit sam upalio. Nisam mogao gledati, da mi drugi stara oca i staru majku mrcvari: pa za to — evo me ovdje!

„Odagnala nas nužda i nevolja iz ove zemlje.

„Davno je bilo, meni jedva četiri godine. Ništa od ovud netuvim, nikoga nepoznam, tek to vam tuvim, da sam se preko vode prevezao. Nastanili smo se tamo preko međe. Liepo smo se pomogli, Bogu hvala! Dobili nešto zemljice na zirat, pa se bavili svojom sirotinjom. Sve bilo mirno i liepo, i ja navršio 22 godinu.

„Da mi tad bude došao pošten čovjek, pa rekao: ajde, ti si carev, pa se hvataj carske puške — u dobar čas po me!"

„„„Pa bi li bio rad soldat?"""

„Eh, da je Bog reko! A valjao bih. Hodao sam četiri godine; bio sam u sgodah: znam se."

Na to će nastaviti:

„Bio u nas naopak komšija. Bili nam kukuruzi pod kućom, a on, što je u Boga dana, svaki dan nazorice ureni goveda u kukuruze.

„Mi moli, mi zaklinji — nepomaže.

„Neima, gospodo, tamo suda, neima pravične gospode kao ovdje. Tuži Bogu!

„Jednom će opet ugnati, a nam dodijalo.

„Izađe otac da će izagnati, a njih devet, to mužka, to ženska svrh njega, pa ušicama od sjekira odri de! Otac leže. Stara mati, bolestna, diže se od vatre, stade je pomaganja, a ja bio više kuće, sjekao nešto šume. U mene sikira, a mala mi za pasom.

„U koj mah ja sletit dolje, a jedan ti jadnu mi majku sjekirom po ruci, a ruka se objesi. Prilećeh branit stara otca i staru mater. A tko to nebi, gospodo, koga nije vučica zadojila?"

„„„Eh, bi svaki pošten čovjek."""

„Prilećeh; i onaj dočeka, pak zamah', i mene sjekirom po ruci. Evo se zna."

Odvrati rukav, zna se.

„E, što bih gospodo? Otac neznam živ li je, mrtav li; stoji piska stare mi majke; mene zalila krv; smrče mi se: trgoh malu te onoga uzeh po pasu; on se sleže, drugi pobjegoše.

„Unesoh otca i majku jedva žive.

„Niesam se bojao suda; ta branio sam stara otca i staru majku. Niesam pošao u tuđe, bio sam na svom.

„Odoh k sudu, da se izpovjedim, što i kako, da tražim pravicu. Kad li ja tamo, al' ono sa mnom u haps; bili oni drugi pretekli.

„Dugo sam tu čamio. Metnuli mi halku oko vrata, na njoj sindžir od 70 oka. Svaki smrad sve kaplje i gmiže, nemo'š se braniti; zajelo se gvožđe u meso, pocrnio od nevolje kao crna zemlja.

„U to bi mi sud. Da kakov sud, Bog ih tek pita!

„Podvalili dušmani.

„Sud bio kao u subotu, a u ponedjeljak da će me posjeći. Posjeći, što sam branio svoje.

„Branio stara otca i staru majku. Ja jedan; a njih devet!

„Pozvali mi dušmane: ej u ponedjeljak dođte, da vidite! Posjeći ga, ništa van posjeći!"

V.

„Sudili oni mojoj glavi, al' u dobri čas po me sudio i ja njihovoj halki.

„Dobri prijatelji dobacili mi nekako turpiju.

„Bilo im me žao, gdje prav zdrav muke podnašam.

„Kad mi sudiše, bio i ja već baš na mjeru propilio halku.

„Poslie suda pustit će me k vodi, da se operem: smrad me bio već sasvim preuzeo.

„Uza me cigli jedan stražanin.

„Sagnuo se ja k vodi, dok se stražanin malo osigurio, a sve ga motrim izpod oka. Kad vidjeh, da se Ture nešto zamislilo, a ja pretrgnem halku, Turčina u vodu, pa bjež!

„Jedva ja nešto odmakao, al ti stade graja na sve strane: drž, pobježe kaurin! drž, pobježe kaurin, drž!

„Da je majka, zelena gora, blizu, lahko meni; ali ja moram bježati preko polja, a za mnom zadalo iz pušaka. Nego, srećom, pucaju da nemož' gore.

„Što sam ja, da je dan oranja, jedva bi koj shvatio.

„U to uđem u sitnogoricu i nekako im zametem trag, pa se uvučem u kukrik, dok oni okrenuli na drugu stranu.

„Kad to bi, meni odlanulo. Dobro sam odmako. Ovuda me nitko nepoznaje, te ću polagano kao miran čovjek dalje, dok se uhvatim lista.

„Ali od dugoga tamnovanja i od smrada nisam bio ni prilika čovjeku. Valjalo mi se je najprije oprati, jer onakva svak me živ poznade.

„Bila blizu voda. Kad ja stupit iz grma da ću k vodi, ali ti njih pet šest čuče i čekaju uprav na me. Tu voda duboka, a poviše je prielaz.

„Dok ja banuh, a oni skočiše. Polećeh, al u onom zoru udarim glavom o liticu, što se nad vodom ponadvila, i padnem u vodu. Prvi Turčin, što poleće za mnom udari, te pade i on.

„Tu je okuč, te dok nas malo voda poniela — a oba smo kao mrtvi — nevidi već drugi, što će od nas biti. Tu je voda brinu podlizala, te srećom mojom poniet će mene uprav pod onu striehu, a Turčina nosi maticom. Razabrao sam se u toliko, te sam čuo, gdje oni ostali preko mene prebahtiše, gdje viču: što bi od psa?

„Ja se uhvatio za korienje, pa ni živ se nečinim.

„Odoše oni tražeć me niz vodu, a ja se izvukoh, te poteci te ponesi, nebih li se dočepao majke, zelene gore.

„Ja već taman da ću zamaknuti u goru, al' ti se opet diže hajka za mnom.

„Odronio se, ubio se, mokar, bos, eh, duša već hoće da izađe: a ja se uvučem u prvu kukriku, licem na uznak, pa što bi, bi.

„Za mali čas, eto i Turaka.

„Čujem ih, gdje šuškaju po grmu, gdje me traže.

„Njih dvojica dođoše, te mi stadoše uprav povrh glave. Gledam u nje kao sad u vas, a oni mene nevide.

„Jedan će ih reći: Valaj uteče pas!

„A drugi: Pa, bolan, neka je! Ta naopako su mu i sudili. Da ti se tko maši babe, ta bolan i ti bi ga strieljao ko psa.

„Ej, gospodo, da mi se je bilo dignuti, ljubio bih ga ko da me je rodio.

„Kad me nemogli naći, vrate se.

„Dok oni otišli, a ja se dignem, pa ću k jednoj vlaškoj kući, što je blizu bila.

„Ja pred kuću, a njih dva pred kućom.

„Sgledasmo se u isti čas. Ja nagnuh bježat, a jedan opali i shvati uprav u pleće. Nego nije dohvatila balota, već samo čep — a košulja planu.

„Otrgnem vatru, pa bježi. U to Bog i sreća, sjaji bajuneta u mjesečini; vaša je pošta.

„Kad me opazio soldat, zove drugove: amo, braćo, što je ovo? čovjek li je, medjed li je, vrag li je, što li je?

„A ja im se odzovnem: čovjek sam, braćo, gone Turci, pomagaj!

„Ja rekoh, a sinuše desetak bajuneta: Nazad Turci, međa je!

„Odoše Turci, a ja odahnuh."

VI.

„„Pa jer nepređe k nam?""

„Tko rađi nego ja? Ali mi rekoše, da bi me opet Turčinu predali, pa nisam smio.

„K vam nesmijem, kući nesmijem. Kod vas me predadoše Turkom, pa me posjekoše; kod kuće me uhvatiše, pa posjekoše.

„Zađoh u šumu, a puti nazad zarastoše."

„„Pa koliko si hodao?""

„Četiri godine."

I opet se zamislio, pa će onda:

„Da čovjek znade, što je život hajdučki, nikad hajduka nebi. Neima zla pod suncem, što ga hajduk nepodnese. Koliko bih puta crkavao po više dana, da nebih zalogaja u usta metnuo, koliko bih puta gnječio prlad, da se iz prladi vode napijem!

„Sto puta me obteci Turci s mojim družtvom gdje u kući, a mi udri iz pušaka, samo da zamienimo glave — dok bi fišek teko.

„Zadnjim fišekom u malieh, nožem u zubih zaleti se onda među nje: ostao — propao.

„Mnogoga sam druga tako izgubio, često i sam bosonog utekao!

„Jedan Turčin mi osobito ušao u tragove.

„Ja misli te misli, kako bi se ja i on na samu ogledali.

„Jednom mi dokažu, da je baš kod kosaca, a uza nj nitko od njegova družtva.

„Nastanem ja s mojim družtvom, pa uprav k njemu izmed sve môbe. Pokažem moje družtvo, pa reknem: mir svak u nas, te i mi u svakoga! Pa uprav k onomu. Moje družtvo stane u kraj.

„Ustao si tražit Radu. Evo ti ga!

„U njega štuc, skinem i ja svoj.

„Eto ti, rekoh, puštam, pali prvi, a ja ti stojim.

„Opali — neshvati.

„Prinesem ja k oku.

„Planu — a on pade — a ja s mojim družtvom pjevajući dalje.

„Od svega naroda nitko nereče ni Bog mu prostio. Svakoga je već bio ujeo.

„Daleko sam odlazio. Dolazio do Kostajnice i do Mostara. I na Grahovu sam bio.

„Svagdje su me znali, svagdje me se bojali.

„„„A u to godina bilo je i drugih djela?""

„Dok je čovjek živ, mora jesti i piti. Dobre volje nitko ništa neda. Pa kad stegne glad, otmi; poćera li — ubij ti mene ili ja tebe.

„Kad čovjek s pravoga puta zađe, tko bi mu stigao staze.

„Kako bilo, bilo. Otišao sam radi otca svoga, pa što sam činio, Bog će sudit, a svi ćemo preda nj. Jedan prije, jedan kašnje, a ja evo najprije.

„Bogu hvala, da nisam u turske ruke dopao, samo da mi se gad nesveti.

„Mojoj se glavi znade račun; al, Boga vam, gospodo, nedajte mi otca u turske ruke. Služio je vašega cara 12 godina. Odćerala ga je nevolja. Sad je k vam prebjegao; uzdržite ga pod cărskim krilom! Nedajte, da mu se Turci svete!"

VII.

Svanuo dan, kada će Rade na Udbinu, da mu prieki sud sudi.

Javiše mi: došao mu je otac, da ga vidi za posljednji put.

Dadoh ga po prepisu pretražiti, pa ga uvedoh k sinu.

Kad ga viđe okovana, obkoljena stražom, pade starac, pa zaplaka gorko.

Rade se nemiče, ali mu se je smrklo lice.

Gleda otca mučeć, pa onda će:

„Ej otče, ako si tako mislio, da mi nebudeš ni dolazio! Ta znao si, kuda sam pošao, da mi je ovamo doći.

„„„Sinko moj, koga se je bojala sva turska krajina — pa gdje si mi sad!""

„Ej junak je bio i Kraljević Marko, pa gdje je sad? Gdje ću i ja sutra."

Izvadio starac nešto novaca, da bude sinu za poputinu.

„Eh, meni netreba novaca. Ja sam pojeo svoj kruh. Dok sam, doteći će mi svega za me. Za te novce uzmi tri dupliera, pa ih metni u našu crkvu; jedan budi pred tvoju, jedan pred majkinu, a jedan pred moju dušu."

Udario starac opet plakati.

„Ej, što plačeš! Gospodo, i ja sam imao jedino diete; jedinca sina. Pa ga samo tri put vidjeh, a svaki sam put glavu u torbi nosio. Bog ga opet uze; hvala mu i slava."

U to dođe straža, da Radu na Udbinu vodi.

Prije polazka zamoli, da vidi dupliere.

Donesoše ih. Kad ih vidio, poljubi otca u ruku pa u čelo, pa pozdravi sav narod, što se tuj bio sjatio.

U pozdravi toj nešto čudna, neopisiva.

Bi reći pozdrav iz liesa, na rubu groba.

Sud mu je sudio.

Dokazaše mu tri robije na našoj strani i — strieljaše ga.

JANKO JURKOVIĆ

RAZORENI IDEAL

Odoh jednom ljeti posjetit si prijatelja. Bio on mali vlastelin u predjelu, koji je sa svoje ljepote na glasu; niti bogat niti siromašan, već prama onoj „zlatnoj sredini", koju već drevni rimski pjesnik smatraše uvjetom mirnu i zadovoljnu životu. Ne velik, ali čist, skladan i ukusno obnovljen dvorac, oko njega cvietnjak, malo dalje ovelik kuhinjski vrt, šumica, oranice i livade — što sve kano liepu sliku okom zahvatiti možeš —: to mu je imanje.

Ja i moj Marcelo — to je prijatelju ime — vršnjaci smo. Mladovanje nam pada u dobu narođenja prosnutka od godine 1835. ovamo. Smjele ideale, kojimi su nas zadojili francuzki slobodoumnjaci osamnaestoga vieka, on je nekako kroz život pronio, dočim im je gruba drljača izkustva kod većine nas drugih ako ne klicu poharala, a ono — ako je slobodno reći — bujad pročistila.

Taj pravac duha zanosio ga sad za ovom sad za onom osnovom „najboljega svieta", te se zadubio i u sfingu socijalnoga pitanja. Nemila protuslovja između teorije i života dušu mu ojadila. Često požalih smjela letioca, gledajuć ga obnemoglih krila, i mišljah, neće li se i njemu naći lieka.

Budući tako kod njega, jednoga jutra iziđem, da se po običaju prošećem.

U povratku nanese me put pokraj obćinskoga groblja. Preko nizke ograde spazim staroga grobara, gdje nekomu upravo raku kopa. Ustavim se. Do nogu starcu bukarica vina, a u ustiju lula. Dva tri puta lopatom zemlje izbaci, pa onda postane, odahne, napije se, vatru u luli prstom stakne, nekoliko dimova odpucka, pa onda opet kopa, sve nešto mrmljajuć.

— Pomoz Bog, starče, javim mu se. Komu se to kuća gradi?

— Bog pomogao, odvrati on, dignuv glavu i nadnesav nad oči lievu ruku, dok me spazi i pozna. — Kuća se, gospodine, gradi nekomu, tko je nikada za života imao nije, — bezkućniku ili stokući — kako hoćete —, sve okolice veseljaku, gajdašu Pavlu Ćoraku.

Bog da ga prosti! Neima tomu osam dana, što je na piru družtvo veselio i tuj zaglavio. Od česa je živio, od toga i poginuo. Ljuto se napio, i, idući kući, u jarugu se spretao, prozebao i — gotov. Međer ću ga liepo nastaniti; ni klesar mu ga u kamenu ljepše izklesao nebi.

I nastavi kopati.

— Pa odkada se starče baviš tim poslom? Zapitam ga dalje.

— Odkada se bavim? — Biti će do tridesetak godina. I ja bijah nekoč veseljak — znate kako je dok je čovjek mlad —; ali družeć se s ovom niemom družinom, Bog i duša već sam odviknuo našaliti se i nasmijati se; a zapjevati, — bože sačuvaj! osim što za popom popievam onu svakdanju „In paradisum" — i drhćućim promuklim glasom zapjeva tu mrtvačku poputnicu, ali odmah i prestane pa se nasmije. Bijaše se starac već malko nakitio.

— Ovo su dakle, povezem rukom preko komada groblja, valjada sve tvoji?

— Osim ova dva reda i pol, svi su moji. Dotle se prekopalo. Mnogo sam ih naselio; a tko će mene, Bog zna. Ako nepogodi Matiša, moj naučnik, leći će me gorje od svih. Ali tako je na ovom svietu!

I nastavi kopati.

S četvrtim ili petim zagrabljajem izbaci lubanju, koja, lupiv o kamen, čudno nekako zvekne, a ja protrnem.

— Oho! Oprostite Vaša milosti, našali se gorko grobar i, zahitiv lopatom lubanju te držeć ju prama meni, reče: Ova glava pol pakla vriedi! Iz ovih šupljina strielale su one vučje, krvave oči; iz ovoga ždrijela nije se čula nego psovka i kletva i kruta zapovied: „Udri pseto! Daj hrđo! Tegli robe! Crkni marho!" Kano da neman sada gledam. Eno mu pustih dvorova. Pleme mu se zatrlo, pa mu i grob opustio, — po ovom ga stećku poznajem. Ovaj je staroga Ćoraka, otca gajdaševa, likom opasao i u prosjake opremio, pa sada se tko je imao dvorove bezkućniku, gospodar robu, oholi silnik crvu ukloniti mora. — Samo napolje! reče, izbacajuć kosti; samo napolje! Gajdašu valja načiniti mjesto. Tako je pravo. Smrt sve izjednačuje.

Ponudim ga boljim duhanom iz svoje kese i odem duboko zamišljen i skrušen.

Došav kući i prolazeć kraj kuhinje, zamietim neku neobičnu žurbu. Upravo dvie patke bijahu izgubile glavu. Upitam staru kuharicu: Što je? a ona mi ponešto zlovoljno odvrati: Dobit ćemo opet goste.

Okrenuv se prama stubam, udare mi u oči velike, liepo načinjene i upravo očišćene lovačke čizme, što stojahu u triemu, i pomislih: Da krasnih i sgodnih čizama!

Prije nego ću po dnevnom redu poći k svomu poslu, uvratim se u Marcelovu sobu, da ga pozdravim, jer ga to jutro još nebijah vidio. Nađoh ga pri stolu, razabiruć novine, koje upravo bijahu stigle.

— A, ti si podranio? reče, pruživ mi ruku. Ja sam ti međutim priredio tvoje novine. Slabo ćeš se danas omrsiti. Ništa osobita. Sviet je sbilja postao dosadan do zla Boga.

Zahvalim mu, uzmem novine i htjednem da odem. To moje ponašanje učini mu se neobično. Uzme me za ruke, pogleda mi u lice: Oho! reče, što se je tebi čelo naoblačilo? Što ti se je dogodilo?

— Ništa, rekoh; malo mi se sviet namrštio; to tako naspije.

— Zar i tebi, dragane moj? našali se. Sjedi malo pa zapali; možda te odbjegne to neveselje.

Dohvatim smotku i zapaljujuć ju spazim na stolu opet novu knjigu na pola razrezanu. Nadkučim se. Bijaše francezka knjiga: „*Histoire des classes ouvrières et des classes bourgeoises*“ (poviest radničkoga i građanskoga stališa) od Granier de Cassagnaca.

— Nova knjiga, primietim ja; po naslovu veoma zanimljiva.

— Nova knjiga, da; ali stare budalaštine. Taj skutonoša drugoga carstva, sam robska duša, uči nas u ovoj knjizi, da je robstvo i njegov moderni oblik, proletariat, stanovitim ljudem, koji nisu ograđeni od privilegirane tvari, od koje je ograđen plemeniti Granier de Cassagnac, od naravi suđeno, od Boga ostavljeno. Nu pisali takovi jadni sofiste što im drago, doći će vrieme, gdje će se umjetne povlastice i samovoljne razlike, kojimi se uzdiže jedan nad drugoga, — gdje će se hierarhija stališa i zanimanja družtvenih razpršiti pred zdravim razumom, kano magla pred vjetrom. Bilo pravo ili nepravo gospodinu Granier de Cassagnacu pitanje socijalno, pitanje puno bure, koje će potresti stožeri staroga reda, — to pitanje na dnevnom je redu i riešiti će se, ne kako je

komu po volji, nego kako biti mora, — izbukti se moj prijatelj sav zažaren.

Kako rekoh, ja ga negledah rado takova i uzeh mu dokazivati po svoju, kako se za riešenje toga pitanja moraju priugotoviti moralni uvjeti; da on jednakost među ljudmi shvaća odviše materijalno i da prava jednakost, kako netko reče, upravo u tom sastoji, da se s nejednakimi stvorovi nejednako postupa itd.

On nedade; već uze još žešće dokazivati, kako se načelo osobnoga interesa, taj iztočnik neprestana rata između ljudi, to najizdašnije vrelo zločina, mora oboriti sa svoga lažnoga priestola; kako sustav privatnoga posjeda, zatiruć razmjer između zasluge i užitka, te izručujuć slučaju što bi imalo pripasti umju i radinosti ljudskoj, mora napokon ustupiti mjesto zajednici dobara.

Pogledam ga.

— „Zajednica dobara“ rekoh „Jednakost“. — Idi grobaru; on će te praktično podučiti, gdje jednakost među ljudmi nastaje.

— A, ti si bio na groblju? . . . Sada razumijem.

— Bio sam na groblju, da. — Ali okanimo se . . . Reci mi, koga očekuješ u goste?

— Gospođu Hreljanovićku, koju od lani poznaš, i njezinu neudatu sestru, Kamilu, koje još nepoznaš. Milutine! produži, staviv mi na rame ruku i smiešeć se, danas se valja paziti. Mjesto drugoga rada dobro bi bilo, da do podne pročitaš nešto iz Schoppenhauera ili Popeovu razpravu o ženah. Treba se naoružati. Oko je u djevojke živa striela, usta joj se medom prelievaju, a duh varnice siplje. Pazi se, da te strielom nepogodi, da se na med neuhvatiš, da si o varnicah krila neoprliš. Udri na se do tri oklopa . . . Bez šale: djevojka je liepa, k tomu duhovita . . . Pa što bi bilo? doda. U gradu te, gdje se od šume nevidi drvlja, i onako neoženismo.

— Vidit ćemo, rekoh; ostavih ga i odoh k svomu poslu.

Oko podne zaštropoću kola u dvorištu. Ja izgledam na prozor. — Naši gosti! Dvie gospođe i žensko diete od deset do dvanaest godina.

Čuh, gdje ih Marcelo u triemu pozdravi i u sobu uvede. Sried razgovora, koji se zametnu, mogoh do u svoju sobu razabrati mladi, kano srebrno zvonce glasić djevojčin, osobito kada bi se smijala, što bivaše često.

I preko namjere izvadim bolje haljine te se ponačinim; i preko običaja dva tri put se pred zrcalo vratim, a onda se uputim, da i ja goste pozdravim.

Djevojku nađoh sbilja onakovu, kako mi ju bješe opisao Marcelo.

Stadoše se pripoviedati — kako već biva — novosti iz okolice. Gospođa Hreljanovićka — histerično i kiselo čeljade — uze se tužiti gorko, kako se je seljak oduzdao, kako se je ulienio, kako od prekomjerna pića biva često krvi, i kako se od težke krađe već obastati nemože.

Marcelu kano da neugodan bijaše taj razgovovr. I ne bez razloga.

Kamila ga prihvati i, namjenjujuć domaćinu, kojega je s te strane poznavala, reče: — Eto vidite, što su plemići! Njim se je seljak oduzdao, što ga oni više zauzdana nedrže; njim se je ulienio, što im više neroboti badava; njim mnogo pije, što desetine nedaje; a što se tuče — bože moj! ni te mu zabave uštiti neće; a što krade, — čije krade? Svoje uzima. Nije li, gospodine? — Dajte, pomozite! Zar da ja sama branim te vaše dobričine, te vaše golubove?

Ja pomislih: Gle biesa! Ova bi ga mogla izliečiti.

U dobri čas po Marcela stupi u sobu domaća gospođa i zamoli k objedu. Riešen smetnje, poda moj prijatelj jednu ruku stranoj gospođi, a drugu Kamili, ovoj posljednjoj prije polazka nešto prišaptnuv i prstom joj šaljivo poprietiv.

Kod objeda se o koječemu razgovaralo i napijalo. Ljubezno nestašna djevojka sve družtvo razigrala, — občinila.

Istom joj se neda opet mirovati, već će zapitati domaćina: Ona mlada trešnja, moje gojenče, kako se je ove godine poniela?

— Vaša slika i prilika, liepa gospodično, odvrati joj laskavo i miteć ju domaćin. Bijaše ju milina pogledati.

— I to bijaše sve, doda srdito domaćica. Jedva što je zarudjela, već su nam ju do jedne pokrali.

Djevojka se grohotom nasmije i domaćina zlobnim posmjehom pogleda.

— Pokrali? — Oprostite milostiva gospođo, to se neveli tako. Netočnim biranjem rieči pomućujete i najbistrije pojmove. „Osvojili“ — to je prava rieč. Jer ako je svojina krađa, onda je i krađa svojina. Kako velike ideje težko prodiru! I sama im poraba jezika na put staje . . . U ostalom, gospodine domaćine, vi i u praksi ostajete za teorijom. Kako vidjeh, vi još držite ograde? A ograde su spomenici barbarstva, granice između moga i tvoga.

Ja se djevojci u znak priznanja kradom naklonim.

— Vi se izvolievate šaliti, gospodično. I ako vam to dobro stoji, ipak prepriečiti neće, te će kada tada s lučili striliša i te ograde pasti, reče ponešto razdražen Marcelo i, nemoguć se više zaustaviti, prosu bujicu govora, završivši napokon: „Što većina ljudi misli inače nego što ja govorim: tomu su navikli; nu veliko je pitanje, da li je n. pr. ova čaša, koju ja svojom zovem, sbilja moja; da li nije . . .“

Mala kćerka gospođe Hreljanovićke, koja međutim bijaše od stola ustala i na dvor izišla, dotrči u sobu i javi, da su pred kućom dva putnika, prosjaka, i da pitaju za gospodina.

— Neka uniđu, reče Marcelo opet mirno.

U sobu uđu dva čovjeka, jedan poderaniji od drugoga. Onaj, što uđe prvi te desnu ruku nosaše u rubcu a na prsiju imaše mjedenu papinsku kolajnu, za korak dva li napried stupi; drugi pako, povezane glave, zakloniv se za onoga prvoga, kod vrata postane. Desnu nogu, koja mu bijaše obuvena kožnom, staviv pred lievu, obuvenu platnenom izderanom cipelom, progovori onaj prvi, desnom nogom tapkajuć, a lievom rukom govor sprovodeć:

— Sjajna gospodo i gospođe! Oprostite što vas uznemirujemo. Od duga puta umorni smo i gladni, pa se usudismo pod krovom ove, sa svojega gostoljublja široko i daleko poznate kuće malo odpočinuti i čimgod se — što već bude — pokriepiti.

Svi mučasmo. Kamila glavicu podigla, ustašca napola raztvorila i krupne crne oči pozorno u domaćina uprla.

— A tko ste vi i odakle ste? upita Marcelo prihodnike.

— Ovaj čas nismo upravo ništa, odgovori onaj prvi, a u svom životu htjedosmo i pošteno nastojasmo biti koješta. Ali, kako se veli, sudbina je jača od volje ljudske. Ja bar nisam prekrštenih ruku u sviet gledao, već sam svoju sreću kušao i ovako i onako. Kako vidite, sjajna gospodo i gospođe, bijah nekoč vojnikom i inače već do tri puta imah postati svojim, i tri puta mi se sreća izmače; jer je sreća, kako se opet mudro veli, ćudljiva; što jednom rukom ponudi, to drugom oduzme. Krilata je da odleti; a neima repa, da ju zanj uloviš . . . To je o sreći. A što se tiče ovoga drugoga, moga druga . . .

— Dobro, dobro, prekinu domaćin čudnoga govornika. Sirotinji su moja vrata otvorena. Zalihu s njom rad dielim; ali s pravom sirotinjom; a inače mi se čini, da se čovjek radom najpoštenije hrani.

— To je istina, vaša milosti; ali pogledajte ovu ruku; pogledajte onu glavu.

— Ivane, reče Marcelo slugi, odvedi ove putnike u družinsku sobu pa im daj jesti.

Prihodnici iziđoše za slugom.

— Oprostite gospodine, jedva dočeka Kamila; ako i nerado, opet vas moram popravljati... Kakova družinska soba? Kakova sirotinja? Kakova zaliha? Zar u vas smije biti zalihe? Kamo načela, za koja ste se malo prije toliko žestili?

— I sbilja priskočih ja liepoj djevojci; ti, Marcele moj, nisi danas bez koristi čitao svoga Granier de Cassagnaca.

— Scieniš, da bi moglo još štogod biti od mene? — reče šaljivo domaćin.

— Bez šale, gospodine, nastavi djevojka; nedajte se smetati. Načela neka su nada sve, — bezobzirna, neuprosiva. Mi ćemo takove goste kod sebe odpremiti dakako u družinsku sobu; ali vi!... Negledajte na nas. Evo mjesta! Jednomu ću se ja umaknuti; a učinit će i drugi. Zovite ih natrag... Zašto ne? Tko zna, nisu li ove čaše, ovi pladnjevi, ovo jelo...

— O liepa zlobnice! Vi ćete se dakle jednomu umaknuti?

— Evo! reče odlučno djevojka, i pruži mu ruku.

— Vi, Kamilo, tako govoreć, sama sebe nepoznate. Ja sam vičan sjesti za seljački stol; ali vi... sa svojim gospodskimi, na plemićko brdo satkanimi, tankoćutnimi živci?... Promislite, za Boga, da stanu prsti jelo kidati, da stanu jeduć mljeskati i pijuć cmrkati, rukavom si usta iztirati, žlice oblizivati... ta vi biste se onesviestila!

— Ništa zato; moj bi me kavalir u naručaj dočekao.

U to opet uđe Ivan, pitajući, kakova će gostom dati vina?

— Vašega im daj, reče domaćin, nehtievši više reći družinskoga.

— Opet vašega, nasmija se djevojka...

— Sada je dosta, Kamilo, ukori starija sestra djevojku, a ova se malko zarumeni.

Nu ja ju uzeo u zaštitu, posluživ se rado i tom prilikom, da joj reknem koju udvornu riječ; a i Marcelo odkloni veoma laskavo sestrin ukor od mile djevojke, priznajuć se napola pobieđenim i sretnim, kada bi se takovoj dobitnici svezan na milost i nemilost predati, te joj pred noge oružje položiti mogao.

Udarismo u drugi razgovor.

Kako nas nerastavljahu nego prosta vrata, čusmo na jednoč iz družinske sobe glasniji i življi pregovor između dvojice stranaca i sluge Ivana.

Dok nagađasmo što bi to bilo, uđe u sobu Ivan.

— Milostivi gospodine, reče ljutito, ta ovo su bezobraznici! Tamo se razvalili i nas gotovo iztisnuli te ištu boljega vina, k pečenki šalate i naručuju crnu kavu i traže smotaka — i to ne kojekakovih!

Nitko se nemogaše uzpregnuti od smieha.

— No, no, reče domaćin u novoj neprilici. Jesu li se nahranili i napojili?

— Jesu i te kako.

— A ti ih odpravi, — liepo, uljudno.

Poslije jela pijasmo pod sjenicom u vrtu crnu kavu. Marcelo, bivši i onako naumio poslje podne izjahati, odluči, da će svoje goste na konju odpratiti do kuće, te zovne Ivana i zapovjedi mu, da konja opremi i velike čizme priredi.

Doskora se vrati sluga sav blied s viešću, da je velikih čizama nekamo nestalo.

— A kamo su dospjele? Gdje su bile?

Kamila, koja bijaše u vrtu, beruć cvieće, smotri taj čas kroz ogradu na cesti jednu kožnu i jednu platnenu cipelu i udari u smieh, na koji se svi tamo slegnu i upoznavši cipele u jedan glas poviču:

— Ona dva gosta!

— A! to je ipak previše, reče Marcelo u velikoj zabuni... Gospođe moje, izpričajte me: ja ostajem kod kuće.

Gosti odoše, a ja ostah ranjena srca. Dugo gledah za kolima, iz kojih nam domahivahu bielimi rubci, — Kamila kano da najviše

meni; tako mi se bar činjaše, i rado mi se činjaše. Kola izpred očiju izčeznuše, a meni se iz grudih podkrade tih uzdah.

Marcelo, čovjek uglađen, znao se savladati koliko treba, a bijaše u istinu zlovoljan. U rano jutro razsrdio se na Granier de Cassagnaca, a sav ostali dan kano da se je sve urotilo, da mu dokaže, da bi Granier de Cassagnac mogao ipak imati pravo.

Ja mu o svem što se je sbilo nespomenuh ni rieči. Nu on obilazijaše sveudilj nemirno oko mene, kano što obilazimo, kada hoćemo da, priobćiv drugomu što nas tišti, sebi srce olakšamo.

— Milutine, reče mi, ovo bijaše čudan dan. Možda je dobro da se je ovo dogodilo; jer će me ponukovati, da pomnjivije razabirem, da li onaj Granier de Cassagnac neima možda ipak ponešto pravo. Nikada se, vjere mi, u tako malo vremena nezatekoh toliko puta u protuslovju sa sobom i sa svojimi teorijami. Danas je, vidim, temelj uzdrman i sgrada se koleba . . .

— Granier de Cassagnac mogao bi imati ponešto pravo, primietih ja. Pazi dobro: — samo ponešto!

Ta opazka činjaše mi se nuždnom radi pogibelji druge skrajnosti, u kakovu obično padaju takovi dusi.

Marcelo me razumi.

— Ponešto, da; nasmije se i stisne mi ruku . . . A djevojka? doda, čvrsto mi u oči gledajuć i u njih tražeć potvrdu naslućene tajne . . .

— — — — — — — — — — — — —

Djevojka? . . . Ta djevojka danas je — moja žena.

VILIM KORAJAC

VELIKI POŽAR U AUVERGNI

(Ovdje se pripovieda velika nesreća koja je g. 1842. zadesila slob kralj. grad Auvergnu; a zatim se opisuje uslied te nesreće sazvano gradsko vieće, koje stvara deset magistratskih zapoviedi.)

Bilo je g. 1842. — Jednoga dana navieste zvona s auvergnanskih zvonika žalostnim svojim odkucivanjem, da je buknuo požar. Nesreće su, kao i vrane: kamo jedna, tamo i stotine. Tako je bilo i ovaj put. Uz jednu nesreću, uz požar silni, nadođe još silna bura i silovit vjetar, a kad su stali izvlačiti gradske štrcaljke — niti ima vode u pripravi, niti valjaju štrcaljke. Sad već nije nitko sumnjao, da će nestati Auvergne s lica zemlje ove! Gust dim, kao crn oblak, uzvitlao gradom — starci strepe, žene plaču, a leleču dječica — a senatori? Senatori izgubili i mozak i glavu! U tolikoj stisci pokupili se u gradsku viećnicu u sjednicu; no kad tamo, nema gospodina gradonačelnika — nova neprilika! Gospodin gradonačelnik otišo u N . . . ., jedno mjesto pune četir milje od Auvergne daleko. Što će sada biti?

Dva su različna o tome mnienja, što su senatori u prvi mah bez gospodina gradonačelnika učinili. — Neki vele — a med njimi i moj pobratim Živko Vragoljanović — da su senatori, buduć bi sjednica bez načelnika nepodpuna bila, i težko da bi više oblasti odobrile takvu krnju sjednicu, u prvi mah naumili bili: odmah i ne oklievajući poslati po gospodina gradonačelnika, neka dođe i sazove sjednicu. Ja toga ne vjerujem. To bi bilo upravo bezumlje, jer dok bi načelnik u Auvergnu stignuo, već bi bila i gradska kuća, a možda i čitava varoš u plamenu, a o sjednici ni govora. Nego ovo će biti vjerojatnije mnienje, kojega se i ja držim, da su naime senatori u prvi mah zaključili: *„Neka svatko gleda i nastoji, da iz Auvergne živu iznese glavu!“*

Strašan li je prizor prve noći bio: sav grad u plamenu, a sav sviet na brdima uokolo Auvergne. Mislio sam, da se primiče sudnji dan te kobne i užasne noći. Taj strašni i žalostni događaj nije

smišljen, nego je historička istina, za koju ja svojim poštenjem jamčim. Ponavljam još jedanput: to je bilo godine 1842., a znadem točno i mjesec i dan; no znadu i mnogi sa mnom još i danas živući i vremešniji u Auvergni ljudi.

Puna tri dana i tri noći harao je nemilo oganj silni, a još osmi dan trajala je na garištih vatra.

Kad je oganj već prestao bio, sazove gospodin gradonačelnik, kao „sasvim konštitucijonalan" čovjek, jednoga dana gradsko vieće, te posadivši se na predsjedničku stolicu i s običajnim svojim uvodnim pitanjem: „Što smo anda sad čineći?" odpoče sjednicu i pripusti, neka senatori po svom najboljem uvjerenju i razboru zaključe, što će, kako li za buduće slične slučajeve. To bijaše jedna od najburnijih i najvažnijih sjednica, kakove ne bijaše ni u predhistoričko doba. I danas su svi zaključci te sjednice u arkivu slavnog magistrata auvergnanskoga potomstvu na uspomenu sačuvani. Ja sam toli sretan, ter mogu p. n. općinstvu saobćiti sve te zaključke u vjernom prepisu onako, kako sam ih dobio od pobratima Živka Vragoljanovića, koji veli, da se je upravo — ne znam kojom srećom — dočepao *izvornoga* zapisnika, ter je sve od rieči do rieči prepisao, kako sliedi:

Zapisnik izvanredne sjednice slob. i kr. grada Auvergne, držane povodom velikoga požara, dana ... mjeseca ... godine 1842.

Pošto je gospodin gradonačelnik kao predsjednik uz običajno „konštitucijonalno" pitanje „što smo anda čineći?" sjednicu otvorio bio, bude najprije čitan, odobren, i svestrano podpisan zapisnik posljednje sjednice. Sad dođe na dnevni red pitanje: „Koje i kakove shodne mjere kani slavni senat prihvatiti za buduće slučajeve, ako bi kada i opet — što ne dao Bog! — u gradu požar buknuo?" Čine se razni o tom priedlozi i protupriedlozi; onda sliede prigovori na priedloge i prigovori na protupriedloge; onda opet odgovori na prigovore, zatim vika ... buka ... larma ... vrisak ... grmljavina; onda opet vika, buka, larma, itd. Iza dugotrajne svirke i prepirke složio se sav senat u tom, da se dadu i izdadu sliedeće naredbe i odredbe pod imenom „*deset magistratskih zapoviedi*", kako sliedi:

1. Tkogod odsele bude toli nesretan, da mu izgori kuća, držat će se pogorielcem; a tko ju zapali, bit će proglašen palikućom!

2. Palikuća, ako mu se uđe u trag, dobit će 25 batina; ako li mu se ne uđe u trag, onda mu se zločin donle oprašta, dok mu se ne uđe u trag!

3. Isto tako i pogorielac dobiva 25 batina, i to ne zbog nesreće, koja ga je snašla, nego s razloga navedenih u sliedećoj 4. točki.

4. Svaki kućegazda, prije negoli će postati pogorielcem, — *imade to tri dana unapried javiti slavnomu magistratu*, da se shodne mjere i shodni koraci još za vrieme poprimiti mogu! Koji pogorielac to učiniti propusti, dobit će 25 batina; a koji se ovoga propisa drži t. j. prijavu učini, dobit će također 25 batina, i to s razloga navedenih u točki 2.

5. Budući da je čestim izkustvom dovoljno dokazano, da brže izgori kuća slamom pokrivena negoli kuća pokrivena drvom ili criepom, to se nalaže svakomu građaninu, da odsele sve svoje zgrade, kao kuće, staje i t. d. — ne drvetom ili criepom, nego slamom pokriva; jer ako već dođe nesreća, da se zapali, bar će brže izgoriti, a uviek je i po općinu i po pojedince bolje i probitačnije, da svako zlo — pa i požar — što kraće vrieme traje!

6. Budući je gradski senat imao sgodu osvjedočiti se o skrajnjoj nemarnosti svojih izvršujućih organa, imenito se pokazao slab nadgled nad štrcaljkam i nad vodom, koja bi imala vazda uza štrcaljke u pripravi stojati, to se sada za vazda naređuje i određuje: *da imadu odsele sve gradske štrcaljke — bar tri dana prije požara — vodom napunjene biti!!!*

7. Ako li požar nastane od groma, to se Sv. Ilija, kao ravnatelj i kao „eventualni" krivac, budući ga i onako magistrat uloviti ne bi mogao, rješava tih batina. No svakako se ima u tom slučaju tužba i tegoba prečasnom biskupskomu duhovnomu stolu podnieti.

8. Budući da je opće u svietu mnienje zavladalo — a i Auvergna nije izvan svieta nego u svietu — da se požar gromom nastao ne može gasiti vodom, nego samo mliekom — sladkim ili kiselim, svejedno je — to se od današnjega dana zabranjuje građanima ovoga grada sir praviti, samo da što više mlieka u pripravi bude; osim toga nije slobodno ni krave, ni ovce, ni koze muzti prije grmljavine, nego se taj posao — dakako sporazumno sa zvonarima, koji i onako paze na oblake — imade vršiti vazda poslie grmljavine!

9. Da se odsele svaki požar preprieči, imade se u gradu podignuti kip Sv. Florijana, koji će biti zaštitnik slob. i kr. grada Auvergne, i čitava jedna ulica prozvat će se po njemu „Ulica Sv. Florijana". Zadaća Sv. Florijana bit će: pod svaku cienu čuvati grad, ma i ne htjeli građani sami sebe čuvati! Napokon

10. Sve ove naredbe dobijaju današnjim danom kriepost s dodatkom: „ako vis. kr. ugarsko namjesničko vijeće ne bi ništa proti tomu imalo".

Dano u slob. i kr. gradu Auvergni, sliedi dan ... mjesec ... i godina 1842.

RIKARD FLIEDER-JORGOVANIĆ

STELLA RAÏVA

Da ima u mene dara za crtanje ljudi, pisanje pripoviedaka, vjerujte mi, sad bih bacio gusle i gudalo u kraj, latio se pera, pa da vidite nova Dekamerona! Al ne znam vam ja pisati osim note, a moram li kada napisati listić svojoj djeci ili rodu, dosta me napora stoji. Nu da mi je ovako pripoviedati, kad se razigram, kad mi dušu stanu oblietati šarene slike davno minule mladosti, pa da tamo negdje u tamnome kutu stoji brzopisac, koji bi svaku moju rieč znao uhvatiti — tad, nu rekoh vam — od mene nova Dekamerona!

— Ima ljudi, koji oštrom pameću umiju svaku riječ pripoviedaoca uhvatiti kao brzopisac perom — takav sam čovjek evo ja. Pričajte samo, a ja ću vaše pričanje sitno izpisati i debelo štampati dati, rekoh na pol ozbiljno, a stari ravnatelj orkestra pogladi svoju dugu na kraju zakovrčanu prosiedu kosu i stade se smiešiti onim elegičkim posmjehom, kojim se smiešimo dragoj slici naše prošlosti, kad nam se stane kao živa približavati, razgrčuć polagano zastor zaboravi, za kojim je toliko godina skrivena čamila.

— Pa neka, pripoviedat ću vam nešto, što mi se je duboko utisnulo u pamet o čem sam tek nedavno sanjao. Pripoviedat ću vam o nekoj pjevačici, u koje bijaše toli čudan značaj, kakav se znade razviti samo u ljudih toga stališta.

Starac srkne kave i poče ovako:

Bilo je to godine 185 ., dakle u doba, kad bi u Zagreb svakog ljeta došla talijanska opera. Poznavajući impresario B. ukus Zagrepčana, sastavio bi uviek takvo operno družtvo, da su zagrebačka gospoda uživala ne samo slušajući, već i gledajući, a koj put znao bi angažovati takove pjevačice, koje su samo ljepotom tjelesnom očaravale, dočim su glasom u onoga, koj ne bi dolazio u kazalište radi koketna pogleda i dražestno frnjasta nosića, pravo negodovanje uzbuđivale, koje si žalibože morao zatajiti, da ne izazoveš demonstrativan pljesak gospode u foteljih i gospodičića na desnom ulazu u parter.

Godine 185 . dovede impresario u Zagreb pjevačicu, koja u prvi mah očara svekoliko obćinstvo. Zvala se je Stella Raïva, a bijaše rodom Indijanka. Stasa bijaše visoka, vitka i što no se kaže otmena. U svakom kretu i pogledu vidjela joj se neka prirođena gordost, pojačana onim hladnim prezirom, kakav se nalazi na licih ljudi, koji su ili nepravedno stradali ili mnogo trpili od uvrieda. Lice ne bijaše toli pravilno liepo u Stelle Raïve, ali oči joj — svi čari iztoka sjali iz njih! Velike, tamne, ozbiljne oči zastrte dugimi svjetlosvionimi trepavicami zatekle bi vas, susrevši se s vašimi, kao meteor za ljetne noći ... Pa kakva kosa bijaše u nje, težka, tamna i gladka, kao da su ju svilci preli! Put joj bijaše žućkasto garava, i na njezinih obrazih nisi nikad vidio rumenila, dapače i za pozornicu nije se htjela crveno naličiti. Kao ravnatelju orkestra predstavi mi se prvi dan svoga došašća, a kako umijem talijanski i rado razgovaram tim jezikom, razvi se između mene i nje prijateljstvo, koje s vremenom posta iskreno i pouzdano. Ah, gospodine, bijah vam još tada mlad, zanosit ... tad su sa mnom rado razgovarale djevojke, i po svojih uspjesih sudeći, nisam mogo biti hrđav ... Al što govorim o tom, vi biste još mogli posumnjati, da se je između mene i Stelle Raïve razvio kakav bliži odnošaj nego li je prijateljstvo. Nemojte tako, Stella Raïva nije bila takova osoba,

Smijali bi se, da vam pričam, kako se za njom pomamila neka zagrebačka gospoda, od kojih neki još živu ... Sirota Stella nije se već znala obraniti od tolikih štovatelja, od njihova cvieća — darove odbijala bi gnjevno — i njihovih sladkih rieči i mirisnih biljeta.

Možda imam baš tomu pripisati, da se je Stella, videći da se prema njoj ozbiljno ponašam, povjerila meni, tražeći u mene na neki način zaštitnika. Pomalo uvidiše zaljubljena gospoda, da sa Stellom Raïvom nema ništa; postadoše hladni prema njoj, pa se je toj inače vrloj pjevačici manje pljeskalo, nego li drugim mnogo hrđavijim.

Tako osta sama ili osamljena, ne obćeć s nikim osim sa svojim impresariom, menom i još nekom talijanski govorećom gospođom. U večer, kad se nije pjevalo, sprovodio bi ju na šetnji, a poslije opere znala bi me koj put pozvati k sebi na čaj. Malko je doduše neobično, da mlad čovjek noću sam pohađa krasnu pjevačicu, koja je opet sama u svom stanu, al kad upoznate značaj Stelle Raïve, ne će vam se to toliko čudno činiti.

Tu bi sjeli nas dvoje na divan; pred nama na stolu ključao je samovar, a oko nas vladala je ona tišina, koje rado ne prekidaš, puštajuć da ti oko bude tumačem misli i osjećaja. Da, čudni su me osjećaji obilazili, kad sam onako sam sjedio sa Stellom, zalivenom ružičastim svjetlom lampe: sve jače i smjelije zadubljivao se moj pogled u njeno tajinstveno biće i nešto mi je vazda govorilo — ta žena krije tragediju u svom srdcu. To mi veljahu i njene oči, bludeć za najobičnijega razgovora plaho po sobi kao sablasti, koje ne znaju naći groba ...

Neke kišovite večeri pozva me ona opet na čaj. Došavši primjetih, da je nekako još blieđa no obično, da joj je sjaj očiju potamnio, da je sva skršena, kao da su joj crni glasi stigli. Priredi čaj, nali ga u zdjelice i sjede do mene ne progovoriv za svega toga riečce. Videći, da ona još dugo ne kani progovoriti, pogruženu u svoje misli, zapitam ju:

— A smije li prijatelj znati. zašto se je večeras njegova Stella (zviezda) sakrila za oblake tuge?

Stella me pogleda u čudu, zatrepta sjajnimi trepavicami i odvrne naglo glavu. Ne usudih se dalje pitati, kad najednoč opazim, da Stella podrhtava na svem tielu, da rida onako užasno bolno kao ljudi, nad kojimi se je prolomilo nebo.

— Stello, jesam li taknuo ranu vašega srdca ... recite mi, ima li u mene rieči utjehe ... Da se posve pouzdate u mene, vama bi odlanulo; ta znam ja, da je vama težko ovdje, gdje vas nitko ne razumije i ne pojmi. Stella odmahnu rukom, kojom je zakrivala lice, al ne reče opet ništa.

— Možda želi signorina, da ju ostavim? reknem plaho, misleći, da se Stella možda kaje, što me je večeras pozvala k sebi.

— Oh, ne ... ostajte samo ... ostajte ... šapnu mi ona.

— Nemojte se stiditi priznati mi toga ... vi znate koliko vas cienim ... Ja vas izpričavam ... čovjek ne može znati, kakva će ga volja snaći, kad k njemu dođe gost, rekoh svom nježnosti i obzirom te ustanem.

Stella, zalita suzami, skoči u taj mah na noge i uhvativ me žestoko za desnicu, zavapi:

— Ostajte, maestro, ostajte, ako Boga znate, nisam vas zalud baš danas pozvala. Ali sad ... za neko vrieme izpričajte me i strpite

se. Evo vam tamo roman, evo ovdje novine... čitajte i tratite vrieme do ponoći. O ponoći razgalit ću vam srdce... o ponoći doznat ćete sve...

Stella se sruši natrag na divan i zadubi lice u jastuk. Jeza me prođe po svem tielu, i misli tol sablastive i grozne zakružiše mojom glavom. Što je toj ženi, je li poludila? pitah se ja. Zašto mi baš o ponoći hoće razgaliti srdce, kad je tomu sada vremena i sgode? Pogledam na sat — bilo je jedanaest sati. Imao sam dakle još jednu uru čekati. Uzmem roman sa ormara i stanem ga čitati, al čitam deset i više puti jednu te istu izreku, a da ne znam, što sam čitao. Čujem, kako mi srdce jako bije, kako mi se kosa na glavi podiže... upravo onako, kao da sam slutio, da nismo nas dvoje sami u toj tihanoj sobici, već da je još netko s nama, al ne stvor od mesa i krvi, već duh, sablast...

Točno u dvanaest sati, kao da joj je na srdcu kazalo pokazivajuće satove, uzpravi se Stella, obrisa rubcem suze i pođe dostojanstveno kao uviek k crnom ormaru, stojećem nasuprot njezinomu krevetu na dnu sobe. Drhćućim rukama izvadi iz toga ormara crnu oblu kutiju i stavi ju na stol.

— *Ecco ci il mio tesoro!* (Evo, moje blago!) reče tada, te polako otvarajuć kutiju, izvadi iz nje ko snieg bielu lubanju i zlatom okovan bodež.

Prepadoh se u prvi čas več s toga, što sam bio neobično uzrujan, ali kad vidjeh, kojim miljem Stellini prsti obuhvaćaju lubanju, i kolikom ju ljubavlju reć bi cjelivaju pogledi vlažnih joj očiju, pristupim bliže i zapitam Stellu, čija je to lubanja?

Stella stavi lubanju na stol na jastučić, na kom je stajala u kutiji, položi do nje bodež, a onda sjedne kraj mene i stane sliedeće pripoviedati:

Ja sam rodom iz Indije, iz mjesta, koje bi jedva izgovorili, da vam ga kažem. Ja sam se i sama već odučila izgovarati ga. Kad navrših osmu godinu, pomrieše mi roditelji, prepuštajuć me brigi strica, bogata trgovca. Putujući moj stric u Evropu, uze me sobom, te me poče voditi od grada do grada, dajuć mi, da s njime i kazališta pohađam. Kad se nekoliko puta naslušah opere, spopade me neobuzdana želja, da postanem pjevačicom. Nekog dana rekoh si stricu, što mi je na srdcu; a on će umah prihvatiti moju želju, znajući, da rado pjevam i uvjeriv se, da je u mene ugodan glasić.

Od toga časa bacih dosadne školske knjižice u kraj i počeh se samo glazbom zanimati.

Napokon dorastoh do toga, da me je stric poslao na konzervatorij u Milan, gdje sam se imala posve naobraziti za pjevačicu. Tu probavih dvie godine, a onda me nešto zadesi, što mome životu i biću dade drugi obrat.

Idući jednoć iz konzervatorija, spotaknem se na skalinah i malo da neudarih o kamen. U sgodan me čas uhvatiše nečije ruke, a kad vidjeh, čije li su — sva sam od srdca protrnula; rieči su mi zamirale na usnah, da se ni zahvaliti ne mogoh svome spasitelju. Preda mnom stajaše ljubezno se smiešeć čovjek visok, blied, crnook, s mehkom kovrčastom bradom oko ponešto upalih obraza. Nu oči bijahu u tog čovjeka! — morala sam oboriti svoje, da neodam, što se nepristoji odati mladoj djevojci.

Videći, da težko stupam, ponudi mi ruku, da me odprati kući. Ne mogoh mu odoljeti, a kad osjetih njegovu ruku pod svojom, bilo mi je toli milo oko duše, kao da sam u družtvu najdražega mi stvora na tome svietu. Čudnovato! ... još i danas nemogu vjerovati, da ga do toga časa vidjela nisam, da nisam sanjala o njem i slušala njegov govor toli razborit i ljubezan, tol muževan, al opet na čase prelazeći u tepanje, kojim se djećica razgovaraju s roditelji, kad bi im rado izmamili slaštica. Da, on mi je svojim tepanjem izmamio srdce...

U smetnji, koja zavlada njim i menom, nepredstavismo se međusobno sve dotle, dok nestadosmo pred mojim stanom, a onda je njegovo, a moralo je i moje lice govoriti: zar da se već razstanemo?

— Emerico Horvat, učenik konzervatorija, predstavi se on meni, spustiv moju ruku.

— Stella Raïva, učenica konzervatorija, predstavim se ja.

— Po glasu bariton.

— Po glasu sopran.

— Rodom iz Hrvatske.

— Rodom iz Indije.

Na te moje rieči prasnu mladić u smieh.

— *Due barbari* (dva barbara!), izmače mu se kroz smieh, i zaista imao se čemu smijati. U ono doba bijahu Hrvati u Italiji na

vrlo hrđavu glasu, i učen i neučen sviet brojio ih je kao i Indijance među krvožedne barbare.

Od tog časa viđali smo se svaki dan. Na korsu u najvećoj vrevi, kad bi zahladnila večer, našli se mi, i sretnuvši se, ciknusmo svaki puta od radosti. U operi nebi čuli ni vidjeli ništa, gledajuć se onom ljubavlju, kojoj je svaki tren strašan, što ga izgubi negledajuć predmet svojih čežnja. Kad je onako biesno grmio orkestar, a tenor ogrlivši primadonu vapio, da bi se nebo razplakalo, raztapali se mi od milinja, kao da smo jedno do drugoga, i da si prišapтavamo sladke rieči, od kojih duša zamire, od kojih se srdce topi u moru neizrecivih slasti.

Kad bi nedjeljom pošla u veličanstvenu katedralu, znala sam sigurno, da ću ondje njega naći. Stojeć za piljevi, motrio me on, kako drhćućim rukama otvaram molitvenik i kušam moliti... al nemogu se oči smiriti na mrtvih slovih, jer samo njega traže, samo za njim čeznu, kao da nosi u sebi sva otajstva neba i raja...

Minu nekoliko mjeseci, odkako se upoznasmo i zavolismo, kako to najkrasnija pjesma opjevati ne može. A vi ne ćete vjerovati, ako vam reknem, da sve to vrieme nijedne riečce o svojoj ljubavi spomenuli nismo. Ah ta ljubav tajila se tol stidno na dnu srdca... i nama bješe dosta težko, kad bi ju neoprezan pogled, drhtaj tiela, stisak ruke odao... Tko će da iskaže riečima osjećaj, koj, kad navre, mozag pomućuje i srdce goni da puca od slasti i razkoši! Jutrom, kad bi se probudila, oh, kako mi bijaše, da se bacim u prašinu i da plačem, dok mi oči traju, dok mi se duša ne odkine od tiela. A kad sam se malo kasnije s njim sastala, poskočilo mi srdce od radosti kao da je ptičica na cvatućoj grančici osutoj rosom i sunčanimi traci!

Nu o ljubavi progovorili nebi nikad. Zateče li nas kada ta rieč zajedno u kazalištu ili družtvu, oborismo u isti mah oči i, neznajući pravo od šta, bijasmo smeteni.

Neke večeri, praštajuć se s njim, podah mu pupoljak ruže. On se nasmieši i i zarumeni se, ali ga ne uze.

— Vi nećete cvieta od mene? upitam ja nešto uvrieđena.

— *O, vergine mia!* (djevice moja!) kliknu on i, sagnuv naglo glavu, poljubi moju ruku.

Morala sam ga na to oštro pogledati, jer sav probliedi i ne usudi se nikad više ponieti se tako prema meni. Da, bijaše taj mladić

ne kao drugi mladići, već kao djevica, kojoj je najveći ponos u tom, da ju ništa nečista, nesveta taknulo nije.

Mjeseca srpnja prizna mi neke večeri na šetnji, da mora na neko vrieme kući u Hrvatsku. Oh, kako me je zabolo na to u srdcu! Da ga ne gledam dan, tjedan, možda mjesec dana, kako da to pretrpim, a da ne poginem od čežnje do njegova povratka. Da zatajim svoju smetnju počeh ga razpitivati koješta o putu, kojim će krenuti, i tad mi reče, da će nekoliko dana u Mletcih proboraviti.

Prispi dan njegova odlazka. Gledala sam, da se u večer, kad bude odlazio, s njime sastanem na kolodvoru. Oh, koliko muka i njemu i meni... gledamo se, gledamo se i šutimo, ni da bi nam jedna rieč na usta... Da me je bar nešto zapitao, hoću li čeznuti za njim, al da, on bijaše ponosit ko i ja — i kao da smo od kamena, kao da se ne želimo nikad više sastati, razstadosmo se, zaboraviv si i ruke stisnuti.

Do tada hrabro srdce, izgubi iza njegova odlazka svaku snagu. Kao da su mi grčevi stisli srdce, savijah se ciele noći od boli, a nešto mi duši grudi, da ne mogu disati. Strašna li pitanja i sumnje stale se vrzti mojom glavom: hoće li se vratiti, ne će li me zaboraviti u svojoj domovini, ne veže li ga možda već tamo svet zavjet? Oh, maestro!...

Prema jutru kao da sam pomahnitala. Skupim svoje dragocienosti i predam je staroj dvorkinji, da ih proda ili založi. Služkinja mi donie dviesta franaka, a s tim novcem pohitam na kolodvor, ostaviv gazdarici kartu, neka se ne boji, da ću se skoro vratiti.

Oko devet sati već sam kretala prema Mletkom. Da, tamo jurilo mi srdce brzinom munje, neznajući priečke, ni vlasti. Al čudno, što sam bliže dolazila željenomu cilju, sve me ljuće kajanje snašlo sa čina nepromišljena i nerazumna. Što će si Emerico misliti o tebi, kad vidi, da si za njim pobjegla? On će posumnjati o tvojoj kriepostі, a kako bi to grozno bilo, da te hladno dočeka, da te odbije — nagla smrt bila bi blaga prema toj nesreći.

Ujedared počeh se sgražati sa svoga postupka i kajanje svlada me dotle, da sam na pol puta okrenula natrag u Milan. Sva shrvana dospjeh onamo, i jedva da sam smogla snage, da se popnem do moga stana. Tu se bacih na divan i počeh ridanjem i grižnjom ubijati svoju mladost. Nikad više, nikad ga vidjeti nećeš! šaptao mi

s desna demon, a s lieva me tješi anđeo: hoćeš ga vidjeti, i to skoro! Volila sam slušati anđela, ta imala sam mlado srdce.

Pod noć me svlada letargija, bezćutnost. U onom polusnu, u kom svaki šuštaj još jasnije čujemo, nego li za jave, začuh najednoć — moglo je biti kojih deset sati — štropot pred mojimi vrati, kao da je netko na nje nasrnuo ili da što brže do me dospjeti želi. Dignem glavu . . . a netko kuca.

— Signora, jeste li vi to? upitam misleći, da je gazdarica.

— Stello — ja sam! kliknu netko očajnim glasom, a taj glas zvonio je kao Emerikov. Skočim od nenadane radosti i pohrlim prema vratima, al tu sustanem. Nije li to bila možda samo varka sna, uzrujane mašte? Ta gdje je sada tvoj Emerico? zapitam se i protrnem.

— Tko je?

— Ja sam, Emerico Horvat, samo na čas vas molim.

Nisam se mogla dulje suzdržati, otvorim vrata i poletim, da, on je to bio — u njegov naručaj. Tad se prvi puta zagrlismo, a da nismo mislili na to. Od goleme sreće zaboravih posve pitati Emerica, zašto se je vratio, nit mi se je više činilo čudno, da stoji pred menom, gdje mišljah, da je stotine milja daleko od mene. Dugo sam počivala u njegovom naručaju, a onda će on progovoriti:

— Vi se ni ne čudite, što sam ovdje. Znajte. Znajte, da sam se vratio samo radi vas.

Ponudim mu, da uđe u sobu i nemisleći na to, da se to nepristoji, jer moja ga duša grli već kao svoga muža i vladara: — samo kad je njemu po volji, što će mi cieli sviet!

On uđe i sjede do mene i stade govoriti tol plaho — podrhtavajućim glasom, tolikim stidom i samozatajom, da mu nekoliko puti htjedoh pasti pred noge i kliknuti: nemoj tako— ta ja sam tvoja robinja!

— Znajte dakle, poče on, ja sam već bio blizu Mletaka, još tri postaje imao sam minuti, a onda me je toli strašno spopalo za dušu, da sam se morao vratiti. Hoću da budem iskren prema vami, vi ste suviše anđeo, a da to ne budem. Kazat ću vam, a vi ćete mi oprostiti, što vam to kažem, jer ne mogu inače: ja vas ljubim od onog trenutka, u koj sam vas prvi puta zagledao. Osjećajuć, da mi srdce gine za vami, nisam mislio na to, da vas ne mogu i ne smijem ljubiti. Moram vam priznati, da sam siromah, da živim ovdje od

štipendija, što mi ga daje neki aristokrat u mojoj domovini, a da osim toga štipendija ničesa nemam, osim taj krhki dar, koj se za čas može pokvariti. Koje dakle pravo ima čovjek siromašan i od svega svieta ostavljen, da se zaljubi u djevicu, kakva ste vi, da ju muči i progoni svojom ljubavlju! Oprostite . . . sad je već svejedno; ljubav mi je planula nad glavu i opržila mozag, sad znam samo jedno, da vam to priznati moram, nek mi bude laglje na savjesti i bistrije u srdcu. Nisam ja morao sada u Hrvatsku, ja sam se tek pokušao oteti ljubavi bezplodnoj i nemoćnoj, koja me je tim više zastrašila, što sam opazio, da je i vas zahvatila . . . Sad znate, zašto sam se toli hladno oprostio s vama, da vam nikad riečce ne spomenuh ob onom, što mi je otimalo sne tolikih, nebrojenih noći. U kojem drugom gradu mišljah naći pokoja i nastaviti svoju nauku, al na pol puta, kako vidite, sustadoh. Ne, nisam se mogao razstati s vami, a da vam barem jednoč ne kažem . . .

— Emerico! zavapim ja i, spustiv se pred njega, stanem mu ljubiti hladne ruke. Na to mu suzami ljubavi i zahvalnosti priznah, što sam počinila radi njega, nemogavši odoljeti želji, da se s njime ne sporazumim. Na kraju naših priznanja ote nam se gorak posmjeh, da, njemu toli gorak, kao da je izvrnuta krinka plača.

On obujmi moju glavu i stane mi priglađivati razčupanu kosu. Soba bijaše tek na pol razsvjetljena od ulične svjetiljke, nu mi u ovaj par nebi ni podnosili jačega svjetla.

— Pa ti zdvajaš, rad šta! stanem ga tješiti: zar da zato, što si siromašan mladić? A ti si darovit, krasan, plemenit, a ja sam isto toli siromašna djevojka i živim od milosti moga strica.

— Al tvoj stric je bogataš, on neće nikada dopustiti . . . upade mi Emerico u rieč.

— Pa neka — sviet je naš! Zar da u tome svietu što tolike kukavice hrani, nas dvoje nebi našli mjesta! Oj, nemoj zdvajati, obećaj mi, da si moj, pa evo ti moje duše, nek je sva tvoja na sve vieke u dobru i zlu!

Plane prvi cjelov, a zatim smo Emerico i ja stali plakati od sreće i neke neopisivo sladke boli; i plakali smo dugo, dugo do ponoći . . . Tad se skupi Emerico i ostavi moj stan.

Od toga dana živili smo kao zaručnici. Sve lazne časove sprovodili bi zajedno, pripoviedajuć o djetinjstvu, ob osjećajih, koji su nami vladali, dok se još naša ljubav tajila na dnu srdca. Nikad se

nismo dosta napričali svoje ljubavi. Emerico bi često pripoviedao o svojoj domovini, o jadnoj majci i mnogo čem, čega za onda još nisam mogla razumjeti.

Tad najednoč stiže mi pismo iz Pariza od strica. U tom pismu zaklinjao me stric, da umah dođem u Pariz, jer da se radi o važnoj po me stvari. Odgovorih mu, da ne mogu u onaj čas odputovati, kad mi i drugo pismo stiže, u kom mi se stric malo ne grozio. Saberem svu snagu i odlučim odputovati u Pariz — na posve kratko vrieme. Emerico podupirao me na nježan način u toj odluci, a kad prispje čas odlazka, pratio me šaleć se cielim putem do kolodvora. Nu na kolodvoru najednoč mu se smuči; on stade bliednuti i odgovarati na moje rieči nesuvislo, kao da je u bunilu. Da je riečcu reko, bila bi ostala; al ja sam odputovala od samoga straha, da njega ne uvriedim.

Treći dan moga boravka u Parizu dodje mi pismo iz Milana, pisano nepoznatom meni rukom, a javljajuć mi, da je Emerico opasno obolio i da me želi vidjeti. Skupim stvari, doletim pred strica, reknem, da s mjesta krećem u Milan, i krenem u istinu iste večeri.

Nu kad prispjeh u Milan, nije više bilo moga blaga na tome svietu. Njegovo krasno tielo počivalo je već pod vlažnom zemljom, kroz koju nisu mogle prodirati moje suze, da sam do dna izkapala oči!

Oh, maestro! . . . takvog trenutka nedao vam Bog pojmiti. Sad vidim, da je žena jača od željeza, dok može živa podnieti takav jad, toliku bol. Sve sam mogla podnieti, samo jedno ne: da moje drago sakriva crna, neprozirna zemlja. Što će ono njoj, koja ga nezna cieniti, pa da ima na njega veće pravo od mene, ja bi zametnula s njom boj na život i smrt, da ga ili otmem ili da panem do njega njezinim plienom!

Pohitim grobaru groblja, u kom je ležao zakopan Emerico. Sklopljenima rukama stanem ga moliti, neka mi dopusti da si izkopam dragoga. Videći, da mi toga ne dopušta, skinem zlato i biserje, što sam ga na sebi imala, al sve badava. Starac ne mogaše ni pojmiti, kako da se izkopa ikomu za volju čovjek, koji je tek nedavno zakopan.

Očajana sa grobarove nemilosti, pođem ravno k načelniku grada Milana. Padši na koljena preda nj, izpoviedim mu svoju bol i stanem ga zaklinjati, neka mi se za Boga smiluje. Načelnik me

ljubezno podigne i reče mi, da mi samo na jedan način pomoći može, ako učini — kao da o tom, što sam mu sada govorila, ništa ni čuo nije. Međutim reče mi, da će grobaru mignuti, ako dođe koja gospođa i zaželi štogod neobična od njega, neka joj učini po volji.

Tako je i bilo. Grobar se nije više opirao mojoj želji. Tamna bijaše noć, kad se odputih s dva najmljena čovjeka do Emerikova groba i kleknuvši do njega, stanem pomno paziti kako najmljenici izkapaju. Svakim udarcem motike ciepalo mi se srdce, hladan znoj polio mi čelo, a evo ovdje siedi vlasi potiču od groze onoga večera.

Sad . . . sad kresnu motike o lies. Spustiše kvačicu i pokušaše dići lies. Ali lies se uhvatio za zemlju i škripi, i nešto škrguta onako iz groba, kao da škrguta mrtvac uznemiren u vječnom pokoju. Nisu mi u onaj par suze polazile na oči; srdce mi se stislo kao da je led ili kamen. Divska sila dala mi je da podnesem mirno, do čega se vi, maestro, ovdje na mekom divanu zgražate, bliedeći i hvatajuć se za stol . . . Al nebojte se, što je žena podniela srdcem, može muž uhom podnieti.

Napokon digoše lies i metnuše ga na odkopinu. Tu mu skinuše pokrov, a onda uzmakoše od užasa. Šta sam tu vidjela, o, bože! moje drago — čudo božje, da od toga poludila nisam. Na slabašnom svjetlu lampe, viseće na grančici čempresovine, razabirem, kako crvi po njem miljaju, i možda mu kljuju ono srdce, u kom je mene ponio na drugi sviet.

Umolim najmljenike, neka se neplaše, da ću ih obilno nadariti, samo nek mi skinu glavu sa lješine. Al neće oni ni da čuju. Tad ja izvadim bodež, što sam ga poniela sobom — evo, ovaj zlatom okovani bodež, uspomenu na moga oca — prekrstim se i sabravši svu snagu, odrubim njime Emerikovu glavu. U taj par mi promiljiše suze i polijaše njegovu lješinu. Pritisnem lubanju k sebi, onesviestim se i srušim se natražke. Najmljenici zakopaše lies, a onda me odpratiše s lubanjom kući. Još sam toliko snage skupila, da očistim i operem lubanju, a onda me spopade vrućica i neostavi me nekoliko tjedana. Evo je sad ovdje pred vama nieme i biele, hiljadu puti izljubljene mojim ustima, hiljadu puti prigrljene srdcu, koje još i sad kuca za njega, kao da je živ i mlađahan.

— — — Tu prihvati Stella lubanju i stane ju, nježno joj tepajući, cjelivati bliedimi usnami. Ustanem, da se oprostim, al me ona još na čas pridrži.

11*

— A znate li. zašto sam vas baš danas pozvala k sebi? — Danas je smrtni dan Emerikov; točno o ponoći pustio je dušu. Al žurite se sada, maestro, žurite se, jer će umah njegova sjena doći — ha! — već je tu — bježte!

Nagnem niz skaline i potražim stan veseljaka prijatelja. Te noći nisam se usudio sam noćiti kod kuće.

AUGUST ŠENOA

PRIJAN LOVRO

Prije više godina pozva me neki moj prijatelj, vlastelin, na selo u berbu. Rado ozvah se njegovu pozivu, da se naužijem malko slobode. Al čovjek snuje, a bog boguje. Jedva došav u njegov dvor, opazih, da se nebo silno oblači, i ubrzo udari kiša, a ja jadan ne dočekah se kroz punu nedjelju dana vedroga neba. Eto jada, eto me na selu u gorem škripcu negoli u gradu! Što da radiš? Gospoda sjede, puše, piju vino, pa igraju taroka, a gospoje sjede, pletu, piju kavu, pa čevrljaju. Da zdvojiš!

Na sreću ne stajaše dvor moga pobratima na osami, bijaše susjeda dosta, i kako je moj prijatelj bio veseljak, kako mu je gospoja vrla kuharica bila, a gorica zlatnom kapljicom rodila, često bi zašli susjedi u prijanov dvor, da si razigraju srce. Jednoga mutnoga popodne bilo se skupilo baš vrlo društvance. Župnik, velik politik; sudac, bijesan voćar; sudinja, dobra duša, premda ponješto spore pameti i neka lijepa, crnooka mlada gospođa u crno zavita, udova susjednoga vlastelina, kako mi poslije rekoše.

Velečasni gospodin župnik stao je naširoko razvijati Napoleonove misli, poglaviti gospodin sudac dokazivao ushićenim glasom, kako mu je rodila kruška, koju je prije dvije godine cijepio; dobra sudinja primijeti kroz božanstven posmijeh, kako je cijeli dan rublje gladila; pobratim moj bubnjao prstima po stolu, a domaćica nuđala nas bez kraja jelom i pilom. Nije li to divna zabava? Nu mene je od svega toga slabo bolila glava. Budući zaonda neženja, slabo sam mario i za Napoleona i za kruške i za sve drugo, kad bi mi se oči namjerile na kakvu lijepu žensku glavicu. A tako i onaj put. Sav moj pozor osvajaše crna udovica. Sjedeći u prikrajku do prozora, čitkala ona neke stare njemačke modne novine, kakovih ima obilje po naših kućah. Pristupih k udovici, a ona zaklopiv novine, pridignu polagano glavu.

— Vi čitate, milostiva gospođo? — zapitah ponješto naivno.

— Čitam, — odvrati prostodušno, — jer baš ne marim puno ni za župnikova Napoleona ni za sučeve kruške.

— Na sreću ne može ni mene ni jedno ni drugo ushititi.

— Na sreću?

— Svakako. Jer iz naše zajedničke antipatije proti Napoleonu i kruškam mora svakako postati neka vrst simpatije među nama.

— Vi umujete brzo, gospodine! nu ne protivim se vašoj logiki, jer me može zabavljati. Književnik ste i ne pišete, koliko je meni znano, gramatike; znat ćete dakle i sa ženskom govoriti.

— Kad me moga zanata sjetiste, gospođo, dozvolite, da vas upitam, što čitate.

— Humoresku iz lanjskih modnih novina.

— A kod kuće?

— Čitam romana, putopisa, novela, gospodarskih knjiga i toga više.

— Sve njemački?

— Dakako, ponešto i franceski.

— A hrvatski?

— Skoro ništa.

— A ipak ste — Hrvatica!

— Nevaljana Hrvatica, htjedoste reći, jel'te? I opet brzo umujete. Ovaj put se varate, gospodine! Vazda sam se ponosila ženskim srcem, koje je, kako nam vi, učena gospodo, dokazujete, premašnije od našega uma. I pošto znamo, da i zvijer svoje duplje, divljak svoju šumu nada sve ljubi, to nisam ni ja zaboravila, da me je hrvatska majka rodila.

— Vaše su misli vrlo plemenite, milostiva gospođo, al zato ipak ne razumijem —

— Da malo hrvatskih knjiga čitam, jel'te? Kazat ću vam, zašto. Ne upišite mi moje iskrenosti u grijeh, znam, da su gospoda vitezi svetoga duha vrlo osjetljivi, nu nadam se, da će vas moja iskrenost ponjekle umiriti. Ja vam malo hrvatski čitam, jer sam odviše hrvatski čitala. Vama se to čudno čini, al jest tako. Naš vrijedni župnik, kako je velik rodoljub, kupuje sve hrvatske knjige i novine, te ih šalje redovito meni već od više godina. Ja najvolim čitat pripovijetke, te sam, hvala bogu, silu toga u raznih jezicih pročitala, dakako i hrvatski. A čitajući sve te moguće naše pripovijetke, do zlovolje sam ih se nasitila. Zašto, pitate? Kazat ću vam. Ženska ćud je strasna, fantazija bujna, miso živa i brza kao ptica.

A kakvu hranu davaju naši noveliste toj nestašnoj ptici, koja leprša od mjesta do mjesta, koja, vječne promjene željna, nikad ne miruje? Vazda jedno te isto. Dvoje mladih se zavoli, al im se nameću kojekakve vrlo obične prepone, kojih vrlo običnim načinom uklone, pa budu, hvala budi bogu, svoji. K tomu malo sunca, mjeseca, cvijeća, suza — i pripovijest je svršena. Samo katkad uđe komu piscu u glavu, te junak ili junakinja moraju se otrovat, probost, pače umrijet od suhe bolesti. Vječna idila, vječna monotonija! Time se naša strastvena ćud ne može zadovoljiti; samo u borbi nalazi nam duša mira, a fantazija nam se popinje do plamtećih zvijezda. Nu ne shvaćajte me krivo; ne bijedim ja naših književnika: opisuju vam ono, što u svom zavičaju nalaze, odnošaje malene, neznatne, kako smo i mi maleni. Jesu li pisci krivi, da u nas ne ima velikih katastrofa, koje znadu uzdrmati dušu? Jesu li pisci kadri naslikati u malenu okviru velike divske slike, može li u naših okolnostih postati kakav zanimiv junak romanu? To su vam sve pitanja, na koja mi duša, premda velikom mukom, mora odgovoriti „Ne", i stoga ne čitam skoro nikakovih hrvatskih knjiga.

— Plamna vaša rječitost, milostiva gospođo, zanosi čovjeka nehotice, i skoro bi ga prevarila. Maleni smo, žalibože, slava naša ne ori se svijetom, da, i ono, što smo pošteno zaslužili, otimlju našemu imenu. Žalosno je to, muka hvata čovjeka, pravo velite. Ali ipak ne sudim, kao što vi. Upravo okvir naše malešnosti, koja sapinje često smjelu dušu i žarko srce, rodi toliko borbe, toliko sukoba, da će dušu silno potresti, i povijest ljudskoga srca u nas je toli razlika, toli živa, da našim piscima ne treba nego prepisat je, pa su napisali najljepši roman. Al da vam pravo kažem, mnogi naši pisci pišu o naravi ne motreći naravi, pišu o ljudskom srcu ne poznavajući ga.

— To je sve teorija, — nasmiješi se lijepa gospođa, — a ja ću se vašim riječim tek onda pokoriti, kad mi pokažete živ primjer, kad mi pokažete pravog junaka za roman.

— Hoću, gospođo! — odvratih joj. Naš razgovor bivao je sve glasnijim i življim, te je župnik zaboravio Napoleona i sudac svoje kruške. Sve se oko nas sakupilo bilo, svi su htjeli slušat o junaku romana.

— Čujmo! — zaviknu velečasni gospodin izbočiv se za mojim stolcem, a ja nastavih:

— Ne nadajte se, gospodo moja, da ću vam dokazati pričicu, složenu po pravilih umjetnosti; ne mislite, da ću dozivat u pomoć oštru dosjetljivost ili bujnu maštu. Nipošto. Što vam evo kazujem, živa je i prosta istina. Učio sam prava i zakone na sveučilištu praškom. Nekoliko godina ne bjeh vidio hrvatskog si doma; stoga pođoh godine 186* božićevat u Zagreb. Sve se bilo prevrnulo, slobodnije se tuj disalo, sretnije živjelo. Praznici mi letili i odletili neopazice. Toliko je toga bilo gledat, slušat, govorit. Nije dakle ni čudo, da sam praznovao preko reda. Napokon valjade otkinut se od doma, vratit se na nauke. Potkraj mjeseca siječnja sred ciče zime vrati me večernji voz sumrtva i ledena u Prag. Raspremiv se malko, pohitim međ hrvatsku braću. Da, braća bijasmo, gospodo, kao da nas je jedna majka rodila. Bijaše nas lijepa šaka Hrvatića u češkoj prijestolnici, bijaše pravnika, liječnika, mjernika, jezikoslovaca, bijaše sinova sa svih strana roda hrvatskoga. Pa da ste nas vidjeli, slušali. Lijepe li zadruge ponositih, živih mladića! Bijasmo kao prst uz prst, svi za svakoga, svaki za sve. Dijelismo radost, dijelismo žalost, i radost bude vedrija, žalost lakša. Ne pomagati brata, bijaše grijeh; bijasmo komuniste međ sobom. A ta živa zadruga iskrenih, mladih duša pazila, motrila, slušala na svaki kucaj srca hrvatske majke domovine. Ma se i kako razigrala mašta, ne će si stvoriti ljepše poezije, nego što je življenje slobodne đačke općine na sveučilištu. Doživio sam onih godina mnogo gorke nevolje, al ne doživih nikad poetičnijega doba. Hrvatska braća sastala bi se svaki dan u kavani, da čitaju domaće novine, jer nije bilo hrvatskoga lista ni hrvatske knjige, koja bi nam utekla bila. Nu redovite sastanke imasmo svake subote. Kao da vidim sada pred sobom tu vatrenu četicu. U posebnoj sobi praške neke gostione sjeđahu veseli, vedri mladići hrvatski. Nad stolom drktaše plinska svjetiljka, prostirući što jasnije, što slabije svijetlo nad glavami mladića. Oko dugačkog stola junaci. Veselo je tuj bilo i preveselo. Ne bijaše to pijanka njemačkih đaka, ne ozivahu se tu blatne pjesme. Tu se deklamovale pjesme, čitali sastavci, pjevalo u četvero, nazdravljalo po običaju hrvatskom sve u slogi i ljubavi.

Kanarinac, vele, niti je vanjskim licem lijep, niti grlovit u svojoj djedovini, na atlantskih otocih, nu kad dođe u široki svijet, požuti mu perje poput zlata, otvori mu se grlo u mile pjesmice. Tako i naša mladež. U svom je domu mladić plah, veže ga rodbina, vežu znanci i drugi obziri. Al kad zađe u svijet, plane mladić i razvija se kao cvijet; tu ga možeš učiti proučiti. A koliko raznolikih značaja, koliko protivnih slika — al sve samo jedno srce. U tuđinstvu treba učiti razlikost tipa našega naroda, kad mu se sinovi skupe sa svih strana u jedno kolo. Tu ti izlaze na svijet flegmatična dosjetljivost Zagoraca, žive vragolije okretnoga Dalmatinca, anakreontična nebriga Šijaka i epigramatična odvažnost Krajišnika. Zato me ti naši sastanci vrlo zanimali. Često zavuko bih se u zakutak, te sam motrio to šareno kolo. Al bilo, prošlo. Raziđosmo se u svijet, kao što se rasplinu zlatni oblaci na nebu.

Nu eto, zađoh strampútice, zanese me duša u minule dane, a ja obećah pričat vam o junaku romana. Oprostite. Hoću.

Pohitim, kako rekoh, med hrvatsku braću u prvi kat prve praške kavane, Ne prevarih se. Nađoh braću, kao da sam ih jučer ostavio. U zadnjoj sobi kavane bijaše hrvatsko taborište. Uvečer dolazile s juga novine, valjalo ih u prvi mah proučiti, te najvažnija pitanja raspravljati, a raspravljalo se vrlo glasno. Ljudi sjevernjaci čude se našemu glasnomu govoru, a penzionirci čitkajuć po dva sata augsburške novine, mrzili naša glasovita grla od srca. Ja u kolo, a svi na mene, kao pčela na med.

— Ta mani novine, — podviknu Šijak čitajućem susjedu, — evo ti iz Zagreba najnovijih živih novina!

— *Servus*, dragi brate! — pozdravi Zagorac.

— Kad si krenuo iz Zagreba? — A što radi ovaj? A što veli onaj? Pa je l' to istina? Kazuj nam ti pravo! Jesi l' vidio Tinku? Je l' se zaručila Minka? — I tako dalje bez kraja i konca.

— Mir djeco! — otresoh se ljudski, — da sam zdrav i čitav, morao bih imati deset glava i jezika kao indijski bog, da smirim vašu radoznalost, a eto vidite, prevalih preko sto milja sred tvrde zime, i više sam ledena svijeća nego čovjek. Dajte, da mi se duša mrvu ogrije, pa sam vaš sluga!

Da se otmem bratinskoj nalogi, sjedoh u kut do znanca moga, bradata Bodula, koji je na sveučilištu prežvakao helensku besmrtnost.

— Eto vidiš, i opet se nađosmo! — prihvati moj krčki apoštol, pogladiv svoju dugačku bradu, — pa ni besjedice nisi pisao iz Zagreba.

— Nisam imao kada, brate.

— Nu, — prihvati Bodul nanovo, — evo nam nova prijatelja, — te mi pokaza prstom čovjeka sa očarima, kojino za istim stolom naproti nama sjeđaše.

Novi prijatelj pridignu se, pokloni se svečano i predav mi svoju posjetnicu graciozno, reče ukratko: — Lovro N., profesor jezikoslovja.

Svečani taj naglas sprvine me nešto zabušio, a ja mu ga odvratih isto tako, po svoj prilici nespretno. Otkraja govorasmo malo, tek nekoliko običnih riječi. I bilo mi je vrlo drago. Imao sam kad motriti novoga znanca. Po naglasu sudeć, bijaše pohrvaćen Slovenac. Da vam ga ukratko opišem. Bio čovjek srednjeg stasa, koščat, širokih plećiju. Glava neobično velika naličila posve krugljі; čelo mu bilo široko, visoko, reć bi uglasto, lice osuho, blijedo, u srijedi široko, zdola posve šiljasto, nos fin, usne tanke, stisnute, brčići slabi, kosa crna i glatka, duga, pravilno u dvoje razdijeljena, a oči male, tamne, žmirkave, al i vrlo žacave. Gledajuć ga, smetoh se nešta. Opazio sam na tom čovjeku nekakov nesklad. Posavski šešir bijaše mu nov, siva surka sa srebrnimi dugmeti fina, ovratnjak svilen, košulja tanka; vidjelo se, da se taj čovjek ukusno odijevati mari, al sva ta finoća bijaše nespretna. Kao da sam vidio školnika il kapelana pred sobom. A i kretanje bilo mu neobično. Sjedio je ponosito osovljene glave, stisnutih usnica, sve ispod oka motreći čovjeka, nasmjehnuv se kadšto porugljivo, kimnuv kadšto glavom. Jednom rukom držaše rukavicu, a drugom popravljao si neprestano ovratnjak. U svem je htio biti fin, elegantan, dostojanstven, al po svem si vidio, da je taj čovjek doduše mnogo općio s finim svijetom, al da je kraj svega toga ostao ponešto neuglađen. Govorio je sprvine polagano, svečano, kratko poput epigrama, al i apodiktički, preplićuć govor franceskimi dosjetkami. Bio je pod silu miran, al neobični sjaj njegova oka odavao je, da je čovjek strastven. Kad bi se zapodjela živahna prepirka o kakovoj neznatnoj stvarci — a toga je bilo zaonda dosta — šutio Lovro mramorkom, te bi samo potkraj govora ironičkom izrekom izvrnuo cijelu raspravu na šalu. A kad se je govorilo o važnu poslu, planulo bi mu blijedo, pristaro lice, sijevnule male oči, i zabadajuć kažiprst u zrak, govorio je kratko, oštroumno, rado pobijajuć tuđe pravo mnijenje doskočicom, a braneći svoje krivo, kad je trebalo, i sofizmom.

Po prvom razgovoru razabrah, da je Lovro vanredno darovit čovjek, da mnogo, veoma mnogo znade. Kraj svih tih vrlina ne bijaše mi Lovrin prvi pojav prijazan. Nešta me odbijalo od njega. Kad nam se jezik ponajbolje razigrao bio, izvadi Lovro sat, pa reče vrlo važno: — Kasno je, gospodo! — Dignuv se, pogladi si kosu pred velikim zrcalom i pruživ mi tri prsta, pokloni se svečano: — Meni je bila osobita čast! Klanjam se! — odvratih mu poklon na isti način ponešto zabušen, pa stoga valjda opet nespretno. Raziđosmo se, a ja dugo razmišljah u postelji: Kakav je to čovjek, taj Lovro!

Naskoro saznadoh, kakav je. Sastajasmo se često kod moga pobratima Bodula. Lovro bavio se knjigom, bavio i ja. Pobratismo se, i napokon izjavi mi Lovro: — Našao sam lijep stan za trojicu. Jednoga sam već druga zakapario; dođi i ti; rad sam s tobom zajedno stanovati.

— Valja, — rekoh, — bit ću ti *pagat ultimo*.

Zakratko uđosmo u novi stan, i to kod kapelnika opere, te se namjestismo, kako smo bolje znali, u svom novom šatoru. Treći među nami bijaše Ž., tehnik, valjan i vrijedan sin hrvatske kajkavštine. Nu taj treći svat bijaše obično van kuće: vezala ga vatrena ljubav za neku prašku mladicu.

— Hvala bogu, — prihvati Lovro, razrediv pod svojom bijelom puhovom kapom pokućtvo po svojoj voljici, — gotovi smo; sad imamo salon i alkov; sad stanujemo gospodski i možemo bar pohode primati.

Poznavajući svojeglavost brata Lovre, nisam dirnuo u razredbu njegovu, samo se nasmijah u duši njegovoj aristokratičkoj primjedbi. Tako bude Lovro muče priznan glavarom naše malene zadruge. Sad se tekar pobratismo od srca, sad smo bili prijatelji, i ne rastasmo se, dok Lovro ne ostavi sveučilišta.

Za zimskih večeri sjeli bismo Lovro i ja za peć, da učimo. Vatra praskala u peći, lule nam se dimile. Lovro razglabao „Ostromirovo evanđelje", ja „Enciklopediju prava". Lazila tako ura za urom, al napokon dignuo bi se Lovro, natukao svoju puhovu kapu, očiti biljeg glavarstva, a to je bio znak, da je učenje svršeno, i da je hora „akademičkomu čaju" i razgovoru. Čaj kuhao je Lovro sam; u taj posao nije se smjela miješati živa duša; kuhao ga je točno reć bi matematičkim redom. Kad bi sasuo čajevo lišće, izvadio bi

Lovro svoj časomjer, te brojio minute, koliko ih treba. Pijući lulu, srčući čaj, čevrljasmo od srca o svem i svačem. U takovih prilikah kazivao mi Lovro o svojoj kući, o svojoj mladosti.

Lovro rodio se od seljaka, malo imućnih, kod Postojne. U onih stranah gospodarstvo malo vrijedi, zemlja je suha, kamena. U kući bilo više djece i ženske i muške; nevolja, da ih podigneš na noge. Starci pobožni željli, da im se bar jedno čedo podigne do sreće, do gospodstva. A može li za njih biti veće gospodstvo, veća sreća do svećeničke haljine? Kad mi sin poraste, mišljaše starica majka, bit će mi župnikom, susjedi ljubit će mu ruku, sudac klanjat će mu se, jesti će svagdan mesa na bijelu pladnju, imat će od čega živjet do groba, pa što još više, molit će za moju dušu, a njegova je molitva bolja od druge molitve. Ima li veće sreće? Starci uglavili, da im jedan od sinova bude popom. Kocka pala na Lovru. Sve selo je znalo, da je bistra glavica. Umio on napamet sve crkvene pjesmice. Tim bolje po njega, bit će mu poslije manje muke. — I neka je. Lovro nek bude popom, reče otac. Al eto bijede! Za popa treba školanja, a u selu školnik jedva bio za orguljaša; školi u gradu hoće se borme troška, a otkud?

— Eto sreće! — dosjeti se brzo starica. — U Ljubljani nam je kum zvonar. Kako bi bilo, da Lovru smjestimo kod kuma, nek se što ranije priuči svetom poslu. Vidiš dobre pameti i bolje sreće. I kumstvo valja.

— Pravo, majko, — reče otac, — Lovro nek ide zvonaru. Valja ti pamet.

Sudski pisar napisao za Lovrina oca pismo kumu. I dobro pogodio pisar. Zvonar bio dobar kum, te zajavi, da je Lovri prosto doći k njemu u Ljubljanu, jer on sam da je već oslabio, pa će mu kumče biti u pomoći. Pa tako i bilo. Jednoga jutra blagoslovi majka Lovru, tisnu mu u ruku dvogrošku, u torbu dva bijela sira, a za kumu povjesma. — Idi, sinko, — reče maja, — da si mi valjan i pošten. U svijetu je mnogo zla, al ti mi budi dobar. Pratio te bog i njegovi anđeli. Pa dadne li sreća i milost božja, čitat ćeš novu misu pred našim velikim oltarom. Idi, pa moli za majku svoju.

Lovro je dakako od svega toga malo razumio. Znao je, da ide u velik grad kumu si. I veselilo ga. Al kad je vidio, kako je iz majčinih očiju udarila kiša, svilo mu se oko srca, pa udri i on

plakati. Nu otac otkinu sina od majčine grudi, te povede Lovru kumu zvonaru.

Tu je dakako drukče bilo. Kad je Lovro vidio velike kuće, silu ljudi, visoke tornjeve, kad su mu prvi put zagrmile velike orgulje, razigra mu se mlado srce preko reda. Nije se Lovro plašio, kao drugi seoski dječaci. Hitra mu pamet primila se brzo svega. Dadoše mu i knjige. Eto veselja. Po vas dan sjedio maličak u školi, samo večerom zvonio bi mjesto kuma „Zdravu Mariju". Ne bijaše mu to dužnost, to bijaše njegovo pravo, kojim se je ponosio.

Uz glasove zvonova, razlijegajućih se u daleki svijet, kanda se okrilio Lovrin duh, prezajuć sve dalje i dalje. Za ono doba dočekala bi se slave školske samo gospodska djeca; ta kako da ne budu pametna, dobra, kad su gospodska, mišljahu učitelji. Seljačko bokče, ne znajući ni zapeti njemački, moralo se stisnut u kut, ma i kako pametno bilo. I Lovro bijaše takovo bokče, ali se on nije dao. Mali taj bokčić obori oštrim umom, zrelim i smjelim sudom utoliko predsude svoga doba, da mu se učitelji čuđahu, gospodska djeca klanjahu, da, neki učitelj reče o njem: „Nad glavom toga dječarca sjaje vatreni jezik Svetoga Duha". Svaki zavod ima đaka, koji se i poslije spominju kao neobičan pojav. Takov bijaše i Lovro. Nu dosta o tom đakovanju. Svršiv srednje škole, znao je Lovro više, nego većina njegovih učitelja, pa ako je nekad majčica mu mislila, da će joj sin dočekati župničku slavu, tvrdili su sad i pismeni ljudi, da će jamačno postati mladim kanonikom. Dođe hora, da se Lovro zapopi. Srce ne kucaše mu veselo; žarkomu srcu mladića bijaše i svijet preuzan, prezalo ono preletit preko svijeta, više svijeta, a ovamo ustadoše kidat ga od svijeta, zatvorit ga u sebe. Ima duha mirnih, krotkih, pobožnih, u kojih je snage, da metnu sav svoj život na oltar božji, a da ne požale nikada žrtve. Al ne bijaše Lovro tolik junak. U njem je sve kipilo, vrilo, plamtilo. Bijaše preslab, da si sam slomi krila. A ipak se dao zapopiti. Navukoše mu crnu halju, obrijaše tjeme. Neizmjerna žalost osvoji mu srce. Pamet bludila mu u sumraku. Crna haljina činjaše mu se oklopom orijaša na prsima patuljka. Al junački sprezao on svoje jade, zakopao ih na dnu srca svoga. Nu ne bijaše to junačtvo oduševljena ratnika, koj plamnim srcem srće u boj; bijaše to nijema odvažnost vojnika, koj prisiljen nositi pušku mirno izlazi pred neprijatelja, ne mareći, hoće li ga probosti sablja ili sa zemljom sastaviti zrno. A tko ga je silio na to

neželjeno zvanje, na taj sveti, za njega preteški jaram? Tko me sili? upitao bi se često i sam Lovro. Ta nitko, baš nitko. A zašto da ne raskinem svetih veriga? Silio ga, silio posmijeh majčin, majčine suze radosnice. Pred tim osmijehom nabranog starog lica, pred tim sjajnim biserom spalo mu sve junačtvo na ništa. Lovro ljubljaše majku van reda, a ta ljubav zaustavila bi mu svaki prigovor u grlu, svaku oporu misao u glavi.

Podvečer nekoga jesenskoga dana — u vrijeme praznika — povrati se Lovro rodnoj kući — prvi put u svećeničkoj haljini. Nad oštrimi pećinami pustoga Krasa drhtala večernja rumen. Sred kamenite pustare sjajila zelena osama, a sred nje kamena kućica. Župno zvono zvonilo „Zdravu Mariju". Pred ogradom stajaše mlada ženska, puna, jaka. U dvorištu moljaše stojeć starac, na čeli mu sjali zadnji traci sunca, zaplićući zlato svoje u srebrne mu sjedine. Pred kućom na kamenoj klupi sjeđaše starica sklopljenih ruku. I ona moljaše.

— Isuse, — pljesnu mlada rukama, opaziv, gdje se mladić u crno odjeven uz brdo primiče kućištu, — mamo, mamice! Evo gosta! Lovro ide! Duše moje! Lovro, mamice! — i pobrza nizbrdo pred došljaka. Otac pođe za njom, a majka osovi glavu i spusti ruke u krilo. Drhtala je. Začas doleti pred nju mlad bogoslovac, kleknu i spusti glavu u staričino krilo. A ona? Raskrilila ruke, tiho plačuć i smijuć se gledala ukočenim okom mladu glavu. Napokon spusti i ruke i glavu na sinka svoga. U taj par ne bijaše na svijetu u jedan mah veće žalosti i radosti nego na tom mjestu.

Za večerom bio Lovro vedriji. Sloboda, svježi zrak, mila mu lica i prizor mjesta, gdje je ugledao svijet— sve to ga je bilo zanijelo, da je i zaboravio svoju crnu haljinu. Govorio s ocem i svâkom o koječem, govorio razborito, oštroumno, al i priprosto, po duši priprostih si rođaka.

Otac raspravljao š njim kao sa svojim vršnjakom, nudeć ga neprestance primorskim vinom. Svâk, ljudina, upleo bi se kadšto u govor, a i sestra rekla bi časom kroz šalu svoju krpicu, držeć dijete na prsih. A majka? Stvorila se mramorom. Nijema, blažena sjeđaše na kraju klupe, šapćuć molitve i gledajuć crnu haljinu sina si.

— E, Lovro! — prihvati crnooka jedra sestra, — vi ste muške glave pile za svačije zdravlje, al je Lovro zaboravio, da nije samo

sin i brat, već i ujak. Hodider bliže, brate, gleđ ti moga dječka: i taj nešta valja, ne budi mu uroka, — doda mlada žena, skinuv maramu s glave svoga jedinčeta.

— Gle ga, no! Lovro! — nasmija se svak, — pa reci po duši, nije li se taj mali debeljković vrgo na mater? Pun je kao jabuka, pa to ti nisu miši dovukli, je l', Kato? — I poljubi muž mladu ženu i crnomanjasto čedašce, koje se je toli pametno i milo smiješilo ujaku.

—Id', pogani jeziče! — lupnu žena pecavoga si muža lako po ruci, — vidi ti se, da nisi natašte. Misliš ti, da nam je brat došo iz grada, da tvoje bajke sluša? Prodike ti treba i prodike.

I svi se od srca nasmijaše. Brzo minuo smijeh Lovru. Čelo mu se zamrači. Zamislio se. Sretnih li ljudi! Tu je života, prava, zdrava života. A on? Pogleda crnu haljinu, zadrhtalo mu srce! Pogledao majku, i smirio se.

Napokon da se vrati u grad. — Pusti mene, — reče majka sestri spremajući Lovrinu sobu, — pusti mene, sama ću. Što ti znaš! — I plačuć natiho, skladala prtljagu. Na polasku uhvatila Lovru za ruku i taruć si suze, govorila: — Moli za me, sinko, moli. Lijepo umiješ govoriti, kao da je štampano, znat ćeš i lijepo molit. Oj, sretna sam i presretna! Oprosti, ti si već sad gospodin — al ja sam ti majka, majka!

Poslije tih vedrih dana nastade u Lovrinoj duši noć, tamna noć, burna noć. Dugi hodnici sjemeništa zijevahu na nj kao otvorena ždrijela. Lovro se odbi od drugova. Bivao sve bljeđi. Stao moliti, moliti pritiskujuć čelo na molitvenik. Al dim njegove žrtve ne vinuo se uz nebo, dim se gubio po tlih. Zakopao se u Augustina, Hrizostoma i druge svete oce, zadubio u psalme. Badava, badava! Duh mu se svraćao na Bérangera, Goethea, Byrona i Mickiewicza. Tu je nalazio sebe. Duša mu bijaše kao Byronov Mazeppa, privezan krutom sudbom na bijesna hata — na vrijeme. Vrijeme, mladost leti, duša ranjena, krvava. Lovro stao čitati, učiti u noć. Al nije učio svetih otaca. Učio povijest, jezike, matematiku. Ne bijaše Lovro pjesnik, to jest ne imaše tvorne pjesničke sile. Al mu duh bijaše ognjevit zmaj. Primiv toliko slika pjesničkih velikana, toliku silu razlikih misli i osjećaja u sebe, buktilo mu srce kao vatrena gora. Bivao sve bljeđi, sve suhlji, a oči sve plamnije. Nađoše u njega Kanta, nađoše Rousseauove „*Confessions*". Mrko gledaše ga predstojnik od onoga dana. — Vas je opsjeo nečisti duh, vi ste pust

svjetovnjak pod svetom haljinom! — Od onoga dana nije bilo mira. Predstojnik bude mu krvnim neprijateljem. — Vi ste husita, heretik! — ukori ga; — čita li se vječna mudrost u tih krivovjernih stihovih?

— Ne, — odvrati mu Lovro, — ja sam sveti Lavrencij, vi me pržite na roštilju!

— Propast tvoja od tebe samoga! — zagrmi predstojnik, ne spadajući nipošto u red krotkih pobožnih pastira stada Kristova.

Lovro stisnuo zube, pohitio u vrt, čitao Tomu od Kempisa, al odmah zatim Prešernove sonete. I skoro bude posve robom Petrarkinih zvonkih lanaca.

Za vrijeme drugih praznika povede neki drug bogoslovac Lovru sobom u rodno si mjesto. Bijaše to seoce u krasnoj gorskoj krajini. Nedaleko sela stajaše vlastelinski dvorac. Domaćina, čovjek vrlo naobražen i prijazan, pozvao bi često mlade bogoslove k sebi. U kitnjastom perivoju, na lijepih brežuljcih bilo do volje zabave. U vlastelina bila ljepušna jedinica, crnooka i zlatokosa, bujna i vesela, a pametna, van reda pametna. Umjela ona više jezika, umjela crtati, udarati glasovir i više toga. Osobito rado govorila franceski, pa je francesku knjigu i dobro poznavala. I Lovro bijaše tomu jeziku vrlo vješt. Nije dakle ni čudo, da su mladi svetac i crnooka plavka mnogo međ sobom čevrljali o cvijeću, o suncu, o glazbi, o Bérangeru i o koječem. Mladica bijaše živa, vrlo živa. Dosjetljivost i oštroumlje mililo se Malvini — tako bijaše joj ime — nad sve ino. Stoga je i rado govorila sa Lovrom. Oko joj pri tom sipalo iskre, al kad je govor udario u življe, prenula bi se Malvina, oko joj budne ozbiljnim. Jedno ljetno popodne uputi se Lovro sam u dvorac, kojino je samo razi zemlje građen bio. S daleka ozivali se zvuci glasovira. Lovro zaviri na prozor u kuću. Malvina sjeđaše za glasovirom. Zavjese bijahu napolak spuštene, samo nekoliko sunčanih zraka dopiralo u polutamnu sobu, al te zrake titrale nad zlatnom glavicom Malvine. Prava Rembrandtova slika. Igrala Schubertovu pjesmu. Lovri kao da su se noge uštapile u zemlju, al napokon uđe u kuću, u salon, gdje je Malvina sjedila. Kroz smijeh kimnu djevica dva tri puta, pa dalje prebirala tipke. Lovro sjede u prikrajak nijem, zanešen. Bogzna o čem je razmišljao. Čelo mu bilo sad glatko, sad mrko, oči sad sanjive, sad vatrene. Malvinine ruke kao da su prebirale njegovo srce. Najednoč problijedi, skoči. Malvina se lecnu, glasovir umuknu.

— Zaboga, šta vam je? — upita djevojka.

— Ništa, ništa, — istisnu teškom mukom Lovro.

— Govorite, molim vas!

— Da govorim? Uistinu? Da govorim? — zapita muklim glasom bogoslov.

— E da!

— Ja — vas ljubim, — odvrati u pol glasa mladić.

Za jedan časak zašutiše oba. Lovro osta kao kamen, djevojka osvijesti se, lagano pođe k mladiću, ustaviv se pred njim, uhvati ga za obje ruke i progovori od srca:

— Lovro! Vi ste pametan, ljubezan čovjek. Vjerujte, da umijem cijenit vrelo vaše srce, genijalni vaš duh, al na vaše riječi ne znam vam odgovoriti, ne smijem. Crna vam halja nije mi dala ni misliti o tom. Al zbogom — inače bih stala razmišljati — zbogom, prijatelju moj! — I nesta djevojke.

— Zbogom! — dahnu Lovro, — Gospode, budi volja tvoja!

Laganim korakom odmicao se mladić od dvorca. Kraj šumice sjede na panj. Sunce zašlo, stada se vratila, zanoćila nojca i sinule zvijezde, a Lovro sjeđaše poniknute glave na panju. Hladan vjetar duhnu s gore. Lovro zadrkta, ustade. — Zbogom! — šapnu još jednom i nesta ga za šumicom.

Drugoga dana vrati se Lovro u Ljubljanu, a Malvina pođe u Trst.

Odsada gotovo nestalo misli iz Lovrine glave. Samo jedno mjesto u njegovu tijelu bijaše živo, mahnito — samo srce bijaše mu živo, a sve ostalo tijelo mrtvo. Al srce ga je bolilo; bijaše mu, da ga iščupa iz grudi. Po cijele dane znao Lovro po svojoj sobici koracati amo tamo nijem, blijed, bez svijesti. Glas orgulja činjaše mu se olujom, gdje bjesni na uzbibanom moru, sveta pjesma bijaše njegovu duhu izdisanje umirućih, a riječi njegove molitve ne bijahu neg zrna, padajuća na pust, neplodan kamen. Ah, koliko je puti zavidio mramornim svecem u crkvi njihovo mjesto. „Zašto nijesam ja na vašem mjestu? U vas je mozak i srce, u vas je sve od hladna mramor-kamena“. Malo kada je Lovro spavao. A kad je usnuo na časak, mučili ga snovi. On da je bio ptica podrezanih krila, zatvorena u gajbi. A vani u zelenu lugu sjedio na grančici slavuljak, slažući mile pjesme. I htio poletiti iz gajbe, poletiti svomu slavuljku

u zelenom lugu. Tri puta razmahnuo krila, tri puta lupi glavom o gajbu, i s glave poteče mu krv. Strašna li sna!

Lovro ginuo od dana do dana. „Malvina bi mojom bila, da me ne sapinje crna haljina“. Ta misao osvajaše mu cijelu dušu. Predstojnik nije mario ispitivati ranu mladog pitomca, ne bijaše on dobar pastir. Vanjski obredi vrijedili u njega više nego skrušenost srca, nego čista duša. Stoga je Lovri bilo svagdan od njega ukora. Za svaku malicu znao uštinuti jadnika. Lovro da zdvoji.

— Ne zabadajte oštrih si nokata u moje srce, — vrisnu jednog dana Lovro, — tako mi spasa moga, poludit ću!

Mladić obolje. Lovro bijaše među svećenstvom poznat kao veleuman mladić, osobito mu je volio neki starac kanonik, vrijedna pobožna glava. Dočuv o Lovrinoj bolesti, pođe u sjemenište. Bolest išla na bolje, al mladić bijaše slab. Kanonik sjednu do njegove postelje.

— Sinko! — reče dobri starac, — dojaviše mi, da boluješ. Zato me evo ovdje. Kako ti je? Kazuj mi, što te boli. Govorili mi ljudi, da si od više vremena blijed, žalostan. Kazuj bez obzira, kao da govoriš svomu ocu, svomu ispovjedniku .

— Hvala vam, prečasni oče, — odvrati bolesnik slabim glasom, — hvala za vašu očinsku brigu. Da vam sve kažem? Bože! mogu li!

— Kazuj, sinko!

— Dobro. Hoću. Al molim vas, ne ljutite se na mene. Nesretan sam, srce mi boluje.

— Kako srce?

— Velika je stvar, sveta je stvar služiti vas smrtni vijek bogu — i samo bogu. Ali tomu se hoće, oče, jakosti, junačtva. Ne može to svatko. Mnogi su pozvani, rijetki izabrani. I mene je kob krenula na taj sveti put. Nu žalibože pođoh krivim putem. Nijesam ja izabranik. Srce mi kipi, duša preza u svijet, a nijesam junak, da se svladam. Sveta haljina gori na meni, spalit će me. A šta ću ja? Žao mi te je. Nadah se, da ćeš puku vjeran pastir biti. Ne ću te budem pol čovjeka. A ne mogu. To mi je bolest. Sudite mi, i neka mi bog sudi, ja nijesam kriv.

— Nesretan si, sinko moj, razumijem; ti izabranik nisi, vidim. Žao mi te je. Nadah se, da ćeš puku vjeran pastir biti. Ne ću te korit, kao što bi drugi možda činio. Bolje da budeš valjan svjetovnjak negoli nevrijedan svećenik. Znam, da se svetomu zvanju hoće junačtva. Reče mi, da ti srce boluje. Ljubiš li možbit ženu?

— Ljubim, oče!

— Ako je samo to, proći će taj san mladosti.

— Nije samo to. Proći će taj san, jer mora proći, al ne izliječi to moje rane. Duša gine za širokim svijetom, u mome srcu ne bude nikad svetoga mira.

— Kad je tako, ne ću te više nutkati. Idi u miru, ja te blagosivljem. Čudni su putevi providnosti, razni su putevi čovjeka. Idi, kuda te želja vuče, i tijem putem možeš doći do spasa. Govorit ću, da te otpuste, pa ustreba l' ti poslije moje pomoći, zađi pod moj krov, naći ćeš oca.

Sretan spusti mladić bolnu glavu na starčevu ruku i nakvasi je vrelimi suzami.

Za nedjelju dana otvoriše se jednog jutra vrata sjemeništa. Iz kuće izađe blijed mladić u svjetskih haljinah — Lovro. Uzdahnu. „Slobodan sam“, mišljaše, i zaboravi na sve. Sunce je sjalo, sve bijaše živo, zeleno. Lovro pođe iz grada. Šetao i šetao po zelenih gajevih. Na obronku brežuljka vrh grada sjeo mladić. Oči mu letile po gorah, po dolinah. Uživao je ne misleći ništa. Napokon shrva ga san, sladak san. U snu gledao je Malvinu, sjedeću za glasovirom. Oko glave drhtalo joj sunce. — Malvino! — kliknu mladić, — gledaj, nestalo je crne haljine. Dođi, dođi! — I raširi ruke i — probudi se. Večernja zvona sjetila ga zbilje. Sad je tek počeo razmišljati. Kamo sad? Pogleda prama strani, gdje mu stoji dom. Čelo zamrači mu se. „Šta će moji reći? Mogu li k njimi? Mogu li? — Moram“. Odvažno digne se Lovro i pođe znancu si u grad. U rano jutro drugoga dana već je koracao Lovro cestom put Postojne. Iduć dobru uru, dođe do vrška. Naproti njemu iđahu kola, vitlajuć za sobom silnu prašinu. Lovro zađe za brdašce do ceste, da se ukloni prahu. Projurila laka kola. Srce zazeblo mladića. U kolih sjeđaše fin, mlad gospodin, do njega mlada gospoja. Opaziv putnika, problijedi mlada. Bijaše Malvina. Dugo gledaše Lovro za plavetnom joj koprenom, koja se je vijala na jutarnjem suncu. Zatim sjedne na brežuljak. —Zbogom! — šapnu. Dakako, luđače, dakako! Vlastelinska kći i ubog seljanin! Naravski! Pa čemu i dalje misliti. Srce ne umuje. Ludo srce, tko te pita? Šuti, trpi! Zbogom! — Hitrim korakom nastavi Lovro putovanje. Napokon opazi rodno

si mjesto, opazi očevu kuću. Bilo mu teško, kao da se je valjalo popeti na ledovito brdo. Dođe bliže. Ah, da je ta kuća još sto milja udaljena! Badava, nužda mijenja zakon. Putem sreo se sa seljaci iz svojega sela. Ljudi bi postojali, u čudu gledali. Otkud mladomu svećeniku svjetovne haljine? Je l' šta skrivio, te ga otjeraše? Bogzna. Dođe pred kuću. U dvorištu nikoga. Valjda bijahu ljudi na polju za poslom. Uziđe na pristrešak. Vrata bila pootvorena. U sobi sjedila starica preduć i nogom zibajuć dijete. Lovro stade, zatim koraknu. Starica pridignu glavu.

— Za rane božje! — vrisnu srušiv kolovrat, — sine! sine! Što je od tebe? — Pritisnuv ruke na srce, pade na stolicu. Spopade ju drhtavica. Dijete u zipki stade vikati. Lovro stajao smeten. Napokon dosjeti se, skoči potražit octa, te stade starici trti slijepe oči. Majka pootvori oči i pogleda sina si pogledom tužnim, korećim, da mu je srce pucalo.

— Majko! — prihvati u pol glasa Lovro stojeći kao kip od mramora, — oprostite, ne sudite mi krivo. Ne mogu inače. Bog mi je svjedok.

— Šta si uradio, sine? — nastavi starica kroz plač, — pomozi nam, bogorodice! Ubio si nas svih. Našoj kući ne ima više blagoslova. Kako sam si sve to lijepo smislila bila, a sada — od svega ništa.

— Al zaklinjem vas, slušajte me! Kazat ću — —

Uto pojavi se na pragu otac i svak. Otac zapanji se.

— Ti, Lovro?

— Jesam, oče!

— Pošto? U tih haljinah? Gdje ti je crno ruho?

— Ostavio sam ga u sjemeništu.

— Zar te otjeraše?

— Otiđoh svoje volje.

— Lude volje! A zašto?

— Bijah nesretan. Nijesam rođen za sveto zvanje svećenika.

— Nesretan? A koja te sreća sada čeka? Zašto si?

— Svijet će mi sreću dati. Učio sam štogođ.

— Valjda ćeš preko mora — u Ameriku?

— Ne ću.

— Da kamo?

— Ostat ću među svojima.

— Kod nas? Ne ćeš. Bez djela nema jela. A kod nas djela ne ima van plugom i motikom.

— Ne ću da se hranim vašim znojem. Vratit ću se u grad. Naći ću pomoći. Al bar za prvi čas dajte mi zakloništa.

— Ne dam. Idi, kud ti drago.

— Taste! — uplete se Lovrin svak, — ne naglite. Slušajte ga barem, bogzna šta je.

— Šuti, zete moj! Lovro! Svijeta si željan. Idi u svijet. Sretan put. Prenoćit možeš slobodno, al sjutra zorom čisti mi kuću.

— Oče!

— Ništa. Rekoh. A tako će biti.

— Dobro, oče! Ići ću.

Starac iziđe iz kuće u selo mrk, zamišljen. Sin zavuče se u komoru, baci se na postelju. Tu ležaše nijem. Prsa mu se nadimahu, usne drhtahu. Najednoč zaškrinu vrata. Uniđe starica majka.

— Lovro! Ču li me? Lovro! — zapenta stara.

— Što je, majko? — pridignu se Lovro.

— Kazuj mi sve, kako je bilo.

Starica sjednu na postelju kraj Lovre, a ovaj razgali roditeljici svoju ranjenu dušu.

— Lijepo govoriš, krasno govoriš, — zakima starica kroz suze, — ah, kako bi ti lijepo propovijedao bio. Pa kad je tako, neka bude božja volja, al — al ta rana mi zacijeliti ne će. — Pri tom si starica otrla pregačom suze.

Drugog dana u zoru krenuo Lovro natrag u grad, oprostio se sa sestrom i svakom. Majke ne nađe nigdje. Došav do mjesta, gdje se staza stiče sa drumom, opazi staricu sjedeću podno crvenoga raspela.

— Dočekah te, da te ispratim, Lovro, komadić puta. Evo ti pogače. Sama je spekoh. I to uzmi, — reče majka tisnuv sinu pet škuda krstaških u ruku; — znam, trebat ćeš.

Mučeć iđahu časak oboje drumom. Tu se oprostiše. Treba l' vam kazat, kako?

Došav u grad, pođe Lovro ravnim putem starcu kanoniku.

— Prečasni dobrotvore! — reče, — otac me otjera iz kuće, dođoh k ocu.

— U dobar čas sinko. Vladin predsjednik izabra te na moju preporuku odgojiteljem svoga sina. Sutra valja ti se selit k njemu.

Na ovaj glas iz ustiju starca dobrotvoca uskliknulo srce Lovrino od radosti. „Biti ću slobodan, bit ću sretan“, ozivalo se u njegovoj duši, i jedva se dosjetio, da se valja kanoniku zahvaliti. Tako je negdje kukavnoj ribici, koju voda izbaci na suho, a plima opet ponese u rodni joj stakleni stan, u vodu, gdje se može naplivati od srca. Lovro pokloni se lično vladinu predsjedniku. Bijaše to grof, dakle aristokrat i birokrat ujedno, nu ni jedno ni drugo, kako se obično piše i razumijeva. U njega bijaše finoće i dovoljno nauke, pače i smisla za znanosti i umjetnosti. Svojim uredskim poslovom vješt, pokazivao on mnogo zdrava razuma, te je zazirao od činovničkog cjepidlačarenja, koje se rado ističe kao nepogrešiva premudrost. Bijaše prijatelj puku, a puk njemu. Od srca je mrzio na činovnike, koji su se višim sve do crne zemlje klanjali, a na općinstvo pozirali prezirno kao polubogovi. Štoviše, vladin predsjednik ljubio je svoju obitelj od srca, a takav čovjek ne može biti tvrd ni u svojih uredskih poslovih. Htio je, da mu sin bude u svem čitav čovjek, koj ne smatra predsude zakonom naravi. Zato se vele uzradova, da je steko Lovru za učitelja. Mnogi mu to dakako zazirali u potaji, jer molim vas, raspop, pa učitelj djeci! To mal da nije grijeh. Međutim nije se predsjednik obzirao na šaputanje svijeta, te pozdravi Lovru ovako:

— Da ste mi zdravo, gospodine! Veseli me, da sam našao, što sam dugo vremena tražio. Da vam kažem iskreno svoje mnijenje, Vi ne ćete biti mojemu sinu školnikom, vi ne ćete biti samo guverner, već upravo mentor, kako ga biskup Fenelon shvaća. Znam, da ste čovjek iskren, da je u vas značaja. Vidite, to ja želim svomu sinu. Meko je to momče, sakujte mi od njega čelik-čovjeka. Bez naravi ne ima u životu računa, a mjerilom u naravi mora da je značaj; ne poznavajte naravi, zlo ste prošli. Vi ćete meni, momu sinu, mojoj obitelji biti prijatelj i kao prijatelj živit ćete u mojoj kući.

Tako po prilici govorio je grof. Lovre dojmiše se te riječi milo, novo mu zvanje bude stoga sto puti milije. Mladi raspop preseli se smjesta u predsjednikovu kuću. Tu mu dakako pred očima puče nov svijet, gospodski svijet. U kući ga pazili kao svoga; udobe i povoljice nuđalo mu se na sve strane, brigi ni traga. Učenik ne bijaše mu razmaženi gospodičić, već zdrav, uman, povodljiv dječak, koj se je znanjem svoga mentora ponosio. Učiteljevanje nije dakle Lovru stajalo mnogo muke te je uz najveće revnovanje mogao

odbit dosta vremena za vlastite nauke. Učio je mnogo, čitao i suviše i svašta. Duh brz, pronicav, vatren ne ide vazda jednom jedinom odmjerenom putanjom, ne kopa samo sistematički po jednoj znanosti; nalazeći savez među svimi granami nauke i radeći uspjeh iste spojiti sa živim, praktičnim životom, siže takov duh u sve ljudsko znanje i kuša ga obuhvatiti, koliko mu sile dadu. Takov duh ne poznaje međaša. To je biljeg ženijalnosti. Takov bijaše i Lovro. Vrlo rado učio matematiku, prirodne znanosti i filozofiju; dobro je poznavao povijest, a osobito mu bijaše milo jezikoslovje i učenje stare i nove svjetske književnosti. Poznavanje jezika — a on je sve glavne evropske jezike temeljito poznavao — smatrao je Lovro samo sredstvom, kako i valja, a učeći ih, nije si razbijao glave premudrimi sitnicami bez svrhe, već je on učio postanak, filozofiju, narav jezika. Zavirio bi kadšto i u političke znanosti. Šteta, da nije duboko zavirio u njih; oštri mu um bio bi našao mnogo hrane u toj struci. Lovrina nauka ne bijaše pusto pamtenje, svagda je stvar promatrao kritički; sudio je oštro, izvorno, udobno, prosto nenaravskih stega i dužnosti, protivnih njegovoj volji i želji. Mladi grof priljubio se uz njega kao uz starijega brata, revnovao učeći, te lijepo uspijevao. A i Lovro ne smatrao učenika van bratom. S njime zimovao u gradu, proljetovao na putu, a ljetovao u seoskom dvorcu.

Lovro disaše slobodno, sretno. Štoviše, Lovro posve se prevrnuo. A nije ni čudo. Kako je gledao taj svijet ubogi zvonarski dječak, krotko đače, niklo iz seoske kolibe, snuždeni mladi bogoslov? Zvonarski dječak vidio sa tornja svoga, da imade visokih, gospodskih krovova, al bogzna što se pod timi krovovi taji; ubogo đače gledalo čudom svijetle visoke prozore gospodskih palača i brze bogate kočije, a snuždenomu bogoslovu odzivala se vjekovita jeka sred pustih zidina: „Ti se moraš odreći svijeta“. A sad? Sad je Lovro koracao po glatkom parketu palače, sjedio na mekoj sjedilјci gospodskoj, blagovao na srebrnom pladnju kao i gospoda, gledao i dijelio sav gospodski život, sve njegove spletke, velike malice, ozbiljno i smiješno takmenje, učio prazne velikane i umne patuljke, ukratko, sad je virio u dušu svijetu, koj vlada svijetom. Sprvine bio se nekako smeo budući neuk svjetskomu običaju, jedan časak drijemala mu kritična sila, al mu se duh ubrzo oporavi, te je zvao novi taj svijet pred sud svojega uma. Gospoda klanjala mu se dva puta: kao prijatelju predsjednika i kao čovjeku vrlo umnu.

Kad glavari štuju vrline duha, padaju pred njom mali velikani na koljena, jer im se gospodsko to štovanje čini tek pravim pečatom božjega dara.

Jedne večeri bio u predsjednikovih dvorih *thé dansant.* Skupilo se lijepo društvo, nu s veće strane birokratičko, dakle ponešto ukočeno. I Lovro dijeleći tu zabavu gledao je to međusobno klanjanje. Kad se pojavi predsjednik te baci nekoliko pošalica, nasmiješi se društvo po dužnosti i budne za čas živahnije. A kad predsjednik Lovri stisnu prijateljski ruku, nastade šaputanje, i gospoda stadoše oblijetati Lovru. Ujedamput pojavi se pred njim mlad, vrlo nacifran gospodičić. Pokloniv se lagano, predstavi se, govoreć kroz nos: — Ferdinand N., kotarski predstojnik.

— Osobita mi je čast, — odvrati Lovro ravnodušno.

— Oprostite mi smjelost moju, veleštovani gospodine! — nastavi predstojnik igrajuć svojim očalinom, — nu htjedoh svakako doviti se sreće s vami se upoznati, prije nego vas pozdravim u svojoj kući.

— U vašoj kući?

— Ah! ne znate? Tim bolje. *Superbe!* Njegova preuzvišenost gospodin vladin predsjednik izvolio je primit moj smjerni poziv, da mu mladi gospodin grof dođe budućih praznika na moje imanje u L. Divna krajina.

— Poznata mi je. Krasna je, — odvrati Lovro, i sjenka proleti njegovim čelom.

— Jel'te? Krasna! Veseli me, da mi to i vi, veleštovani gospodine, kao čuven poznavalac krasote, potvrdiste. Nadam se tvrdo, da ćemo ondje veselih dana proživiti.

— Lijepa vam hvala unaprijed!

— Al kad se naše poznanstvo toli sretno zametnulo, dozvolite, da ga dopunim, da vas predstavim svojoj gospoji. I ona ljubi osobito umjetnost.

— Bit će mi velika čast. Molim vas za to, gospodine predstojniče!

Činovnik uhvati Lovru pod ruku i povede ga u drugi salon. Na pragu ustavi se Lovro. Predstojnik ćutio, da mladi učenjak drkće.

— Šta vam je? — upita predstojnik.

— Ništa, — odvrati Lovro, — izvolite me predstaviti.

U kutu salona mekanu naslonjaču odjevena plavetnom svilenom haljinom sjeđaše bujna plavokosa crnooka gospođa. Koketno spustila bila lijepu glavu na naslon sjediljke te hladila bijele prsi lepezom. Oko nje titralo nekoliko mladih činovnika u crnom fraku i mlađih poručnika u bijeloj uniformi.

— Gospodin Lovro N., učenjak i guverner mladoga gospodina grofa! — Moja gospoja, Malvina, rođena plemenita L., — predstavi predstojnik Lovru svojoj gospođi. — Nu, gospodine filozofe, — nastavi kroz nos, — prepuštam svoju gospoju vašoj dosjetljivosti. Jurišajte živo, pravite joj *cour* po volji. To joj budi kazna za nesretnu migrenu. Moram da igram četvorku sa savjetnicom M., pa eto, već je i glazba započela. *Adieu, ma mie! Adieu, monsieur le gouverneur!* — I otkliznu mladi predstojnik glatkim podom.

Na prvi pojav Lovrin bila se Malvina stresla kao list o večernjem vjetru. Zatim obori oči i nakloni se dostojanstveno. Lovro problijedi na smrt i stajaše časak nijem.

— Milostiva gospođo! — uplete se mlad poručnik, — spasite nesretnika, učinite me najsretnijim čovjekom, igrajte sa mnom četvorku!

— Hvala! glava me boli! — odgovori ukratko predstojnica.

— Dakle *sans pardon?* — priskoči golobrad vježbenik karnoga suda.

— *Sans pardon!* — završi Malvina.

Lakokrilo činovništvo i časništvo rasprši se ubrzo ispred očiju lijepe okrutnice, tražeći drugdje plesačice.

— Oprostite, milostiva gospođo! — osvijesti se Lovro, pokloniv se ponešto nespretno. — Zla sreća vrgla me je pred vas, te mjesto zanimiva kola mlade gospode evo mene ovdje, da vam svojom nevještinom dosađujem. Nu ja nijesam tu krivac. Samo sam nesretan *quid pro quo,* što ga je vaš gospodin suprug izvolio postaviti ovamo, da straži vašu migrenu. Ispričajte moju nevještinu, ne ima tomu dugo, te iziđoh iz sjemeništa, a takov mlad svetac ne zna za gospodski običaj.

— Sjednite do mene, gospodine Lovro! — progovori žacavo Malvina, lupkajući lepezom po svilenoj haljini, — sjednite do mene: ne pomaže nikakova isprika, gospodine stražaru moje migrene. Moj muž povjerio me je vama. Vršite svoju dužnost. Ples, kako vidim,

slabo vas zanima. *A propos!* Rekoste mi, da ste se ostavili svećeništva, al vi ste, vjerujte, velik jezuita.

— Ja?

— Da, vi, gospodine! Svoj vatreni duh, svoju živu dosjetljivost zaklanjate tobožnjom nevještinom, samo da me se riješite.

— Varate se, milostiva gospo! Vi me smatrate slabim čovjekom. Jak sam. Evo sjedoh do vas. Zapovijedajte!

— Dobro! Kažite mi, šta radite sada?

— Uzgojitelj sam grofova sina, — odvrati Lovro hladno.

— Znam. Ne pitam vas za putni list, gdje je osoba potanko opisana. Pitam vas kao čovjeka umna, naobražena, komu duh nikad ne miruje: šta radite sada?

— Učim botaniku.

— Poznavati bilje i cvijeće?

— Da.

— Kako to?

— Velik sam prijatelj prirode. Već odavna bavim se biljarstvom; kupim trave i cvijeće i prešam ih u knjigu. Zbirka mi je doduše malena, ali poučna.

— Zbilja?

— Nedavno nađoh ljubicu stisnutu u takovu staru knjigu. Bože, kakve promjene! Kad je prvi put vidjeh, cvjetaše divna, svježa pod zelenom travom; sada stisnuta, suha, bez života.

— Čemu ta vrlo obična biljarska opaska?

— Da ljubica duše ne ima.

Malvina problijedi te sakri svoje smeteno lice za lepezu. Za malen časak osovi glavu, kao da je pribrala nove snage.

— Gospodine! — prihvati Malvina, — vi mi govorite tu o bilju, o cvijeću, nu ja ćutim otrov toga bilja, samo trnje toga cvijeća. Razumijem vas predobro. Čim vas opazih, domislih se odmah, da će među nama biti razgovora o minulih danih. Vi ste nekako nestrpljivi. Ne ćete l' me slušat?

— Hoću, milostiva gospođo!

— Nekad se vidjesmo, ja, nevino djevojče, poznavajući samo narav, vi, mlad bogoslovac, idealista. Vi ste me ljubili — a ja? i ja sam vas ljubila, a to čuvstvo prema svećeniku činilo mi se tolik grijeh, da sam ga po svojoj djetinjskoj domisli morala okajati svojim životom. Odlučih poći za neljubljena, odlučih slijediti trpeć, šuteć

put naših društvenih predsuda, koje bacaju čuvstvo pod noge, te tako budem suprugom gospodina predstojnika. Ljudi me cijene sretnom, al uistinu nije moja sreća nego komedija pod svilenom haljinom, za finimi čipkami.

— Ne imam prava, ne imam razloga, milostiva gospođo, pitat za sve, što mi evo dokazaste. Žalim, ako sam povodom bio, da ste svoju sreću promašili, ali ne mogu, da vam se ne zahvalim —

— Na čem?

— Na čuvstvu, što ga u meni probudiste, na čuvstvu, što me rasplamti do kraja, da skinem verige sa sebe, koje mi nametnuše. Ljubeći vas strasno, skinuh crnu halju, te iziđoh slobodan u svijet. Nu pustimo tu raspravu. Čemu tražiti lijeka rani, koja je već zacijelila.

Malvina griznu si usnice. Dobro bje opazila, da joj je romantična doskočica promašila cilj.

— Da, da! — nastavi nazlobno. — Morala je zacijeliti. Sudbina je to htjela. Il sam možebit ja kriva, da se rodih kao kćerka bogata vlastelina, a vi —

— A ja kao ubogo seljače? — nasmjehnu se Lovro, i krv uvrijeđena ponosa skoči mu na lica. — Niste krivi, lijepa gospođo. To je čista, prosta istina, i vaša žrtva nije nego obična posljedica naših društvenih okolnosti. Ja međutim ne žalim toga. Romantična ova epizoda — ne mogu ju po uspjehu inače krstiti — sjetila me je živo, da po svom porodu nijesam ništa na tom svijetu, bar ljudi dandanas tako misle. Romantička ota epizoda sjeti me, da sakupim svoje vlastite sile i stanem na svoje noge. Čim je više čovjek po sebi zaslužio, tim više valja. Vaš moral, lijepa gospođo, i opet me nuka, da vam se zahvalim. Gledat ću, da budem čovjek — čitav čovjek.

— Vi ste zlobni, preko mjere zlobni, gospodine Lovro.

— Ja prevodim idilu u prozu.

— Vi se samo rugate pojavu svoje prve ljubavi.

— Prvi čin te ljubovne pričice postaje smiješnim, osvrne li se čovjek na prozaičko rješenje. Ta smiješnost nastaje uprav iz kontrasta.

— Gle, gle! — dokliznu predstojnik, — gospodin *gouverneur* liječi valjano migrenu moje gospoje. Čini se, da mi se dobro zabavljaš, Malvino!

— Gospodin pripovijeda mi vrlo zanimivih crtica iz botanike, — nasmjehnu se Malvina pod silu.

— O ljubicah bez duše, gospodine predstojniče! — doda Lovro.

— Zar ima u cvijeća duše? — zapita u čudu predstojnik.

— Ima kadšto, — odvrati Lovro.

— To vi kao učenjak morate bolje razumiti, — zapenta predstojnik.

— Al u bodljike ne ima duše! — doda Malvina, — jer zna čovjeka ranit do krvi.

— Bodljika je prosta biljka, prezirana od svakoga; možda se osvećuje svojom oštrinom svijetu, koj ju je posve zavrgao, — odvrati Lovro brzo.

— Ja od svega toga, duše mi, ni mrve ne razumijem. *Ma foi*, ništa! — nasmija se kroz nos. — Vaša biljarska rasprava mi je pustom zagonetkom. Raspravite stvar, kako vam je drago, ja perem ruke, pa idem srknut čašicu čaja. — Gospodina predstojnika nesta.

— Bodljivi moj gospodine! — započe Malvina, — da vidite, da vas se nimalo ne bojim, evo moje ruke, povedite me glasoviru u drugi salon. Bojite li se?

— Bog sačuvaj! Ja poznajem samo lijepu gospoju predstojnicu i ništa više. Pa kako je ta dama vrlo zabavna, slast mi je prikratiti vrijeme kraj nje. Ona boluje na sreću s aristokratičke bolesti migrene, a ja sam seljački porod, pa ne umijem plesat. *Les extrêmes se touchent*. Izvolite, evo ruke.

Lovro povede mladu gospoju do glasovira. Malvina sjedne.

— Šta da igram, šta da pjevam?

— Sve po vašoj volji, milostiva gospo.

— Zar Schubertovu pjesmu? Ne, ne! Znam, da vam Nijemci nijesu dragi. Hoćete li Prešernovu „Luna sije“?

— U taj par ne bih mogao slušati tih pjesničkih uzdisaja.

— Dakle? — lupne predstojnica ponešto ljutito po glasoviru.

— Ritornel iz „*Rigoletta*“.

— Ha, ha, ha! — nasmija se Malvina, — oprosti vam bog taj grijeh! Budi po vašem! — Brzo prebirala tipke i zapjeva lijepim zanešenim glasom:

La donna è mobile
Qula piuma al vento.
Muta d' accento
E di pensier!

Lovro se nasmjehnu i nastavi deklamovat u pol glasa:

Sempre amabile,
Leggiadro il viso
In pianto ed in riso.

— *E — menzogner!* Živili! To vam ide od srca!

— Ferdinande! — viknu Malvina, skočiv ljutito.

— Šta zapovijedaš, dušo? — dotrči predstojnik.

— Ajdemo kući. Laku noć, gospodine Lovro! — i pokloniv se tako, ode sa mužem si.

— Klanjam se, gospo predstojnice! — zahvali se Lovro.

U onoj noći dozri u njem nova misao. — Ja da ne imam snage, da duhom ne natkrilim te velikane? Kukavica bih bio, da se otimljem za predstojnikovom srećom. Više, više leti mi, dušo! — Lovro stade ozbiljno razmišljati o svojoj budućnosti, te odluči posvetit se višjim državnim znanostim, kad dovrši svoju zadaću u predsjednikovoj kući.

U ono vrijeme izmiri se Lovro sa svojom rodbinom. Predsjedniku bilo po uredskih poslovih putovati po okolici postojnskoj. Doznav od starca kanonika, kako i zašto se Lovro povadio bio sa ocem si, odluči starca udobriti. Došav dakle u onaj kraj, pozva preda se Lovrina oca te mu reče: — Moj dragi kume! Valjda znate, da je vaš Lovro u mojoj kući, da uči moga sina. Bog vas je doista blagoslovio davši vam takova sina, jer je pošten, uman i učen čovjek. Dika vam je i čast cijeloj vašoj kući. Znam, da vam se nažao daje, što se je Lovro raspopio. Nu nesrdite se zato. Bog je dao čovjeku volju, a svaki čovjek ima svoju. Vjerujte mi, da će danas sjutra Lovro i bez crne halje biti velikim gospodinom. Ufam se, da ćete se od njega te sreće dočekati. Dakle pomirite se, poslat ću vam ga na Uskrs. Zbogom!

Starac razveseli se vrlo. Kako ne će? Kad glavar zemlje kaže, da je Lovro valjan i učen, i da će biti gospodinom, kad je Lovro dapače toli učen, da može podučavat sina milostivoga gospodina

predsjednika, onda mora da je istina. — Vidiš, vidiš, — reče si starac, — Lovro je dakle junak, nije šeprtlja. — Kad je on svojim susjedom dokazao, radšta ga je predsjednik preda se pozvao bio, i kako je sina mu hvalio, govorili si seljani: — Ej, lako Lovri, kad ima svetoga Petra za kuma. — A tek u kući! Majka da se rastopi od radosti. Sestra i svak veselili se Lovrinu dolasku.

— Vidi, mamo, — reče otac, — da mi je to koj kum i susjed govorio za dječaka, bio bih mu odgovorio, da ludo baje; al kad mi je stao sam milostivi gospodin udarat u hvalu Lovrinu, omekšalo mi se srce, te si mislih, pa ako ne bude pop, opet može biti po vremenu dična glava.

— Da bog dâ, pa hvala bogu! — odvrati starica.

— Amen, mamo, — nasmija se starac; — ako ti ne bude zlatna kapa sjala na Lovrinoj mladoj misi, a ono će na gospodskom piru.

O Uskrsu zagrlio Lovro od srca svoje mile. Svi mu se nemalo čudili. Bio odjeven u crno, odjeven ljepše nego kotarski sudac. Divili se zlatnomu lancu, sjajnomu prstenju, svijetlim cipelam i visokomu klobuku. Svakomu donio Lovro kakov dar. Ocu srebren sat sa lancem, majčici svilen zobun, sestri finu haljinu, pače i crnooki maličak dobio dvije tvrde škude i silu paprenjaka. Kod kuće bilo Lovri malo mira. Zalazilo amo ljudi vas božji dan, da se napita mladoga mudraca o ratu, o miru, o porezu, o žetvi, o vojsci; jer kako ne bi za sve to znao čovjek, koji jede sa predsjednikom za jednim stolom. Lovrinim starcem ta radoznala naloga po volji bila. Ponositi oni navijali jadnoga Lovru kao uru sviralicu, nek svoju mudrost pokaže. Mladić međutim nije se nimalo srdio. Bijaše vedar, veseo. Za Malvinom ga nije više srce bolilo. Neprirodna joj koketerija bijaše mu dapače odurna. Uvjeren tvrdo, da će se dovinuti dičnomu cilju, podao se posvema prostodušnosti svojih ljudi, puštajuć, da ga se nauživaju do mile volje. Samo katkad popeo bi se na samotnu glavicu vrh sela. Tuj je znao ležat po više ura sam te sam, tu je u svojoj duši radio i gradio budućnost. Povrativ se u grad, doču, da je dobričina kanonik preminuo. Živo kosnuo se taj glas njegove duše. Po više dana bijaše žalostan, vrlo žalostan. Nu i ta tuga utiši se po vremenu. Ta zgoda bude međutim Lovri novom ponukom, da se sjeti Malvininih riječi, da misli o svojoj budućnosti.

Da govori o tom grofu? Bilo mu je mučno o tom zapodijevat riječ; al se napokon osokoli. Jednog dana prijavi se kod predsjednika. Ovaj ga dočeka prijazno u svojoj pisaćoj sobi.

— Čim vam mogu služiti, dragi prijatelju? — pozdravi ga grof. — Imadete li možda tužbu proti mojemu sinu?

— Ni najmanje, gospodine grofe, — odvrati Lovro, — vaš je sin valjan mladić. Molba tiče se mene.

— Izvolite mi kazat, što je.

— Gospodine grofe, — nastavi Lovro, — ne znam, imam li vječnoj providnosti ili vašoj plemenitoj duši više zahvalit, da me je sreća smjestila u vašu kuću. Po mene je to svakako sreća. Zapuštena mladića primiste me u svoje krilo. Ne mislim samo na svagdanji hljeb, na materijalnu udobnost, koja mi po vašoj dobroti u dio pade; mislim na onu slobodu, što mi je dadoste, da sam se, premda službujuć, mogao ćutiti slobodnim čovjekom, da mi se je mogla razvijati duša. Ne pišite mi u grijeh, što ću vam sada kazati, al čovjek slobodnjak govori vazda po misli, pa duši svojoj. Za malo vremena svrših zadaću svoju kod vašega sina. Griješio bih proti vašemu pouzdanju, da podučavanje preko vremena, preko mojega znanja produljim. Kucnut će sat, a meni će biti dijelit se od vaše kuće. Da sam učiteljevao kao obični pogođeni učitelji, poklonio bi se naprosto, pošo bih slušat prava, da budem činovnikom, ili medicinu, da budem liječnikom, sve hraneći se podučavanjem drugih đaka. Al vaša kuća bijaše mi — oprostite mi tu smjelu riječcu — — očinskom kućom. To me ohrabruje. Duša gori za radom, hoću da tvorim, da svoju budućnost udesim prema svojoj želji i volji, da ne gazim obični put života, na kojem čovjek nije van karika u povorci ljudstva, gdje tvorna sila zadrijema. Reći ćete, da je to ponešto drzovito, al ja vam kažem, gospodine grofe, da ćutim sile u sebi, i ta samosvijet ispričava moju smjelost. Zato utičem se k vam. Vi ste čovjek uman, zdušan, kavalir u lijepom smislu; uputite me, pomozite me, recite, šta da radim?

— Vaša iskrenost veseli me, dragi prijatelju, ona je posve prema vašemu duhu, i što vi nazivljete drzovitošću, nije neg čista istina, nije neg vaše pravo. Rad moga sina hvala vam od srca. Znam, da je takvomu duhu, ko što ste vi, neprilika baviti se školništvom. Vi ste međutim svoju zadaću lijepo riješili. I opet vam hvala, vaš sam dužnik za svu budućnost. Vi ne ćete biti činovnikom,

bar običnim ne. Razumijem. Tvorna sila klone pod prašinom uredskom. Duša vaša rada je sterat krila u široki svijet. Domislih se nečemu. Osobit ste vještak jezikom. Da vidimo. Slaven ste. Zaista će vas zanimat istočni svijet. Je l' tako?

— Zacijelo, gospodine grofe.

— Dobro. Posvetite se diplomatičkim naukom. Imam prijatelja kod ministra Buol-Schauensteina. Kušat ćemo, da dođete u orijentalnu akademiju. Je l' vam to po volji?

— Jest, gospodine grofe. Tisuć puti hvala vam zato.

— Dakle gledat ćemo, da dođete u domovinu Harun al Rašida i lijepe Šeserade. Ondje biti će dosta hrane vašemu duhu.

Lovro bijaše s obećanja grofova presretan. Istok! Divni, bajni istok! U snu i na javi lebdijaše pred njegovom dušom bijeli Carigrad sred plavetna mora, Ninive, Memfis, Jerusolim, Ganges; pred njegovom dušom sjalo novo sunce. Teškom mukom čekaše jadnik, da dovrši učiteljsko zvanje u predsjednikovoj kući. Vršnjaci mu bijahu već činovnici, kapelani, časnici. Valjalo ih je dostići. Svijet obično ne sudi mladića po duševnih vrlinah, već po školskih svjedodžbah ili kašnje po većem ili manjem zvanju. Često klanjaju se ljudi plitkoj glavi, jer je uvrštena u red javnoga zvanja, često rugaju se umniku, jer je „ništa", jer ne spada u koju od društvenih kasta. Osobito u malih okolnostih vidi se ovo pusto idolopoklonstvo. A takovo očito vrijeđanje umnih vrlina boli i čovjeka duhovita, ma se i ne povađao za ludilom svojega vijeka. Na istok! — klicaše Lovrina duša, van iz ovog kola neprirode, previjanja i himbe; na istok! prema izvoru vječnoga svijetla. Mladi grof dovrši prve nauke. Poslaše ga u Beč učiti prava, da za koju godinu stupi u red visokih činovnika, premda su mu visokorođene tetke tvrdile, da bi mu bolje dolikovalo bijelo odijelo dragunskoga poručnika. — Spašen sam! — uzdahnu Lovro, oprostiv se po ispitu sa mladim učenikom. Grof uistinu ne poreče riječi. Pisao on na sve strane pisma radi Lovre, ne bi li se dovio mjesta u orijentalnoj akademiji. Poslao i samoga Lovru na svoj trošak u Beč, da se predstavi gospodi. Plahom dušom stupi mladić u kuću, gdje se kuje sreća države — u ministarstvo vanjskih poslova. Svuda prostrti sagovi, svuda zelenim suknom obavita vrata, da ne mute škripljuć dubokih misli diplomatičkih glava, svuda u vratih okanca, da mogu vidjeti tebe prije, nego ti njih. Prijatelji grofovi pozdravili Lovru slatko i glatko,

izjavili mu, da im je predsjednik pisao o njegovu znanju i umu, i da se nadaju, da će mu za rukom poći zadobiti traženo mjesto. Lovru je to ponešto veselilo, al mu sve bijaše preslatko, preglatko. Lovro položi napokon ispit, da bude primljen u akademiju, položi ga sjajno. Rekoše mu, nek pođe kući, da će dobiti odluku, sudeći po ispitu, povoljnu. Osvojen lijepom nadom povrati se u predsjednikovu kuću, gdje je imao dočekati odluku. Nije ni najmanje sumnjao, da će ga primiti u zavod, gdje se othranjuju mladići za istočnu diplomaciju.

Jednoga dana dade ga predsjednik pozvati k sebi. Bijaše neveseo. Na pisaćem stolu ležaše smotak papira.

— Zapovijedate, gospodine grofe? — progovori Lovro prvi.

— Sjednite, dragi gospodine. Pišu mi prijatelji iz Beča, da ste ispitom osvjetlali lice, da ste bili predloženi na prvom mjestu, da budete primljeni u akademiju —

Neki nemir osvoji Lovru.

— Međutim, — nastavi grof, — čovjek snuje, a bog boguje. Grof Buol mi je prijatelj, al ima u njega drugih prijatelja, moćnijih prijatelja. Na preporuku carskoga poslanika u Carigradu, baruna H., primljen je drugi pitomac u akademiju, a i sami znate, da je samo jedno mjesto prazno bilo.

— Dakle ništa? — istisnu jedva Lovro blijed na smrt.

— Žalibože ništa, jadni prijatelju moj! Al ne gubite nade. Učite prava, budite činovnik! Skrbit ću za vas.

— Hvala, gospodine grofe, ne mogu.

— A zašto?

— Oprostite, da vam i opet iskreno govorim.

— Govorite slobodno.

— Utekoh iz sjemeništa, da se dokopam slobode. Nijesam bio jak u nijemoj zabiti probaviti nekoliko godina. A da budem svezan sav svoj vijek? Gledao sam to živovanje po više godina. Vi ste k tomu blag i pravedan, al ima i drugojačijih glavara. Ne mogu, gospodine grofe, ne mogu! I najbolja služba bila bi mojemu duhu, što je Herkulu bila Nesova haljina. A sada još više, gdje me je lijepa nada prevarila.

— Što kanite dakle, prijatelju?

— Što? Znam li ja? Vijest, koju evo razumih, ošinula me kao grom iz vedra neba. Ne imam sile ni misliti, al samo to znam, da ne ću biti činovnikom.

— Ohrabrite se, prijatelju. Vi znate puno jezika, poznajete razne književnosti. Budite učitelj. Šta velite na to?

— Pravo rekoste, gospodine grofe! Sila vraća mi se. Da, biti ću učiteljem za sve, što sam bio za vašega sina. Svratit ću svoju tvornu silu u tu struju, i kad mi nije dano, da budem sam čitavim čovjekom, othranjivat ću bar čitave ljude.

— Dobro! Napišite odmah molbu na ministarstvo! Sam ću ju popratit, da vam se podijeli štipendij državni.

Što grof reče, to Lovro i učini. Valjalo je čekati, čekati. Lovro bavio se pisanjem književnih slavenskih rasprava. Minula tri mjeseca, ne bude odgovora. Grof se tomu čudio. Zdravlje bijaše mu slabo. Prekret pripravljao se po svoj državi. Grof odluči ostavit se službe i poći na godinu dana putovat po Italiji, po Švajcarskoj. Lovri valjade poći kući, nije mu se dalo samu besposličit na tuđoj hrani. Starci slušali, kako će Lovro biti profesor, starci zadovoljni bili, samo bi se starici kadšto iz oka izvinula suzica. Sve će biti dobro, tješio se Lovrin otac. Ta nije li sam predsjednik reko, da je Lovro valjan, pošten, učen čovjek, a takov mora da bude velikim gospodinom. Lovro pričao, kako će tri godine morati boraviti u Beču. Starci se divili. Naš Lovro učit će u samom carskom gradu. Mladiću čekanje dodijavalo. Znanje mu smetalo. Šta će sa filozofijom, sa svimi evropejskimi jezici u maloj kolibi sred pusta kamena? Šta hasni bogatstvo, kad ga ne možeš potrošiti? Nujan verao se po cijele dane po goloj vrleti čitkajuć sad Byrona, sad Bérangera, sad Goethea. A kakva mu korist od toga čitanja? Bijaše nemiran, zabrinut. Jednog dana, kadno se je vraćao kući, izleti sestra pred njega.

— Lovro, Lovro! — podviknu mu, — evo ti ovog smotka. Donio ga uredski sluga. Viđ, šta je.

— Napokon! — uzdahnu Lovro i stade brzo skidati uredski pečat. Progleda pismo, problijedi, pusti smotak na zemlju, pokri si rukama lice i vrati se hrlim korakom u goru.

— Isuse Krste! — zavapi sestra, — šta je Lovri? mora da je zlo. Snebio se jadan, progledav pismo.

Otac uze pismo i pođe ravno u krčmu, da potraži starog sudskog pisara, jer je pisar umio njemački, pa da mu ljudskim jezikom protumači zlokobne artije .

Pisar nataknuv očale, poče kroz nos čitati natpis na molbi Lovrinoj: „Ova molba vraća se molitelju, jer je ministarstvo zatraženu potporu drugomu podijelilo".

— To bome nije dobro, dragi kume, — stade pisar tumačit Lovrinu starcu, — to vam znači naški: Lovro ne će ništa dobiti, ne će u Beč u velike škole.

Tako je i bilo. Stari državni sustav bijaše na domaku, al jošte su stari doglavnici vršili vlast. Lovro bio raspop, tu nije mogo ni predsjednik pomoći. A kako i bi? Grof putovaše, nije se znalo gdje, po južnoj Italiji. Starca kao da je ujela guja. Govorio nije ništa. Nijem strpa pisma u džep, namrgodi čelo, stisne usne i pođe laganim korakom prema svojoj kući.

— Gdje je Lovro? — zapita ušav u kuću, u kojoj je rodbina u strahu sjedila.

— Ne znamo, tato! — odgovori sestra drkćuć, — cijeli dan ga nije bilo kod kuće. Da si nije učinio zla? Poslah muža si i nekoliko pastira, da ga traže po gori.

— Izbavi nas od napasti! — moljaše starica u kutu sve suze roneć.

— Dobro, — reče otac, — kad se sin povrati kući, recite mi.

Starac zašav u svoju komoru, zaključa za sobom vrata. Izvadio račune, brojio, slagao, klimao glavom. Međutim protekoše tri puna sata.

— Bogzna, što otac u komori snuje, — prihvati sestra, pošto je već deseti put pred kuću izašla bila, da vidi, vraća li se brat. — Čuste li, mamo? Da pogledam, što otac radi?

— Opčuva te gospa nebeska, — zapenta kroz plač starica, — ne poznaješ li oca? Ne dirni u njega. Žestok je. Moglo bi biti zlo.

Potkraj dana dovede svak Lovru. Nađoše ga sjedeć kraj bezdna na strmu kamenu o najvećoj žegi, gdje kao mahnit pred sebe bulji. Do njega ležaše knjiga. Da su dobri ljudi umjeli čitat, bili bi razumili, da je knjiga Byronov „Don Juan". Lovro nije ništa govorio. Bijaše blijed, drktaše kao šiba. Staviše ga na postelju. Nimalo se nije branio. Na plač majke izađe otac iz komore.

— Lovro! Kako je? — zapita starac nadnesav se nad sina.

— Zlo, oče! — odvrati sin i zaklopi oči.

— Strpi se, sinko, — prišapnu mu starac, — biti će dobro.

Lovru spopala ljuta vrućica. Čelo mu gorilo kao usijano gvožđe. Bila mu letila brže od munje.

— Idite mi po doktora! — zapovjedi otac. Dođe doktor, to jest, seoski ranar. A što zna takov čovjek? Kroz svoje debele očale nije vidio ništa. I hvala Bogu na njegovoj sljepoći, jer inače Lovro ne ostade živ.

— Gospodine doktore! — reče mu starac, — pazite, da mi sin ne pogine. — Seoski Eskulap izbrblja, taruć si modrim rupcem očale, nekoliko latinskih ludorija, odredi, da bolesnik ne smije vina piti, turnu svoju tvrdu škudu u žep i ode.

Vrućica potegla jače. Valjalo je mladića držat i kako, da ne skoči iz postelje. I otac i svak namučili se dosta. Sva živa duša Lovrina kano da je radila provalit. Vikao kao bijesan, plakao kao dijete. Noževi starici srce parali, a otac nijem kao kamen. Mladić stao tlapiti. Crna ga haljina u ludilo sapinjala, postajala sve uža i uža, sad će Lovri zagušiti srce. — Zraka! Zraka! — ruknu bolesnik. I puknu haljina. Bilo mu lakše. I budne orlom; rastu mu krila, zlatna velika krila. Čuj, kako žamore! On leti, leti daleko, visoko! — Što vidim? Piramide sred puste Sahare! A ondje? Carigrad diže se kao labud iz mora! Vidiš li onu ljepotu djevojku pod sjenom lovorike? Ah, ona! Anđeo! Malvina, divna, krasna! Ha! ha! ha! Gle! gle! Na vrpci okreće se! Lutko! Drvena, šarena lutko! Skoč'! Skoč'! — I rastu mu krila! Sada će k suncu! Jaoh! Tresnu nebeska strijela u orlovo krilo — —

Sumrtav sruši se mladić na postelju. Već ga nije trebalo držati. Drijemao je slabo, slabahno. Jedva da diše. Al hvala bogu! Šest dana jedva da Lovro živio. Život mu bijaše svjećica, kojom vjetar poigrava. Oporavljao se pomalo. Ni da ruku makne. Jedva dvije, tri da za dan progovori. Seoski doktor bubnjao po svijetu, da je čovjeka spasio. Na čast mu spasenje, mišljaše otac. Jedno lijepo popodne sjedne do sina:

— Lovro! Je l' ti bolje?

— Ponešto, oče.

— Imam s tobom razgovora. Jesi l' dosta jak, da me slušaš?

— Govori, oče.

— Ti ćeš u veliku školu u carski Beč. — Bolesnik rastvori oči.

— Da, Lovro, u Beč. Tebe su odnekad krstili gospodinom. Budi tako. Popom nijesi htio biti. Zbilo se. Božja je volja. Učen si, pametan si, reče predsjednik. Mora da je istina. Kako si inače mogao učit mu sina? Htio si u Beč. Ne dadu ti novaca. Na čast im novci. Ja ti velim, ti ćeš u Beč. Pa baš! Gle, tvrdi su moji žuljevi, tvrda i naša zemlja, al mrva ostane vazda. Pa pošto sam se mučio? Star sam, preživjet je čime ovu šaku dana. A da im dokažem, da ne tvori samo dobra ruka milosnica, već i ruka radilica, dat ću ti ja troška, da, ja. Skuckao sam kroz pol vijeka koji grošić, a susjed Ivan daje mi na kuću novaca. Trebat će plaćat kamate, al bolje i to, nego obijati tuđi prag. Da vidimo, nijesmo li svoji ljudi! Da, da, sve sam sračunao. Ti ćeš u Beč!

— Oče! — šapnu bolesnik poljubiv starčevu ruku, — nemoj, nemoj!

— Šuti! Spavaj! Miruj, da se ne pokvariš! Ja ti velim, ti ćeš u Beč, na moj trošak, na moj trošak, na trošak siromaka seljaka.

Tri mjeseca iza razgovora sa ocem uputi se Lovro u Beč. Bolest, slabost ne dala mu prije krenut od kuće. Ponosito kucaše mu srce, kad je ulazio u taj grdni grad. „Evo me na izvoru nauka, ne tuđom milosti, već dobrotom mojega roditelja. Ne treba mi se nikomu klanjati". Lovro uhvati se objeručke nauka. Učio je slavensko i klasično jezikoslovje, budne filologom, kao mnogo naših mladića, koji bi možda u drugih okolnostih odabrali drugo zvanje. Ćutio Lovro jezikoslovje kao nekakov jaram, koj mu steže živu krilatu dušu, no junački žvalio svoga Pegaza, sjetiv se, da ga pomaže otac, da mu valja što prije do kraja i zvanja doći. Kraj sve revnosti za zvanični nauk, kupio Lovro i drugoga znanja, te zalazio u kolo književnika. Živjet mu je dakako dosta mučno bilo. Obično misli se, da mladić može u svijetu prokuburit sa nekoliko forinti i usto postati učenjakom. To je užasna varka, koja upropašćuje mnogog mladića. Žitelji velika grada smatraju svakog stranca svojim plijenom, koga smiju globiti i oglobiti do zadnje pare. Bečlije osobiti su tomu vještaci. Sto i sto briga navali na jadnog mladića, a duša da mu bude kraj toga mirna, mareći samo za nauk, kad često ni korice hljeba ne ima? Lovro nije doduše imao državne potpore, otac slao mu redovito novaca, al žalibože je samo kapalo, da upravo

ne pogineš od gladi. A tko je to starcu u grijeh upisati mogao? Što je on znao za život velikog grada; njemu bijaše grdna glavnica, što jedan bečki pustolov potroši za jednu noć. Tako se je Lovro učeć borio dvije pune godine. Naučio mnogo. Ne ću da vam o tom vremenu naširoko pričam. Malo biste marili saznat kukavno življenje uboga jezikoslovca u prijestolnici, a ne bih vam za tu dobu Lovrina života ni mnogo znao kazati. Moj pobratim mi dokazo o tom vrlo malo. Na kraju druge godine budne zlo. Od kuće stigne Lovri pismo, gdje mu otac na veliku svoju žalost javiti dao, da ga više pomagat ne može, da se je kroz te dvije godine preko sile istrošio, da je kuća pala duboko u dug. To je bio grom iz vedra neba. Ne moći produžiti nauka, i opet biti povodom propasti očinske kuće, to je Lovri cijepalo srce. Stajao je kao vojnik na bojištu, komu ustrijeliše konja, a četa mu odmiče dalje. Grofu ne htjede pisat, ta velika gospoda imaju pune šake drugoga posla, pa teško se je sjetit kukavna filologa. Što sad? U Beču ne bijaše mu opstanka. Na sreću umio Lovro dobro hrvatski govorit; mnogo drugovao sa hrvatskimi đaci u Beču. — Idi u Hrvatsku! — reče mu jedan. — Kod nas upravo otjeraše proroke velike Germanije sa učiteljskih stolica. Treba nam sila vještih našemu jeziku. Idi u Hrvatsku. — Zle sam sreće, — odgovori Lovro. — Kušaj! — odvrati mu mladi Hrvat.

I uspjelo djelo. Lovro bude imenovan namjesnim učiteljem na primorskoj hrvatskoj gimnaziji. Tu je učiteljevao godinu dana. Napokon dozvoli mu zagrebačka vlada potporu, da svrši treći tečaj sveučilišta i da položi učiteljske ispite. Baveći se slavistikom, odabra si Lovro Zlatni Prag, gdje se, kako već prije čuste, upoznasmo i pobratismo. Kazivanje Lovrino za naših akademičkih večeri dirnulo me osobito; cijenio sam ga sve više. Lovro je o tih stvarih malo s kim govorio. Bijaše naoko cjepidlaka, satirik. Svijet ga je takovim i smatrao, te ga se na neki način i bojao. Ja mu zavirih dublje u dušu. Uvidih, da pod tim bodljivim, napol kavalirskim, napol neuglađenim likom gori plemenita, žarka duša, da pod tom priprostom puhovom kapom stoji velik um. Kad je govorio o svome životu, o svojih prevarenih nadah, bijaše mu glas mehak, žaloban, kanda mu je na srcu neiscjeliva rana.

Jednoga popodne pođosmo šetat pred gradska vrata. Iđasmo duž Vltave. Dođosmo na gol vršak nad velikim selom, komu već

ne pamtim imena. Divna li prizora! Nad nama nebo plavetno, pod nama zeleni brežuljci i dolovi, međ kojima se vijuga srebrna Vltava. Pred nama gomila starih, orijaških palača, sto šiljastih tornjeva, kitni otoci, pred nama kameni most Karla četvrtoga, strmi Višegrad, njegda „sunce češko", ovjenčano kraljevskimi dvorovi i zlatnimi kulami, sada — austrijska tvrđava ovjenčana topovi, na kojoj sred pusta groblja vrlo neukusna crkva sv. Petra stoji. To bijaše Zlatni Prag. Sjedosmo navrh brijega, na kojem je, kako se priča, stajao „Děvin grad", gdje da je junakinja Vlasta sa svojom amazonskom četom branila slobodu ženskoga spola proti nasilju muževa. Branila, al ne obranila.

Sjeđasmo dugo mučeć, diveći se krasnomu prizoru.

— Koliko je bilo nada sred toga grada! — prihvatih ja, — koliko bura bjesnilo u njem! Prava je to kamena elegija.

— Reci, tu se od jada okamenila jedna orijaška duša, — odvrati mi Lovro. — Život i neživot izmjenjuje se. Kamen dobiva dušu, a čovjek postaje kamenom. — I opet se zamisli Lovro časak, spustiv glavu. — Kaži mi, — nastavi: — nije li Jean Jacques Rousseau istinu govorio, odgovoriv dijonskoj akademiji, da znanosti čovjeku više škode, neg hasne? Jest, vjere mi. Gleđi pred sebe, evo ti Praga, evo ti primjera. Da nije bilo toliko prosvjete u tom gradu, da nije bilo u njem Husa, bio bi sretniji. Bijela Gora ne bi bila postala crnom. I ja sam živi atom te istine. Šta je meni trebalo stablo spoznanja? Volio bih znojiti se za očevim plugom, nego brodit sa Akilom pred Troju ili uzvitlati prah junaka Igora. Buditi znanjem želje u sebi, a ne dovit se činu, letiti mišlju preko mora, preko zvijezda, a tijelom biti prikovan do groba na jedno mjesto, to je prokletstvo. Blaženi slaba uma ljudi!

— Odakle tebi danas takve misli, Lovro? — zapitah ga.

— Otprilike tako. Odakle? Nosim ih uvijek sa sobom, brate, kao rob svoje verige. Samo jednog bremena da se mogu riješiti, bar bi mi verige lakše bile.

— Kakvog bremena?

— Hoće l' to breme pasti s mene u vodu Vltavu, ako ti dokažem, šta je?

— Ne kaže li Rimljanin, da je dobro imati u nevolji supatnika?

— Ne marim za te mudre izreke, većim su se dijelom već istrošile. Kazat ću, što me peče, jer si mi prijatelj.

— Kaži, brate!

— Dobivam pisama od kuće, gdje mi svâk javlja, da je u kući očevoj velika nevolja. Podupirali me, zadužili se. Djedovina da dođe zbog mene na bubanj. Veli mi svâk, da se žurim, da što prije stečem kruh, a oca da dignem iz nevolje. Imam i sam za sebe duga u Beču. To je, to je! — Lupnu Lovro šakom o kamen. — Razumiješ li? Odrekoh se svojih visokih snova, moram se odreći ljubavi i gledati da korisnom ženidbom izbavim oca i majku, da spasim kuću. To je, to je, brate moj, teška, preteška nevolja. Meni je, kao da mi zla sreća zabada usijan gvozden ostan u srce. Život mi ne ima više svrhe. Al vidiš, kasno je; ajdemo kući!

Iduć kući, ne govorismo ni besjedice. Lovro potiho pjevucao staru slovensku crkvenu pjesmu, lupajuć nemilo štapom grmlje kraj puta.

Naši večernji razgovori ne ticahu se vazda našega života; obično govorasmo o književnosti. Lovro imao riješiti zadaću o staroj slovenštini. Kraj domaće tuge bijaše mu to najvažniji predmet. O tom pitanju govorio mi je opširno. Često puti bi me upitao, da li mu je uspjeh istraživanja temeljit, logičan. Dogodilo bi se ne jedamput, da navečer ni ne zapalismo svijeće. Svaki ležaše na svom divanu, pušeć i u mraku raspravljajuć bud književna, bud socijalna pitanja u sav glas. Lovro je često branio *paradoxa*. Ne znam kakovim povodom zapodjenula se jednoč među nama prepirka o teoriji svijetla. Ja branjah Newtonovo mnijenje, da svijetlo postaje gibanjem etera, Lovro dokazivaše bijesno svom mogućom sofistikom, da je svijetlo tvar. Tri puna sata prepirasmo se vičuć i ležeć u mraku o svijetlu. Drugog jutra zapita me služavka plaho, da l' sam se već pomirio s gospodinom Lovrom. — Zašto? — zapitah ju. — Ta bog vas vidio, gospodine mladi, niste li se sinoć ljuto svađali? — A da, draga moja, to bijaše tek prijateljski razgovor. — U politiki mislio Lovro vazda naširoko. Bijaše živ, iskren rodoljub, al često se srdio i smijao domaćim događajem. — Ludorija! — viknuo bi često u kavani, baciv domaće novine. — To da čovjek čita! Uvodan članak o novoj čitaonici u kukavnom selu! Zar ti ljudi ne imaju boljega posla, nego skakat i piti u slavu domovine? Već sam tih malica sit; konobaru, dajte mi „*Indépendance belge*“ — Jednom

čitah kod kuće „*Le contrat social*“ od Rousseaua. Lovro pozva me, nek mu kažem ukratko smisao rasprave, u kojoj glasoviti Francez dokazati radi, da država postaje međusobnim ugovorom državljana.

— Nije istina, — vikne Lovro, Rousseau krivo sudi. Silom postaje velika država. Samo sila tvori velika djela, sila u ruci veleuma pojedinca. Ljudi su ludi. Ugovarajuć međ sobom o državi, poklali bi se. Nas takova teorija upropašćuje, mi smo vječni pravdaši.

Najviše zabavljasmo se večerom čitajuć pjesničke plodove. Pročitasmo zajedno Danteovu „Božju komediju“, Ariostova „Bijesnog Orlanda“, Mickiewiczeva „Wallenroda“, Byrona, Heinea, Nekrasova, Bérangera, Čelakovskog i mnogo drugih pjesnika. Za takovih časova bijaše Lovro van sebe; oko mu blistalo, na lica bi mu skočila krv. Kad mu pročitah „Alpuharu“ od Mickiewicza, mal da nije poludio od zanosa. Meni su te rasprave osobito mile bile. Kad se ovako u dvoje čita, kad dva zanešena prijatelja razabiru misli pjesnikove, javlja ti se krasota pjesmotvora jasnije pred očima. Lovro sam ne bijaše nipošto pjesnik, nikad za života nije napisao stiha; al duboko je ćutio osjećaje, bistro pronicao misli pjesmotvora. Radovao sam se Lovrinu drugovanju tim više, jer je bio ujedno i kritik plodovom moje vile. Odijevao sam za ono doba ljuvene uzdisaje u sonete, a gradio satirične feljtone prozom. Ni slovce ne dođe mi u šake zagrebačkoga slagara, a da nije Lovro rekao: „*Imprimatur*“. Našim peroracijam najviše se srdio treći list našega troliska — bradati ljubovnik Žigec. Skoro ne vidjeh toli flegmatična čovjeka, skoro ne vidjeh toli zaljubljena „mačka“. Bijaše tehnik. Dva predmeta osvajahu njegovu dušu: gospodarstvena ludžba i bistrooka Dragojla. Nije mario slušati dugačkih pjesama. Kad mu se koj pjesmotvor milio, znao bi kimnuti glavom, žmirnuti lijevim okom i ukratko promrmljati: — Mhm! — A kad bi mu nečija vila dosadila, reko bi zijevnuv: — Ajdmo spat!

Ne bijaše dionikom naših književnih rasprava. Zavuko bi se Žiga pod pokrivač i hrkao. Samo kad se je debata o Ariostu ili Danteu preživo razigrala bila, kad je Lovrina puhova kapa nahero stajala, znao je kadšto planuti ispod mekanog zaklona: — Mračnjaci! Niste li se dosta nakukurikali? Dajte bijesu mira! Idite spat! Nu da. Ne imam li pravo?

Komičan bijaše Lovro u našem gospodarstvu. Nisam za života vidio većeg pedanta. Deset puti znao je u red postaviti knjige, duhan, lulu, kesu itd. Gospodarica naužila se kraj njega dosta muke. Sad mu bijaše kava prebijela, sada precrna; sad mu bijaše peć pretopla, sada prehladna. Jednoč plamenom planuo na debeljastu drugaricu opernog ravnatelja. Staviše nam za večeru na stol suhe kobasice. — Bar su nam mogli dodati hrena, — primijeti ravnodušno naš Žigec. — Istina je, — skoči Lovro, — to je bezobrazluk! Toga ne smijemo propustiti! — Po večeri pođoh sa Žigom u šetnju. Lovro reče, da ne može rad posla s nama. Kad se povratismo, pruži nam Lovro papir. — Potpišite! — Šta je to? — zapitah. — Ultimatum! — odvrati Lovro. — Komu? — Našoj gospodarici! — Zašto? — Radi nanešene nam uvrede, radi hrena! — Zapanjih se, a moj Žigec stao sa strane griskati cigaru, da su mu se brci živo micali. — Pa ne ima li pravo? Nije li to pravi škandal? — perorirao moj Lovro. Ja uzeh čitati papir; bome pune četir strane samih finih, dosjetljivih fraza, kao da je Gorčakov pisao notu caru Napoleonu. Lovro međutim koracao pod puhovom kapom po sobi, a hulja Žigec zavuko se kradomice u postelju. Drugog jutra dokazasmo Lovri teškom mukom, da je svakako bolje stavit ultimatum *ad acta*.

U to vrijeme po prilici govorio mi Lovro, da je našao obitelj slovensku, a u njoj dvije ženske, vatrene domorotke. Nisam baš mnogo za to mario; ta svaki đak na sveučilištu ima znanaca, a osobito znanica. Nisam ni s daleka mislio, da bi s toga moglo važnijih posljedica biti. Lovro kao da se je odrekao ljubavi, to jest prave ljubavi. Nije, da ne bi bio mario za ženske, al sve to bijaše *amour sans conséquence*. Za neko vrijeme nešta me iznenadilo na Lovri. Došao bi četiri do pet puti na dan kući, da se počešlja i pomadizira. Stajao je pol ure pred zrcalom, sve cifrajuć se. Sad bi svuko kaput i obuko surku, sad svuko surku i obuko kaput. Ja sam po podne obično ležeć na divanu čitao pandekte, al od Lovre ne bijaše mi mira.

— Auguste, zakopči mi rukavice! — Zakopčih je. — Auguste, bi l' uzeo surku ili kaput? — Što te gođer volja. — Al reci mi svoje mnijenja! — Dakle uzmi surku! — I obukav surku, ode prijan. Za pet časova povrati se. — Predomislih se, — reče, — obuć ću kaput, bolje mi dolikuje! — I pol sata gladio i kefao Lovro kaput. Akademičke rasprave bivahu sve rjeđe. Lovro dolazaše sve kašnje kući. Meni se to čudno činilo, al ne htjedoh ga ispitivati. Kraj svega gospodarismo mirno u međusobnoj slogi. Al najednoč skupi se bura nad našim mirnim stanom, i strijela puče! —

Naši mili gospodari bijahu nekako negospodari, to jest, u kući ne bijahu financije u redu. Mi smo taj nered kod svakog ručka, kod svake večere najbolje ćutili. Gospodari dobivahu od nas redovito mjesečnu plaću, ne ostadosmo im začudo ni pare dužni, al gospodin kapelnik bijaše velik čudak, navlastito, što se nas tiče. Za nas hrvatske đake mišljaše taj trbonjasti germanski Orfej vazda: čovjek ne živi samo o hljebu, no za sebe znao je za naše hrvatske novce smotati svake večeri pet pržolica i tri puta toliko čaša piva. To nam se svakako krivo činilo. Lovro stao oštriti pero, ja stadoh kašljucati, a Žigec griskati brkove. Kapelnik došo bi obično pred zoru kući, i skoro nikada trijezan. Od njegova stana dijelila nas samo vrata, i tako imadosmo ne jedamput priliku slušat burne dialoge među gospodarom i gospodaricom radi nevaljala gospodarstva. Sprvine smijasmo se toj komediji od srca. Jedne noći razglabao Lovro pod puhovom kapom narav tankoga jera. Ja i Žigec spavasmo. Najednoč probudi nas strašan štropot. U sobi naših gospodara bjesnila oluja. Iz krike i vike razabrasmo, da u susjedstvu padaju debeli jerovi i krupne note na gospoju kapelnikovicu. Bijaše to *andante furioso* iz neke paklene simfonije, što ju je kapelnik izvađao na nježnih leđi svoje zakonite drugarice. Lovro sjeo pisat ultimatum. Žiga stajao kao kamen sred sobe, držeći svijeću, a ja uhvatih jedan svezak Rotekova „Naravskog prava" te primaknuv se vratima, uzeo u sav glas čitat poglavje o moralnom značenju braka. Na čarobne riječi njemačkog državnika utaloži se bura. Drugog jutra pročita nam Lovro svoj ultimatum pun hrena, mi ga potpisasmo, poslasmo gospodarici i ostavismo kuću. Žigec odijelio se od nas. Ja i Lovro smjestismo se u sobu trećega dvorišta i četvrtoga kata nekog *„hôtel garni"* — gdje je stanovala sama učena i umjetnička fukara, kao što đaci, urednici, pjesnici, slikari, glumci itd. Nemalo razveselismo se dočuv, da nam je najbliži susjed Hrvat, filolog, kršni Bodul, koga ćemo nazvati Macanom Gladibradićem, jer je zbilja žmirnuo kao macan, kadgođ je opazio koju ljepoticu, te je pri tom gladio svoju lijepu bradu. Živući tako osamdeset i šest stepena više površja zemlje, odlučismo po prijedlogu prijana Lovre

svakog jutra piti čaj, tako da će ga svaki dan jedan od nas trojice izmjenice kuhati. Jadni Bodul bude unatoč dogovoru našom žrtvom, našim vjekovitim kuharom. Kad je bio red na mene il na Lovru, mi ni makac iz postelje, već naoko hrči, dok ne zaviri u sobu Macanova brada. Bodul sve mrmljuć kuhao čaj, a kad je bio gotov, skočismo smijući se, da posrknemo svoju čašicu. Pri tom je Lovro dokazivao Macanu po svih pravilih logike, da ne umije živ na svijetu skuhati čaja, van Boduli, a Macan bi se mahnuv lijevom rukom, otresnuo: — Id', kukavče! — Međutim Lovro bivao sve više zamišljen; računao, računao, svejednako govorio o financijalnih operacijah. O svojoj mladosti ništa ne govorio, kasno dolazio kući.

— Čuj, — reče mi jednog krasnog ljetnog popodne, — dođi podvečer na bedeme, da vidiš!

— Dobro, doći ću.

Bedemi vijući se oko Praga i nasađeni drvećem i cvijećem, iza kojeg viri po gdjekoj paviljon ili ljetna kavana, prelijepo su šetalište. S njih možeš poviriti u srce grada, s njih pregledati cijelu okolicu van grada.

Pođoh na bedem. Bijaše lijepa, jasna noć, zlatni mjesec sterao čarobito svijetlo na drveće i grmlje. Brzo nađoh Lovru.

— Ajdmo, — reče, — gledaj, motri, pazi!

Zamakosmo za čemirovo grmlje, i eto nas pred ljetnom kavanom. Oko bijelih stolova srkao je tuj otmeni svijet sladoled, u zatku svirala glazba *ouverturu* „Semiramide". Pred jednim stolom ustavi se Lovro, pokloni se nekom prisiljenom finoćom, i predstavi me slovenski društvu. Aha, to je ona slovenska obitelj, pomislih si, da vidimo! Čelo stola sjeđaše debeo starac, bijele kratke kose, tupa nosa, široka, obrijana i kozičava lica. Dugački kaput bijaše mu zakopčen do grla, visok šešir pomaknuo se bio natraže, a objema rukama držao među nogama debeo štap sa zlatnom kitom. Starija gospoja, bez sumnje majka, bijaše žena malešna, oštra lica, oštrih očiju. Zagrnuta crnom svilenom beduinom i pokrivena šeširom od tamne kadife, brbljala starica slatko, lukavo, al glasom tankim, pronicavim, sve klimajuć glavom, sve mašuć rukama. Napokon svrnuh okom na kćer. Ta na nju je valjalo najviše paziti. Bila se namjestila, da si je mogao samo sa strane gledati, da joj je čas mjesečina sinula licem, čas sjenka bagrema zaklonila obraz. Možda

hotomice. Na prvi mah smetoh se ponešto. Nisam znao, da l' je mlada, da l' prizrela djevojka. Bijaše visoka, tanka, gipka, blijeđana lica, krasna profila, tamne kose u uvojke spletene, i tamnih žarkih očiju. Iza širokih rukava tamne svilene haljine virile bijele drobne ruke, a nad čelom treptila zvijezda od brušene ocjeli. Uprla bje glavu o ruku, da joj je mjesečina padala na sjajnu kosu i iskrami se prelijevala u tamnih očih. Lijepa je, mišljah u prvi mah. — To društvance pozdravi nas van reda radosno, pače preradosno. Samo kći kao da je poslije prvog veselog pozdrava nekako ćudljiva, sjetna bila.

— Osobita mi je čast! No kako, gospodine Lovro? — zapita starac pouzdano, pruživ momu prijatelju ruku.

— Lijepo ste nas prevarili, — zabrblja starica, — niste po podne došli; i Minka se srdi na vas. Jel'te?

— Ali, majko! — će na to mlada. — Gdje ste bili, gospodine Lovro? — nastavi mekanim glasom, — nu šta vas pitam, šta tražim računa? A vi ga ne ćete odati? — okrenu se koketno prema meni.

Govorasmo o svem i svačem, kao ljudi, kad se prvi put vide. Mene začudo hvalili, na veliku moju nepriliku. Lovro govorio mladoj sve u pol glasa u kratkih riječih, a ona mu isto tako odgovarala. Starci se kriomice gurkali gledajuć ispod oka Lovru. Govorilo se slovenski, al tako, da mi se je činilo, da ti mili ljudi ne govore obično svojim jezikom.

Sve čevrljajuć sa starci o Bledskom jezeru, o bohinjskoj dolini, o Prešernovom rodnom mjestu, slušah na jedno uho kćer. Govorila je priprosto, stidljivo, čas planuv, čas umuknuv, govorila je glasom mekim, čuvstvenim. Slagao sam njezin glas sa divnimi zvuci Rossinijeve Semiramide. Srce mi osvajalo neko mučno čuvstvo. Ćutio sam kontrast među Minkinim glasom i romonom glazbe. To me je mučilo. Napokon sinu mi istina dušom. U glasu te djevojke ne ima naravi, prišapnu mi tajinstven glas, ta čuvstvenost, ta prostota i stidljivost je varka. Možda Minka nije van koketa. Munjimice svrnuh okom na djevojku. Mjesečina pokaza mi cijelo joj lice. Zadrktah. To ne bijahu cvatući obrazi mladosti. Od nosnica prema kraju usnica pružile se dvije crte, svjedočice zrelijih ljeta, usnice bijahu vehle, pod očima si vidio nagrešpanu kožicu; cijelo lice bijaše osuho, uvehlo. Ne, to nije rascvala ružica — to je usidjelica, koja

doziva u pomoć mjesečinu, da joj pozlati uvehlo lice. Minka prepa se s moga pogleda i okom joj sinu iskrica demonske ljutine, al ubrzo zapita me smiješeći se: — Šta ste zamukli? — Al Minkin posmijeh ne bijaše smiješak anđela od šesnaest godina.

Umuknu glazba, svjetina se raziđe, i mi otpratismo Minkinu obitelj kući. Oprostiv se od njih, ne govorih do naše kuće sa Lovrom ni besjedice. Putem razmišljao sam o riječih Shakespeareove Julije: „Ne kuni mi se mjesecom, jer lažac ti je!" Kod kuće legoh u postelj. Lovro navuče puhovu kapu, sjednu na moju postelj; sjedio kao kamen i kao da će mi očima probosti dušu.

— Nu? — zapita me muklim glasom, — šta veliš?

— Sada ništa.

— Govori, molim te!

— Strpi se, ta jedva je vidjeh, skoro i ne govorih s njome.

— Meni se — mili. Zemljakinja mi je, vatrena rodoljupka — lijepa je, umna je i imade četiri tisuće forinti imetka — a ja — moja obitelj strada.

— Dobro, kad je tako — — —

— Laku noć!

— Laku noć, Lovro!

Drugoga jutra probudiv se, ne nađoh Lovre. Ostavi mi pisamce, da je sa Minkinom obitelju pošo na dva dana na selo.

Pohitih, da dojavim Macanu, šta to s našim Lovrom biva. Naš Bodul upravo raščinjao starca Omira na najmanje čestice, te je, koliko se sjećam, grdio grdobnog Terzita. Čuvši, da je Ljeljo okupio Lovri glavu, namršti čelo, primaknu lijevi kažiprst rtu svoga nosa, te odreza kao junak Akil: — Viš! pasja vjerica!

Drugog dne navečer pođosmo ja i Bodul na sastanak mladih Hrvata. Bijasmo van reda veseli. Na opće zahtijevanje Dalmatinaca otpjeva nam stidljiv filolog, koj se zvao u našem cehu „osječki djevac", Tordinčevu pjesmu „Gdje ptičice milim glasom pjevaju", i to jasnim i zvonkim glasom, da je neki šijački sve zibajuć se od milja kliknuo: — Oh, brate, ala je to lijepo, to, duše mi, vrijedi više nego turske cigarete! — te me nakon toga usklika i zagrlio. Upravo stade „Uskok Ive", miroljubiv potomak ratobornih Senjana, tankim glasom razlagati važnost senjske željeznice, na veliko nezadovoljstvo prisutnih Riječana i Kraljevčana, kad se uje-

damput otvoriše vrata, i svečano, lagano, olimpijski smiješeći se uniđe Lovro. Braća zaboraviv senjsku željeznicu, udare grmiti: — Živio Lovro! — Samo Žigec gurnu Macana, a ovaj smiješeći se lopovski, u kutu gladio bratu.

Na taj rogoborni pozdrav pokloni se Lovro „dostojanstveno", otre si očale, i sjednuv do mene, uze razbirati jestvenik. Poglednuv ga sa strane. Bijaše nekako uzvišen, vedar i ponešto đornut.

— Konobaru! — viknu glasom diplomatačkim, — *beefsteak!* — Dakle, — okrenu se prema meni, — ja se ženim.

— Zbilja?

— Sve je gotovo. Konobaru, jošte kiselih krastavaca! Za četiri nedjelje, — prihvati opet meni, — biti će vjenčanje. Ti ćeš mi biti kum.

Ne prigovorih ništa. Tko će i prigovarat u takvom slučaju? Lovro bijaše veseo, reć bi mahnit. Ne vidjeh ga nikad takova. Iznenada skoči, uhvati čašu i stade malne drkćućim glasom govor dug i širok u slavu starih hrvatskih kraljeva, o kojih je u onaj blaženi čas više znao nego stari arciđakon Toma i hrvatska kronika. Presenetih se nemalo, nu poznavajući njegovu ćud, volio sam šutit. Idući kući, nije govorio ni riječce o ženidbi, već je sve pjevucao staru slovensku pjesmu o svetoj Barbari.

Kad bjeh lego, ispravi se Lovro pred mojom posteljom, dakako pod puhovom kapom, te mi reče:

— Stavljam ti alternativu: ili si ti lud, ili ja?

— Ja si toga baš ne želim, — odvratim mu kroz smijeh, — budi ti lud.

— Beno, — reče, — al sam uza sve to ipak pametan, jer se — ženim.

Od onog dana bivao Lovro sve rjeđe kod kuće. Svršiv pismene ispite, imao je kada probaviti cijeli dan kod Minke. Dolazio kasno u noć kući, i često ne trijezan. Hvalio mi prijaznost Minkinih ljudi, hvalio dobro im vino, al ništa više. Ne poznavajući sprvine pobliže ćudi Minkine, stao sam gatat, da je ženska od srca, glava pametna, ma i nešto zrelija bila, a tim da je osvojila Lovru. Moj prijan gradio i gradio svejednako kombinacije, kako će sebe i oca izbaviti duga, a ta ga je miso toliko obmanula bila, da je bistro-

umni taj čovjek posve oslijepio, da je zbilja mislio ljubit djevojku. Minka i roditelji joj snubili me više puti, neka ih s Lovrom često pohodim. Samo dva, tri li puta odazvah se pozivu. Nešto me od njih odbijalo. Ljudi življahu dosta udobno. Otac bijaše viši činovnik. U Minke ne nađoh ni iskre pravog djevojačkog života. Gradila se, da ljubi glazbu, a vrlo rđavo igrala, da ljubi pjesničtvo, a ništa o tom ne razumjela; da je vatrena domorotka, al zna se, da se usidjelice često domorodstvom ističu, kad ne mogu ničim drugim zanimive biti. Lovru ti ljudi naoko ninali i mazili, ma da im je rođeni sin, al uistinu držali ga gvozdenimi klješćami. I sami možete si mislit, kako mi je bilo pri duši. Nijesam smio govorit. Starac bi često pokazao Lovri državne papire od veće vrijednosti, govorio o sretnoj budućnosti. Zvali ga nakratko „gospodin Lovro". Pače više. Jednom starci pošli na ladanje bez Minke, koja da boluje. Lovro dakako nije pratio roditelja. Čemu? Navečer mi pripovijedao, da je bio kod djevojke. Ne bijaše nikoga kod kuće. Minka da je plakala, da se stvar zavlači, da ne treba dočekat zadnjega ispita, sve nek se ubrzo svrši. Lovro privoli. To je starce vrlo veselilo. I oni rekoše: Brzo! brzo! Pisali po krsni list i papire, samo da bude brzo, jer bi inače djevojku ubila tuga. Ta preša činila mi se sumnjivom. Zašto rade ti ljudi oženit Lovru prije, neg steče učiteljsko mjesto? Lovro me zapita, kakovih papira ženidbi treba. Rekoh mu, kakovih. Sastavih mu i molbu, da bude oprošten od redovitog oglašivanja crkvenog. Sve brzo.

Jedne večeri šetasmo Lovro i ja kraj Vltave.

— Hvala bogu, — reče prijan, — gotovo sve je u redu. Sve me glava boli. Bio sam danas kod župnika. Tjeraju me. Šta ćeš? Kad djevojka želi. I bolje je.

— Al čemu ta preša?

— Rekoh ti, da djevojka i roditelji žele.

— Ima l' možda razloga, s kojeg obično vjenčanje brzo slijediti mora?

— Kunem ti se, ne ima.

— Oprosti, brate, da te pitajuć mučim. Valja sve promisliti, kad sklopiš savez za cijeli život.

— Hvala ti, brate. Pače drago mi je, da pitaš. Promislio sam sve. I meni je ta preša draga, da budem što prije siguran. Znam,

da će mnogi kazati, Lovro se oženio sa kesom svoje žene. Neka ih, srce mi govori drukče. Ako tražim nešto novaca, rad mojeg je oca, rad moje slobode, da se otresem brige. Vjerovnici su jakrepi, muče čovjeka do smrti, ne možeš spavati, ne možeš raditi. Budi onda učenjak. Na zdravlje! Ja se držim Horacijevih riječi: „*Utilia dulci!*" Korist i slast! Tko me može zato bijedit? Praktičan razum, kad imaš uza nj srca, nije grijeh. Djevojka dobit će šest tisuća forinti u državnih papirih. Pet stotina namijenio sam ocu, pet trebati će meni za vjerovnike, a ostalo bit će dobra pripomoć, da mogu živjeti bez brige, jer hoću da radim, mnogo radim.

— Šest tisuća dobit će djevojka? Tko ti to reče?

— Ta bog te vidio, otac, još prije nego je zaprosih.

— Prije! A poslije?

— Ne govorasmo o tom ništa.

— Ništa?

— Ta čemu. Tomu bit će vremena poslije vjenčanja.

— Lovro, oprosti mi! Teško mi je govorit, al moram. Govorim ti kao brat bratu, jer bolje je čuvat kuću od vatre negoli gasit je, kad gori.

— Govori jasno! Ne razumijem te.

— Je l' starac upravo tebi obećao šest tisuća forinti?

— To jest, upravo nije. Samo reče, kad bi se jednom Minka udala, dobila bi po prilici toliko i toliko.

— A što, da starac ne može Minki toliko dati?

— Ne budali! Ta vidjeh novce na svoje oči —

— U njegovih ruku. Minkin otac ima više djece, ima šestero djece, a koliko sam saznao od drugih ljudi, ne zna se ništa o njegovu bogatstvu.

Lovro zapanji se. Tomu se nije dosjetio bio. Bio sam opazio po govoru, da Minkin otac spada u vrst onih ljudi, s kojima čist ugovor učinit valja, a pred očima lebdila mi užasna nesreća, u koju bi Lovro s nesretne ženidbe pasti mogao. Mišljah, da mi je prijateljska dužnost raditi tako.

— Pravo veliš, — reče mi Lovro, — u nedjelju za pet dana ima se ženidba oglasit. Poći ću sutra k starcu; stvar se mora svakako izvesti na čistac.

Drugog dana povrati se Lovro nemiran kući.

— Bio sam kod starca, u uredu, — reče prijan, baciv se na divan.

— Pa šta?

— Šta znam ja. Gradio se ponešto uvrijeđen. „Čemu takova pitanja", reče mi, „ne kanimo li sklopit prijateljstvo? Il mislite, da ću svoje dijete prikratit?" — „Ni s daleka", odgovorih mu, „al brak je, kako i sami znate, savez na sreću i nesreću, na vas život, pa tu se hoće svakako ozbiljna razgovora. Vi znate, da nijesam imućan čovjek, pače da imam nešto duga, a učiteljska plaća nije bogato vrelo. Stoga morate mi oprostiti, da govorim iskreno". — Starac na moje ove objektivne opaske nešto porumeni, nu malo zatim udari u smijeh: „Gle, otkad je gospodin Lovro postao računarom? Idite, ne budite dijete! Nu, da vas mlada čuje! Hajdmo k meni na objed", uhvati me pod rukom, „sutra pri crnoj kavi pravit ćemo račune". — I pođosmo objedovat. To je sve.

Drugog dana po podne dođe Lovro još nemirniji kući. Baci ljutito šešir na postelju.

— K vragu! — istisnu ljut.

— Šta je?

— Šta si mi govorio. Poludit ću.

— Jesi l' govorio sa starcem?

— Nijesam, nije ga bilo kod kuće. Al govorio sam s djevojkom. Bijaše zaplakana, kanda se je ljutila, a kad pristupih k njoj, odbijala me rukom. Trebalo je dosta riječi, da se odobri. Napokon pokaza mi vijenac smiješeći se kroz plač, i zagrli me viknuv: — Tako li umijete ujest u srce? — Nato me je poljubila.

— Smiješila ti se, veliš? Lovro! Zar se Minka smiješila, kao što nekad prvi put Malvina?

— Malvina? Malvina? — zapita Lovro sagnuv glavu, — šta me pitaš? Nije, nije. Sije li mjesec kao što sunce? Al zaludu je govorit. Tvoja me pitanja ujedaju kao zmije. Ne mogu takova šta vjerovat.

— Brate! Ti me držiš sotonom, moje riječi su ti đavolske. Naravski. Riječ hladna razbora smatra se često đavolskom misli; razum je često mraz, koj nam opali cvijeće naše mašte. Ti o tome

sada i ne možeš sudit. Obujmilo te. Al vjeruj mi, samo bratinska ljubav me nuka, da ti govorim kroz hladni razum. Il ne imam li pravo? Kuća ti je u nevolji, ti u neprilici. Dugovi dosađuju. Ženit se kaniš, da sebe i kuću duga riješiš. Nije to pusta sebičnost, jer znam, da ti je srce vrlo i vrijedno. Nadaš se dobit potpore, radiš živjeti bez brige, radiš za prosvjetu naroda. Lijepo je to, krasno. Pred tvojima očima sjaji zora. Al, Lovro, pomisli, ako se sve to proti tvojoj nadi izvrne, ako mjesto zore budne noć? Ako mjesto imetka dobiješ siromašnu ženu, naučenu na gospodski život? Ako dobiješ djece, nove brige, nove skrbi? Ako ti propadne otac do kraja, a ti sam sve dublje u dug? Ako se ljubav prama ženi pretvori s te nevolje u mržnju, koja te do groba minuti ne će, jer si s tom ženom do groba vezan? Što onda, brate? Noć, vječna noć. A ti toga ne smiješ. Bog ti je dao sjajan talenat, ne zato, da ga zakopaš u brizi, već da ga množiš na korist naroda svoga. To ti je dužnost, a ja ti govorim, jer ne ću, da budeš vjekovitim robom.

Spuštene glave sjedio Lovro na divanu. Kad završih, ustade i sjede pisat za stol. Pisao je preko tri četvrta sata. Svršiv pismo, predade mi ga.

— Pravo imaš, čitaj! — reče mi.

Bijaše to pravcati ultimatum Minkinu ocu, neka govori cijelu istinu; jer inače da ne ima od svatova ništa; do četiri sata po podne neka mu odgovori. Slog bijaše udvoran, dostojan, al i hladan. Služnik ponese pismo starcu.

Podvečer vratih se od pohoda kući. Lovre ne bijaše kod kuće. Sjedoh čitat pri svijeći. Zamalo pade Lovro u sobu. Prepah se. Kao da je duh ušao u moj stan. Bijaše na smrt blijed, oči mu ukočene, usnice modre.

—Dakle! — prihvati staviv se pred mene, — ja dolazim od svoje nevjeste. Razdero sam vijenac i bacio joj ga pred noge. Da, pravo si govorio. Htjedoše me upregnut za vas život pod jaram kokete, usidjelice, koja ništa — ništa ne ima. Bože, bože, jesam li bio lud, slijep? Što li? Stari mi odgovori dugim birokratičnim pismom ukratko, da ima šestero djece, među koju imetak od jedno šest tisuća forinti razdijeliti treba, i to po njegovoj smrti, a donde da će mi davat godišnju potporu od sto forinti, jesi li čuo? Ubit me htjedoše, do kraja ubit. Krila su mi slomljena, moji nekadanji sanci

minuli, al još sam čovjek ostao, al sada me htjedoše ubit. Groza me hvata. Ja pođoh Minki, rastrgah vijenac, bacih joj ga pred noge. Ona se plačuć izvinjavala, da su roditelji krivi, a ja ostavih kuću navijeke. Moj oče! Moj ubogi oče!

Kako je Lovro strastven bio, bojah se, da će oboliti. Ne oboli. Osobito mu hasnilo, da se pristara Minka malo poslije udala za malena činovnika iz ureda njezina oca. Kraj svega se toga Lovro strašno porušio. Na blijedom mu licu opazih kadšto neobično drhtanje. Usne bijahu mu suhe, blijede, oči žute, mutne. Na sjetnom mu čelu vidjelo se, da ga mori tajna tuga, što mu ne pođe za rukom izbaviti oca od nevolje. U društvu, pače i preda mnom, gradio se Lovro veselim, nehajnim, al to bijaše tek naoko. Ljuta ironija, kojom je začinjavao svaki svoj govor, ciničke kadšto primjedbe o predmetih idealnih odavahu duboku njegovu bol. O Minki ne bijaše više govora među nama.

Lovro svrši sretno i usmene ispite, te čekaše samo, da mu se odredi mjesto na kojoj hrvatskoj gimnaziji. Odlanulo mu malko. Jednog lijepog ljetnog dne — nikad ne ću toga kobnoga dana zaboravit — sjeđasmo poslije objeda zajedno u kavani. Macan i Lovro prepirahu se o nekom jezikoslovnom pitanju oštro. Ujedamput uniđe u dvoranu visok debeo čovjek, obrijana, smiješeća lica, šiljasta nosa. Po dugom kaputu i visokih svijetlih čizmah opazismo, da je taj čovjek svećenik. Došljak nešto u kutu šaptao s konobarom, napokon pokaže ovaj prstom naš stol. Stranac približi nam se, pokloni se pokorno, te zapita nas hrvatski, skinuv šešir:

— Jesu li tu gospoda Hrvati?

— Jesmo, — odgovorismo u jedan glas.

— Vele mi je drago, te nađoh ovdje svojih narodnjaka, — nastavi popo smiješeći se, — jer ovaj grad je velik, a ja sam stran. Ja sam Ante L., učitelj iz S. u Dalmaciji. Dođoh amo, da položim profesurske ispite iz hrvatskog jezika za svu gimnaziju. Ne umijem ni češki ni njemački, te se radujem lijepomu društvu našinaca, pa vas molim za vaše prijateljstvo.

Smjestismo popa Antuna među se. Bijaše čovjek pristar i vrlo obične pameti. Hrvat po imenu i po mlijeku, govorio doduše prilično hrvatski, al u primorskom narječju više, nego bi čovjek pismen smio. Kadšto potkrala bi mu se i talijanština. Vrlo mu je

mučno bilo, kad bi se povela riječ o hrvatskoj knjizi; tu kao da je moj šjor Antonio koracao glatkim ledom. Čudio sam se, kako da naš popo bude učiteljem hrvaštine. Po prvom razgovoru s učiteljem hrvatskoga jezika na sveučilištu uvidi šjor Antun, da ispit iz hrvatskoga jezika nije ni za Hrvata mačji kašalj. Oblici slovnički ne bijahu mu dosta jasni, a o hrvatskoj književnosti znao je, da je po prilici prije nekoliko stotina godina neki Gundulić napisao neku „lipu" pjesan, po imenu „Osman". To je dakako praškomu profesoru premalo bilo. Valjalo je dakle Antunu skupit skutove i ljudski bubat. Svi mu bijasmo učitelji. Profesur Antun dobio jedno osam profesora. Način predavanja bijaše nam neobičan. U stanu nekog Primorca pravnika sjeđasmo obično podvečer, pušeć i srčuć pilzensko pivo, oko stola. Šjor Antonio sjedio podalje od nas kao skrušen grešnik kraj peći, premda je ljeto bilo. Predavasmo hrvatsku književnost igrajući tarok.

— *Pagat ultimo!* — viknuo bi mladi Primorac; — šjor Antonio! Kada se je rodio Gundulić?

— U sedamnaestom vijeku.

— Jok! — ozvao bi se Macan, — rodio se godine 1588. *Tous les trois*, gospodo! Platite novčić!

— A šta je pisao? — — zapitah ga ja.

— Osmana.

— Šta je Osman? — zapita ga Lovro, — ja ću biti valat.

— Pjesma velika, — odgovori naš učenik.

— Epos, šjor Antune, epos! — dodao Primorac.

I tako dalje. Šjor Antonio znojio se nemilo kod same hrvaštine, al uza sve to bijaše veseljak. Jednoga dana po objedu sjeđasmo opet za stolom u kavani. Poveo bi se govor o djevojkah. Rešetasmo ih nemilo.

— Molim vas, ostavite se te rasprave, — prihvati Lovro, — već mi je dosta toga. Jedva što sam se jedne riješio. Svaka je ženska Evina kći.

Šjor Antonio veoma se čudio Lovrinu neprijateljstvu proti ženskomu polu.

— Kazat ću vam, šta je u stvari, — odvrati mu Lovro, te mu ispripovijeda Minkinu varku na moje veliko čudo.

— E! — nasmija se šjor Antonio lukavo, — dođite vi k nam u Dalmaciju. Tu imate šta vidjeti. Izvrsne djevojke. Ima tu kod nas u S. neka mladica lijepa i puna jaspre. Jedinica je i sirota bez oca i majke, samo ima strica skrbnika, a imetka do 40.000 fiorina. Dođite, a ja ću gledat, da bude vaša.

Lovro stao Antuna ispitivati potanje za tu bogatu siroticu, a mi se nasmijasmo od srca. Zamalo ostavi nas Antun, obaviv svoj ispit za pol gimnazije. Zaboravismo bogatu Dalmatinku.

Jedne večeri dođe Lovro veselije kući.

— Za osam dana odlazim! — reče, pokazav mi dekret, kojim bje imenovan učiteljem neke hrvatske gimnazije. — Prije svega idem pohodit roditelje.

Dođe taj nesretni osmi dan. Valjalo se dijelit. Meni bijaše mučno, mučno i Lovri. Kao braća probavismo toliko veselih i tužnih dana, a sada se dijelit! Ispratih ga na kolodvor. Izljubismo se.

— Dao bog, opet se sretni u našem kraju vidjeli, — rekoh.

— Da bog dâ! — odvrati Lovro. Zvono zazvoni drugi put, i prijan moj ode.

Za neko mi vrijeme pisa, da je bio kod roditelja. Mal da se nije pokajo s toga puta. Majka oslabila iznemogla. Otac mrk, tvrd, neveseo. Nevolja u kući.

— I sam si možeš misliti, brate, — pisa mi, — kako mi je pri duši bilo; da svisneš.

Od onoga vremena ne dobih već pisma od prijana Lovre. Nijesam se tomu ni najmanje čudio. Ljudi književnici nerado pišu pisma. Najednoč dočuh o nekakvoj novinarskoj polemiki, u koju je Lovro zapleten. I o dvoboju se govorilo. Opitah se pobliže. Na novom mjestu svojega zvanja smotri Lovro ljepotu djevojku. Bijaše visoka, bjeloputna, crnooka, crnokosa — pravi istočni biser. Al koliko je bilo u nje ljepote, toliko ne imala srca. Demonski taj pojav, obožavan od svih, razapinjao svoje mreže bez obzira proti svakomu mladiću, nu kad bi „mramorna ta nevjesta" opazila, da mladić luduje od ljubavi, odbila bi ga hladnim posmijehom. I Lovro budne žrtvom te bogate nesmiljenice. Strastven, kako je bio, zaplete se u polemiku s nekim nuzljubom. Porodi se škandal, Lovri ne bijaše već opstanka u onom gradu.

Toliko dokazah vam ukratko, više nijesam mogao saznati. Šta će jadnik sada? upitah se zabrinut. Ne prođe dugo vremena, i eto u službenih novinah: „G. Lovro N. imenovan je profesorom gimnazije u S. u Dalmaciji". Zapanjih se. Zašto je Lovro ostavio Hrvatsku? Zašto? Al da? Ne reče li mu šjor Antonio: „Dođite u Dalmaciju!" Lovro traži Dalmatinku, mislih si. I nijesam se prevario. Neki prijatelj javi mi malo zatim, da Lovro ženi bogatu onu siroticu, za koju nam je Antun bio govorio. Nije li to čudan slučaj? A ipak istina, cijela, prava istina! Dobro, mišljah si, napokon poslije čitave jedne Odiseje.

Povratih se u Zagreb. Treći dan poslije svoga dolaska sretoh se na ulici s nekim znancem, pravnikom iz Postojne.

— Jeste li čuli za Lovru? — zapita me.

— Jesam. Ženi se.

— Dođite, da vam kažem, — uhvati me znanac pod rukom. — Kako vidim, čuli ste, da se je u S. upoznao s bogatom djevojkom. Stvar se je brzo razvila. Lovro ljubio je žestoko, jer bje našo pravu, zdravu, nepokvarenu i naravsku djevojku. A i valjalo je brzat. Vjerovnici naumiše proti Lovri oglasiti stečaj, a ocu imala je kuća prodana biti javnom sudbenom dražbom. Stric i skrbnik volio mladomu profesoru od srca. Ljubio sinovku van mjere, a ona ljubila Lovru bez kraja. Sve bijaše već priređeno svadbi. Profesor Antonio L. imao je mlade vjenčati. Jednog dana sjeđaše Lovro sretan u svom stanu. Pisao je majčici svojoj o ljubavi, o sreći, o slobodi. Upravo htjede zamotati pismo, al netko kucnu na vrata.

— Slobodno! — ozva se Lovro.

Vrata se otvore naglo. Pred njim stajaše blijeda zaplakana vjerenica.

— Anđelijo? Ti! Šta si došla? — zapanji se Lovro.

— Lovro! — Lovro! — progovori teškom mukom djevojka, — zlo po nas! Doglasili tajnim pismom momu stricu, da si propao čovjek, a mene da uzimlješ, da se riješiš propasti. Stric me ne da. Zaklinjala sam ga. Badava. Nisam te već nikad imala vidjet. Sjutra valja mi parobrodom poći u Zadar. Jao nama jadnima!

Kao kamen slušao Lovro te užasne riječi.

— Čekaj! — reče mirno i pohiti u drugu sobu. Za jedan čas izleti.

— Na, eto me imaš! — viknu mladić divljim glasom i prereže si britvom grkljan. Bez svijesti sruši se djevojka na mrtvog krvavog zaručnika — — —

Toliko saznah od znanca.

— To je moj prijan Lovro, milostiva gospođo, — obratih se crnoj udovici. — Čovjek, koj bi u velikih sretnih okolnostih bio postao velikim čovjekom, koj je u naših malih okolnostih postao žrtvom, šakom praha i pepela; stablo, koje bi bilo nosilo rodu zlatna ploda, da ga ne bude oborila nemila bura. Je l' to junak romanu?

— Jest! — odvrati mi udovica snuždena.

— Pitate me možda, zašto ne napisah sam o njem romana? Ljudi toga nepisanog romana živu jošte. I onako previše rekoh. Ova moja pričica budi samo sveta suza na grobu vrloga prijatelja, nesretnog genija. Njegovoj uspomeni posvećujem ove riječi.

Iza oka vinula se udovici sjajna suza niz lice. Mučeć raziđosmo se.

N A P O M E N E

1. Najveću teškoću kod odabiranja tekstova za ovo doba činila je njihova duljina. Kako je nakladnik točno odredio opseg knjige, koji se nikako nije smio prekoračiti, to su već a priori imale prednost pripovijesti manje opsegom. To kod ovih starijih pripovjedača nije bilo uvijek lako naći, jer veći i baš znatniji dio njihova rada sastoji od prilično dugih stvari. Tako je, zbog prostora, morao izostati Botićev *Dilber-Hasan*, a *Tužnu Jele* trebalo je kratiti. Od „Auvergnanskih senatora" dan je samo ulomak. — Kod Bogovića je uzet *Krvavi most u Zagrebu*, jer je dosta značajan za njegovu historijsku pripovjedačku produkciju, a i lijepo nadovezuje na historijske pripovijesti ilirskog doba (Vukotinović, Kukuljević, Jarnević), pa može da i njih donekle reprezentira. — Kod Vebera je uzeta *Nadala Bakarka*, zbog primorskog milieua, iako je *Zagrepkinja* nešto kraća, ali i slabija; druge su pripovijesti dulje, a nisu ništa značajnije za pisca. — Grušku genre-sliku daje ulomak iz Vodopićeve *Tužne Jele*, iz koga se vidi način autorova pisanja. Od te je novele dat samo ulomak, jer je prevelika; u „Dubrovniku" ima oko 80 stranica! — Vukelićev *Hajduk Rade* izdiže se nad ostale hajdučke pripovijesti onog vremena svojom neposrednošću i realizmom, a značajniji je (i kraći!) od *Krvave diobe*. — Za Jorgovanićev romanticizam i fantastičnost koncepcije je dosta značajna mala novelica *Stella Raïva*, gdje je zbitost prikaza spriječila razvodnjene banalnosti (kao na pr. kod *Gavana)*, a opet je radnja, makar i samo izvanjski, dovedena u vezu sa Zagrebom. — Da se za Jurkovića ne donosi, kao uvijek *Pavao Čuturić*, *Timotija Patkov* ili *Liječnik u stupici*, učinjen je ovdje pokušaj, da se donese jedna stvar, gdje autor zauzima neki stav o (sada u literaturi aktuelnim) socijalnim pitanjima. To je *Razoreni ideal*. Samo se sobom razumije, da za svoj stav nosi autor i svu odgovornost. — Kod Perkovca bi najkraća pripovijest bila *Kitica;* ali ta je suviše beznačajna, iako podsjeća na kasniju Šenoinu *U akvariju*. Odabrana je *I žene ljube iskreno*, jer je u njoj dano mnogo autorove ličnosti; on je sam bio u ljubavnim aferama dosta lakouman. — Kod Šenoe bi došle u obzir od manjih stvari: *Blijedi mjesec* (suviše beznačajno), *Pruski kralj* (mnogo preštampavano), *Karamfil s pjesnikova groba* (toplo i lirski pisano, no već dosta dugo, a i češće se nalazi u ogledima za Šenou) i *Zvonar tobdžija* (donekle historijski kolorit, živi Šenoin stil, vješto koncipirano, ali premalo reprezentativno) — no postojala je opasnost, da sa kratkim i manje značajnim stvarima Šenoa bude neispravno potisnut u pozadinu prema drugim neznatnijim piscima. Konačno je uzet *Prijan Lovro*, koji je i po sebi vrijedna stvar i dosta značajna za Šenou, a osim toga po svom uvodu, gdje se izriče kritika nad tadanjom (ili dotadanjom) hrvatskom književnom produkcijom, upravo najbolje završuje ovu knjigu.

Drugi pisci, koji bi možda pripadali ovamo (D. Jarnevićeva, V. Nikolić, J. Tombor, i dr.), nisu zbog omeđena prostora mogli doći u obzir. A i književno ne donose ništa novo.

2. Doneseni prilozi izišli su u štampi ovim kronološkim redom:

1. Bogović, *Krvavi most u Zagrebu* (Neven, 1856.)
2. Vodopić, *Tužna Jele* (Dubrovnik, 1868.)
3. Perkovac, *I žene ljube iskreno* (Vijenac, 1869.)
4. Veber, *Nadala Bakarka* (Vijenac, 1870.)
5. Vukelić, *Hajduk Rade* (Vijenac, 1871.)
6. Jurković, *Razoreni ideal* (Vijenac, 1872.)
7. Šenoa, *Prijan Lovro* (Vijenac, 1873.)
8. Korajac, *Auvergnanski senatori* (Vijenac, 1877.)
9. Jorgovanić, *Stella Raïva* (Vijenac, 1880.).

Taj je red u ovoj knjizi promijenjen u toliko, što je Šenoa stavljen na kraj, jer, iako je izbor pao na jedno njegovo ranije djelo, ipak je cijeli osmi decenij u sjeni Šenoine veličine. Osim toga, Šenoina je ličnost doista međašni kamen jedne književne epohe, pa se njome i najbolje završava ova knjiga našega zbornika.

3. Iako ova knjiga nije namijenjena filološkom studiju i nema pretenzija da donosi strogo kritičke tekstove, ipak je djelomično zadržan jezik pisaca prema izvornom izdanju, a i stariji pravopis. Perkovčev i Jurkovićev tekst je donesen prema Matičinu izdanju, Jorgovanićev prema izd. Strmeckoga, Vukelićev prema „Književnom cvieću", a Šenoin prema mojoj redakciji u Minervinu izdanju Šenoinih djela.

B I L J E Š K E

Općih radova o prvim hrvatskim pripovjedačima poslije ilirizma ima malo. Jedini pregled našeg književnog života u doba apsolutizma daje: Dr. Nikola Andrić, *Pod apsolutizmom.* Historija šestog decenija hrvatske književnosti (1850.—1860.). Mala Knjižnica Matice Hrvatske, sv. II. Z. 1906. — Kulturnu sliku toga vremena daje: Janez Trdina, *Bahovi huzarji in Iliri.* Spomini iz moje profesorske službe na Hrvaškem (1853.—1867.). Schwentner, Ljubljana 1903. — Važna je za polit. povijest brošura: Emerich Bogović, *Politische Rückblicke in Bezug auf Croatien.* Agram, 1861. — Interesantnih sudova daje članak: August Šenoa, *O književnosti* (Glasonoša, 1865.). — Osim toga v. i članak dr. A. Barca, *Srpsko-hrvatska književnost* u Narodnoj enciklopediji, te preglede u općim književnim historijama, tako: Dr. David Bogdanović, *Novo ustavno doba u Hrvatskoj,* u njegovu „Pregledu književnosti", knj. II., dio II., str. 583—603.

O pojedinim piscima ima, dakako, mnogo više radova; najvažniji se navode iza općih podataka o piscima, koji su zastupani u ovoj knjizi.

*

BOGOVIĆ MIRKO (1816.—1893.), pjesnik i političar. Iza svršene filozofije pošao u vojsku, iz koje je istupio g. 1840. Prianja uz preporoditelje; dvaput je ranjen u sukobima (tako i 29. srpnja 1845.). Za ilirizma piše pjesme. Svršio je pravo i bio upravni činovnik. Jelačić ga je imenovao članom banskoga vijeća. Za apsolutizma se bavi književnošću; zbog pjesmice I. Filipovića, štampane u „Nevenu" (1852., br. 38), koji je uređivao, osuđen je na dvije godine tamnice. Izdaje drame: *Frankopan* (1856.), *Stjepan, posljednji kralj bosanski* (1857.) i *Matija Gubec, kralj seljački* (1859.), te *Pripovijesti* (1859.). Iza povratka ustava stupa u politički život, biran je za zastupnika u Zagrebu (1861. i 1865.); pristaje uz unioniste. Bio je veliki župan zagrebački (1867.), ministarski savjetnik u Budimpešti (1871.-75.), a iza toga umirovljen živi u Zagrebu sve do smrti.

Izdanja pripovijesti: *Pripověsti*, Z. 1859. (IV+271), te ponovno: *Pjesnička djela, sv. II. Pripoviesti* (prir. M. Šrepel), izd. M. H., Z. 1894.

Literatura: v. Dr. S. *Ježić*, Ilirska antologija, str. 173. — Zadnja opširna studija o književnom radu M. Bogovića je: Dr. A. *Barac*, Mirko Bogović. Rad 245 (str. 88—172), Z. 1933.

JORGOVANIĆ RIKARD (1853.—1880.), pravim imenom *Flieder*, književnik i novinar. Nedovršen đak, računarski vježbenik kod financ. ravnateljstva, informator djece grofa Pejačevića, žurnalista — živi teško i umire od sušice sa 27 godina. Štampan je u Vijencu već g. 1873., i odonda piše i pjesme i pripovijesti sve do rane smrti. Osim u „Vijencu" surađuje i u „Hrv. Lipi", te u almanasima „Velebitu" i „Hrv. Domu". Piše i pod pseudominom Žarko Vilinčić.

Izdanja: *Sabrane pripoviesti* (5 knjiga) i *Sabrane pjesme* (1 knj.) uvezane su kao *Djela* u 7 svezaka. Izd. Strmecki, Z. 1889.—1895.

Literatura: *Harambašić* August, Rikard Flieder Jorgovanić. [Kao uvod u pjesme, koje je redigirao Harambašić]. Z. 1890.

JURKOVIĆ JANKO (1827.—1889.), književnik i profesor, kasnije odsječni savjetnik i inspektor srednjih i osnovnih škola. Kao književnik bio je dramatičar, pripovjedač i estetski pisac. Počeo je pisati u obnovljenoj Gajevoj „Danici" *(Nesuđeno — neoteto,* 1853.), a nastavio u Nevenu, u Naše Gore Listu i u Vijencu. Istaknuo se kao humorista i pisac komedija.

Izdanja: *Izabrana djela.* Svezak I. *Šaljivi spisi.* Z. 1862. [1. Ima i tomu lieka; 2. Ulomci iz lomna i krševita života jednoga starovierskoga pučkoga učitelja; 3. Tuskulaniade; 4. Petakinja vina; 5. Kako su se zavadili psi, mačke i miševi. (Komična epopea); 6. Zatečenici. Igrokaz u IV. čina]. — Izbor dram. djela iz repertoara Hrv. nar. kazal. Svezak I. [1. Sin pustinje, od F. Halma.] 2. *Što žena može,* izvorna gluma od J. Jurkovića. Z. 1872. — *Dramatička djela* J. J. Sv. I., izd. M. H., Z. 1878. [Smiljana, Čarobna bilježnica]. — *Isto.* Sv. II., izd. M. H., Z. 1879. [Posljednja noć; Kumovanje; Pradjedova slika]. — *Sabrane pripoviesti.* Prvi svezak. Izd. M. H., Z. 1880. [Sudbina jarac; Tuskulaniade; Memoari stare grešlje; Ima i tomu lieka; Seoski mecenati; Ratni memento starca Ivana; Razoreni idel]. — *Isto.* Drugi svezak. Izd. M. H., Z. 1881. [Timotija Patkov; Pavao Čuturić; Petakinja vina; Slučaj provodađija; Liečnik u stupici; Kako su se zavadili psi, mačke i miševi.]

Literatura: *Marković* Franjo, Janko Jurković. Spomen-knjiga Matice Hrvatske. Z. 1892. (str. 227—242). — *Dukat* Vladoje, O našijem humorisltima: A. Nemčiću, J. Jurkoviću i V. Korajcu. Rad 197, Z. 1913.

KORAJAC VILIM (1839.—1899.), svećenik i književnik. God. 1863. postao profesor na liceju đakovačkog sjemeništa, 1868.—1875. bio direktor đakovačke preparandije, od g. 1878. župnik u Zemunu, gdje je i umr'o. — Prvijenac mu je *Dvije čudne promenade* (Naše gore list, 1862.), no zapažen je tek *Lov na sjedečke* i *Šijaci* (oboje u Dragoljubu, 1868.). Najzrelija mu je humoristička pripovijest *Auvergnanski senatori* (Vijenac, 1877.). Napisao je i *Filozofiju hrvatsko-srpskih poslovica* (I. dio, Osijek 1876.,ostala dva dijela nisu izašla). Služio se pseudomimom — iljuška.

Izdanje: *Humoristička djela,* izd. Društvo hrv. knji. (Savremeni hrv. pisci, knj. 48) Z. 1918.

Literatura: *Dukat* Vladoje, O našijem humoristima: A. Nemčiću, B. Jurkoviću i V. Korajcu. Rad 197, Z. 1913.

PERKOVAC IVAN (1826.—1871.), novinar, književnik i političar. God. 1848. namješten kod bojnoga odsjeka banskoga vijeća (o tom: *Crtice iz bojnoga odsjeka,* Vijenac, 1869.). Radio u Narodnim Novinama i u Slov. Jugu. Zatim svršio pravo. Od 1851.-53. tajnik Mat. Ilirske, neko vrijeme i urednik „Nevena“ (1853.); 1860. uređuje „Pozor“. G. 1861. dolazi u hrvatski sabor („narodno-liberalna“ stranka); 1866. je u odboru za uređenje državopravnih odnosa između Ugarske i Hrvatske. Zbog oštrog opozicionalnog stava „Pozor“ je dvaput obustavljan. Poslije neuspjeha na izborima, g. 1867. P. se posvećuje prosvjetnom radu. Uz potporu Mat. ilirske pokreće 1869. „Vijenac“, za koji je napisao više pripovjedaka.

Izdanje: *Pripoviesti.* — *Iz bojnoga odsjeka.* Sa životopisom I. P. od dr. I. Zahara. Izd. M. H. Zagreb 1905. [I žene ljube iskreno; Kitica; Župnikova sestra; Stankovačka učiteljica; Crtice iz bojnoga odsjeka. — Nije preštampana crtica *Šljivari* iz Vijenca 1870., br. 41—43.]

Literatura: *Zahar* Ivan, Ivan Perkovac. Životopisne crtice. [Uvod u Matičino izdanje, str. V.—CXII.], Z. 1905. — Dr. A. *Barac,* O pripovijestima Ivana Perkovca. Novosti, 2. okt. 1932.

ŠENOA AUGUST (1838.—1881.), pjesnik, pripovjedač i publicista. Nakon srednje škole u Pečuhu i Zagrebu, študira pravo u Zagrebu i Pragu. Surađuje u češkim listovima i u „Pozoru“, uređuje u Beču „Glasonošu“ i „Slavische Blätter“ (1866.), stupa u gradsku službu u Zagrebu, te g. 1873. postaje senator. G. 1868. je artistički ravnatelj zagreb. kazališta, a g. 1870. dramaturg. Prvu pjesmu štampa u „Naše Gore Listu“ *(Večeslavu Hanki,* 1861.), a prvu pripovijest, *Turopoljski top,* u „Glasonoši“ (1865.). Iza toga piše obilje pripovijesti, nešto u Glasonoši, Dragoljubu, u kalendaru Danici, u Obzoru, i najvećim dijelom u Vijencu, koga i uređuje od g. 1874. pa do smrti. Romani su mu: *Zlatarovo zlato* (Vijenac 1871., u knjizi 1872.), *Seljačka buna* (1877.), *Diogenes* (1878.) i nedovršena *Kletva* (Nar. Novine 1881.).

Napisao je komediju *Ljubica* (Pozor 1866.). Pisao je čitav niz članaka, feljtona i kritika *(Zagrebulje* 1866.-67. i 1877.-80., i dr.).

Izdanja: *Sabrani spisi Augusta Šenoe,* 4 knjige, Z. 1876.—1878. [I. Čuvaj se senjske ruke; II. Ilijina oporuka; III. Seljačka buna; IV. Zlatarovo zlato]. — *Sabrane pripoviesti.* Izdaje Matica Hrvatska, 8 knjiga. Z. 1883.—1900. [To je izdanje poslije preštampavala knjižara Kugli]. — *Sabrana djela* A. Šenoe. Jubilarno izdanje. Priredio dr. A. Barac. Izd. Binoza, Z. 1931.—1934. [Izašlo 20 svezaka; izdanje u prvoj polovini g. 1935. još nije dovršeno]. — *Djela Augusta Šenoe.* U kolekciji „Noviji hrvatski pisci“, ured. dr. Slavko Ježić, izd. Minerva, 12 knjiga. Zagreb 1932.—1935.

Literatura: *Marković* Franjo, August Šenoa. Spomen-knjiga Matice Hrvatske. Z. 1892. (str. 175—224; prva iscrpiva studija). — *Barac* Antun, August Šenoa. Studija. Z. 1926. (Opširna novija studija; svestrani prikaz Šenoine književne ličnosti; detaljnija bibliografija). — Poslije toga izašlo je više članaka i prikaza o 50-godišnjici Šenoine smrti (1930.), kao i povodom izdanja Šenoinih djela kod Binoze i Minerve (v. VI. knjigu ove kolekcije).

VEBER ADOLFO (1825.—1889.), kanonik, profesor i narodni zastupnik; filolog, pisac školskih knjiga i književnik. U književnosti se služio i pohrvaćenim imenom *Tkalčević.* Kao filolog zastupao je t. zv. „zagrebačku školu“, koja niti je preuzela *Vukovu* fonetiku i priznala apsolutnu suverenost prostomu narodnomu jeziku, niti je prihvaćala osebujnosti različitih dijalekata, što ih je volio *Kurelac,* koji je tako dao silnu bujnost svome jeziku, a ličnim i bogatim svojim stilom dodao mu još i privlačivu slikovitost, dok je u pravopisu, a i u oblicima pretjerano arhajizirao (t. zv. „riječka škola“). *Zagrebačka škola* nastavlja ilirske tradicije i umjereno ih dalje razvija: jezični uzor joj ostaju, uz narodni jezik (i narodne pjesme), i stariji hrvatski, naročito dubrovački pisci, te tako osvrtom na tradiciju obuzdava prenaglu „vulgarizaciju“ književnoga jezika; vjeruje, da u tu svrhu gramatičari imaju moć, a i pravo, djelovati na jezik; postoji težnja da se jezična evolucija obazire i na ostale slavenske jezike, naročito češki (donekle utjecaj leksikografskog i publicističkog rada Šulekova). Uz to postoji i u pravopisu nešto konzervativniji etimološki stav (no daleko od arhajizama Kurelčevih). Karakterističan je za tu školu gen. plurala kod imenica na — *ah.* — Osim filološkog rada, pisao je Veber i članke teološke, filozofske, pa putopise, kritike itd. Bavio se i beletristikom. God. 1855. štampao je u „Nevenu“ pripovijest: *Zagrepkinja,* te *Avelina Bakranina ljuvezne zgode i nezgode.* Kasnije je štampao: *Nadala Bakarka* (Vijenac 1870.), *Paskva* (Vijenac, 1874.), *Dobrotvor đački* (Vijenac, 1879.) i *Božično zvonce* (Danica, 1880.).

Izdanja: *Djela Adolfa Vebera, zagrebačkog kanonika;* 9. svezaka. Z. 1885.—1890. (Štampano svega 20 primjeraka. U 9. svesku dodana detaljna bibliografija svih Veberovih djela).

Literatura: *Marković* Franjo, Adolfo Veber-Tkalčević. Matica Hrvatska, Spomen-knjiga. Z. 1892. (str. 304—338).

VODOPIĆ MATO (1816.—1893.), dubrovački biskup, pripovjedač. Učio u Dubrovniku i Zadru, služio u dubrovačkom primorju, bio dvanaest godina župnik na Grudi u Konavljima, onda postao župnik u Gružu. Od god. 1879. je u Dubrovniku, od 1882. kao biskup. — U mladosti pisao talijanske, zatim hrvatske stihove. U narodnim desetercima ispjevao romantičnu pjesničku pripovijest *Robinjica,* povodom ustanka u Bosni i Hercegovini za oslobođenje („Dubrovnik“, 1875.). Pripovijetka *Tužna Jele* izišla u almanahu „Dubrovnik“ za g. 1868., a *Na doborskijem razvalinama* u „Slovincu“ 1881. Matica Hrv. izdala je najveću njegovu pripovijest *Marija Konavoka,* koju je dovršio prof. J. Carić (1893.). — V. je bio više folklorista nego umjetnik. Piše dubrovačkim dijalektom („Robinjica“ je najviše hercegovačkim narječjem ispjevana). Interesira se filologijom (skuplja narodne riječi i fraze u dubrov. okolici), etnografijom, florom i zoologijom (Šuleku poslužio njegov rad za Jugosl. imenik bilja).

I z d a n j a: *Tužna Jele, Robinjica* i *Na doborskijem razvalinama*, izašle su — osim u „Dubrovniku", odnosno „Slovincu" — još i u Pretnerovoj „Narodnoj biblioteci". 4. izdanje „Tužne Jele", s predg. Dr. A. Halera i pismom I. Vojnovića, izišlo je kao 1. knjiga Biblioteke „Duba", Dubrovnik, 1934. — *Marija Konavoka*. S uvodom M. Kušara. Izd. M. H., Z. 1893.

L i t e r a t u r a: *Kušar* Marcel, O životu i radu Mata Vodopića. (Uvod izdanju Marije Konavode"). Z. 1893. — *Haler* Albert, Mato Vodopić. Jug. Njiva VIII. I. (1924.), str. 462—468.

VUKELIĆ LAVOSLAV (1840.—1879.), krajiški upravni oficir, pjesnik, pripovjedač i prevodilac. Poznaje znatnije svjetske jezike i književnosti, a sam — rođeni Ličanin — piše lijepim narodnim jezikom. Duboko je nacionalno osjećao, a služba ga je sapinjala; k tomu je patio od čestih premještanja. Tako se nije njegov lijepi talenat mogao razviti, a i mlad je umr'o. Vrlo lijepa mu je pjesma *Kod Solferina*. U Vijencu 1871. izašle su dvije njegove novele: *Hajduk Rade* i *Krvava dioba*.

I z d a n j a: *Književno cvieće Lavoslava Vukelića*. Pribrao Bude Budisavljević. Z. 1882.

L i t e r a t u r a: *Budisavljević* Bude, Vjekopis [kao uvod „Književnom cvieću", str. 1—44.] Z. 1882 .

S A D R Ž A J

Štampanje ove knjige
dovršeno je
2. svibnja 1935.